

Cilt 7 Sayı 2 Aralık 2017

Volume: 7 Issue: 2, December 2017

ADAM AKADEMİ / ADAM ACADEMY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ/JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ADAM AKADEMİ/ADAM ACADEMY
Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences

ISSN: 2146-4936

Sahibi/Owner

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) İktisadi İşletmesi adına,
Bülent Kent

Genel Editör/General Editor

Mehmet Bulut - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Yönetim Editörü/Managing Editor

Nasuh Uslu - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Editör Yardımcıları/Editorial Assistants

Fuat Oğuz - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Recai Aydın - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Kitap Tanıtım Editörleri/Book Review Editors

Fatih Kaplanhan - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Muhammed Enes Kala - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Yazı İşleri Müdürü/Publication Coordinator

Cem Korkut - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi -
ckorkut@ybu.edu.tr

Yayın Kurulu/Editorial Board

Büyüamin Erul - *Ankara Üniversitesi*

Cahit Güran - *Hacettepe Üniversitesi*

Erdal Karagöl - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Hamdi Pınar - *Bilkent Üniversitesi*

Kadir Canatan - *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*

Mehmet Barca - *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*

Metin Toprak - *İstanbul Üniversitesi*

Murat Yülek - *İstanbul Ticaret Üniversitesi*

Ramazan Gözen - *Marmara Üniversitesi*

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanan çift-kör hakemlik süreci yürüten, uluslararası hakemli bir dergidir.

ADAM ACADEMY *Journal of Social Sciences* is a double-blind peer reviewed international journal published twice a year (June and December).

Yayın ilkeleri ve yazarlar için yazım kuralları derginin son sayfalarında.

Editorial principles and rules for manuscripts are placed at the last pages of the journal.

ADAM AKADEMİ, EBSCO Academic Search Premier, ERIH PLUS, Google Scholar ISI (International Scientific Indexing), I2OR (International Institute of Organized Research), CiteFactor, DRJI, EDS Index, MIAR, Scientific Indexing Services (SIS), SOBİAD, ESJI, Research Bible, Journal Factor, ASOS Index tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

ADAM ACADEMY is being indexed and abstracted by EBSCO Academic Search Premier, ERIH PLUS, Google Scholar ISI (International Scientific Indexing), I2OR (International Institute of Organized Research), CiteFactor, DRJI, EDS Index, MIAR, Scientific Indexing Services (SIS), SOBİAD, ESJI, Research Bible, Journal Factor, ASOS Index.

İletişim Bilgileri/Contact Information

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)

Ankara Center of Thought and Research

Hacettepe Mh. Tanış Sk. No: 2/A Hamamönü

06230 Altındağ - Ankara - Türkiye

Tel: +90 312 324 64 84

Email: bilgi@adam.org.tr

Web: www.adamakademi.com

Web: www.dergipark.gov.tr/adamakademi

Web: www.adam.org.tr

Abonelik/Subscription

Yıllık abone bedeli:

Kurumlar için /For Institutions:

Yurt içi / Domestic: 150 TL

Yurt dışı / External : 150 USD

Kişi/ For Individuals: 50 TL

Öğrenci / Students: 25 TL

Dergi Fiyatı / Single Issue Price: 15 TL

Hesap Numarası/Account Number:

Kuveyt Türk Ankara Balgat Şubesi

TR52 0020500000789555400001

Danışma Kurulu/Advisory Board

Ahmet Tabakoğlu - *Marmara Üniversitesi*

Arif Ersoy - *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*

Benjamin Braude - *Boston Koleji*

Bülent Arı - *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*

Carl S. El-Tobqui - *McGill Üniversitesi*

Cemal Kafadar - *Harvard Üniversitesi*

Derya Örs - *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*

Erol Özvar - *Marmara Üniversitesi*

Fatih Uşan - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Gulliaume Dugin - *Paris Üniversitesi*

Gulftin Çelik - *İstanbul Medeniyet Üniversitesi*

Hakan Kırımlı - *Bilkent Üniversitesi*

Haldun Evren - *Suffolk Üniversitesi*

Himmet Taşkömür - *Harvard Üniversitesi*

Hüseyin İlker Çınar - *Manheim Üniversitesi*

Intiarsar Rabb - *Harvard Üniversitesi*

İbrahim Kalın - *T.C. Cumhurbaşkanlığı*

James Baldwin - *New York Üniversitesi*

Jari Ojala - *Jyvaskyla Üniversitesi*

Jonathan A. Brown - *Georgetown Üniversitesi*

Mehmet Genç - *İstanbul Şehir Üniversitesi*

Muhammed Eroğlu - *Massachusetts Teknoloji Enstitüsü*

M.Shahid Alam - *Northeastern Üniversitesi*

Nazım Ali - *Harvard Üniversitesi*

Sabri Orman - *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*

Sıdıka Başçı - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Şükrü Karatepe - *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*

William O'Reilly - *Cambridge Üniversitesi*

Yasin Aktay - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Tasarım ve Baskı

Uluslararası Piri Reis Kültür Ajansı

Kazım Özalp Mah. Rabat sok. No:27/2

Gaziosmanpaşa/ANKARA

Tel: 0312 446 21 56

Web: www.pirireisajans.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

- MEHMET BULUT, **Balkanlardaki Osmanlı Medeniyetinde Vakıf, İktisat ve Finans** / *Waqf, Economy and Finance In The Ottoman Civilization Of The Balkans* (Araştırma Makalesi) 129
- HÜSEYİN ÇINAR, **Osmanlı Döneminde Rumeli’de Vakıf Paranın Kullandırılmasında Aranılan Şartlar** / *Required Qualifications For Borrowing Waqf Money At The Rumelia In The Ottoman Period* (Araştırma Makalesi) 149
- CEM KORKUT - MEHMET BULUT, **XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Para Vakıfları ve Modern Finans Kurumlarının Karşılaştırılması** / *A Comparison Between Ottoman Cash Waqfs and Modern Financial Institutions Between 15th and 19th Centuries* (Araştırma Makalesi) 167
- AHMET DEMİR, **Osmanlı Devleti’nin Balkan Mirâsında Para Vakıflarının Yeri: Prizren Örneği** / *Place of Cash Waqfs in the Balkan Heritage of the Ottoman State: Prizren Example* (Araştırma Makalesi) 195
- BORA ALTAY - MEHMET BULUT, **Vakfiyeler Işığında Osmanlı Makedonyası’nda Bulunan Para Vakıflarının Sosyo-Ekonomik Analizi, 1506-1912** / *Socio-Economic Analysis Of Cash Waqfs At Ottoman Macedonia Under The Light Of Waqfiyyas (1506-1912)* (Araştırma Makalesi) 209
- RAHMAN ADEMİ, **Rumeli’de Kadınların Kurdukları Para Vakıflarının Eğitimdeki Rolü** / *Role Of Cash Waqfs On Education Founded By Women In Rumelia* (Araştırma Makalesi) 239
- AYDIN KUDAT, **Para Vakıflarının Para İşletme Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme** / *An Evaluation On Money Operations Methods Of Cash Waqfs* (Araştırma Makalesi) 257

MEHMET DOĞAN, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki Vakfiyelere Göre Drama'daki Para Vakıfları / The Cash Waqfs In Drama According To Waqfiyahs In The Archive Of The Directorate General Of Foundations (Araştırma Makalesi)	273
MEHMET TUĞRUL - MEHMET BULUT, Bir Mikrofinans Modeli Olarak Osmanlı Para Vakıflarının Karşılaştırmalı Analizi: Edirne, Filibe, Selanik, Tekirdağ ve Üsküp Para Vakıfları / Comparative Analysis Of Ottoman Cash Waqfs As A Microfinance Model: Cash Waqfs Of Edirne, Plovdiv, Thessaloniki, Tekirdag And Skopje (Araştırma Makalesi)	289
Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları ve Diğer Bilgiler	303
<i>Editorial Principles, Writing Rules and Other Information</i>	328

BALKANLARDAKİ OSMANLI MEDENİYETİNDE VAKIF, İKTİSAT VE FİNANS

MEHMET BULUT*

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

ÖZ

Kendinden önceki hakim medeniyetin tüm tecrübe birikimini tevarüs etse de her medeniyetin kendine özgü bir insan ve toplum tasavvuru vardır. Yine her medeniyet bu insan ve toplum tasavvuruna göre kurumsal bir yapı inşa eder. Askeri alandan ekonomiye, kültürden siyasete, edebiyattan finansal alana kadar her alanda bu tasavvur hem gündelik hayatta ve hem de kurumsal yapıda kendini gösterir. Osmanlı medeniyeti Balkanlarda da kendinden önceki tecrübe birikimlerini dikkate alarak merkeze aldığı insan ve hedeflediği toplum yapısına ulaşabilmek için benimsenen dünya görüşü ve değerler sistemine göre bir kurumsallaşma ve gelişme göstermiştir. Osmanlıların Anadolu'dan Balkanlara geçtikten sonra Avrupa'da bir Vakıf Medeniyeti inşa ettikleri söylenebilir. Osmanlı Balkan fetihleriyle birlikte Balkan coğrafyasındaki insan ve toplumların kültürel, dini, iktisadi, sosyal, ticari ve finansal ihtiyaçlarının karşılanmasında bu vakıf anlayışının belirgin etkilerinden söz edilebilir. Bu vakıf anlayışı ve tasavvuruna "Vakf-ı Nukud"u (para vakıfları) da dahil eden Osmanlılar erken modern dönemlerden günümüze kadar islam ekonomisi ve finansı alanındaki kurumsallaşmada belirgin bir rol oynamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, Osmanlı, Balkan, Vakıf, Para Vakfı.

WAQF, ECONOMY AND FINANCE IN THE OTTOMAN CIVILIZATION OF THE BALKANS

ABSTRACT

Although it has inherited the whole experience of the prevailing civilizations, every civilization has its own conception on human being and society. Again, every civilization builds an institutional structure according to the conception of this human being and society. This conception is manifested both in every aspects of daily life and in the institutional structure from military to economics, from culture to politics, and from literature to financial field. Taking into account their previous experiences the Ottoman civilization in the Balkans has also been institutionalized and developed according to its conception, worldviews and values adopted in order to reach the centered people of the country and the societ. It can be said that after the Ottomans moved from Anatolia to the Balkans, they built a Waqf Civilization in Europe. With the Ottoman Balkan conquests, the obvious effects of this waqf concept affected the supplying the needs of people and societies such as cultural, religious, social, economic, commercial and financial in the Balkan geography. The Ottoman Empire, which included the Cash waqfs (Vakf-ı Nukud) for this understanding of the foundation and its conception, played a prominent role in the institutionalization of Islamic economics and finance from the early modern times to the present times.

Keywords: Civilization, Ottoman, Balkan, Waqf, Cash Waqf

* Prof.Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, E-mail: mehmet.bulut@izu.edu.tr

Osmanlı Devleti, Türklerin ve Müslümanların tarihte kurup yaşattıkları sınırları itibariyle en geniş ve süresi itibariyle de en uzun ömürlü devletlerin başında gelmektedir. Hiç şüphesiz tarihte hem doğu ve hem de batıda Osmanlı Devleti'nden daha geniş coğrafyalara hakim olan ve daha uzun yaşayan devlet ve imparatorluklar oldu. Ancak tek hanedanlık olarak tarihte en uzun ömürlü devletin de Osmanlılarca kurulduğu bir hakikattir. Ayrıca imparatorluklar modern dönem öncesi kadim geleneklere ait durağan tarım döneminin uzun dönemli yapılarıdır. Osmanlıların kurup bu kadar uzun dönem (altı asırdan fazla) yaşattıkları devletin modern zamanlarda, yani değişim ve dönüşümün hızlı olduğu dönemlerde gerçekleşmiş olması ayrıca üzerinde durulması ve incelenmesi gerekmektedir. Özellikle de bu kadar uzun ömürlü olmalarının sırları üzerinde araştırma yapmak özellikle yaşadığımız coğrafyadaki her sosyal bilimcinin en önemli önceliklerinden biri gibi görünmektedir.

Osmanlıların bu kadar uzun ömürlü olmalarının kurdukları sistem ve müesseselerin ve benimsedikleri değerler sistemiyle insana ve topluma bakışlarının belirleyici etkisi olduğu konusunda kuşku yoktur. Çünkü uzun vadeli yapılarda en dikkat çeken husus zihniyet ile kurumsal yapı arasındaki tutarlı bütünlük gibi görünmektedir. “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” anlayışı çerçevesinde “ilme ve alime hürmet” ten yola çıkarak yaptıkları her işi, kurdukları her müesseseyi uzun vadeli düşünme konusundaki titizlikleri her araştırmacının dikkatini çeken hususlarındandır. Bu çerçevede “vakıf” müessesesi de sonu olmayan ‘ebediyete kadar devam edecek’ bir kazancı hesap etme ve ona göre ‘en kârlı yatırımı’ yapmayı önceleyen bir yaklaşımla Osmanlı dünyasındaki en önemli kurumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal, ekonomik, toplumsal, kültürel, dini vb. birçok ihtiyacın giderilmesi noktasında üçüncü sektör olarak kabul gören vakıf anlayışının Osmanlı insanı, toplumu ve devlet hayatındaki tasavvurunda oynadığı rolün önemi son yıllardaki araştırmalarla daha çok belirginleşmektedir. Balkanlar’dan Anadolu’ya, Kafkaslar ve Karadeniz’den Akdeniz’in iki yakasına uzanan ve günümüze kadar devam eden izleri ve eserleriyle Osmanlı vakıf medeniyetinin hala canlılığını devam ettirmesi bu alanlardaki araştırmacılara yeni ufuklar ve konular sunmakta ve yeni bakış açılarıyla bu kurumların ekonomi, siyaset, kültür ve finans alanı başta olmak üzere toplumsal hayattaki rolü ve önemine yeniden bakmalarına sebep olmaktadır.

Osmanlı Balkan Fetihleri ve İskan

Osmanlılar Süleyman Paşa'nın önderliğindeki bir kuvvetle 1352 yılında Gelibolu'yu fethederek daha önce Diyar-ı Rum olan Anadolu'dan Balkan coğrafyasına, yani yeni Rum diyarına (Rumeli) geçtiler¹. Süleyman Paşa'nın Biga'yı Sancak merkezi ittihaz edip Edremit ve çevresinde bulunan Kare-sioğulları beylerinin Osmanlılara tabi olmasıyla birlikte, Trakya'da haki-miyeti bulunan ancak İstanbul'daki Bizans İmparatoru V. Ioannis'e rakip olan Kantakuzinos'un hakimiyet bölgesine akınlarda XIV. yüzyılın ortala-rından itibaren adeta sürekliliğe evrilmiş oldu. Osmanlılar 1361'de Edirne, 1362'de Filibe, 1372'de Köstendil, 1380'de İştıp, 1382'de Manastır ve Pirle-pe, 1385'te Ohri ve Sofya, 1386'da Niş ve 1389'da da Kosova'yı fethettiler. Böylece İstanbul'un fethinden çok önce Anadolu tarafından kuşatıldığı gibi Rumeli, yani Avrupa tarafından da İstanbul ve çevresi kuşatılmış ve Osmanlı hakimiyetine girmiş olmaktadır². Sonuçta boğazın Çanakkale girişi, Asya ve Avrupa tarafının kontrolü İstanbul'un fethinden yüzyıl önce tamamen Os-manlıların eline geçmiş oldu. Başta ticaret gemileri olmak üzere Avrupa ve diğer yerlerden İstanbul'a gelecek her türlü insan, mal ve silah sevkiyatının kontrolündeki inisiyatif de yine Osmanlıların eline geçmiş oldu. Diğer bir ifadeyle adeta İstanbul'daki Bizans'ın nefes borusu fetihden yüz yıl önce-sinden beri Osmanlıların kontrolü altına girmiş bulunmaktaydı. Tabiatıyla Rumeli'ye erken geçiş ve bölge fetihlerindeki hızlı ilerleyiş Osmanlılar'a çok önemli avantajlar sağlamıştı.

Osmanlı Balkan fetihlerinde uç beylerinin Batı'ya doğru üç farklı koldan ilerledikleri bilinmektedir. Sağ kol Tunca Vadisi boyunca Kuzey taraftan Ba-tıya doğru fethin ilerleyiştir. Sol kol Selanik, Gümülcine, Üsküp-Kosova ve Bosna hattıdır. Orta kol ise Meriç Vadisi boyunca Filibe-Sofya, Niş ve Belgrad hattıdır.

Başlangıçtaki fetihlerde Batı Anadolu'daki beyliklerden Karesili beylerin de önemli destekleri olmuştu. Bu beylerden Evrenos Gazi'nin Batıya doğ-

1 Osmanlılardan önce Balkan ve Avrupa coğrafyasına gelen Türk boylanının tarihi V. Asırlara kadar gi-der. Asya'dan Kuzey Karadeniz üzerinden gelen Türk boylanı XI. Yüzyıldan itibaren Balkan coğrafyasını vatan edinmişlerdir. Tarihteki ilk Müslüman Türk devletlerinden olan İdil Bulgar Devleti'nde İslâm'ı benimseyip Avrupa'ya yerleşen Müslümanların (Pomaklar) Balkan coğrafyasındaki tarihi XI. asra kadar geriye gitmektedir (İnalçık, 1993:9).

2 Osmanlı Devleti Anadolu'da (Asya'da) XIII. yüzyılın sonunda Söğüt'te kuruldu. Söğüt'ten sonra baş-kent Bursa oldu. Ancak XIV. yüzyılda bu devlet deyim yerindeyse Balkanlarda yani Avrupa'da yeniden kurulmuştur (İnalçık, 2009). Aynı yüzyılın ikinci yarısının hemen başlarında başkent Bursa'dan Edir-ne'ye taşınmıştır. XV. yüzyılın ortalarında (1453) İstanbul'un fethiyle Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin başkenti doğu-batı, kuzey ve güneyin merkezi olarak değerlendirilebilecek medeniyetler beşiği dünya kenti İstanbul olmuştur.

ru Selanik ve Gümülcine, Sol koldan *Via Egnatia* üzerinden Balkan fetihlerinde öncülerden kabul edilmektedir. Sultan Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa da Osmanlı uç beyi ve öncülerinden biri olarak Balkan fetihlerinde büyük başarılar imza atmıştır. Ancak Balkanlarda Osmanlı Devleti'ni adeta yeniden kuran ve kurumsallaştıran Sultan I. Murad'ın (Hüdavendigâr) fetihlerin organizasyonunda, Avrupa'daki ilerleyiş ve yerleşmede, imar ve ıslah faaliyetlerindeki rolü ve önemi çok başkadır (İnalçık, 2009:49-61). Murad Hüdavendigâr Osmanlı fetih stratejisini bu üç kol üzerinden geliştirmiş ve Balkanlarda farklı din ve dillere sahip halkların yüzlerce yıl bir arada yaşamasının altyapısının temellerini atmış en önemli sultanlardan biri olmuştur.

Sultan I. Murad, Kosova Savaşı sonunda muharebe alanını gezerken, pağışaha bir elçi gibi yaklaşan Miloş Obilić adında bir Sırp tarafından şehit edilmiştir. Sultan I. Murad'ın şehadetinden sonra, Osmanlı Devleti'nin başına oğlu Yıldırım Bayezid geçmiştir. Kosova'dan sonra, Osmanlı fetihleri hız kesmeden Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk ve Bosna'ya kadar uzanmıştır. XIV. yüzyıl ortalarından yüzyıl sonuna kadar çok kısa bir sürede bu fetihler gerçekleştirilmiştir. Kısacası Osmanlıların Rumeli'deki hızlı ilerleyişleri XV. asrın başlarındaki Ankara Savaşı'nda Timur'un Yıldırım Beyazid'i mağlup etmesine kadar devam etmiştir. Öyle anlaşılıyor ki Timur tehlikesi ortaya çıkmasaydı, Balkan coğrafyasındaki fetihlerin çok daha hızlı bir biçimde gerçekleştirilebileceği konusunda ilgili dönemi çalışan tarihçiler arasında yaygın bir kanaat vardır (Vryonis, 1970; Emecen, 1992; Ortaylı, 1999; İnalçık, 2000).

Bizans İmparatorluğu'nun önemli bir kenti olan Selanik Sultan II. Murad zamanında fethedilmiştir. Varna ve II. Kosova zaferleri ile Osmanlılar, Balkanlar'ın en güçlü hakimi durumuna gelmişlerdir. Fatih Sultan Mehmed'in Bizans'ın merkezi olan İstanbul'u 1453'te fethetmesinden sonra Mora, Bosna, Arnavutluk, Ege adaları ve hatta Belgrad'ın muhasarasına kadar uzanan fetih hareketi, Pulya seferi ile İtalya'ya kadar genişlemiştir. II. Bayezid'in Boğdan seferi ile Avrupa'daki Osmanlı hakimiyeti Romanya'ya kadar uzanırken, Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) Rodos ve Belgrad'ın fethi gerçekleşmiş ve Macaristan'ın hakimiyet altına alınması ile Viyana ve Malta muhasaralarına kadar çok geniş bir coğrafyada etkisini göstermiştir.

Balkanların fethinde sağ, sol ve orta kol. her bir kolun başında bulunan uç beylerinin ilerleyişinde, Ömer Lütfi Barkan'ın erken bir dönemde isa-

betle tespit ettiği üzere manevi fethin ön açıcı önemli bir rolü bulunmaktadır. Anadolu'dan Balkan coğrafyasına geçildiği dönemlerden başlamak üzere fethedilen her bir bölgeye yerleştirilen manevi uç beylerinin, dervişlerin faaliyetleri Osmanlı fetih politikasında önemli bir strateji olarak değerlendirilebilir. Deyim yerindeyse toplumun önceden hazırlanması, iç fetih olarak kabul edilebilecek bu stratejiyle kimseden herhangi bir şey talep etmeyen dervişlerin faaliyetlerinden sonra askeri alandaki uç beyleri ilerleyişlerini ve yerleşimlerini gerçekleştirmişlerdir. Bütün bu faaliyetlerin dervişlik ve vakıf ruhu ile hayata geçirildiğine işaret eden Barkan (1940) konunun ehemmiyetini açıklıkla ortaya koyarak bu konuya dikkatimizi çekmektedir. “Dervişlerle ve zaviyelerle alakamız, onların Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu meselesinin anlaşılması için üzerinde ısrarla durduğumuz bu garbe doğru akın işinde bize birer mümessil ve öncü gibi gözükmelerinden ileri gelmektedir. Birçok köylere ismini veren, elinin emeği ve alnının teriyle dağ başlarında yer açıp yerleşen, bağ ve bahçe yetiştiren dervişler; ve daima harbe doğru Türk akını ile beraber ilerleyen benzerlerini doğuran zaviyeler ve bu zaviyelerin harbe giden, siyasi nüfuzlarını padişahların hizmetinde kullanan, zaviyelerinde padişahları kabul eden ve onlara nasihat veren şeyhler, bizim alakamızı celb etmek için birçok vasıfları haizdirler. Hele onların daha fazla yarı göçebe Türkmenler arasında telkinatta bulunuşu, köylerde yaşayışı, toprak işleriyle meşgul gözükmesi ve benimsemek için dağdan ve bayırdan toprak açması bu alakayı şiddetlendirmektedir” (Barkan 1940:285). Osmanlı Balkan fetihlerinde alperenlerin ve tasavvuf erenleri dervişlerin gönülden gayretleri ve hasbi faaliyetleriyle toplumun gönlünün kazanılması sonucunda ordunun büyük halk direnişleriyle karşılaşmamış olması Balkanlardaki Osmanlı ilerleyişinin hızında etkili olduğu gibi, günümüze kadar süre gelen Balkanlar'daki Sünni İslâm geleneği ve Müslüman halk gerçekliğinde de belirleyici bir rol oynamışa benzemektedir³.

Osmanlıların Balkanlar'daki feodal düzende varolan haksızlıkları berteraf ettikleri ve yerine ikame ettikleri tımar sistemiyle halkın ekonomik ve tarımsal alanda ürettiği hasılanın bölüşümündeki payını ters yüz etmesiyle sosyal ve ekonomik devrim niteliğinde bir yapısal değişiklik gerçekleştirdikleri söylenebilir. Osmanlı fetihleri öncesi feodal düzeninde ürettikleri hasılanın

3 Balkanlardaki tasavvuf erenlerinin yüzyıllar önce inşaa ettikleri Saraybosna'daki Sinanova, Ohri'deki Uşşaki ve Kalkandelen'deki Harabati Baba tekkeleri bu müesseselerin günümüze kadar ayakta kalıp halen faaliyette olanlar olarak kayda geçerken, Filibe'deki mevlevihane ve Kavala'daki tekkeler de bu gün müslüman gönüllerin razı olmayacağı amaçlar ve hizmetlerde kullanılıyor olması da ayrı bir gerçeklik olarak karşımızda durmakta ve ilgililerden aslına uygun hizmetlere döndürülmesini beklemektedir.

bölüşüm aşamasında son derece düşük bir düzeyde sahip olabilen Balkan köylüleri, Osmanlı tımar sisteminin hayata geçmesiyle müslüman olanlar ürettikleri hasılanın sadece onda birini (öşür) vergi olarak ayırdıktan sonra geriye kalan hasılanın onda dokuzuna sahip olabilmişlerdir. Fetihden sonra şayet Müslüman olmayı tercih etmez ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşı olarak hayata devam etme yönünde bir tercihte bulunurlarsa da ürettikleri tarımsal hasılanın sadece beşte biri veya onda ikisini (haraç) devlete vergi olarak ayırıp geriye kalan hasılanın beşte dördü ya da onda sekizine sahip olabildikleri bir sisteme kavuşmuşlardır. "...Osmanlı sultanlarının bürokrasisi daima 'reaya fukarasını', 'zi kudret ekabire' karşı korumuşlardır. Osmanlılar, Balkan fetihlerinde 'toprak ve reaya sultanındır' prensibini ilan ederek, toprağı ve köylü emeğini devlet kontrolü altına geçirmiş, feodal beyleri, voyvoda ve kefalyaları ya bertaraf etmişler veya tımar rejimi altına sokmuşlardır" (İnalçık 1993:16). Böylece hâl ve kârda Balkan coğrafyasındaki halklar için Osmanlı tımar sistemi Avrupa'daki feodal sistemden çok daha avantajlı bir sistem olarak ortaya çıkmış ve köylüler ile üreticilerin lehine bir işleyişle hayatiyetini devam ettirmiştir. Fetihlerden sonra Osmanlıların sosyal, kültürel ve dini alanda kurduğu çoğulcu, hoşgörü esaslı insanı merkez alan ve insana "sadece insan olduğu için" gösterilen değer noktasında kurulan yeni sistemin imkânları da dikkate alındığında Balkan coğrafyasındaki toplumlar için Osmanlı fetihleriyle yepyeni bir dönemin başladığı daha iyi bir şekilde fark edilecek ve görülecektir.

Osmanlı Balkan fetihleri ve şehirlerin iskânı ve ahalinin islâm ile tanışmasında alperenlerin ve dervişlerin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Tasavvuf erenleri, dervişler ve alperenlerin ıssız yerlerde kurdukları müesseseler, yolların ve insanların geçtiği önemli yerlerde zaviye ve tekke gibi dini yapılar inşa etmeleriyle başlayan teşebbüsler, Balkanlar'daki iskânın ilk çekirdeğini oluşturmuştur. İskân siyasetiyle Rumeli'ye göç eden ve ettirilenler, yerleşti/rildi/kleri yerlere bağlı buldukları boyun veya Anadolu'dan geldikleri yerlerin isimlerini verdiler. Orada meskun bulunan halktan hiç bir şey istemeden günlerce islâm'ın güzelliklerini de göstererek yaşama becerisini göstermişler ve yerel halkın teveccühünü kazanarak onlarla kaynaşmışlardır.

İnsan, Vakıf ve İmar

İnsanlar topluluklar halinde bir arada yaşayan ve çeşitli ihtiyaçlarını işbirliği, işbölümü ve dayanışma içinde gideren varlıklar aleminin başında

gelmektedir. İnsanlar ve toplumlar bu ihtiyaçlarının daha iyi karşılanması için çeşitli müesseseleri hayata geçirmişler. İslam toplum ve medeniyetinde şehirlerde yaşayan insanların belli başlı temel ihtiyaçlarının giderilmesinde vakıf kurumunun özel bir yeri ve önemi vardır. Bundan dolayıdır ki vakıf kurmak ve onu yaşatmak konusunda islâm'ın teşvik edici yönü bu alandaki kurumsallaşma ve gelişmelerde belirleyici bir rol oynamıştır denilebilir.

Müslümanların mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim'de "sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz" (Bakara, 2:92) ilahi emri ve İslam Peygamberi Hz. Muhammed (SAS) in "bir insan öldüğü zaman, amel defteri kapanır, yalnız sadaka-i cariye, istifade edilen ilmi eser, kendisine dua eden hayırlı evladı olan kimsenin amel defteri kapanmaz" (Sahih-i Müslim, Vasiyet 14) müjdesi islâm kültür ve medeniyetinde vakfetme ve vakıf müessesesinin gelişmesinde en önemli amillerden olduğu söylenebilir. Bundan dolayıdır ki tarihsel süreç içinde Müslüman toplumlarda varlıklı kişilerin malın üçte birini hayatta iken evlatları arasında taksim etme, üçte birini infak ve vakfetme ve üçte birini de kendi ihtiyaçları ve yatırımları için ayırma (sonrasında mirasa konu etme) anlayışı gelişmiştir. Ancak her hâl ve kârda islâm toplumlarında herkesin infak etme ve vakfetme konusunda teşvik edildiği ana paradigmayı oluşturduğu bilinmektedir. Osmanlı toplumunda da özellikle para vakıfları yoluyla varlıklı kişiler yanında sıradan kadın ve erkeklerin infak ve vakıf yoluyla amel defterlerini açık tutma konusundaki gayretlerinin müesseseleştiği görülmektedir.

Bireysel düzeydeki yatırımın ebedi kazanca dönüşmesi ilkesi, öncelik düşüncesi ve değerlendirmesinin temel gerçekliği yanında ilk dönem islâm topluluklarından itibaren başlayıp Osmanlı toplumunda da devam eden uygulamalarla devletin yükünü ve vazifesini belli alanlarda üstlenmenin bir sonucu olarak vergi muafiyeti sağlanmış olması vakıf kurumunun gelişmesi ve yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Diğer taraftan rant değeri yüksek merkezi bölgelerdeki mülklerin vakıflar yoluyla rantın tüm topluma mal edilmesi ve tüm toplumda adil bir biçimde paylaşılması fikri de islâm ve Osmanlı geleneğinin önemli bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilkelerin izini süren Osmanlıların da Balkanlar'da özel ve kamudan sonra bu üçüncü mülkiyet biçimini öngören vakıf sektörünün her alanda yaygınlaşmasında önemli bir gayretleri olmuştur.

Balkan coğrafyası Osmanlı fetih ve medeniyetiyle tarımsal alandaki tımar sisteminden sinai üretimdeki ahilik ve lonca sistemine kadar birçok alanda

yeniliklerle karşılaşmıştır. Ancak şüphe yok ki en önemli yeniliklerden birisi de Osmanlılar tarafından kurulan vakıfların ve müesseselerin sosyal, kültürel, dini ve ekonomik alanda ortaya çıkardıkları etki ve faydalardır. Anadolu ile Balkan coğrafyası arasındaki ekonomik ve ticari alandaki entegrasyonun sağlanmasında vakıflar yoluyla kurulan kervansaraylar, zaviyeler, hanlar, hamamlar, yol ve köprü gibi alt yapıların ve mektep, medrese, tekke ve cami gibi sosyal yapıların son derece önemli rolü ve önemi olmuştur.

Osmanlı devlet ve toplumu tüccarlar ve kervanları için ticaret yollarının belirli ve önemli noktalarında zaviyeler, kervansaraylar, hanlar ve hamamlar kurmuştur. Bu yapılar ve kurumlar sayesinde karada Balkanlar'dan Anadolu'ya, Karadeniz'den Afrika ortalarına kadar, denizlerde Akdeniz'den Karadeniz'e, Adriyatik'ten Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na, Ege Denizi'nden Hazar Denizi'ne kadar geniş Osmanlı coğrafyasında ticaret hem daha güvenli hem de tüccarlar açısından daha düşük bir maliyet düzeyinde gerçekleşmiştir⁴ (İnalcık, 2006). Erken modern dönemlerde bu geniş coğrafyada karada ve denizde güvenliğin en önemli mesele olduğu dikkate alındığında bu yatırımların ve vakıfların gerçekleştirdiği faaliyetlerin önemi daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca günümüzdeki uluslararası ticarete ulaşım ve barınma maliyeti dikkate alındığında Osmanlıların bu alanlarda aldığı tedbirler çok daha iyi takdir edilecektir.

Osmanlı Balkan fetihlerindeki üç kol stratejisi bölgesel ticaret ve ekonomik entegrasyonun sağlanması ve gelişmesinde de üç ana güzergâh dikkat çekmektedir. Bu güzergâhlardan ilki Edirne-Dubrovnik ve Edirne-Avlonya güzergâhıdır. İkinci güzergâh Edirne-Niğbolu-Braşov güzergâhıdır. Üçüncü yol ise deniz üzerinden İstanbul-Akkerman-Lwow (Lehistan doğu ticaret merkezi) güzergâhıdır (İnalcık, 1993:24). Osmanlılar Balkanlar'da şehirler ve bölgesel ticaretin gelişmesi için bu ticaret güzergâhları boyunca birçok tedbirleri hayata geçirmiş ve özellikle vakıflar yoluyla birçok müesseseler inşa etmişlerdir.

Balkanlar'daki Osmanlı fetihleri, yerleşimi ve şehirlerin kuruluşu, imarı ve iskanında vakıf kurumunun hayati düzeyde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Adına "İmaret sistemi" denilen vakıflar yoluyla doğudan batıya doğru yol boyunca, köprü, kervansaray, han, hamam gibi yapılar inşa edilirken, şehrin içinde de birçok tesis ve külliye inşa etmişlerdir. Şehirler

4 1530 yılında sadece Anadolu'da 622 zaviye inşaa edildiği dikkate alındığında bu alanda yapılan yatırımlar ve gerçekleştirilen faaliyetler daha iyi takdir edilebilecektir.

yanında köy ve mezralarda da zaviyeler kurarak buraları şenlendirme, güvenliği sağlama yoluyla sosyo-kültürel ve ekonomik hayatın zenginleşmesine önemli katkılar sağlamışlardır (Barkan, 1940). Bu gayretler sonucundadır ki XVI. yüzyıl başlarında, Osmanlı iktisadi yapısı içinde toprakların %20'si vakıf sistemi içerisinde yer almakta ve toplam kamu gelirleri içindeki vakıfların payı %12'ye ulaşmış, vakıf gelirlerinin kamu gelirleri içindeki payı iki yüz yıl sonrasında %25'lere ulaşmıştır (Tabakoğlu, 2008). XVIII. yüzyılda, sayısı yaklaşık 6000'i bulan vakıf müessesesi, XIX. yüzyılda 9000'lere ulaşmıştır (Yediyıldız, 1982:28-29). Bu da vakıf kurumunun yüzyıllar boyunca giderek güçlendiği ve yaygınlaştığını göstermektedir. Osmanlı medeniyetinin bir “vakıf medeniyeti” olarak tavsif edilmesinin haklılığı bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Vakıf ve İktisat

Modern Batı iktisat paradigmasında bireycilik, rekabet ve özel mülkiyet insan ve toplumların temel ihtiyaçlarının giderilmesinde başat rol oynayan piyasanın şekillenmesindeki temel öncelikleri ifade eder. Kazandığını dilettiği gibi tasarruf etme hakkına sahip olan birey hayatı boyunca kendi çıkarı peşinde koşar ve temel amacı kâr ve fayda maksimizasyonudur. Özel mülkiyet modern kapitalist sistemin olmazsa olmazı iken kamu mülkiyeti de sosyalizmin temelini teşkil eder. Modern zamanlarda kapitalizm birey merkezli ve özel mülkiyeti adeta kutsallaştıran bir sistem inşa ederken iken sosyalizm sınıf temelli, kamu mülkiyetini ve eşit paylaşımı öngören bir toplumu hedeflemiştir.

İslâm ekonomilerinde, “insan için bu dünyada ancak çalıştığına karşılığı vardır” (Necm 39) ilkesi insanın ve onun emeğinin önemi her şeyin üzerindedir. Herkesin emeğine dayalı kazancı ve özel mülkiyeti emniyet altındadır. Kamu mülkiyeti de özel mülkiyet gibi tabii bir şekilde tüm halkın üzerinde hak sahibi bulunduğu bir alandır. Bireyler kamu mallarından eşit düzeyde istifade etme hakkına sahiptir. İslâm toplumunda önemle üzerinde durulması gereken üçüncü bir mülkiyet de vakıf mülkiyeti türüdür. Bu üç mülkiyetin önemleri de icra ettikleri fonksiyona bağlıdır. Dolayısıyla islâm toplumlarında “fonksiyonel mülkiyet” kavramı da gündeme gelebilmektedir.

İslâm'da belirli sosyal ve iktisadi grupların veya sınıfların refahından ziyade, zenginliğin ve refahın toplumun tüm kesimlerine yayılması temel öncelik olarak belirlenmiştir. Bu yaklaşım Osmanlı ekonomik tasavvuru ve

politikasını da derinden etkilemiş ve yönetici elitin temel amacı bolluk ve refah ekonomisi temelinde şekillenmiştir İnalçık (2000:83). “İbadullahın terfi-i ahvali” yani Allâh’ın kulları olan tüm halkın, din ve dil ayrımı yapmadan herkese ve her kesime hizmet götürmek, refahı toplumsal tabana yaymak, özellikle de garipleri, yetimleri, yoksulları ve kimsesizleri korumak önemli bir önceliktir. Vakıfların bu amaca en çok hizmet eden kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçları gerçekleştirmek için devlet ekonomide gerektiğinde müdahaleyi meşru görmekte ve üçüncü sektör olarak vakıf kurumunun her hâl ve kârda genişlemesini teşvik etmektedir. Devlet Müslüman, gayrimüslim ayrımı yapmadan tüm kesimlere bu hizmetlerin ulaşmasını önemli bir öncelik olarak değerlendirmektedir (Bulut, 2012). İnsanın ve toplumun faydasını artırmaya dönük her türlü faaliyet bu çerçevede teşvik edilmektedir.

Osmanlı toplum ve devlet anlayışında mali ve iktisadi istikrarın sağlanması ve korunması önemli önceliklerin başında gelmektedir. Sosyal açıdan birçok fonksiyonları olmasının yanında, devletin gelirlerinde istikrarlılık ve süreklilik politikası çerçevesinde kamunun yükünü üstlenmeleri yoluyla kamu giderlerini azaltıcı etkileri yönüyle vakıfların oynadıkları rol mali ve iktisadi istikrar açısından son derece önemli olmaktadır. Dolayısıyla vakıflar hem bireyler, hem sosyal sınıflar ve hem de devlet için önemli kurumsal yapılardır.

Balkan coğrafyasında Osmanlı nüfusunun artmasıyla vakıfların niceliği ve niteliği üzerindeki etkisi de artan derecede bir öneme sahiptir. Altyapı ve bayındırlık hizmetleri devlet tarafından üstlenilmek yerine vakıf müesseseleri tarafından finanse edilmiştir. Tarihsel süreç ve Osmanlı tecrübesine bakıldığında görülecektir ki, pek çok devletin zaman içinde öneremediği kredi ve finansal hizmetler ile eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin gerçekleşmesinde vakıf müessesesinin önemli bir rolü olmuştur (Öztürk, 1993; Çizakça, 2002:264). Vakıf bünyesinde kurulan mekteplerin, medreselerin, külliyelerin, yolların, köprülerin ve darüşşifaların vb. sosyal ve kültürel hayata doğrudan etkisi olan yapıların finansmanı yine vakıf bünyesinde kurulmuş olan, finansman getirisi olan kurumlar tarafından finanse edilmekteydi. Buradan yola çıkarak, vakıf kurumlarının elde ettiği kârları öncelikle sosyal refahı artıran, gelir dağılımını dengeleyecek şekilde kullandığını, daha sonra elde kalan kârların ve tasarrufların yeniden yatırıma dönüştürülerek yüksek getiri getiren faaliyetlere aktarıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Osmanlı yönetici elitinin yönetim gücünü, ekonominin neredeyse tamamında ve toplumsal alanda merkezi konumunu uzun bir dönem devam ettirmiş olması ve başta loncalar ve piyasalar olmak üzere belli başlı ekonomik kurumlar üzerinde güçlü bir kontrolü devam ettirmesi istikrar açısından ayrı bir öneme haiz gibi görünmektedir (Bulut, 2008:793). Temel önceliği kendi kendine yeterli bir ekonomik yapıyı kurmak ve uzun dönemde devam ettirmek olan Osmanlıların bu kurumlara ek olarak vakıflar da merkez yönetim tarafından teşvik edilmiş ve her zaman desteklenmiştir. Osmanlı iktisat tasavvurunda doğal ekonomik kurumlara ek olarak vakıflar, geniş coğrafyada istikrar ve adaletin sağlanmasında, kendi kendine yeterliliğin gerçekleşmesinde ve ekonomide refahın geniş kitlelere yaygınlaştırılması ile servetin ve gelirin yeniden dağıtılmasında bu kurumların özel bir yeri ve önemi olduğu anlaşılmaktadır (Bulut, 2009). Sonuç itibarıyla Osmanlılar vakıf kurumunun fonksiyonlarını çeşitlendirdikleri gibi dönemin şartları ve ihtiyaçlar çerçevesinde yeni vakıf modellerini de hayata geçirmeye muvaffak olmuşlardır.

Gayrimenkule Dayalı Vakıf Modelinden Vakf-ı Nukuda Osmanlı Rumeli Para Vakıfları

Vakıflar esas itibarıyla kendisinden doğrudan istifade edilmek üzere cami, medrese, çeşme, hastane, han, hamam, zaviye, imaret gibi hayrat olarak kabul edilen müesseseler ile akarı bulunan bina ve arazi gibi kendisinden doğrudan istifade edilmediği halde gelir getiren ve gelirinden istifade edilen vakıflar olarak iki kısımda değerlendirilmiştir. Osmanlıların hayata geçirip müesseseleştirdiği ve üçüncü bir model olarak değerlendirilebilecek Vakf-ı Nukud'un (Para Vakıfları) un gelirinden istifade etme yöntemiyle de vakıfların kurulduğuna tanık olmaktadır.

Fuat Köprülü'nün (2005:265) de dile getirdiği üzere "...nasılsa zayı olmayarak bize kadar intikal edebilmiş vakfiyeleri, vakıf müessesesinin en mühim kaynağı olarak zikretmek gerekir" ilkesinden hareketle, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün arşivinde bulunan Vakfiye belgelerinden yola çıkarak Osmanlı Rumeli Para Vakıfları'na ait 500 yıllık serencamı bu satırların yazarının yürütücülüğünde geniş bir çalışma ekibiyle birlikte gerçekleştirilen bir proje ile beş yıllık bir çalışma sonucunda gün yüzüne çıkarabilmek imkânı oldu. Bu proje ile Osmanlılar'ın icadı olan para vakıflarının XV. yüzyılda doğuşundan XX. yüzyıla kadarki süreçte Balkan coğrafyasında kurulan tüm vakfiye belgeleri gözden geçirildi. Ayrıca ilgili ülke ve şehirlerin Şer'iyeye Si-

cilleri de imkanlar ölçüsünde taranmış oldu. Bu belgeler ışığında Osmanlı Balkan Para Vakıflarına ilişkin gerçeklikler tespit edilmeye çalışıldı.

XV. yüzyılın ilk yarısında Edirne’de 1423 yılında Hacı Muslihiddin’in⁵ kurduğu ilk para vakfıyla başlayan süreç XVI. yüzyılın belli bir döneminde yaşanan tartışmalar ve ulemanın etkiyle duraklamasına rağmen XVII. yüzyılda hızlanarak gelişimini sürdürmüştür. Osmanlı ulemasının XVI. yüzyılda gerçekleştirdiği yoğun tartışmalardan⁶ sonra devlet ve kamu nezdindeki tereddütler giderilmiş ve meşruiyete mazhar olması sonucunda para vakıflarının sayısı hızlı bir artış göstermiştir. Tabiatıyla bu dönemlerden itibaren Osmanlı para vakıflarının Balkanlar’dan Anadolu’ya, Karadeniz’den Batı Asya’ya kadar giderek yaygınlaşmasında dünya ekonomisi ve finans piyasalarında ortaya çıkan gelişmelerin de önemli etkisi olmuştur. Amerikan altın ve gümüşlerinin Avrupa’ya taşınması, doğu-batı ticaret yollarında Avrupalı tüccarların giderek daha fazla aktif olması, Osmanlı coğrafyasına değerli maden akışındaki artış, güneyli uluslar karşısında giderek yükselen kuzeybatı Avrupalı tüccarların Osmanlı bölgeleri, Akdeniz ve doğu-batı ticaretindeki faaliyet artışları ve özellikle kapitalizmin merkez ülkelerinde finans kurumları ve faizli bankacılık alanında ortaya çıkan gelişmelerin etkisi üzerinde durmak gerekir. Osmanlılar islâm ve ekonomisiyle çelişen kapitalizmin bu merkez finansal kurumlarını ve faizli bankacılığı hayata geçirmek yerine para vakıflarını kurmaları ve geliştirmelerinin kurdukları sisteme olan güvenleri ve inançları yanında bu kurumların ekonomide ve finans ve kredi piyasasındaki ihtiyaçları karşılıyor olması ve finans piyasalarında doğabilecek istikrarsızlıkların önüne geçilebilmesinin önemi açıktır.

Para ve finans piyasalarında ortaya çıkan değişime bağlı olarak faizli banka kurumlarının ahlaken ve hukuken ilk defa kapitalizmin merkez ülkelerinde kabul edilmeye başlanması bu dönüşümün etkisi ile Osmanlı Devleti kentlerinde üretim ve ticaret için gerekli nakdin sağlanması, kredi ve finans piyasalarında istikrarın sağlanması için bir çeşit yeni faizsiz vakıf anlayışı temelinde kurulmuş finans kuruluşları ihtiyacı doğurduğu da düşünülebilir. Kesin olan şudur ki Osmanlılar bu dönüşümü kendi esnek, adil, dengeli ve tutarlı yapıları içerisinde toplumun değerler sistemi, dünya görüşü ve inancına bağlı kalarak bu kurumsal yeniliği gerçekleştirmiş oldukları çok açıktır (Bulut, 2009; Pamuk, 2004).

5 Edirne’de 1423 yılında Hacı Muslihiddin (Semmân) bin Halil Vakfı için kurucu Yağcı Hacı Muslihiddin 10.000 akçe ve Ağaçpazan’nda bulunan dükkanlan vakfetmiştir

6 Tartışmaların ayrıntıları için bak, Mandeville (1979).

Para vakıflarının değışen iktisadi ve finansal şartlar karşısında ortaya çıkması ile beraber farklı tartışmaları da gündeme getirmiştir. Bu tartışmalardan birisi, bu kuruluşların Osmanlı toplumu içerisindeki varlıklı bireylerin servetlerini vakıflar yoluyla aile bireyleri lehine miras bırakması şeklinde algılanmış olmasıdır. Tartışma konularından bir diğeri vakıfların sermayenin tek bir havuzda toplanmasını engellediğı ve bunun da ekonomik kalkınmanın önünde önemli bir engel olduğu yönündeki yaklaşımdır (Kuran, 2003; 2004). Diğeri önemli bir tartışma konusu da, para vakıflarının en üst düzey yöneticisi olan mütevellilerin vakfedilen paraları kendilerinin borçlanarak, büyük tüccarlara daha yüksek kâr oranları ile aktarıldığı yönündedir. (Çizakça, 2000; Pamuk, 2004). Hiş şüphesiz bu tartışmalarda bir neticeye ulaşabilmek için Batılı modern iktisadi büyüme ve kalkınma paradigmasıyla Osmanlı iktisat ve medeniyet tasavvurundan neşet eden kalkınma ve büyüme anlayışındaki farklılığa ve önceliklere bakmak gerekmektedir.

Batı merkezli modern kalkınma paradigması sanayi devriminden bugüne sanayileşme, şehirleşme, sosyo-ekonomik gelişmeyi yapısal dönüşüm içinde gerçekleştirmeyi ifade eder ve gayri safi milli hasıla artışı ve fert başına düşen milli gelir gibi daha çok maddi (*materialist*) değerler üzerinden ölçmeyi esas alır. Osmanlıların iktisadi büyüme ve kalkınma tasavvurunun modern batılı iktisadi büyüme ve kalkınma anlayışından daha kuşatıcı ve kapsayıcı olduğu ve salt maddi alandaki değerlerle ölçmekten öte insanın bu dünyadaki maddi ve manevi huzuru esas alan ve sosyolojik, psikolojik vb. tüm alanlarını dikkate alan bir bütünlük içinde değerlendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Son dönemlerde ortodoksi gelişme ve kalkınma paradigmasına eleştirel yaklaşan insani gelişme (*human development*) paradigmasının makro düzeydeki gayrisafi milli hasıladaki değışim yanında mikro düzeydeki hayat standardı, sağlık, eğitim ve gelişmenin sürekliliğini esas alan yaklaşımın da ötesinde bunu tüm toplumun maddi ve manevi anlamda daha iyi bir düzeye ulaştırılması yani “ibadullahın terfi-i ahvali”nin sağlanması ve bunun dengely bir kişi veya sınıf lehine olmadan herkesin yerini muhafaza ederek ve istikrarı devam ettirerek sağlamak gibi bir yaklaşımı benimsedikleri söylenebilir. Daha özlü bir ifadeyle Batı’daki sürekli değışme ve büyüme öncelikli yaklaşım yerine Osmanlıların istikrar ve denge içinde daha iyiye gitme ve sürekliliğı devam ettirmek en önemli öncelik olarak görülmektedir (Bulut, 2009).

Diğeri taraftan para vakıflarının fonksiyonları hakkında da bazı tartışmalar mevcuttur. Çizakça’ya (1999) göre para vakıfları, ekonomide önemli rol oynamıştır; fakat bu fonksiyon, büyük oranda sermayenin girişimciler veya

yatırımcılar yerine küçük tüketicilere doğru dağılmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte, sermaye girişimciler tarafından da finansal kaynak olarak kullanılmıştır. Pamuk (2004:232) para vakıflarının finansal kaynakların borç olarak transfer edilmesinde gerekli aracı rolünü oynadığına inanmaktadır. Bununla birlikte Pamuk, para vakıflarının mütevellilerinin vakıf sermayelerini İstanbul'da bulunan sarraflara daha yüksek getiri oranları ile borç verdiğini de belirtmiştir. Sarraflar toplamış oldukları bu sermayeleri, uzun vadeli ticaret ya da iltizam sözleşmelerini elde etme süreçlerinde kullanmışlardır.

İktisadi olarak ele alındığında, mütevelliler gerekli nakit akışını hesaplayarak, bu oluşan vakıf gelirini, vakfın belirlenen amacı ve hedefleri doğrultusunda kullanılmasını sağlar. Örneğin, bir vakıf, kurulduğu bölge içerisinde belirlenen bir caminin temel ihtiyaçları, bakım masrafları ve çalışanları için kurulmuş olabilir. Mütevelliler, basitçe anlatmak gerekirse, sermaye akışı sonucu hesaplanan vakıf gelirini bu tanımlanmış caminin tamiri ve diğer giderleri için kullanılmasını sağlar. Ayrıca, eğer vakfın gelirinden fazla kalırsa, basit bir onay ile sulama kanalı gibi sermaye yatırımlarında da kullanılabilir ve böylece vakfın esas amacı bozulmadan diğer yatırımlar içinde sermaye sağlanmış olur (Shatzmiller, 2001:65-66). Bir taraftan vakfeden kimseler İslâmî yükümlülüklerini kolaylıkla yerine getirirken, diğer taraftan bu sermayelerinin üçüncü şahıslar tarafından tehdit edilmesini engellemiş olmaktadır.

Toplumun faydasını ve sosyal refahını artırmak için yapılan yatırımlara finanse etmek adına para vakıfları, vakıf kurumlarının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Yatırımlar çoğunlukla sağlık, eğitim, altyapı gibi bölgesel harcamaları finanse etmiştir. Para vakıfları, büyük oranda toplum içerisindeki refah seviyesi yüksek bireyler tarafından hem bu dünyadaki yatırım hem de ahiret hayatındaki uzun vadeli kazançlar hesap edilerek ortaya çıkan ve gelişen kurumlardır. Vakıf kurucularının vakfettiği kaynaklar, hayır işlerinin temini, yatırımlar, kamu harcamaları, kredi ve finans işlemleri için kullanılmışlardır. Kredi işlemlerinde sermaye, borç ödemelerini % 10 ile % 15 arasında değişen miktarlarda teminat altına alan bir sözleşme ile borçluya devredilmekteydi. Borç ilişkisinde ortaya çıkan getiriler ise, vakfın amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılmıştır. Kısaca, vakıflar, köylerden geniş illere kadar uzanan geniş yerleşim alanlarında yaygın kurumlar olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki birçok köy ve kasabanın temel bileşenlerini oluşturmak adına önemli rollere sahip olmuşlardır (İnalçık, 2006:125).

Başka bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, para vakıfları olarak ortaya çıkan kurumların kredi kaynağı olarak toplum içinde kullanılabilmesi gerçekleşmiş ve bunları “Vakıf bankalar” olarak değerlendirmek imkanı ortaya çıkmıştır (Döndüren, 2008:4). Para vakıflarında, paranın kullanımı, ödünç verme (karz), emek-sermaye ortaklığı (mudaraba), vakıftan alınan para ile peşin mal alıp bu malları satarak kar elde etmek (murabaha) şeklinde gerçekleşirken, Döndüren (2008) en çok “murabaha” yöntemine başvurulduğunu belirtmektedir. Para vakıflarından genel olarak küçük girişimcilerin faydalandığı ya küçük girişimciler tarafından kullanıldığı belirtilse de, kredi kullanan kimi girişimcilerin uzak ülkelere büyük karlarla ticaret yapan büyük tüccarlar olduğu da tespit edilmiştir (İnalçık, 1973:319).

Vakıf kurumları Osmanlı dünyasında vergi muafiyeti de sağlıyordu. Bu anlamda ele alındığında, vakıf kurumlarının merkezi yönetimle doğrudan yakın ilişkiler içinde olduğu anlaşılmaktadır. Sağlanan vergi muafiyetleri vakıfların kurulmasını teşvik ederken, diğer taraftan da artan kamu giderlerinin finanse edilmesine imkan sağlanmış oluyordu. Bu noktada, toplanabilecek vergi potansiyelinin mi yoksa vakıf kurumlarının mı kamu giderlerini daha etkin şekilde finanse ettiği sorusuna anlamlı bir cevap önümüzdeki dönemlerde üzerinde durulması gereken önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Ek olarak, devletin tanımış olduğu vergi muafiyeti ayrıcalığı ile birlikte, uzunca bir dönem vakıfların kontrolünde (sultan vakıfları hariç) devlet aktif ve somut bir şekilde görev almamıştır.

Bu açıdan bakıldığında, Çizakça (2000:35), para vakıflarının esaslı bazı farklılıklar taşıyan “bankalar” olarak düşünülebileceğini savunmuştur. Bu farklılıklar genel olarak, sermaye sağlama yöntemine dayanmaktadır. Kısaca, bir para vakfı sermayesi, birçok sermayeli mevduat yerine tek bir sermaye sahibi tarafından sağlanmıştır. Böylece, kredi ve mevduat hacmi, vakfedilen sermaye ve getirileri ile sınırlıydı. Ayrıca, tek bir bankada, sermaye sahibi, sermayeden belli miktarda faiz kazancı elde edebilir. Fakat, para vakıfları sermaye sahibine herhangi bir faiz veya ödeme taahhüt etmemekteydi. Dolayısıyla, bir para vakfı için sermayenin maliyeti sıfırdır ve bu durum vakfedilen sermayelerin dini ve sosyal amaçlara hizmet etmek için kullanıldığının önemli bir göstergesidir.

Bulut (2008:451) bu fonksiyonları olmakla birlikte para vakıflarını bir sermaye birikim müessesesi olarak düşünmek yerine toplumda iktisadi ve sosyal refahın yeniden dağıtılması ve özellikle finans ve kredi piyasaların-

da istikrarın sağlanmasındaki fonksiyonlarıyla ele alınmasının da son derece önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Balkan para vakıflarından hareketle elimizdeki istatistiksel veriler ışığında yaptığımız analizlere göre para vakıflarından borç alanların girişimciler ve yatırımcılardan ziyade küçük tüketicilerden oluştuğunu göstermektedir. Dolayısıyla, para vakıfları temel sosyal ve dini yatırımlar ile beraber küçük ölçekli tüketici ve üreticilerin sermaye ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol oynamıştır denilebilir. Ayrıca para vakıfları, günümüz dünyasında hükümetler tarafından finanse edilen eğitim, sağlık, altyapı gibi alanlarda yatırımlar yaparak Osmanlı Devleti'nin bütçesi üzerinden önemli ölçüde bir mali yükü kaldırdığı da söylenebilir. Para vakıfları sayesinde, merkezi bütçenin para talebi azaltılmış ve böylece ekonominin tamamında daha düşük düzeyde borçlanma oranlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Bulut, 2015; Çizakça, 2000).

Sonuç olarak, para vakıfları mikro düzeyde finansal borçlanma kurumları olarak değerlendirilirken, makro düzeyde ise gelirin toplumda yeniden dağıtılması ve devletin para talebinin düşük seviyede kalmasını sağlayarak kredi ve yatırımda borçlanma hadlerini düşüren ve finans piyasalarında istikrar sağlayan kurumlar olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber, para vakıflarının sermayenin tek havuzda toplanarak büyük ölçekli sermaye oluşumunu engellediği ya da mütevellilerin sermayeyi kendileri borçlanarak sarraflara daha yüksek hadler ile borç verdiği, böylece sermayenin verimsiz ve etkinlikten uzak bir biçimde kullanılmasına sebep olduklarını düşünenler de haksız değildir. Ancak XIX. yüzyılda bile kurulan toplam 9000 civarındaki vakıfların sadece %15'nin aile vakfı olduğu düşünüldüğünde toplumun tüm kesimlerinin bu sektörde yer aldığını da gözden kaçırmamak gerekir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Osmanlı toplumunun kapitalist Batı toplumlarından farklı değerleri benimsediği ve bu değerleri özümseyerek yaşamaya devam yönünde bir tercihte bulunduğunu düşünmek yanlış olmaz. Diğer taraftan finans kuruluşları olarak da para vakıfları, modern zamanlarda ortaya çıkan faizli kapitalist bankacılık sistemi yerine ortaya çıkması ve giderek gelişmesinin Osmanlı klasik ekonomik ve finansal sisteminin XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam etmesinde temel yapı taşlarından birisi olarak da değerlendirilebilir. Osmanlılardaki modern faizli bankacılığın XIX. yüzyılın ikinci yarısında müessesleşmesinde ve yine doğuşundan itibaren de uzun bir dönem gayri müslimler tekelinde ve onların eliyle yaygınlaşması ve geliştirilmesinde; para vakıflarının müslümanların iş ve ticaret hayatı, finans ve

kredi piyasalarındaki ihtiyaçlarına cevap veriyor olmasının önemli bir rolü olduğu konusunun altı çizilmesi gerekir.

SONUÇ

Osmanlıların kurduğu devlet erken modern dönemlerde “ulus devletin” yükselişi ve modern kapitalizmin tüm dünyada etkisini göstermeye başladığı dönemlerde de kendi kuruluş felsefesi ve değerlerine bağlı kalarak kurumsallaşmaya ve gelişmeye devam etmiştir. Avrupa’nın batısında modern kapitalizmin öngördüğü çıkarıcı ve bireyci insan tipi ve onun çıkarların hizmet edecek kurumsal yapı oluşurken, aynı dönemlerde Avrupa’nın doğusunda Balkanlar’da insan ve topluma farklı değerler temelinde yaklaşan Osmanlı vakıf medeniyeti inşa edilmekteydi. Birçok alandaki insan ve toplum ihtiyaçlarını vakıf anlayışıyla gidermeyi önceleyen Osmanlı dünya tasavvuru Balkan coğrafyasındaki fetihlerle kurulan şehirlerde adım adım hayata geçirilmiştir. Osmanlıların islâm geleneğinden tevarüs ettikleri gayrimenkullere ve akarlara dayalı vakıf sistemine menkule dayanan ve “vakf-ı nukud” olarak vasfettikleri ve kurumsallaştırdıkları para vakıflarını da erken modern dönemde kurdukları medeniyetin insanlarına ve tüm dünyanın hizmetine sundular.

Modern kapitalizmin kurumsal yapısının temelini oluşturan ve sistemi şekillendiren faizli banka, anonim şirket, borsa ve sigorta gibi kurumların ortaya çıktığı dönemde Avrupa’nın doğusu Balkan coğrafyasında onlarla iç içe yaşayan Osmanlıların kendi değerler sistemi ve inançlarına uygun buldukları ve kurumsallaştırıp yaygınlaştırdıkları Para Vakıfları uzun dönemde birçok sosyal, dini ve kültürel ihtiyaçlara cevap verirken piyasadaki finansal istikrarın sağlanması ve eldeki fazla tasarrufların kâr paylaşımı esasına göre piyasadaki ticaret ve yatırımların artması ve ekonomide dengeli büyümenin devamında da önemli bir rol oynamıştır.

Osmanlı coğrafyası dışında Asya, Afrika ve Amerika kıtalarını etkisi altına alan ve tüm kurumlarıyla bu coğrafyalarda gelişen Avrupa merkezli modern kapitalizmin yanı başlarında onlarla iç içe yaşayan Osmanlılara yaklaşık üç yüz yıl -bu kadar uzun bir süre- (en azında 19. yüzyılın ortalarına kadar) hakim olamaması üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Kapitalizmin haris ve kendi çıkarının maksimizasyonu çerçevesinde tüm hayatını maddi önceliklere göre ve ekonomik kar ve faydasının maksimizasyonu temelinde şekillendiren Batıda “*homoeconomicus*” insan tipi yerine uzun vadeli getiriye sosyal fayda maksimizasyonunda değerlendiren, *ahilik* zihniyeti te-

melinde kanaatkâr, diğergam, paylaşımcı ve katılımcı bir yaklaşımı benimseyen Osmanlı müteşebbis ve toplumunun modern zamanlardaki iktisat ve finans alanındaki tasavvurunun vakıf anlayışıyla taçlandırıldığının en iyi örneklerinden biri de hiç şüphesiz para vakıflarıdır.

Osmanlıların Balkan coğrafyasındaki iktisadi, sosyal, kültürel ve finansal alandaki kurumsallaşma ve toplumun bu alanlardaki ihtiyaçlarını karşılama noktasında para vakıflarının XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar önemli bir etkisi ve rolü olmuştur. Önceleri dini sosyal alandaki belli başlı hizmetlerin devamı niteliğindeki ihtiyaçlar için ortaya çıkan bu kurumlar sonrasında finansal alandaki kredi ve ortaklık ve paylaşım ekonomisi anlayışı çerçevesinde hareket eden müteşebbis ve yatırımcıların ihtiyaçlarına cevap vermiş, borçlanma maliyetinde belli bir düzeyin korunmasında ve piyasada islâm ekonomisi ve islâmî finans temelinde parasal ve finansal istikrarın sağlanmasında önemli rolü bulunan kurumlara dönüşmüştür.

Para Vakıfları erken modern zamanlarda Balkan coğrafyasında ortaya çıkmış ve sonrasında Anadolu'dan Batı Asya ve Afrika'ya kadar tüm Osmanlı coğrafyasında yaygınlaşmıştır. Sonrasında da tüm islâm dünyasının son dönemlerindeki islâmî finans alanı başta olmak üzere ekonomik ve sosyal alandaki belli hizmetlerin karşılanmasındaki kurumsallaşmayı etkilemiş kurumlardır.

KAYNAKÇA

- Barkan, Ö.L. (1940). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu olarak, Vakıflar ve Temlikler: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 11: 279-386.
- Bulut, M. (2008), Osmanlılar'da Ekonominin Finansmanı Meselesine Yeniden Genel Bir Bakış, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 18, 4: 447-452.
- _____, (2009), Reconsideration of Economic Views of a Classical Empire and a Nation State during the Mercantilist Ages" *American Journal of Economics and Sociology*, Vol: 68, No. 3, 791-828.
- _____, (2012) "Osmanlı Ekonomi Politliğine Yeniden Bir Bakış" (Reconsideration of the Ottoman Political Economy) *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 62: 63-96.
- _____, (2015) "A Long Run Review on the Ottoman European Financial Institutions and Markets" Key Note, *2th International Islamic Economics and Finance Conference*, IIEFC 2015, Istanbul, Turkey.
- Çizakca, M. (1999), *İslam Dünyası'nda ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- , (2000), *History of Philanthropic Foundations: The Islamic World From the Seventh Century to the Present*, Bogazici Universitesi Yayınları, İstanbul.
- , (2002), *Latest Development in the Western Non-Profit Sector and the Implications for Islamic Awqaf*, Islamic Economic Institutions and the Elimination of Poverty, The Islamic Foundation, Leicester, ss. 263-287.
- Divitçioğlu, S. (2010), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Döndüren, H. (2008), Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Projeleri, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), ss. 1-24.
- Emecen, F.M. (1992), “I. Kosova Savaşı’nın Balkan Tarihi Bakımından Önemi”, *I. Kosova Zaferi’nin 600.Yıldönümü Sempozyumu* (26 Nisan 1989), Ankara.
- Genç, M. (2000), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- İnalçık, H. (1973), *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, (Çev. Norman İtzkowitz ve Colin Imber), Weidenfeld & Nicolson, Londra.
- , (1993), Türkler ve Balkanlar. *Balkanlar*, Haz.:İ.Soyal, Eren Yayınları, İstanbul, s. 9-32.
- , (2000), “Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı? ”, Çev. F. Unan, *Söğüt’ten İstanbul’a: Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, ed. O. Özel-M. Öz, Ankara 2000, s. 119-145.
- , (2006), Vakıf Medeniyeti, *Vakıflar Dergisi Özel Sayısı: Vakıf Medeniyeti*.
- Karaman, K. ve Pamuk, Ş. (2002), Ottoman State Finances in European Perspective, 1500-1914, *The Journal of Economic History*, 70 (3), ss. 593-629.
- , (2009), *Devlet-i Aliyye- osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, Klasik Dönem (1302-1606)*, Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Yaklaşım, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- Koehler, B. (2010), *Early Islamic Charities as Catalysts of Institutional Innovation*, *Institute of Economic Affairs*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Köprülü, F. (1942), Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahyeti ve Tarihi Tekamülü, *Vakıflar Dergisi*, 2, ss. 1-35.
- , (2005), *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Yayına Hazırlayan: O. Köprülü, Akçağ Basım Yay., Ankara.
- Kur’an-ı Kerim, (2016) Türkçe Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara.
- Kuran, T. (2003), The Islamic Commercial Crisis: Institutional Roots of Economic Under Development in the Middle East, *The Journal of Economic History*, 63, ss. 417-449.
- Mandeville, J. (1979), Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire, *International Journal of Middle East Studies*, 10 (3), ss. 289-308.
- Ortaylı, İ. (1999), “Üçüncü Roma İmparatorluğu”, *Hürriyet Gazetesi* (18 Ekim 1999), Osmanlı İlavesi.
- Özcan. T. (2003), *Osmanlı Para Vakıfları, Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Öztürk, N. (1993), Tarihte ve Bugün Vakıflar Eliyle Aileye Götürülen Hizmetler, *Sosyal Politikalar Çalışma Dergisi*, 3, ss. 78-89.
- Pamuk, Ş. (2004), Institutional Change and the Longevity of the Ottoman Empire, 1500-1800, *Journal of Interdisciplinary History*, 35(2), ss. 225-247.
- , (2010), *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Sahih-i Müslim ve Tercemesi (2014), 8 cilt, İrfan Yayınları, İstanbul.

Shatzmiller, M. (2001), Islamic Institutions and Property Rights: The Case of the "Public Good" Waqf, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 44, ss. 44-74.

Tabakoğlu, A. (2008), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.

Vryonis, S. (1970) "The Conditions and Cultural Significance of the Ottoman Conquest In The Balkans", *Actes Du 11 e Congres International Des Etudes Du Sud-est Europeen* (Athenes, 7-13 Mai 1970), Athenes.

Yedişildiz, B. (1982), Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplamandaki Rolü, *Vakıflar Dergisi*, 14, ss. 1-27.

OSMANLI DÖNEMİNDE RUMELİ'DE VAKIF PARANIN KULLANDIRILMASINDA ARANAN ŞARTLAR

HÜSEYİN ÇINAR*

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZ

Para vakıfları Osmanlı döneminde kendine has uygulamaları ile vakfedilen diğer akarlar içinde ayrı bir yere sahipti. Bu dönemde para vakıfları ile ilgili tartışmaların merkezinde daha çok paranın vakfedilmesinin hukukî yönü ve uygulamada ortaya çıkan bazı idari ve mali tasarruf usulleri yer almıştır. Osmanlı Devleti'nde beş asrı aşan bir zaman diliminde para vakfı uygulamalarına sıkça rastlanmış öyle ki çoğu zaman pek çok vakfın tek gelir kaynağı vakıf para olmuştur. Osmanlı döneminde Rumeli'de / Balkan coğrafyasında kurulan vakıfların gelir kalemleri arasında yer alan paranın kullanılmasında, bir başka ifade ile işletilmesinde uyulması gereken kurallar, vakıf kurucularının talepleri / şartları arasında ne şekilde yer almıştır? Bu çalışmada Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki vakfiyelerden yola çıkılarak, para vakıflarının yaygın bir uygulama alanı bulduğu Osmanlı'nın Rumeli coğrafyasında kurulan vakıflardaki para kullanma usulleri üzerine bir durum tespiti ve değerlendirme yapılacaktır. Böylece vakıf kurucusunun vakıf paranın işletilmesi sırasında doğabilecek zararı aza indirmek için başvurduğu yöntem ve şartlar bir nebze de olsa gözler önüne serilecek ve vakıf kurucularının iç dünyalarına bir yolculuk yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Vakıf Para, Osmanlı Devleti, Rumeli, Vakıf Paranın İşletilmesi

REQUIRED QUALIFICATIONS FOR BORROWING WAQF MONEY AT THE RUMELIA IN THE OTTOMAN PERIOD

ABSTRACT

With their peculiar practices, cash waqfs had a separate place among other devoted properties in the Ottoman period. The center of the discussions on the cash waqfs had been the legal aspect of devoting cash and some administrative and financial methods that were used in practice. In the Ottoman Empire, the practices of cash waqfs had frequently been seen in a period exceeding five centuries. In fact, in many cases, the only source of income for many waqfs had been the devoted cash. How were the rules of borrowing or operating money, which is among the income sources of the waqfs in the Rumelia/Balkan geography in the Ottoman period, included among the demands/requirements of the founder? In this study, using the waqf charters (waqfiyahs) in the Archive of the Directorate General of Foundations, the ways of borrowing money from the waqfs that were founded in the Rumelian territory of the Ottomans will be discovered and assessed. Thus, the methods and conditions which were resorted to by waqf founders to lower losses while waqf money were used will be revealed to a certain extent and the inner world of the waqf founders will be investigated.

Keywords: Waqf, Waqf Money, Ottoman State, Rumelia, Operation of Waqf Money

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tarih Bölümü, E-mail: hcinar@ybu.edu.tr

Vakıf, genel anlamı dinî, sosyal ve hayrî bir gayenin gerçekleşmesi için mülk sahibi tarafından menkul veya gayrimenkul bir malın kendisinin veya gelirinin ebedi olarak tahsis edilmesidir. Bu uygulama ile vakfedilen mal alınıp satılmaktan ebedî olarak alıkonulmakta ve Allah'ın mülküne dönüşmekte, bundan elde edilen menfaat ise dinî, sosyal ve hayrî bir gaye için harcanmaktadır. Uygulamada vakıf malın aslına dokunulmamaktadır (Günay 2012: 475-476).

İslam hukukçuları gayrimenkul ve menkul malların vakfedilmesinde birtakım şartlar aramışlardır. İslam fihhının ilk oluşum safhasında, vakfedilen malın gelirinin devamlılık vasfı taşıyan gayrimenkul olması özelliğine aşırı vurgu yapılırdı. Ancak zamanla dönemin iktisadi ve sosyal şartları, İslam hukukçularını bu kuralları genişletme ve esnetme mecburiyetinde bırakmıştır. Zaman içinde ortaya çıkan zaruretler çeşitli çıkış yollarının ortaya konulmasına sebep olmuş; konuyla ilgili bir hukuk terminolojisini ve literatürünü ortaya çıkarmıştır. Mesela Hanefî mezhebinin kurucu imamı İmam-ı Azam Ebû Hanîfe (ö.767) menkulün vakfını kabul etmediği halde, onun öğrencilerinden İmam Ebû Yusuf (ö.798) gayrimenkulün zaruri tamamlayıcıları oldukları takdirde menkullerin de vakfına müsaade etmiştir. Bu görüş çerçevesinde gayrimenkule bağlı kölelerin ve tarım aletlerinin de vakfedilmesi caiz görüldü. Aynı mezhebin bir başka hukukçusu ve aynı zamanda Ebû Hanîfe'nin öğrencisi olan İmam Züfer (ö.775) gayrimenkule bağlı olsun ya da olmasın menkullerin, hatta kullandıkça tükenebilen şeylerin de vakfına müsaade etmiştir. Nihayet Ebu Hanîfe'nin bir diğer öğrencisi İmam Muhammed Şeybânî (ö.805) de mahalli adetler elverip, teamül (örf) haline geldiği takdirde menkullerin vakfını da geçerli saymıştır. Neticede teamül haline dönüşme kriteri Hanefî ve Malikî mezheplerince de kabul görmüştür (Yediyıldız 1986: 154; Günay 2012: 476-477; Döndüren 1998a: 38-42; 1998b: 63-64; Tabakoğlu, 2005: 93, dn 43).

Osmanlı Döneminde İlk Para Vakfı Uygulamaları

Menkullerin (taşınır servetin), özellikle nakit paraların vakfı tartışmalı olmasına rağmen, Osmanlılar para vakıflarını önemli kredi ve finansman kurumları olarak yaşattılar. Osmanlı döneminde para vakıflarına (nukûd-ı mevkûfe) ilk defa Sultan II. Murad (1421-1444, 1446-1451)'in saltanat yıllarında ve Fatih Sultan Mehmed (1444-1446; 1451-1481)'in saltanatının ilk evresinde rastlanmaktadır (Özcan 2003: 11). Osmanlı döneminde bili-

nen ilk para vakfı Edirne’de Kenise/Kilise Camii mahallesinden Yağcı Hacı Muslihüddin b. Halil es-Semmân adındaki şahsın Evâhir-i Cumâdiye’l-ûlâ 826/2-11 Mayıs 1423 tarihinde kurduğu ve Ağaçpazarı’ndaki dükkanlar ile 10.000 akçe nakit parasını vakfettiği vakıftır. Burada vakfedilen paranın muamelesinden elde edilen yıllık gelir 1.000 akçedir (onu on bir hesabı üzere [%10] vakfetmiştir.) Bu para XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait tahrir kaydında zayi olmuş olarak gösterilmiştir. Bu vakfın hizmet alanı Kenise / Kilise Camii’nde 3 kişinin günde birer akçe yevmiye ile birer cüz okumaları olarak belirlenmiştir (Gökbilgin 1952: 272-273). Döneme ait içinde vakıf para bulunan bir başka vakıf da Sultan II. Murad devri devlet adamlarından Balaban Paşa (ö. 850/1446-1447)’ya aittir. Balaban Paşa Edirne’de bir cami ve imaret ile Gelibolu’da medrese yaptırmış ve 846/1442-1443 yılında yaptırdığı bu medrese için 30.000 akçe nakit para ile Gelibolu’da hamam ve dükkanlar vakfetmişti (Gökbilgin 1952: 223). II. Murad dönemine ait içinde vakıf para bulunan vakıflar arasında Ebubekir b. Hacı Yusuf’un Gelibolu’daki Hüsameddin Mescidi için 3.500 akçe ile 5 dükkân vakfını; Gelibolu’daki Hoca Hamza Mescidi’ne Hatice Hatun’un 3.000 akçe vakfını; yine Gelibolu’da bulunan Kadı Selahaddin Zaviyesi için gayrimenkullerle birlikte 1.700 akçenin vakfını burada belirtebiliriz (Gökbilgin: 1952: 283, 286-287, 288-289).

Fatih Sultan Mehmed, geliri Yeniçeri Ocağı’nın ihtiyacı olan etlerin sübvansiyonunda kullanılmak üzere 24.000 altın vakfetmiştir. Bu vakıf bir padişah tarafından kurulan ilk para vakfı kabul edilmektedir. Yine İstanbul’un et ihtiyacı için Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), kendisinden önce bu iş için tesis edilen vakıfları bir araya getirerek 698.000 akçelik bir vakıf kurmuştur. Bu paranın gelirinin de İstanbul kasaplarına sermaye olarak verilmesi istenmiştir. Zaman içerisinde para vakıfları o kadar gelişmiştir ki, bunlar adeta birer vakıf bankalar gibi faaliyet göstermiştir (Tabakoğlu 2005: 93). Ö. Lütfi Barkan ve E. Hakkı Ayverdi’nin tespitlerine göre, İstanbul’da Fatih’ten itibaren, 1456-1551 yılları arasında kurulmuş 1.161 para vakfı mevcuttu. Bu para vakıflarının da %56’sı, 1520-1546 yılları arasında (653 adet) kurulmuştu (Barkan ve Ayverdi’den aktaran Tabakoğlu 2005: 94). Para vakıflarının gelişme süreci incelendiğinde, Şeyhülislam Ebussuûd Efendi’nin büyük bir finansman kaynağını harekete geçirdiği; XV. yüzyıldan itibaren sürekli gelişen para vakıflarının, XVI. yüzyılın ikinci yarısında zirveye ulaştığı görülmektedir (Tabakoğlu 2005: 93; Döndüren 1998b: 64).

Para vakıfları, Osmanlı toplumunda sonraki yüzyıllarda da gerek Anadolu gerekse Rumeli topraklarında oldukça yaygın bir uygulama alanı bulmuş; bin-

lerce vakıf ya nakit paranın doğrudan ya da bir gayrimenkulle birlikte vakfedilmesine şahit olmuştur. Vakfiyelerde ya da vakıf tahrir defterlerinde yer alan para vakıflarına bakıldığında, vakfedilen paralar çok mütevazi rakamlardan yüksek meblağlara varan, vakıf kurucusunun ekonomik durumuna ve amacına göre değişmiştir. Özellikle dinî hizmetleri finanse etmek için kurulan para vakıflarının yanında, avâriz vakfı, yeniçeri orta sandıkları ve hırfet vakıfları gibi toplumsal ihtiyaçları, mahalle-köy mensubiyeti ya da meslektaş dayanışmasının tezahürü için kurulan para vakıfları da mevcuttur. Nitekim bunlardan avâriz vakıfları, bir köy ya da mahalle halkının ödemekte güçlük çektikleri vergiler ve köy ya da mahallenin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere kurulan akar ve para vakıflarıdır. Vergi ödemesi dışında zamanla bu vakıflar, günümüz beledi hizmetlerini de finanse eder nitelik kazanmıştır. Mahalle/köy ahalisinin maruz kaldığı yangın, deprem, sel, salgın hastalık gibi âfetlerle, dul, fakir ve yetimlerin ihtiyaçları, sahipsiz cenazelerin masraflarının karşılanması, işsizlere sermaye verilmesi, kaldırım, mektep tamiri gibi hizmetler için de avâriz vakıfları kullanılmıştır. Bu vakıflardan ihtiyaç sahiplerine, vakıf akarların yıllık gelirlerinden, paraların ise işletilmesiyle elde edilen kârından (rihbinden) yardım yapılır, ana kaynak ise korunurdu (İpşirli 1991: 109; Koyuncu Kaya 2014: 35-50).

Osmanlı Döneminde Para Vakıflar İle İlgili Hukukî Tartışmalar

Para (nukûd) vakıfları, sadece nakit sermaye ile kurulan vakıflardır. Kuruluş amaçları bakımından gayrimenkul ile menkul vakıflar arasında fark yoktur. Para vakıflarının kurulması, meşruiyeti ve nasıl işletileceği konusu çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar teorik düzeyde Osmanlı öncesinde de yaşanmış; ancak yaygın bir uygulama alanı bulduğu Osmanlı döneminde, bu vakıflara karşı birkaç sebepten dolayı güçlü bir muhalefet oluşmuştur. Bunların başında vakıf paraların işletilmesinde uygulanan usulün faiz uygulamasına benzeresi ve vakfedilen paranın süreklilik gösteremeyeceği düşüncesi gelmektedir (Çınar&Koyuncu Kaya: 2015: 82).

Osmanlı döneminde para vakıfları ile ilgili hukukî tartışmalar XVI. yüzyılın ilk yarısında öne çıkmaya başlamıştır. 1526-1536 yılları arasında şeyhülislamlık da yapan İbn-i Kemal (Kemalpaşazâde) (ö.1536), *Vakfi'd-Derâhim ve'd-Denânîr / Risâle fî Cevâzi Vakfi'd-Derâhim ve'd-Denânîr* adı ile bilinen, para vakıflarının meşruiyetine dair ilk müstakil eseri yazmıştır. Bu risalede, para vakfetmenin caiz olduğu görüşü savunulmuştur. İbn-i Kemal, para vakıflarının meşruiyeti tartışmasının başlangıcı sayılan bu risalede, bir kadı tarafından verilen hükmün bir başka kadı tarafından bozulmayacağını belirtmiş ve uygulamada problem

çıkmasının önünü kesmeye çalışmıştır. Böylece para vakıflarının caiz olduğunu benimseyen, dönemin resmî görüşünü ortaya koymuş ve uygulamanın nasıl yapılması gerektiği konusunda genel çerçeveyi çizmiştir (Özcan 2003: 32-33).

Para vakıfları ile ilgili bir diğer tartışma Anadolu Kazaskeri Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö.1547) ile Rumeli Kazaskeri olduğu yıllarda Ebussuûd Efendi (ö.1575) arasında yaşanmıştır. Çivizâde, para vakıflarının caiz olduğunu söyleyen Ebussuûd'u şiddetli bir şekilde eleştirmiş ve dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ı da etkileyerek, para vakıflarını yasaklayan fetvasının, 1538'de hükm-i şerif haline gelmesini sağlamıştır. 1539-1542 yılları arasında şeyhülislamlık da yapan Çivizâde'nin fetvası ile yaklaşık 10 yıl, Osmanlı Devleti'nde para vakıfları yasaklanmıştır (Kurt 1996: 16; Özcan 2003: 36-38).

Çivizâde'nin görüşüne en önemli muhalefet, Halvetî Tarikatı şeyhi Sofyalı Şeyh Bâlî Efendi (ö. 1552)'den gelmiştir. Şeyh Bâlî Efendi Rumeli'de yaygın halde bulunan para vakıflarının, Çivizâde tarafından men edilmesi üzerine başta Kanuni Sultan Süleyman, Çivizâde ve Şah Çelebi'ye ayrı ayrı mektuplar göndermiş ve nakit paranın caiz olduğunu, bu vakıflarının halka büyük hizmet verdiğini, yasaklanması halinde para vakıflarına dayanan müesseselerin kapanacağını, bundan da en fazla halkın, dinî müesseselerin ve bunlardan geçimini sağlayan kimselerin zarar göreceğini, toplumun huzuru için bu vakıfların devam etmesi gerektiğini belirten görüşlerini iletmiştir (Kurt 1996: 15; Özcan 2003: 38-44).

Sofyalı Şeyh Bâlî Efendi olaya pratik ve gündelik hayatın içinden bir bakış sergilemiş, çok geniş bir zümre tarafından benimsenen ve müdahil olunan para vakfetme işlemini savunmuştur. Bir kere her türlü tartışmaya rağmen halkın bir kısmının para vakfına bu kadar yakın durmasının ve meyilli olmasının nedenleri arasında, sürekliliği olan hayır yapma (sadaka-i cariyeye), hayırla ve dua ile yâd edilme arzusunun, ancak elinde var olan belirli miktardaki meblağın vakfa dönüştürülmesiyle mümkün olacağı düşüncesinde aramak yerinde olur. Çünkü hayır yapmak isteyen pek çok kimsenin elinde, vakfedebileceği herhangi bir gayrimenkul olmayabilirdi. Ancak bir miktar parasının olması pekâlâ mümkündü. O da elindeki bu parayı, yakınındaki veya uzağındaki bir mescide, bir camiye, bir medreseye ya da hayrî müessesedeki bir hizmete veya amaca vakfedebilirdi. Para vakıflarının Osmanlı toplumunda yaygınlaşmasının, dinî, sosyal ve hayrî amaçlarla bu kadar bütünleşmesinin sebepleri arasında hayır yapma duygusunun geniş bir tabana yayılmanın bir tezahürü olan nakit paranın da vakfedilmesinde aramak gerekir. Bu uygulama ile vakıf yapmak ve kurmak bir bakıma kolaylaştırılmış ve teşvik edilmiştir. Burada vakfi kuranın genelde beklentisi ne

olmuştur? Bu sorunun cevabı, pek çok vakfiyede karşımıza çıkan; öldükten sonra kendisi, ailesi ve akrabaları için senenin ya da günün belli vakitlerinde ruhları için Kur'an-ı Kerim okunması, fakirlere yemek yedirilmesi, kurban kesilmesi, mevlid-i şerif okunması gibi beklentilerdi. İşte Şeyh Bâlî Efendi ve onun gibi düşünenler, böyle bir vakıf kurucusu kitlenin ve onların hizmet bekledikleri hayrî müesseselerin sesini merkeze iletmeye çalışmıştır.

Çivizâde'nin para vakıflarını yasaklayan görüşüne en büyük tepki, yine kendisi gibi önce kazasker sonra da şeyhülislam olan Ebussuûd Efendi'den gelmiştir. O, *Risâle fî Vakfi'l-Menkûl ve'n-Nukûd* adlı risalesiyle, Çivizâde'ye cevap vermiştir. Ebussuûd Efendi konu ile ilgili açıklamasında, menkul mallar İmam Şafii'ye göre hiçbir kayda bağlı olmaksızın, Ebû Yusuf'a göre hakkında nâs (kesin ve açık hüküm/ayet, hadis) olmak şartıyla, İmam Muhammed'e göre hukukî örf ve teâmüllerin kabul edilmesiyle, İmam Züfer'e göre de para vakıflarının kayıtsız şartsız caiz olduğu görüşüne yer vermiştir. Ebussuûd Efendi'ye göre, İmam Muhammed'in görüşünü takip etmek en isabetli yoldur; zira o, vakfedilebilecek mal konusunda belli bir taşınırı kastetmediğinden, teâmül (örf) olduğu takdirde para vakıflarının da vakfedilebilecek mallar gruba girebileceğine işaret etmiştir. Ebussuûd, Efendi yaşadığı dönemde para vakıflarıyla ilgili böyle bir teâmül oluştuğu için bu tür vakıfların caiz olduğunu ve borç olarak verilen paraların aynının değil mislinin vakfa geri dönmesinin bir mahzur teşkil etmeyeceğini söyleyerek, kendi fetvasını savunmuştur. Çivizâde'nin fetvası ile para vakıflarına gelen yasak, 1545'te şeyhülislam olan Ebussuûd Efendi'nin girişimi ile 1548'de yine bir fermanla kaldırılmıştır. Ancak İmam Birgivi (ö. 1573), 1572 yılında Ebussuûd Efendi'nin fetvasına karşı bir risale kaleme almışsa da para vakıfları ile ilgili uygulama, sonraki dönemlerde de bu fetva yönünde devam etmiş ve kanun haline gelmiş; Osmanlı sultanları tarafından da onaylanmıştır (Kurt 1996: 12-14; Özcan 2003: 33-36, 47-50). Ebussuûd Efendi, para vakıflarının geçerliliğini onaylayan hüccette faiz ödenmesine atıfta bulunmamış; onun yerine, yaygın bir kullanım alanı bulan ve vakfiyelerde paranın işletilmesi için kullanılan *mu'amele-i şer'iyye* olunması ifadesini kullanmıştır (Yediyıldız 1986: 159).

Menkul ve gayrimenkul malların vakfedilmesinde “ebedîlik (süreklilik)” niteliği esas alındığı için nakit paranın vakfa konu olup olamayacağı hususu, yukarıda da belirtildiği üzere gerek Osmanlı döneminde gerekse günümüzde tartışma konusu olmuştur. Nakit paranın doğrudan tüketilme yoluyla tasarruf edilebilmesi ya da ticaret işine yatırılırsa bile zarar riskinin bulunması yüzünden “süreklilik” niteliğini taşımadığı görüşü daima taraftar bulmuştur. Ancak bu problem, Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin nakit parayı taşınır

mal (menkul) kapsamına alıp, İmam Muhammed'in "teâmül (örf) kriteri"ne bağlaması ile resmi çözüme kavuşturulmuştur (Döndüren 1998b: 64). Osmanlı döneminde kurulan para vakıfları, genellikle menkullerin de vakfedilebileceğini savunan İmam Züfer'in görüşüne dayandırılmıştır. Buna göre para vakfı kurmak isteyen bir kimse, kadiya müracaat ettiğinde; kadı, İmam Züfer'in görüşüne göre vakfın caiz olduğuna, İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşüne göre de sıhhat ve lüzumuna karar vererek, vakfi tescil etmiştir. Bu uygulama ile bir vakfın kuruluş prosedürü tamamlanmış olurdu (Kurt 2010: 10).

Vakıf Paraların İşletilmesi

Vakıfların elinde toplanan paralar, vakıf senetlerinde (vakfiyelerinde) belirlenen esaslar çerçevesinde kullanılırdı. Nitekim para vakfına ilk defa mutlak olarak fetva veren İmam Züfer, bu gibi paraların *mudârabe* (emek-sermaye ortaklığı) veya *bidâa*¹ (vakıf paranın meccanen işletilmesi) yoluyla işletilmesini, elde edilecek gelirin vakfın hayır yönüne harcanmasını istemiştir (Döndüren 1998b: 65-66). Vakfiyelerde belirtildiği üzere vakfın asıl malı (sermayesi), mütevellî tarafından işletilmekte ve elde edilen gelir, vakfın kuruluş amacına yani şartlarına göre harcanmaktadır. Vakıf paranın nasıl işletileceği konusu vakfiyelerde genellikle istiğlâl (bir malın gelirden yararlanma, galleden yararlanma), istirbâh (kâr istemek), murâbaha (peşin alım, taksitle kârlı satım) olunmak ya da fâideye verilmek şeklinde yer almış; bununla da vakıf paranın gelir (galle, rıbh, fâide) getirecek şekilde işletilmesi amaçlanmıştır. Burada yetki ve tercih, günün şartlarına göre mütevellîye bırakılmıştır. Vakfiyelerde genellikle vakıf paranın muamele ya da mu'amele-i şer'ıyye² ile istiğlâl ve istirbah olunması istenmiştir. Yaygın bir işletme usulü olan bu uygulama, özellikle Osmanlı döneminde, yukarıda da değinildiği üzere Çivizâde ve Birgivi tarafından da eleştirilmiş ve faize açılan bir kapı

1 Vakıf parayı Allah rızası için belli bir süre işletip, ana paranın ve kârın tümünü vakfa geri vermektir.

2 Mu'amele-i şer'ıyye dinî esaslara uygun işlem demektir. Bu işlemde amaç, finansman açığı bulunana istediği finansmanı sağlamak ve finansmanı sağlayan kimsenin de doğrudan faiz alması yerine bazı meşru işlemleri vasıta kılarak dolaylı yoldan kâr elde etmesini temin etmektir. Şöyle ki, ihtiyacı olan birine, vadesi belirlenmiş miktarda bir para karz-ı hasen (karşılıksız borç) olarak verilir. Bu akidde hiçbir faiz şartı bulunmamaktadır. Bu anlaşmaya ilaveten herhangi bir mal karz-ı hasenin vadesiyle aynı vadeye sahip bir satış sözleşmesiyle borçluya vadeli olarak satılır. Daha sonra satılan bu mal, satıcıya tekrar hibe edilir. Aynı gün yapıldıklarından dolayı karz, vadeli satış ve hibe akidleri birleştirilerek neticede karz verilen bir borçludan kâr görüntüsü altında bir fazlalık alınmaktadır. Osmanlı döneminde para vakıfları tarafından yaygın olarak bu usul uygulanmıştır. Bk. İshak Emin Aktepe, *İslam Hukûku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, Erkam Matbaası, İstanbul 2012, s. 64.

olarak değerlendirilmiştir (Özcan 2003: 53). Mütevellilerin, teorik kitaplar da paranın işletilme usulü arasında yer alan mudârebe, müşâreke (tarafların emek-sermaye ortaklığı) ve bidâa gibi usuller yerine, daha çok mu‘amele-i şer‘iyyeyi tercih etmeleri, riske girmeme, güvensizlik ortamı, vakıf parayı zâyi etme gibi düşüncelerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Vakıf paralar Osmanlı iktisadi hayatında önemli bir kredi ve finans kaynağı olmuştur. Bu paralardan elde edilen kazanç, vakıf kurucularının belirledikleri hayır işlerine harcandığı gibi, çeşitli kamu hizmetlerinin yerine getirilmesini de sağlamıştır. Nakit para vakfedenler genelde paranın; “rehn-i kavî (kuvvetli rehin ve teminat) ve kefil-i melî (borcu ödeme gücüne sahip kefil)” veya “ikisinden biri” ile “ona on bir buçuk hesâbı ile mu‘amele-i şer‘iyye ve murâbaha-i mer‘iyye ile bâ-yed-i mütevellî beher sene alâ vec-hi’l-helâl istirbâh ve istiğlâl oluna” şeklinde formüle edilen bir usulle işletilmesini şart koşmuşlardır (Yedi yıldız 1986: 159; Tabakoğlu 2005: 93). Mu‘amele-i şer‘iyye konusundaki en önemli sınırlama muamele oranları üzerinde olmuştur. Değişik tarihlerde farklı oranların tespit edildiği görülmekle birlikte, daha çok ona on bir (%10) oranı ile muamele olunması fermanlara konu olmuş, fazlası yasaklanmıştır. Ebussuûd Efendi’nin bir fetvasında da 1536 yılı sonlarında, kadıların muamele işlemlerinde ona on bir buçuktan (%15) fazlaya hükmetmemeleri istenmiştir (Özcan 2003: 59). Vakıf paralarının muamele oranı, zaman içinde çeşitli farklılıklar göstermiş ve %10 ilâ %20 arasında değişmiş; ancak genelde bu oran ona on bir ya da ona on bir buçuk (%10-15) olarak gerçekleşmiştir.

Vakıf Paranın Kullanılma Şartları

Dinî, sosyal, ekonomik ve idari yönünün kimi zaman birlikte kimi zaman da farklı şekillerde tartışıldığı vakıf para uygulaması, Osmanlı döneminde kurulan vakıflar içinde ayrı bir yere sahipti. Vakıf kurucuları (vâkıflar/vâkıfeler), hukukî mercilere tescil ettirdikleri vakfiyelerde, bir taraftan yapmayı amaçladıkları hayır, hasenat ya da tesis ettikleri hayrat hakkında bilgi verirken, diğer taraftan da vakfedilen gayrimenkul akarın ve menkulün kullanım ve işletilme şartlarını açıklamışlardır.

Genel olarak bir vakfiye düzenlenirken kurulan vakfın dinî ve hukukî gerekçeleri aşağı yukarı birbirine benzer surette kayıt altına alınır ve vakıf tescil edilirdi. Osmanlı döneminde kurulan vakıflar içinde vakfedilen paranın kullanılma şartları arasında yer alan “rehn-i kavî ve kefil-i melî yahut

ikisinden biriyle” formülasyonu, bir nevi kullanıma / işletilmeye verilen paranın geri dönmesi ve vakıf gelirin devamlılığı açısından oldukça önemlidir. Bazı vakıf kurucuları vakıf paranın kullanılmasında ile ilgili şartlarını daha da geniş tutarak vakfiyede önerilen oranın noksanına ve fazlasına verilmemesi, muamelenin vadesinin bir yıldan fazla olmaması, başka şehirdekilere verilmemesi, mütevellî tarafından paranın şehir dışına çıkartılmaması, yerliye, yeniçeriye, kadıya, seyahat edenlere, denizlerde dolaşanlara, işsiz olduğu bilinenlere ve hileli işlerle ilgisi olanlara verilmemesini istemişlerdir.³

Vakfedilen paraların işletilmesi, vakıf kurucularının her birinin ayrı ayrı belirledikleri birtakım şartlara bağlıydı. Vakıf paraların “mu‘amele-i şer‘iyye” yoluyla işletilmesi zaman zaman İslam hukukçuları/âlimler arasında sert tartışmalara neden olmasına rağmen, yaygın bir şekilde paranın vakfedilmesine ve belirtilen yöntemlerle işletilmesine devam edilmiştir. Para vakıflarının ihtiyacı olanları yüksek faiz hadleriyle tefecilik yapanların ellerinden kurtardığı ve onlara uygun şartlarla kredi sağladığı görüşü de yaygındır. Üstelik para vakfedenlerin genellikle idareci sınıfa mensup olmaları hatta şeyhülislamlardan para vakfedenlerin vakfiyelerine, vakıf paranın “mu‘amele-i şer‘iyye” ile işletilmesi şartını koyanların dahi olması bu işin bilinçli olarak yapıldığı düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur (Yediyıldız 1986: 159; Şimşek 1985: 217).

Vakfiyelerde genel olarak vakıf gayrimenkullerle, menkul malların nasıl işletileceği, gelirlerinin ne şekilde değerlendirileceği ve bunların nasıl tahsil edileceği açık bir şekilde belirtilir. Bu çalışmada Osmanlı döneminde Rume- li’de kurulan vakıflardan, nakit para vakfeden vakıf kurucularının bu paralar işletilirken nelere dikkat edilmesi gerektiği ve kimlere bu paraların verilmesi ya da verilmemesi yönündeki şartları/görüşleri örnek bazı vakıflar üzerinden aktarılacaktır. Hemen hemen bütün para vakıflarında yer alan ve birbirine benzeyen klişeleşmiş ve bir formüle dönmüş olan “rehn-i kavî veya kefil-i melî ya da ikisinden biri” gibi şartların yer aldığı örneklere bu çalışmada pek yer verilmeyecektir. Zaten formüle dönüşen bu şart bütün para vakıflarında mevcuttur.

3 Tahsin Özcan, İstanbul Üsküdar’da kurulan Tavaşi Hasan Bey b. Abdullah Vakfı’nın şartları arasında; “seyahat eden, denizlerde dolaşan, işsiz olduğu bilinen, hileli işlerle ilgisi olan kişilere mu‘amele-i şer‘iyye verilmekten ihtiyatla sakınılmalıdır ki vakfedilen paraya herhangi bir zararı gelmesin” ifadelerinin yer aldığını belirtmektedir. Bk. Özcan 2003: 134-135.

• Sadrazam Arnavut Kara Ahmed Paşa Vakfı⁴

Kanuni döneminin sadrazamlarından olan Kara Ahmed Paşa, yaklaşık iki yıl bu görevde kalmış; 13 Zilkade 962/29 Eylül 1555 günü Divan toplantısı için geldiği Topkapı Sarayı'nda ansızın idam edilmiştir. İstanbul Topkapı'da sağlığında inşasını başlattığı cami, medrese, sıbyan mektebi, çeşme ve türbeden oluşan külliyesi, ancak ölümünden sonra tamamlanmıştır (Emecen 2001: 357-358; Eyice 1989: 115-116).

Sadrazam Kara Ahmed Paşa, yukarıda belirtilen hayratı için 2 Ramazan 962/ 21 Temmuz 1555 tarihinde bir vakfiye tanzim ettirmiş ve bu vakfiyede; vakfettiği 65 kalem gayrimenkul akar ve **300.000 gümüş dirhem (akçe)** paranın kullandırılması ve işletilmesi ile ilgili oldukça detaylı şartlar kayıt altına almıştır.

Sadrazam Kara Ahmed Paşa vakfettiği paranın faiz (riba) ve fesat şaibesinden uzak bir şekilde senede onu on bir hesabı yani %10 ile şer'î usullere göre işletilmesini; vakıf paranın ödemeye gücü yetenlerle muamele olunmasını; kuvvetli rehin ve zengin/mallı kefil uygulamasına ilave tedbir olarak yolculuk yapanlara özellikle denizlerde yolculuk yapanlara (sefer ehline), küberaya, kötü nam salmış fesat ehline ve müsrif kimselere, okuma kabiliyeti olan talebeye -onları ticarete alıştırmamak için-, sâdât zümresine (seyyidlere), halk arasında israfı ile meşhûr olan kimselere verilmemesini vakıf şartları arasına koydurmuştur. Vakfın menkul ve gayrimenkullerinden elde edilen gelirle yeni akarlar alınması da ayrıca vakfiyede yer almıştır.⁵

4 VGMA, Defter: 618/1, Sayfa: 36, Sıra: 10.

5 ".... Ribâ ve fesâd şâibesinden ânî olarak senede her on dirheminin ribhi fazla ve noksan olmayarak on dirhem in öşür yani dirheme bir dirhem olmak üzere istiğlâl-i şer'îyye istirbâh-ı mer'îyye ile istirbâh olunmasını ve ancak istenildiğinde te'diyeye ve müddetinin hulûlünde ifâya kadîr kimselerle mu'amele olunmasını ve bunlardan kuvvetli rehin ve mallı kefil alınmasını zaruret zamanında veya icâb-ı hâle göre yalnız kefil ile iktifâ olunmamasını ve sefer ehline ve bi'l-hassa denizlerde sefer edenlere ve küberâ ve ehl-i haşmete ve ehl-i fücûr ve isrâfî ve ehl-i istidâd bulunan talebe zümresine ve sâdât fırkasına ve nâs arasında iflâs ve mekrûhiyle ile meşhûr olanlara verilmemesini şart kıldı ve mu'teber ve mergûb mahallerde istiğlâl ve intifa'a kâbiliyetli akâr bulunur ise meblağ-ı merkûmun hepsi veya bulunduğu kadar ba'zısı ile ve nâzırın ma'rifeti ve hâkimin re'yi ile mütevellînin akâr almasını şart kıldı...".

- **Defterdar Abdüselam Efendi Vakfı⁶**

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında yaklaşık bir yıl baş-defterdarlık görevinde bulunan Defterdar Abdüselam Efendi, 931/1525 yılında bir vakıf kurmuştur.⁷ Abdüselam Efendi bu vakıf için düzenlediği vakfiyede; Küçükçekmece'de, İstanbul'da, İzmit'te ve diğer bazı mahallerde yaptırdığı mescit, mektep, medrese, tabhane, kervansaray gibi çeşitli hayratı için farklı yerlerdeki çok sayıdaki gayrimenkul akaratı ile **sahih altından 10.000 dinar ile 400.000 gümüş dirhemi** vakfetmiştir. Vâkıf Abdüselam Efendi vakfettiği altın ve gümüş paraların İstanbul Bedesteni'nde veya Yedikule'de ya da telef olma ihtimali olmayan bir yerde Rumeli Kazaskeri ve İstanbul Kadısı ile vakfın müteveli ve nazırının mühürüyle hıfz olunmasını istemiştir. Vâkıf ayrıca paraların nema için verilmemesini, vakıf akar veya hayrata herhangi bir sebeple ziyan gelirse yenilerinin daha muhkem ve öncekinden daha güzel bir şekilde yapılmasını, eğer akar ve hayrata bir zarar gelmezse bu paranın diğer akarlardan elde edilecek gelirle birlikte İzmit'te ve diğer yerlerde vakfın kiracısı olan esnafa sermaye olarak on dirheminin bir dirhem ile “mu'âmele-i şer'iyeye ile ki rehn-i kavî ve kefil-i melî veya ikisinden biriyle istirbâh olunmasını”, yine gelirden artan olursa onunla değeri hiçbir zaman düşmeyecek sahîh altın alınmasını, bu altınların karşılığı 20.000 dirheme ulaştığında bu miktarın muhafaza edilmesini artanı ile revaç ve rağbet gören yerlerden vakıf için ev ve dükkan satın alınmasını vakıf şartları arasına aldırılmıştır.

- **Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı⁸**

Yemen fatihi Koca Sinan Paşa'nın oğlu olduğu ileri sürülen Kaçanikli Mehmed Paşa tarafından Üsküp'te cami, türbe, mektep, kütüphane ve zaviyeden oluşan ve hiçbirini günümüze ulaşmayan bir külliye yaptırmıştır. 1631'de vefat eden Mehmed Paşa, Rumeli beylerbeyliği ve birçok yerde valilik yapmıştır (Özer 2001: 50). 10 Şaban 1017 / 19 Kasım 1608 tarihinde başta Üsküp ve Kaçanik olmak üzere birçok şehir ve kasabada arazi, değirmen,

6 Defterdar Abdüselam Efendi (Çelebi) Mısır'ın fethinden sonra İstanbul'a getirilip maliye işlerinde istihdam edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında 931-932/1524-1526 yılları arasında yaklaşık bir yıl başdefterdarlık yapmıştır. (Danişmend 1971: 248). Abdüselam Efendi 931/1524 yılında İzmit'te Mimar Sinan'a bir imaret (cami) yaptırmıştır. (<http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/gezilecekyer/abdusselam-maret-camii> [Erişim tarihi 22.11.2017].

VGMA, Defter: 747, Sayfa: 409, Sıra: 278.

7 Vakfiyede Abdüselam Efendi'nin babasının adı Abülallam olarak verilmiştir. Vakfiye Gurre-i Receb 931/15 Nisan 1525 tarihlidir.

8 VGMA, Defter: 633, Sayfa: 21, Sıra: 11.

dükkân gibi gayrimenkullerle, değeri 1.200.000 akçe eden 10.000 altın (guruş) nakit para vakfetmiştir.

Kaçanikli Mehmed Paşa vakfettiği paranın helal bir yolla, onu on bir hesabı ile işletilmesini; paranın kuvvetli rehin ve zengin kefile verilmesini; seyyidlere, kadılara, geri ödeme imkânı olmayanlara verilmemesini; tüccardan mal, mülk sahibi kimselere verilmesini, bunların dışındakilere verilmemesini istemiştir.⁹

• **Mustafa Bey oğlu Ahmed Bey Vakfı¹⁰**

Kefe Sancağı'ndan mütekaid olan Mustafa Bey oğlu Ahmed Bey 1007/1599 yılında¹¹ 1.000.000 akçe para ve Malkara kasabesindeki 98 dükkânın da aralarında bulunduğu çeşitli gayrimenkullerini, aynı kasabada kendisinin tamir ettirip camiye çevirdiği Kaya Bey Mescidi ve yanında yaptırdığı zaviye diğer hayratı için vakfetmiştir. Kefe sancağının mütekaid sancakbeyi Ahmed Bey, vakfettiği paranın mütevellî tarafından kuvvetli rehin ve zengin kefile, bazen ikisi bir arada, bazen tek başına olmak üzere kullandırılmasını; onu on bir hesabı (%10) üzere şer'î usule uygun, helal bir yolla işletilmesini; kadılara, sipahilere, yeniçerilere ve her türlü sefer ehline verilmemesini; ödemelerde ortaya çıkacak zararın da mütevelliden tazmin edilmesini istemiştir.¹²

• **Kethüdazâde Mehmed oğlu Mustafa Bey Vakfı¹³**

Edirne Vilayeti'nin Tekfurdağı (Tekirdağ) Sancağı'na bağlı Hayrabolu Kazası'nın Kara Yahşi Mahallesi'nden Kethüdazâde Mehmed oğlu Mustafa Bey, 15 Safer 1100 / 9 Aralık 1688 tarihli vakfiyesinde, 2.500 esedî guruşu, kasabasında yaptırdığı cami, medrese ve tekkenin giderleri ve çeşitli hayır faaliyetleri için vakfetmiştir. Mustafa Bey vakfiyesinde, vakfedilen paranın

9 "...Meblağ-ı merkûmeyi alâ vechi'l-helâl onu on bir hesabı üzere rehn-i kavî veya kefil-i melî veya ikisinden biri ile alâ mâ-yaktezil-hâl istirbah ve istiğlal olunub sâdât kudât ve bi'l-cümle tahsili ve habsi mümkün olmayan kimesnelere verilmeyüb ehil tüccardan ni'am ve mütemevvil kimesnelere verile âhara verilmeye ..."

10 VGMA, Defter: 630, Sayfa: 869, Sıra: 542.

11 Vakfiye, Evâil-i Zilkade 1007 / 26 Mayıs-5 Haziran 1599 tarihlidir.

12 "...Meblağ-ı merkûm mütevellîsi yediyle rehn-i kavî ve kefil-i melî veyâhûd muktezâ-yı hâl üzere ikisinden birisi ile her senede onu on bir hesabı üzere ale'l-vechi's-şer'î'l-helâl ve istirbâh ve istiğlal olunub meblağ-ı vakf-ı mezbûrdan kuzât ve sipâh ve yeniçeri ve bi'l-cümle sefer ehlerinden kimesneye vakif akçe virilmeye eğer virilüb zarar müterettib olursa mütevelliden tazmin itdirile..."

13 VGMA, Defter: 623, Sayfa: 151, Sıra: 161.

her sene onu on bir buçuk hesabı üzere (%15), şer'î kurallara uygun ve helal bir yolla mütevellî tarafından işletilmesini, vakıf paranın güç ve iktidar sahibi tüccar ve zengin kimselere verilmesini; rehinsiz ve kefilsiz muamele yapılmamasını, fesat ehline, hilekarlara, işi gücü olmayanlara, kadınlara ve zayıflara ihtimali olan yerlere verilmemesini istemiştir.¹⁴

• **Abdullah oğlu Gazanfer Bey Vakfı¹⁵**

Vakfı kurduğu tarihte Menteşe valisi olan Abdullah oğlu Gazanfer Bey 978/1571 yılında¹⁶ 200.000 dirhem (akçe) parayı, Rodosçuk'ta Emir Sinâ-nüddin'in inşa ettiği camide Kur'an-ı Kerim tilaveti, Ata Deresi üzerindeki su yolu ile Köse İlyas Vadisi üzerindeki köprü'nün bakımı ve evlatları için vakfetmiştir. Gazanfer Bey vakfettiği bu paranın, "ribâ ve fesattan ârî mu'tâd olan istiğlâl ve şer'î mu'amele ile istiğlâl edilmesini" şart koşmuştur. Vâkıf ayrıca vakfedilen paranın her on dirheminin ribhinin (kârının) ve nemâsının noksansız bir dirhem olması (%10) ve bu muamelenin hıyanetten kaçınan, istikamet ve diyanet sahibi, harama meyletmeyen, günah işlemekten sakınan, hizmetini kusursuz yerine getiren ve kendisinin yapması vacip olan şeyleri ihmal etmeyen bir mütevellî tarafından yapılması; bu muamelenin ödemeye kudreti ve kuvveti olanlarla yapılması, zamanı geldiğinde borcun uzatmaksızın tahsil olunması, borç alan kimseden kuvvetli ve zengin kefil alınması veyahut iktizâ-yı hâlê göre ikisinden biri ile iktifa olunması istenmiştir.

• **Mehmed Ağa oğlu Sirozlu Hacı Mustafa Ağa Vakfı¹⁷**

Rodosçuk'un Hacı İsa Mahallesi'nden Eski Edirne Bostancıbaşı Mehmed Ağa oğlu Sirozlu Hacı Mustafa Ağa 4.000 akçeyi, eşi Rukiye Hanım da 500 guruşu ve şehirdeki çeşitli dükkanlarla, evinin de bulunduğu gayrimenkulleri, şehir merkezindeki Câmî-i Vasat ve başka yerlerdeki hayratı için 14 Şevval 1163 / 16 Eylül 1750 tarihinde vakfetmiştir. Hacı Mustafa Ağa vakfettikleri paradan 4.000 akçenin mütevellî tarafından "mürâ'ât-ı şerâ'î-i devr-i şer'î ile ilzâm-ı ribh-i mer'î" yani şer'î kurallara ve uygulamada olan kâr

14 "... Meblağ-ı mezbûr her senede onu on bir buçuk hesabı üzere ale'l-vechî'ş-şer'î'l-helâl mütevellî-i vakf yedinde istirbâh ve istiğlâl olunub kâsib-i zî'l-iktidâr ve tâcir-i nâ-medâr ve ehl-i gınâ kimesnelere virilüb bilâ-rehn-i kavî ve kefil-i melî virilmeyüb ve ehl-i fesâd ve hîle ve bî-kes ve bî-amel ve nisâ tâifesine ve bî'l-cümle zâyî' ihtimâlî olan yerlere virilmeyüb vech-i meşrûh üzere mu'amele olunduktan sonra..."

15 VGMA, Defter: 2105, Sayfa: 230-235, Sıra: 148.

16 Vakfiye Evail-i Şevval 978 / 26 Şubat-7 Mart 1571 tarihlidir.

17 VGMA, Defter: 628, Sayfa: 487, Sıra: 254.

elde etme şartlarına riayet edilerek, eşinin 500 gurusunun da yine mütevellî tarafından “rehn-i kavî ve kefil-i melî ve lede'l-emni ve'l-vüsûk ikisinden biri ile onu on bir buçuk hesâbı üzere alâ-vechi'l-helâl” olarak işletilmesini istemiştir. Vakıf paraya talip olanların “beşerelerinde (dış görünüşlerinde) sıdk ve emânet zâhir ve sîmâlarında iffet ve diyânet (dindarlık) bâhir (aşıkâr) olan kimesneler” olmasına dikkat edilmesi şartlar arasında yer almıştır.

- **Hasan Paşazâde Hacı Mehmed Bey oğlu
Reşid Osman Bey Vakfı¹⁸**

Eğriboz'dan Hasan Paşazâde Müderris Hacı Mehmed Bey oğlu Reşid Osman Bey 2.000 gurusu parasını, Eğriboz'un Kızılhisar Kasabası'nda inşa ettirdiği caminin masrafları ve görevlilerinin ücretleri için 5 Cemâziyelülâ 1218 / 23 Ağustos 1803 tarihinde vakfetmiştir. Reşid Osman Bey vakfettiği paranın; “hasbemâ ceret bihi'l-âde (adet olduğu üzere) onu on bir buçuk hesâbı üzere istirbâh” olunmasını, elde edilen gelirin yaptırdığı camiye tahsis edilmesini ve buradaki mürtezıkaya verilmesini şart koşturmuştur. Vâkıf ayrıca vakıf paranın mütevellî tarafından taliplerine verilirken uyulması gereken şartları da müflis, zayıf karakterli, kötü ve şerli kimselerden uzak durulması, iki yüzlü ve borcunu savsaklayanlarla muamele edilmemesi; kendisine güvenilen ve itimat edilen kimselere kuvvetli rehin ve zengin kefil ile, ihtiyaç duyulduğunda ikisinden biri ile vakıf paranın zimmet edilmesi, sene başında muamelenin yenilenmesi ve bu işin şahit tutularak tescil edilmesi şeklinde belirlemiştir.¹⁹

- **Midilli'de İbrahim Kaptan Vakfı²⁰**

Midilli Şehri'nin Çavuş Mahallesi'nden İbrahim Kaptan, bir kısım gayri-menkul ile 62.000 akçe parasını çeşitli hayır işleri için Gurre-i Receb 1035 / 29 Mart 1626 tarihinde vakfetmiştir. Vâkıf İbrahim Kaptan vakfettiği paranın işletilmesini, her sene onu on bir buçuk akçe (%15) hesabı üzere mütevellî tarafından “mu'âmele-i şer'iyye ve murâbaha-i mer'iyye” yoluyla “mu'âmele” ve “murabaha” olunmasını istenmiştir. Vakıf paranın kimlere verilmesi ve muamele yapılacak kişilerde aranacak özellikler de vakfiyede belirtilmiş-

18 VGMA, Defter: 579, Sayfa: 187-189, Sıra: 94.

19 “Müflis'in ve eşrâr-ı za'ifü'l-hâl ile mu'âmeleden ihtirâz idüb takallüb ve mûmâta ashâbına virmeyüb mevsûkun-bih ve mu'temedün aleyh olanlara rehn-i kavî ve kefil-i melî ve vakt-i hâcetde ikisinden biri ile zimmet idüb re's-i senede tecdîd-i mu'âmele ve işhâd (ve tescilde kusûr eylemeye...”

20 VGMA, Defter: 988, Sayfa: 179, Sıra: 85.

tir. Buna göre, yüzlerine bakıldığında emanet ehli oldukları anlaşılan, hal ve hareketleri ile istikamet sahibi oldukları belli olan, zengin ve güç sahibi tüccar ile muamele yapılması; faizle iş yapan, heva ve hevesinin peşinde koşan, fakir, müflis, misafir, kadı, müderris, divan erbabı (devlet adamı), sultanın askerleri, seyyidler (sâdât), kadınlar ve bilcümle vakıf malı zayi etme ihtimali olan kimselerden ve yerlerden olabildiğince uzak durulması, kuvvetli rehin ve zengin kefil ile ya da ikisinden biri olmayınca kimseye verilmemesi istenmiştir.²¹

SONUÇ

Osmanlı döneminde dinî, sosyal ve hayrî bir gaye için kurulan vakıflar, toplum hayatında oldukça önemli bir yere sahip olmuş; ülkenin hemen hemen her bölgesinde, en ücra kasabasından, başkentine kadar sundukları hizmet ve sağladıkları ekonomik imkanlarla halkın refah seviyesinin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Osmanlı döneminde kurulan vakıflar içinde para vakıfları ayrı bir yere sahiptir. Bu vakıflar, VIII. yüzyıldan itibaren meşruiyet tartışmalarına konu olmuş; zamanla uygulamada ulaşılan tecrübe ile XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı topraklarında, özellikle Rumeli’de çok geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Ya tek başlarına ya da bir akara bağlı olarak vakfedilen vakıf paralar, bir taraftan gelirlerinin tahsis edildiği hayrî yönüyle, diğer taraftan da mütevellileri tarafından muamele olunma / işletilme usulleriyle uzun süre Osmanlı toplumunda kabul görmüş, kendine yer bulmuş, kredi ve finans sektöründe denge unsuru olmuştur.

Vakıf kurucuları bir vakfî kurarken vakfettikleri hayrat ve onu ayakta tutacak menkul ve gayrimenkul gelirlerle ilgili birtakım şartları, vakfın senedi olan vakfiyelerde kayıt altına aldırılmışlardır. Pek çok vakfiyede şehirden şehre, hatta her yerleşim biriminde farklı şekilde karşımıza çıkan, bazen vâkıfın şahsından, bazen yaşadığı dönemden kaynaklanan özel şartlar yer almıştır. “Vâkıfın hükmü şârînin hükmü gibidir” kaidesinde de olduğu gibi vakıf kurucuları, kurdukları vakfın devamlılığını / sürekliliğini sağlamak, vakfettikleri

21 “... Derâhim-i menkûde-i mevkûfe ale’l-vechî’l-helâl istirbâh ve istiğlâl için her sene onu on bir buçuk akçe olmak hesabı üzere mütevellî-i vakf yediyle mu’âmele-i şer’iyye ve murâbaha-i mer’iyye tarîki üzere mu’âmele ve murâbaha olunub bir bir kimesneye virilmek lâzım geldikce simâlarında âsâr-ı emânet-zâhire ve beşerelerinde envâr-ı istikâmet-bâhire olan tüccâr-ı kavîyyü’l-iktidâr ve ehl-i zâd ve yesârta mu’âmele olunub muhâlatâ-i ribâ ve âsâr-ı nevâdan ve mu’âmele fakir ve müflis ve müsâfir ve kâdî ve müderris ve sâir erbâb-ı divân ve cüyûş-i sultân ve sâdât ve nisvân ve bî’l-cümle zâyi’i mâl ihtimâlî olan yerlerden kemâl-i meritebe ve nihâyet derecede hazer idüb rehn-i kavî ve kefil-i melî ve yâhûd ikisinden biri olmayınca bir ferde akçe virilmeyüb

hayrat, akarat ve paraları muhafaza altına almak için bu şartları kaleme almışlar/aldırmışlardır. Vakfiyelerde yer alan şartlar, bir nevi o vakfın tüzüğü, işletme yönetmeliğidir.

Yukarıda örnek olarak ele alınan vakfiyelerde de görüldüğü üzere vakıf kurucuları, vakfettikleri paranın miktarının az ya da çok olmasına bakmaksızın, farklı amaçlarla kurdukları vakıflarda, vakfettikleri paraların kullanılması ile ilgili çeşitli şartları ortaya koymuşlardır. Rehn-i kavî ve kefil-i melî yahut duruma göre ikisinden biri ile vakıf paranın muamele olunması şartı hemen hemen her para vakfında karşımıza çıkmaktadır. Sefer ehline, sâdâta, yeniçeriye, kadıya, talebeye, misafire, yabancıya, müflise, kadınlara, kötü nam sahibi kimselere vb. vermeme veya vakıf para verilecek kişilerin özelliklerinin belirtilmesi gibi şartlara bazı vakfiyelerde rastlanmaktadır. Bu tür şartların vakfiyelerde yer alması, vakıf kurucusunun özel tercihi ya da daha önce yaşanan uzun tecrübelerden çıkarılmış bir sonuç olarak değerlendirilmek mümkündür. Vakıf kurucuları bu tür şartları ortaya koyarak, bir nevi vakıf paranın zayi olup gitmesinin önüne geçmeyi, vakfın asıl malını garanti altına almayı, vakfın ebedilik vasfını sürdürmesini amaçladıkları söylenebilir. Hiç şüphesiz vakıf paraların kullanılması / muamelesi esnasında vakıf kurucusunun mütevellilerden uymalarını istediği şartlar / kurallar sadece Osmanlı Rumeli'sindeki para vakıflarında karşımıza çıkmamaktadır. İstanbul'da ve imparatorluğun para vakfı kurulan her bölgesinde bu tür şartlarla karşılaşmak her zaman mümkündür.

KAYNAKÇA

a) Vakfiyeler

Sadrazam Arnavut Kara Ahmed Paşa Vakfı: VGMA, Defter: 618/1, Sayfa: 36, Sıra: 10

Defterdar Abdüsselam Efendi Vakfı: VGMA, Defter: 747, Sayfa: 409, Sıra: 278

Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı: VGMA, Defter: 633, Sayfa: 21, Sıra: 11

Mustafa Bey oğlu Ahmed Bey Vakfı: VGMA, Defter: 630, Sayfa: 869, Sıra: 542

Kethüdazâde Mehmed oğlu Mustafa Bey Vakfı: VGMA, Defter: 623, Sayfa: 151, Sıra: 161

Abdullah oğlu Gazanfer Bey Vakfı: VGMA, Defter: 2105, Sayfa: 230-235, Sıra: 148

Mehmed Ağa oğlu Sirozlu Hacı Mustafa Ağa Vakfı: VGMA, Defter: 628, Sayfa: 487, Sıra: 254

Hasan Paşazâde Hacı Mehmed Bey oğlu Reşid Osman Bey Vakfı: VGMA, Defter: 579, Sayfa: 187-189, Sıra: 94

Midilli'de İbrahim Kaptan Vakfı: VGMA, Defter: 988, Sayfa: 179, Sıra: 85

b) Araştırma Eserler

- Çktepe, İ.E. (2012), *İslam Hukûku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, Erkam Matbaası, İstanbul.
- Çınar, H. – Koyuncu Kaya, M. (2015), *Vakıflar Kaynakçası*, VGM Yay., Ankara.
- Danişmend, İ. H. (1971), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 5, Türkiye Yay., İstanbul 1971.
- Döndüren, H. (1998a), *Günümüzde Vakıf Meseleleri*, Erkam Yay., İstanbul.
- Döndüren, H. (1998b), "16. Yüzyıl Kültürümüzde Finansman ve İstihdam Politikası", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 7/7, s. 63-64.
- Emecen, F. (2001), "Kara Ahmed Paşa", *DİA*, c.24, 357-358.
- Eyice, S. (1989), "Ahmed Paşa Külliyesi", *DİA*, c.2, s. 115-116.
- Gökbilgin, M. T. (1952), *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, Vakıflar-Mükler-Mukataalar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- Günay, H. M. (2012), "Vakıf". *DİA*, c.42, 475-479.
- İpşirli, M. (1991), "Avânz Vakfı". *DİA*, c. 4, 109.
- Koyuncu Kaya, M. (2014), "Vakıf Kurucusu Olarak Osmanlı Esnafı", *Vakıflar Dergisi*, 42, 35-50.
- Kurt, İ. (2010), "Para Vakıfları ve Davut Paşa Mahkemesi'nde Kayıtlı Para Vakfiyeleri", *Prof. Dr. Sacit Adalı'ya 65. Yaş Armağanı*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 179-214.
- Kurt, İ. (1996), *Para Vakıfları, Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Özcan, T. (2003), *Osmanlı Para Vakıfları - Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK, Ankara.
- Özer, M. (2001), "Kaçanikli Mehmed Paşa Külliyesi", *DİA*, c.24, 50.
- Şimşek, M. (1985), "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara.
- Tabakoğlu, A. (2005), "İslam Dünyasında Para ve Bankacılık Tecrübesi", *İktisat Tarihi- Toplu Makaleler-I*, Kitabevi, İstanbul.
- Yediyıldız, B. (1986), "Vakıf", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, XIII, MEB Yay. 153-172.
- Yediyıldız, B. (2012), "Vakıf/Tarih". *DİA*, c.42, 479-486.

XV. VE XIX. YÜZYILLAR ARASINDA OSMANLI PARA VAKIFLARI VE MODERN FİNANS KURUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

CEM KORKUT*

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

MEHMET BULUT**

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

ÖZ

Günümüzde modern devletler tarafından vatandaşlara sağlanan çoğu hizmetler, Osmanlı döneminde vakıflar tarafından sağlanıyordu. İslâm dininin toplumsal hayat üzerindeki etkisinin yüksek olması insanları vakıf kurmaya iten önemli etkenlerin başında geliyordu. Hayırseverler tarafından kurulan vakıflar, dini hizmetler, eğitim, altyapı vb. toplumsal ihtiyaçları finanse etmekteydi. Para vakıfları, toplumun ihtiyaçlarını finanse eden vakıf türlerinden birisidir. Sermayesi nakit paradan oluşan bu vakıflar ihtiyacı olan girişimcilere İslâmî usullere göre finansman sağlamıştır. Para vakıfları Osmanlıların son dönemlerine kadar işleyişini devam ettiren kurumlar olmuştur. Osmanlıların, aynı dönemde Avrupa'daki modern finansal kurumların gelişmesine karşı para vakıfları ile bu kurumların işlevlerini yerine getirmesi, Osmanlı iktisadi ve finansal zihniyetini anlamak açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı birincil kaynaklarından incelenen para vakıfları ile Osmanlı iktisadi zihniyetini analiz etmektir. Ayrıca aynı dönemde faaliyet gösteren ve para vakıfları ile çağdaş olarak Avrupa'da faaliyet gösteren finansal kurumlar da incelenecek ve iktisadi zihniyetler arasında karşılaştırma yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Para vakıfları, Osmanlı iktisadi zihniyeti, Rumeli, modern finans kurumları, İslam iktisadi ve finansı

A COMPARISON BETWEEN OTTOMAN CASH WAQFS AND MODERN FINANCIAL INSTITUTIONS BETWEEN 15th AND 19th CENTURIES

ABSTRACT

Most of the services provided by modern states to their citizens today were provided by the waqfs during the Ottoman period. The fact that the influence of Islamic religion on the social life was high was one of the most important factors driving people to establish the waqfs. The waqfs founded by philanthropists financed such social needs as religious services, education and infrastructure. The cash waqfs (CWs) were one of the waqf types that financed the needs of the society. The CWs whose capital was cash money provided financial sources to entrepreneurs who were in need of cash according to Islamic methods. The CWs continued to function until the last period of the Ottomans. That the Ottomans used CWs to carry out the functions of the modern financial institutions of Europe is important to understand the Ottoman economic and financial mentality. By using the primary sources, this study aims to analyze the Ottoman economic mentality through studying CWs. In addition, the financial institutions operating in Europe in the same period will be examined and a comparison will be made between the two economic mentalities.

Keywords: Cash waqfs, economic mentality of Ottomans, Rumelia, modern financial institutions, Islamic economics and finance

* Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İktisat bölümü, E-mail: ckorkut@ybu.edu.tr

** Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İktisat Bölümü, E-mail: mehmet.bulut@izu.edu.tr

Medrese, mektep gibi eğitim hizmetlerinden cami, mektep, tekke gibi dini hizmetlere, kaldırım, köprü, saat kulesi gibi altyapı hizmetlerinden aşevleri, fakirlere yemek dağıtımı gibi hayır hizmetlerine kadar birçok hizmet Osmanlılar'da vakıflar tarafından finanse edilmekteydi. Vakıf sistemi Osmanlı'da en ücra köylere kadar ulaşabilmişti. Toplumun ihtiyaçlarını karşılamadaki başarısı, dini arka planı ve bölgesel kurumlar olmaları sebebiyle yaygınlaşan vakıflar, Osmanlılar'da kurumsallaşmanın ve ekonomik, sosyal ve kültürel hayattaki etkisinin zirvesine ulaşmıştır. Bu başarı sayesinde Osmanlı İmparatorluğu bir vakıf medeniyeti olmuştur. İnsanlarının ince düşünceleri ve dönemin sorunları birçok amaçla vakıf kurulmasına sebep olmuştur. Bu vakıflar sayesinde, Osmanlıların mirası günümüze aktarılabilmıştır. Günümüzde ayakta olan birçok cami, imarethane, köprü, medrese, mescit, tekke gibi eserler bunu vakıfların bu hizmetleri finansmanına borçludur. Orhan Gazi'nin (Ö: 1326) 14. yüzyılın ilk çeyreğinde İznik'te müderrisliğini Davûd-ı Kayserî'nin yaptığı medrese için kurmuş olduğu vakıf Osmanlıların ilk vakfidir. Kurduğu bu vakfin ihtiyaçlarına yetecek kadar gayrimenkul vakfeden Orhan Gazi, Adapazarı, Bursa ve Kandıra'da camiler, imarethaneler, medreseler, misafirhaneler ve zaviyelerin ihtiyaçları için de vakıflar kurmuş ve buralarda görevlilerin istihdamını sağlamıştır (Berki, 1962, ss. 127-129).

Vakıflar, Osmanlılar'da sadece zengin, toplumda ileri gelen yahut yönetici sınıftan olan hayırseverlerin kurduğu kurumlar olmamış, reaya diye tabir edilen sıradan vatandaşlar da tek başlarına yahut bir araya gelerek vakıflar kurmuştur. Günümüz modern devletlerinin vatandaşlarına sunduğu hizmetlerin önemli bir kısmı vakıflar tarafından tesis edilmekteydi. Camiler, hastaneler, imarethaneler, kaldırımlar, köprüler, kütüphaneler, medreseler, mektepler, mescitler, suyuolları, tekkeler, zaviyeler vb. diğer kurumlar vakıflar tarafından finanse edilmekte, bu kurumlarda çalışanların ücretleri vakıflar tarafından karşılanmaktaydı. Devletin hizmet yükü vakıflar sayesinde hafiflemekteydi. Ayrıca fakirlere yardım gayesiyle kurulan vakıflar da mevcuttu. Bu vakıflar gerek yemek yardımı gerek çeyiz yardımı gibi hizmetler sunarak hayır hizmetleri gerçekleştirmekteydi. Bunların yanında Hac vazifesini ifa etmek isteyenlerin Hacca gönderilmesini sağlayan, Haremeyn olarak bilinen iki mübarek beldeye (Mekke, Medine) orada görülecek hizmetler için nakit gönderen vakıflar vardı. Bu vakıflar arasında para vakıfları olarak bilinen vakıf türü bu çalışmanın üzerinde durduğu teorinin temelini oluşturacaktır.

Avrupa’da anonim şirket, banka, borsa gibi girişimcilerin ve kurumların finansman ihtiyacını sağlayan kuruluşların oluştuğu dönemde Osmanlıların kendilerine özgü bir kurum olarak benimseyip yaygınlaştırdıkları para vakıfları, finansal açıdan Osmanlıların uzun dönem yüksek kâr etme güdüsü, maddi varlıklara sahip olma iştahı ve sömürgecilik faaliyetleri ile de desteklenen bu kurumlara karşı direnebilmesini sağlamıştır. İlk bankanın kurulduğu 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar para vakıfları sayesinde insanların nakit ihtiyaçları sağlanmış ve bu vakıfların birincil hedefi olan hayır hizmetleri devam etmiştir. Merkantilizm ve devamı niteliğindeki devlet destekli kapitalizm ile Avrupa’da tamamen maddi zenginlik temelli, servetlerin belirli kişilerde toplanmasını sağlayan ve zenginliği tabana yaymayan bir sistem kurulurken, Osmanlılar aynı dönemde Avrupa’nın çok yakın komşusu olmalarına rağmen finansal ve iktisadi zihniyetleri ile bu değişime direnmiş ve başarılı olmuştur.

Bu çalışmada, birincil kaynaklardan faydalanılacak ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan vakıf dokümanlarından (vakfiyelerden) yola çıkılarak Osmanlı finansal zihniyeti tahlil edilmeye çalışılacaktır. Osmanlı Rumeli coğrafyasının çeşitli bölgelerinden ve farklı tarihlerden vakfiyeler incelenecektir ve örnek para vakıfları, vakfiyeleri üzerinden analiz edilecektir. Ayrıca aynı dönemde Avrupa’da ortaya çıkmış ve günümüzdeki modern finansal sistemin kurumlarının temelini oluşturan kurumlar da incelenecek ve finansal anlamda yapısal ve zihinsel açıdan karşılaştırma yapılacaktır.

Para Vakıfları

İslâm medeniyetinde vakıf terimi toplumun ihtiyaçlarını görmek için sahibi tarafından bağışlanan ve tahsis edilen malları tanımlamak için kullanılmıştır. Vakfedilen mal, vakfedildikten sonra sahibinin mülkiyetinden çıkmakta ve Allah’ın rızasını kazanmak için kurulan vakfın mülkiyetine geçmektedir. Çeşitli türleri olan vakıfların Osmanlılar tarafından yaygınlaştırılan ve kurumsallaştırılan türlerinden birisi para vakıflarıdır.

Sermayesinin tamamını veyahut bir kısmını vakfedilmiş nakit paranın oluşturduğu vakıflara para vakfı denilmektedir. Gayrimenkul vakıflarında, gayrimenkullerin kira gelirleri vakfın amaçları doğrultusunda değerlendirilirken, para vakıflarında kurucu tarafından vakfedilen para bu amaçla değerlendirilmiştir. İslâmî usullerle işletilen nakit paradan gelen gelir vakfın

amaçları doğrultusunda harcanmıştır. Gayrimenkullerin harap olma ve yanma gibi riskleri karşısında paranın misline ulaşılmasının kolay olması ve işlem maliyetlerinin düşük olmasından ötürü vakfedilmesi önemli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Menkul olmasından dolayı vakfedilip vakfedilemeyeceği, para üzerinden elde edilen gelirlerde faizli işlemler ile karşılaşma riski gibi hususlar ve tartışmalar para vakıflarının kurulmasının dini temellere oturmasını sağlamış, para vakıflarında kurucuların ve mütevellinin faiz hassasiyeti de bu vakıflardaki para kullandırma şekillerinde modern faizsiz finans kurumlarının öncüsü olarak nitelenebilecek uygulamaların gelişmesini sağlamıştır. Dolayısı ile para vakıflarını ve uygulamalarını iyi anlamak için müçtehit imamların görüşleri ile birlikte Osmanlı ulemasının bu konudaki tartışmalarının temel meselelerini bilmek ve bu görüş ile tartışmalar ışığında vakfın kuruluş sürecini ve denetimini anlamak açısından önemlidir.

Para Vakıflarının Dini Temelleri ve Tarihi

Osmanlılar da diğer İslâm toplumları gibi ekonomik ve sosyal uygulamalar için dini dayanak aramıştır. Para vakıflarının kurulması ve işleyişi aynı şekilde müçtehit imamların görüşlerine dayandırılmış ve para vakıflarının kuruluşu için ulemadan cevaz alınmıştır. Hatta para vakıflarının caiz olması ile ilgili bu durum Behcetü'l-Fetâva'nın Kitabu'l-Hudûd kısmında, "bir alim eğer 'para vakfı haramdır, para vakfedenler cehennemlidir ve bu paradan hasil olan gelir haramdır, onu yiyen imama uyulmaz' derse ve bu yüzden para vakfı sayesinde ayakta kalan yani para vakfının finanse ettiği mescitlerin boşalmasına yol açar ve insanlar arasında fitneye sebep olursa bu alimin şerî hükmü önce şiddetli şekilde uyarılması, bu sözlerinden dönmediği takdirde dönünceye kadar hapis edilmesi gerektiği" şeklinde yer almaktadır (Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, 2011, s. 163). Osmanlı uleması para vakıflarına cevaz verirken Osmanlıların resmi mezhebi olarak Hanefi müçtehit imamların görüşlerini esas almıştır.

Bazı vakfiyelerde para vakıflarının hangi usullere göre caiz kabul edildiği detaylı olarak tarif edilmiştir. Vakfiyelerde, Hanefi müçtehit imamların, İmâm Azam Ebu Hanife, İmâm Muhammed, İmâm Ebu Yusuf, İmâm Züfer, görüşlerine atıflar yapılmıştır. İmâm Ebu Hanife gayrimenkul malların vakfedilmesine izin verirken menkul malların vakfedilmesine izin vermemiştir. Menkul malların tek başına vakfedilmesinin vakfın temel şartlarından birisi olan kalıcılık ilkesiyle çeliştiğini söylemiştir. Fakat onun İslâmî finansman yöntemlerinden mudarebe ve murabaha gibi uygulamalara verdi-

ği izin ve ticaret konusundaki fetvaları (Sıddıki, 1982, ss. 5-6) para vakıflarının borç verirken uyguladığı finansal yöntemlere ışık tutmuştur. Bu sebeple para vakıfları kurulmasına izin verilmesi konusunda görüşler İmam Ebu Hanife'ye değil onun öğrencileri İmam Züfer ve İmameyn (iki imam) olarak kabul edilen İmam Muhammed ve İmam Ebu Yusuf'a dayandırılmaktadır. İmameyn'in ortak görüşü, İmam Ebu Hanife ile çeliştiğinde İmameyn'in görüşü geçerli kabul edilmektedir. İmam Ebu Yusuf da aslında hocası İmam Ebu Hanife gibi taşınabilir malların vakfedilmesine karşıydı. Sadece özel savaş durumlarında at, silah vb. malların vakfedilebileceğini söylemekteydi. İmam Muhammed ise eğer menkul malın vakfedilmesiyle ilgili bir teamül oluşmuşsa bunun caiz olacağını söylemiştir. Gayrimenkul mallar ile birlikte vakfedilen menkul malların ise caiz olduğu konusunda İmameyn'in ortak hükmü bulunmaktadır. Para vakıflarını mutlak olarak caiz gören imam ise İmam Züfer'dir. İmam Züfer ayrıca vakfedilen paradan nasıl gelir elde edilebileceğini de açıklamıştır. İmam Züfer'in görüşünün öğrencisi İmam Ensari'den nakledildiği de yine vakfiyelerde karşımıza çıkmaktadır (Kudat, 2015, ss. 62-64).

İslâm uleması arasında görüş farklılıklarına sebep olan menkul malların vakfedilmesi hususu Osmanlılarda da tartışılmıştır. Para vakıflarının caizliği ile ilgili ilk yazıyı İbn Kemal (Ö: 1534) kaleme almıştır. Şeyhülislâmlık da yapan İbn Kemal yazdığı risale ile para vakıfları ile ilgili olumlu görüşünü özetlemiştir. Bu risale, para vakıfları ile ilgili görüş bildirmesi açısından bu konuda başlayacak tartışmaların öncüsü ve habercisidir. İbn Kemal'den sonra Çivizade Mehmed Muhyiddin Efendi (Ö: 1547) para vakıflarının caiz olmadığı yönünde hareket etmiş ve para vakıflarının 3 yıl gibi bir süre Rumeli'de yasaklanmasını sağlamıştır. Bu yasak süresince Rumeli'de özellikle para vakıfları tarafından finanse edilen cami vb. kurumlar maddi zorluklar çekmiş ve hayırseverler de bu dönemde para vakfettikten beri durmuştur. Bu yasağın yol açtığı sorunlar ile ilgili olarak Bali Efendi gerek Çivizade'ye gerekse de dönemin padişahına mektuplar yazmıştır. Yasağın kalkmasında bu mektupların da etkisi vardır. Osmanlıların en önemli şeyhülislâmlarından biri olan Ebussuûd Efendi'nin (Ö: 1574) para vakıfları ile ilgili görüşleri para vakıflarının Osmanlılarda yaygınlaşmasında önemli role sahip olmuştur. Ebussuûd Efendi, para vakıflarının cevazına hükmetmiştir. Para vakıfları konusunda faizli işlemlere yol açtığı yönünde görüşleri ile Birgivi Mehmed Efendi (Ö: 1573) para vakıflarının meşru olmadığını beyan etmiştir. Fakat

genel olarak incelendiğinde dönemin diğer uleması para vakıflarının meşru-
iyetleri yönünde görüş bildirmişlerdir (Özcan, 2000, ss. 31-32).

Para vakıflarının yaygınlaşması ve Batı'daki faizli finans kuruluşlarına al-
ternatif oluşturması her ne kadar Osmanlılar döneminde olmuş olsa da bu
dönemlerden önce para vakıfları uygulamaları ile karşılaştığı görülmekt-
dir. Seyyid Abdülmecid (1910) eserinde bu durumu al-Menah'ta ve diyâr-ı
Rum'da dirhem ve dinarın vakfedilmesi adetinin bulunduğunu ve bu vakıf-
ların halkın arasında alışveriş işlerinde kullanıldığını söylemektedir. Ayrıca
bütün menkul malların vakfedilebileceğine dair fetvanın da Ebu Muhammed
tarafından konan kurala dayandığı belirtilmiştir. Dirhem ve dinar vakfedil-
mesinin meşruiyeti ve sıhhati konusunda İmam Ensâri'nin rivayeti ve İmam
Züfer'in hükmü yanında Mevlâna da dirhem ve dinar vakfına dair fetva ver-
miştir. Remli'nin de bu konuda fikir ve mütalaası vardır ve yolcular ile mi-
safirlere süt dağıtmak için inek vakfedilmesi bu durumun adet olduğu yer-
lerde meşru ve caiz görülmüştür. Bunun yanında Ensâri'ye dirhemle tartılıp
ölçülebilen malların vakfedilmesinin caiz olup olmadığı sorulduğunda buna
cevaz verilmiştir (Seyyid, 1910/1328, s. 162; aktaran Çağatay, 1969, ss. 49-50).

Osmanlı döneminde bilinen ilk para vakfı 1423 tarihinde¹ Hacı Musli-
huddin (Semmân) bin Halil Vakfı'dır. Edirne'de Kilise-Câmii Mahallesi'n-
de kurulan bu vakıf için kurucu Yağcı Hacı Muslihuddin 10.000 akçe ve
Ağaçpazarı'nda bulunan dükkanları vakfetmiştir. Vakfedilen nakit paranın
yıllık geliri 1.000 akçe olarak yazıldığı için yıllık borçlanma maliyetinin yüz-
de on olarak belirlendiği çıkarımı yapılabilir (Gökbilgin, 1952, ss. 272-273).
Osmanlıların ekonomik ve sosyal hayatına büyük etkisi olan para vakıfları
uzun yıllar nakit ihtiyacı olan girişimcilere kaynak sağlamıştır. Buradan ge-
len kârlar ise vakfın amaçları doğrultusunda harcanmıştır.

Para Vakıflarının Kuruluş Süreci ve Denetimi

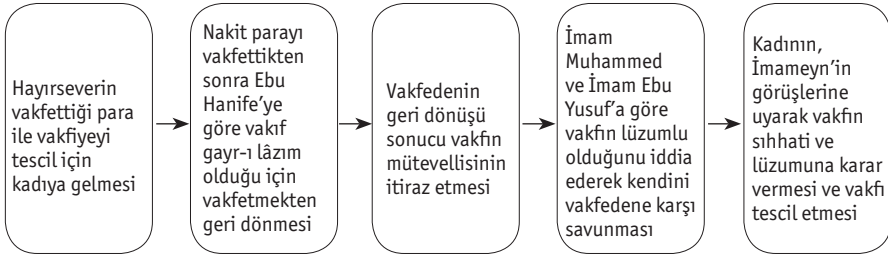
Bir akit olarak düşünebileceğimiz para vakıflarında da akitlerde aranan
bağlayıcı olma, geçerli olma, meydana gelme ve yürürlük kazanma şartları
aranır. Bağlayıcı olma lüzum şartı, geçerli olma sıhhat şartı, meydana gelme
in'ikad şartı ve yürürlük kazanma ise nefâz şartıdır. Eğer akit bu dört temel
şart üzerine inşa edilirse bireyler arasındaki anlaşmazlıkla önlenmiş olur. Bu
şartlar ışığında Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi para vakıflarına cevaz verirken
İmam Muhammed'in teamül esasını ön plana almış ama teamül esasına yö-

1 Gökbilgin (1952) kitabında bu tarihe [11.V.1423] şeklinde yer vermiştir.

nelik eleştiriler için de uygulamalarda İmam Züfer'in görüşünü esas almıştır (Kudat, 2015, ss. 65-66). Para vakıfları kurulurken bu şartlar ve müçtehitlerin görüşleri ön plana alınmıştır. Ebussuûd, para vakıflarına cevaz verirken kuruluş prosedürünü de göstermiştir. Para vakıflarını sahih gören fakat lüzum şartını aramayan İmam Züfer'in görüşü ile sıhhat ve lüzum şartlarının birbirinden ayrı görülemeyeceğini ifade eden İmameyn'in görüşleri birbiri ile bağlanmış ve para vakıflarının kuruluşuna izin verilmesiyle Osmanlı dünyasında yayılması hız kazanmıştır.

Vakfın geçerlilik ve işlerlik kazanması ise tescile bağlıdır. Vakfın tescilini kadı yapmaktadır. Kadının vakfın kurulmasının lüzumuna onay verilmesiyle vakıf tescil olunmaktadır. Bu süreç vakıf kurmak isteyen yazdırmış olduğu vakfiye ile kadıya gelmesiyle gerçekleşmektedir. Vakfın kurulma sürecini iki kısma ayırabiliriz. İlk kısım hayırseverin parayı vakfetmesi ve daha sonra İmam Ebu Hanife'ye göre menkul vakfedilmesi gayr-i lâzım olduğu içinden bundan vazgeçmesi olarak gerçekleşmektedir. Daha sonra ikinci kısım olan mütevellinin itirazı ve vakfın müçtehit imamların görüşlerine göre tasdik kısmı gerçekleşmektedir.

Şekil 1. Para Vakfı Kuruluş Süreci

Para vakıfları denetim konusunda oldukça sıkı bir denetime tabiydi. Kurulurken kadıya onaylatılan vakıfların işleyiş süreçleri de vakfa nezaret eden kişiler ve özellikle büyük vakıflarda muhasebeciler tarafından denetlenmekteydi. Vakıftan borç kullananlardan ipotek ve/veya kefil talep edilmesi de vakfın sürekliliğini sağlamak amacı güden bir uygulama idi. Ayrıca kötü niyetlilere fırsat vermemek için vakfın mütevellisinin borç verilecek kişiye kefil olmasının da fetvalar ile önüne geçilmişti².

2 Zeyd mütevellisi olduğu para vakfından kârını almak üzere borç verdiği Amr'a bu borç için kefil olsa kefalet geçerli olur mu? Cevap: Olmaz (Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, 2011, s. 338)

FAİZSİZ FINANSIN ÖNCÜSÜ OLARAK PARA VAKIFLARI

Sermaye sahiplerinin sermayelerini değerlendirme isteği ve üretmek, ticaret yani iş yapmak isteyenlerin de nakit ihtiyacı her zaman geçerli bir husustur. Bu husus paranın da bir zaman değeri oluşmasına sebep olmuş ve bu değer faiz olarak tanımlanmıştır. Bazı medeniyetlerin kanunlar ile (Hamurabi kanunları, Roma Hukuku) düzenlenen faiz uygulaması ilahî dinlerde ise yasaklanmıştır. Arap Yarımadası'nda 7. yüzyılda yaygın olan birbirinin aynısı olan veya benzer ürünlerin birbirleri ile değişimi anlamına gelen riba-i fadl ve günümüzde tefecilik olarak da tanımlanabilecek borçtan faiz almak ve ödenmemesinde müddeti uzatmak ve faizi de fahiş olarak artırmak olan riba-i nesie yani borca faiz işletme metotları İslâm'da faiz yasağının gelmesiyle yasaklanmıştır (Çağatay, 1969, ss. 39-40). Her ne kadar yasağın sadece riba-i nesie yani yüksek faiz ve tefecilik ile ilgili olduğunu söyleyen alimler olsa da genel görüş faiz yasağının bu iki türü de kapsadığı yönündedir. Dolayısıyla bu kısıtlar altında İslâm ekonomisi, finansı ve borçlanma hususunda *para üzerinden para kazanmayı* değil de emeğe, üretime ve ticarete dayanan bir ekonomik model inşasını öngörmektedir.

Para Vakıflarının Fonksiyonları ve Önemi

Para vakıfları da diğer vakıflar gibi önceden belirlenmiş bir hayır hizmeti amacıyla kurulurlar. Altyapı hizmetlerinin giderlerinin karşılanması, dini hizmetlerin devamının sağlanması, eğitimin finansmanı vb. diğer amaçlar ile kurulan para vakıfları toplumun ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir işlev görmektedir. Vakıflar finanse ettikleri bu kurumların uzun yıllar ayakta kalmasını sağlamışlar ve günümüze bu eserlerin aktarılmasını sağlamıştır. Vakıfların finansmanı sayesinde Osmanlı ve İslâm kültürüne ait kitaplar, mimari eserler, altyapı yatırımları sonraki kuşaklara aktarılabilmiştir.

Para vakıfları iki yönlü fayda sağlayan kurumlardır. Vakıfların gelirleri vakfın amaçlarında harcandığı gibi vakfın gelir kaynağı olan faaliyetler de nakit ihtiyacı olan girişimciler için faizsiz finansman imkânı sunmuştur. Para vakıfları ayrıca girişimcilerin yüksek faizle borç veren tefecilerden korunmasını sağlamış ve tefecilik kurumunun oluşmasını önlemiştir.

Para vakıflarının bir diğer önemli fonksiyonu uzun yıllar piyasada ortalama borçlanma maliyetinin belirli olmasından ötürü sağlanan finansal istikrardır. Para vakıflarında uygulanan borçlanma oranının önceden vakfiyeler ile tespit edilmesi ve bu oranın üst limitinin kanun ile tespiti piyasadaki

borçlanma oranları üzerinde bir dengeleme mekanizması kurmuş ve piyasa için bir belirleyici unsur olmuştur. Dolayısı ile para vakıfları Osmanlılardaki finansal istikrarın temel unsuru olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Para vakıflarının borçlanma maliyetlerinin uzun yıllar değişmemesi sayesinde Osmanlı esnaf, girişimci ve tüccarları piyasada borç bulacakları oranı önceden öngörebilmiş ve daha istikrarlı bir yatırım ortamının sağlanmasını sağlamıştır (Bulut & Korkut, 2016).

Para vakıfları gayrimenkul vakıflarına nazaran kurulum açısından işlem maliyetleri daha düşük olan vakıflardır. Ayrıca dönemin gayrimenkul kiralari ile kıyaslandığında vakfedilen paranın satın alabileceği değerde bir gayrimenkulün kira getirisi ile para vakfında İslâm usul ve yöntemlere göre işletilen paranın kâr ve getirisi yanında daha düşük kalmaktadır. Dolayısı ile gayrimenkulün harap olma riski ve bakım giderleri, getirisinin nispeten düşük olması, işlem maliyetlerinin daha yüksek olması gibi sebepler hayırseverlerin para vakfı kurmaya sevk eden nedenlerden bazılarıdır.

Para Vakıfları ve Finansman

Modern İslâmî finans metotlarının öncüsü olan uygulamalar ile borç veren para vakıfları ile ilgili olarak vakfiyelerde genellikle irbah, istiğlal, istirbah, muamele-i şer'iyeye gibi terimlere yer verilmiştir. Paradan gelir elde edilmesi manasına gelen bu terimler, borç maliyeti oranı, borç verilecek kişiden talep edilecek hususlar vakfiyelerde yer alan diğer hususlardır. Para vakıflarında uygulanan işletilme usulleri (1) Akara tebdil, (2) bey'î istiğlâl, (3) bidâa, (4) Evkâf-ı Hümayûn Beytülmal Kassamlığında nemalandırma, (5) karz, (6) Kısmet-i Askeriyye Mahkemesinde istirbah, (7) mudarebe, (8) murabaha olarak sıralanabilir (Çam, 2014, s. 40).

Para vakıflarının kuruluş amaçlarını yerine getirmesini sağlayan bu yöntemler ile vakıflar işleyişini sürdürebilmiştir. İşlem maliyetlerini aza indirmek için bir nevi ipotekli satış yahut borçlanma olan bey'î istiğlâl metodunun çok kullanılmasına rağmen mudarebe gibi metotlar da para vakıflarında kullanılan, ticaret ve üretimi finanse eden önemli metotlardır.

Aynı şekilde örneklerde de görüleceği üzere vakıfların yapacağı işlemler açısından sınırlarını belirleyen vakfiyelerde mu'âmele-i şer'iyeye terimi de kullanılmaktadır. Mu'âmele Hz. Peygamber döneminde ziraat ortaklığı ve sonraki dönemlerde mudarebe işlemleri için kullanıldığı gibi alım-satım manasına da gelmektedir. Bu terim mu'âmele-i şer'iyeye şeklinde kullanıldı-

ğında İslâm dininin emir ve yasakları çerçevesinde yapılacak ticari işlemler olduğu anlaşılabilir. Bunun yanında Döndüren (1992) mu'âmele-i şer'iyeye kavramının iyne satışı için yani malı veresiye pahalı satıp peşin parayla daha ucuza alma şeklinde gerçekleştiğini de söylemektedir. Ticari işlemlerde (mu'âmele) ribh terimi kâr manasına gelmekte olup eğer bu ticari işlemde ribhtan söz edilmeyecek ise bu işlemlerin karz-ı hasene döneceği açıktır. O halde para vakıflarında mu'âmele-i şer'iyeye vakıf paranın yani vakfın sermayesinin İslâmî ölçüler ile kullanılmasıdır (Döndüren, 1992, ss. 19-20).

Para Vakıflarında Ortaklıklar

Para vakıflarında ortaklık modellerinin kullanıldığına dair vakfiyelerde mudarebe ve muşareke terimleri geçmemekle beraber bazı vakfiyelerde vakıftan borç kullanacak kişinin özellikleri tarif edilirken özellikle ehl-i tüccar ve ehl-i sanayi vurguları vakıftan verilecek borcun ticaret ve üretim faaliyetleri yapanlara verilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca özellikle sabit geliri olan memur, ulema gibi meslek sahiplerine borç verilmemesi kuralı da para vakıflarının tüketici kredisi gibi sadece nakit borca dayanan bir borç vermediğinin göstergesidir.

Örneğin 1741 tarihli Yunanistan'da kurulmuş olan Ahmed Efendi bin Mustafa Ağa Vakfı³ 252.000 akçe sermayeye sahiptir. İşletim oranı olarak %15⁴ olarak belirlenmiştir. Vakıftan borç kullanacakların iflas eden, kötü niyetli, borcunu bilerek geciktiren kişilerden seçilmemesi, Osmanlı tebaasından tüccar ve sanayi ehline verilmesi vakfiyede bildirilen şartlardandır. Ayrıca borç kullanacak kişilerin o yöreden seçilmesi de vakfiyede yer almaktadır⁵. Aynı hayırseverin yine aynı yerde kurduğu 26 Nisan 1742 tarihli vakıfta⁶ da

3 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No: 624, Sayfa: 315, Sıra: 285, Gurre-i Rebiülevvel 1154 / 17 Mayıs 1741

4 Bu oran vakfiye metninde *onu* on bir buçuk hesabı olarak yer almaktadır.

5 "...Zikri sebki iden iki yüz elli iki bin akçe senevî onu on bir buçuk hesabı üzere istirbâh olunub bi-fazlî'l-lâhi te'âlâ hâsıl olan gallesi masânf-ı âtiyeye sarf oluna ammâ mütevellî meblağ-ı mesfûn müflisîn ve eşrâr ve za'ifü'l-hâl ile mu'âmeleden ihtirâz idüb takallüb ve mumâtele ashâbına virmeyüb mevsûkun bih ve mu'temedin aleyh tüccâr-ı zevî'l-iktidâra ve ra'iyet ve ehl-i sanâyi'den hüsn-i mu'âmele ile sâhib-i iştihâr olan ehl-i servet-i dinâra rehn-i kavî ve kefil-i ganî veyâ ehâdühümâ ile ber-zimmet idüb re's-i senede tecdid-i mu'âmele ve iştihâd-ı tescîle taksîr itmeye şöyle ki; Bu bâbda müsâmahası zâhir olur ise bi-hesâb-ı şer'î illet-i taksîr ra'iyye tazammun ola ve Medîne-i Tırhala varoşunda ve kazâsında sâkinin ehl-i zimmet-i keferre re'âyalan veyâ taraflarından vekilleri olan kocabaşılan meblağ-ı mevkûf-ı mezkûru onu on bir buçuk hesabı ile der-zimmete tâlib olduklarında merkûmûna virilüb âhardan bir ferde virilmeye..."

6 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No: 625, Sayfa: 124-125, Sıra: 129, 20 Safer 1155 / 26 Nisan 1742

aynı şekilde 252.000 akçe vakfedilmiş ve vakıftan tüccarların ve sanayi ehlinin borç alması şartı konulmuştur. Çalışmada bahsi geçen diğer örneklerde de vakıf kurucusu vakfiyede, vakıftan borç kullanacak kişilerin tüccarlar olacağı şartına yer vermiştir.

Sanayi ve ticaret vurgusu para vakıflarının tüketim ürünleri finansmanı değil ticaret ve üretime yönelik ekonomiye katma değer sağlayan yatırımların finansmanını sağladıklarının göstergesidir.

Rıbh ve Faiz

Osmanlı İmparatorluğu'nda, toplumun yapısı ve toprak sistemi, insanların birbirleri arasındaki ilişkilerin güçlü olmasını sağlamış ve bu sayede borç-alacak ilişkileri para vakıfları vasıtasıyla, ortaklaşa kurularak ödeme yapılan sandıklardan ve fetvalar ile kadı sicillerinden anlaşılacağı üzere bireysel olarak iki kişi arasında gerçekleşmiştir. Bu ilişki gerçekleşirken üzerinde durulan husus ise İslâm'da yasaklanan faiz riskinden uzak durulmasıdır. Faizli işlemlerde bulunmak en kötü günahlardan biri olarak kabul edilmiştir ve sadece zorunluluk hallerinde faize izin verilmiştir. Dolayısıyla para vakıflarında İslâm'a göre faiz kabul edilecek işlemlerden kaçınılmıştır. Uygulanan metotlar özellikle bir emek-sermaye ortaklığına veya mal ticaretine dayandırılmaya çalışılmıştır. Vakfiyelerde bu durum özellikle borç verilirken helâl kabul edilen yöntemlerin uygulanması şartı koşularak belirtilmiştir.

Para vakıfları ile ilgili diğer bir husus ise hayırseverin parayı vakfettikten sonra bu paranın getirisinden bir beklentisi olmamasıdır. Dolayısı ile paranın işletilmesiyle bir gelir beklentisi olmadığı için para vakıflarında aşırı kâr iştahı yoktur. Mütevelliler gibi bağımsız yöneticilerin kontrolünde olan ve denetlenen vakıflar paranın işletilip gelir elde edilmesinde kendilerine vakfiyelerde çizilen alanın içinde kalmış, faiz geliri değil *ribh* olarak tanımlanan ve helâl usullerden elde edilen geliri vakfın amaçları doğrultusunda kullanmıştır.

Faizli işlemler başkalarının zararından doğan kazançlardır. Risksiz kazanç olarak da tanımlayabileceğimiz faizin üretim ile hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. Yani borç alanın ticaret veya üretimden ettiği zarar borç vereni bağlamamakta, vermiş olduğu parayı faizi ile birlikte geri alabilmektedir. Bu durumda da sermaye sahipleri sürekli kazanıp, servetlerini büyütebilirken asıl reel iktisadi faaliyeti yapan tüccar yahut üreticinin durumu kötüye gitmektedir. Bu durumda zamanla sermaye sahipleri iktisadi pazara hâkim olmakta ve

tekelleşme doğmaktadır. Üretimi baltalayan bu gelişmeler bir dönem sonra istihdamı da azaltmakta ve insanlar kâr elde etmek için ticarete yahut üretime değil faiz gelirine yönelmektedir. İktisadi açıdan asıl olan üretmek ise bu yöneliş sağlıklı sonuçlar doğurmamaktadır. Kredi sisteminin emek-sermaye ortaklığı değil de tüketim odaklı yahut direkt olarak para üzerinden para odaklı olarak kurulması sistemin bir süre sonra krizler doğurmasına sebep olacaktır (Sayı, 1987, ss. 35-37)

Rıbh denilen kazançta ise genellikle bu konu üzerinde durulmaya çalışılmış. Ticaret yahut üretim bölgesel olarak finanse edilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen örnek para vakıflarında görüleceği üzere genellikle sanayi ve ticaret ehline borç verilmesi tavsiye edilmiş, sabit geliri olanlara borç verilmesinden kaçınılması söylenmiştir. Ayrıca borç alanların borçlarını ödemedikleri takdirde aşırı şekilde zorlanmaması gerektiği de vakfiyelerde bahsi geçen hususlardan birisidir.

ÖRNEK PARA VAKIFLARI

Para vakıfları ile ilgili bilgi edinmek için incelenebilecek birincil kaynaklar vakfın kuruluş belgesi yani vakfiyesi, vakıf tahrirleri, vakıf muhasebe defterleri ve şer'îyye sicilleri olarak sıralanabilir. Çalışmanın bu bölümünde Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki ve şer'îyye sicillerindeki vakıfların kuruluş belgeleri olan vakfiyeler incelenecektir.

Genel olarak bir vakfiyede vakıfların kurucusu, kurulduğu yer, vakfı yönetecek kişi (mütevelli), vakfedilen mallar ve nakit para miktarı, vakfedilen paranın işletilme yöntemi ve işletim oranı, vakfın gelirlerinin verileceği kaynaklar (cami, medrese gibi yerlerin ihtiyaçları, çalışan ücretleri gibi), vakfın kuruluş ve tescil tarihi, son kısımda her vakfiyede olmasa da Bakara Suresi'nin 181. ayeti ve en sonda da şahitlerin isimleri bulunur. Vakıfların kuruldukları ve faaliyette oldukları dönemde finansal, iktisadi ve sosyal hayata yönelik bilgiler veren vakfiyelerin incelenmesi bu açıdan önem arz etmektedir. Çalışmada bahsedilen örneklerden görüleceği üzere para vakıfları tüketimden ziyade üretimi finanse etmeyi gaye edinmiştir. Bu sebeple tüccarlara borç verilmesi vakfiyelerde özellikle vurgulanan hususlardır. Ayrıca sabit ücretli kimselere borç verilmemesi şartı da tüketim odaklı bir finansmandan uzak durulduğunun göstergesidir. Rumeli'nin çeşitli bölgelerinden (Bulgaristan, Edirne, Romanya ve Yunanistan) ve çeşitli yıllardan (1678, 1696, 1723 ve

1902) alınan vakfiye örneklerinde görüleceği üzere işletim oranı diğer vakfiyelerde de genellikle yüzde 15 (onu on bir buçuk) olarak zikredilmektedir.

Para vakfı kurmak için yönetici yani asker sınıfına ait olma şartı bulunmamaktadır. Reaya denilen normal halk da elindeki ufak birikimleri ile tek başına yahut bir araya gelerek para vakıfları kurabilmiş ve buldukları yörede hizmet gösteren cami, medrese, mescit vb. faaliyetlerin devamını sağlamışlardır.

Harita 1. 19. Yüzyıl Başında Osmanlılar Yönetimi Altındaki Balkan Toprakları

Hacı Murtaza Çelebi bin Hacı Ahmed Vakfı⁷

Hacı Murtaza Çelebi bin Hacı Ahmed Vakfı, günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde kalan ve Osmanlılar tarafından 1393 yılında fethedilen Tırnova/Tırnovo Şehri Hızır Bey Mahallesi'nden Hacı Ahmed oğlu Merhum Hacı Murtaza Çelebi'nin ölümünden sonra vasiyeti ile 1678 yılında kurulmuştur. Vasiyetini damadı Mehmed Ağa bin Hasan Bey vakfın mütevellisi olarak atanan vasiyet sahibinin oğlu Hacı Mehmed Çelebi'nin şahitliğinde yerine getirmiştir. Vakfedilen 1.000 kuruş için riba/faiz aldatmacasından ve şeriata aykırı anlaşmalardan kaçınılarak, yıllık yüzde 15 oranıyla istiglal ve istirbah edilmesi şartı vakfiyede yer almaktadır⁸. Vakıf paranın geliri ise Tırnova'daki cami ve medrese görevli ücretleri, Kur'an-ı Kerim kıraat edilmesi, mütevellî ücreti ve kurucunun yaptırmış olduğu taş yolun tamiri için ayrılmıştır. Bunun yanında Aziz Mahmud Hüdayi Hazretlerine⁹ tabilerine de yapacakları hizmetler karşılığında ödenecek ücretler vakfiyede yer almaktadır. Bu vakfiyede ayrıca vakıf paradan gelen gelir ile buzhaneden buz alınarak kâr ile satılması ve gelen gelirle Ramazan ayı sonunda, bayramda yoksullara giysi alınması şartı bulunmaktadır. Vakıf paranın kullandırma şartları ile ilgili olarak da kurucu mütevellî olarak belirlediği oğlu için şartlar sunmuş, oğlundan görevini layıkıyla yapmasını, borç verdiği kişileri borç istemek için vakitli vakitsiz rencide ve taciz etmemesini, ticaret ehli iktisadi anlamda sağlam tüccarlar ile aynı bölgede sakin olan namuslu kişilere güvenilir bir kefil ve ipotek karşılığında vakıf paradan vermesini aksi halde vermemesini belirtmiştir¹⁰. Vakfiyede müçtehit imamların görüşlerine, Bakara Suresi 181. ayete, tescil tarihine ve şahitlere de yer verilmiştir.

İbrahim Efendi bin Hacı Suphi Vakfı¹¹

İbrahim Efendi bin Hacı Suphi Vakfı, Edirne'nin Turgut Bezirgan Mahallesi'nden Hacı Suphi oğlu İbrahim Efendi tarafından 1696 yılında 5.000

7 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No: 987, Sayfa: 193, Sıra: 62, 27 Zilhicce 1088 / 20 Şubat 1678

8 "... meblağ-ı mevküf-ı mezkûru alâ-vechî'l-mu'tâd ve'l-mübâh beyne'n-nâs istiğlâlde istirbâh eyleyüb muğâlâta-î ribâ ve muhâlata-î ri'yâdan ihtirâz olunub bi-fazlî'llâhî'l-Kerîmî'l-vehhâb onu on bir buçuk hesabından her senesinde ..."

9 Vakfiyede Üsküdüri Mahmud Efendi olarak yer almaktadır.

10 "... oğlum mezbûr el-Hâc Mehmed mütevellî olub mâru'z-zikir yirmi guruşa mutasarrıf ola ammâ vazîfem kalîldir ve hizmetim kesîrdir dimeye ve vakitli vakitsiz zimem eylediği ibâdu'llâhî rencide ve ta'ciz itmeye ve erbâb-ı tüccâr-ı zevî'l-iktidâr ve mütemekkin-i fi'l-emsâr ve ehl-i ırz sâhib-i vakâr ile mu'âmele olunub ve rehn-i kavî ve kefil-i melî yâhûd mahall-i zarûretde ikisinden biri olmayınca bir ferde akçe ve mâl-ı vakf virilmeye ..."

11 Edirne Şer'iyye Sicili, 05267.00002, 3 Cemaziyelahir 1108 / 28 Aralık 1696

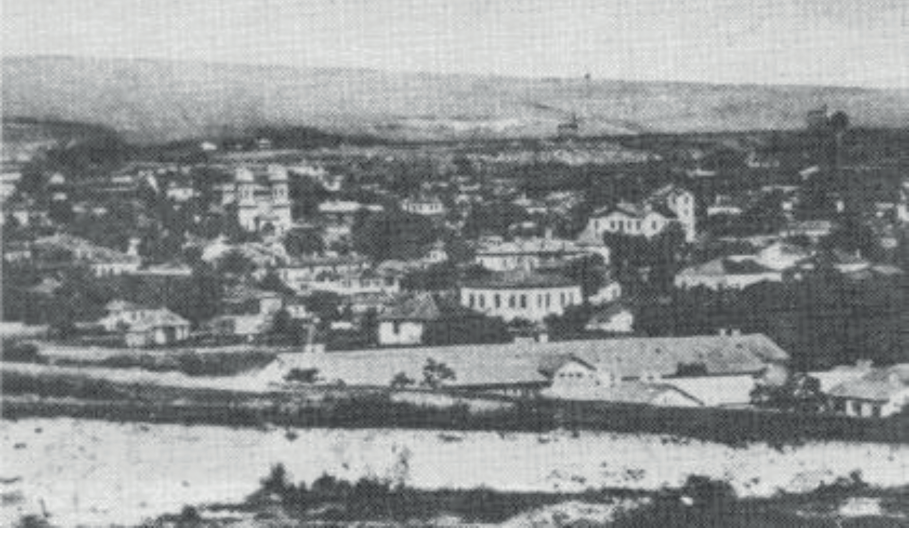
kuruş vakfedilerek kurulmuştur. Vakıf paranın işletim oranı olarak istiğlal ve istirbah edilmek üzere yıllık yüzde 15 belirlenmiştir. Vakfın geliri ise çeşitli hayır hizmetlerinin yanında Kadı Bedreddin Camii, Defterdar Camii, Turgut Bezirgan Camii, Papasoğlu Mescidi, Ayşe Hatun Camii, Kapı Camii giderleri ve görevlileri ücretlerine ayrılmıştır. Bu vakfiyede vakıftan borç kullanabilecek kişiler detaylı şekilde tarif edilmiştir. Özellikle dürüst ve iktisadi anlamda güçlü tüccarlara borç verilmesi, faizli işlemlerden kaçınılması, iflas eden yani maddi durumu olmayan kişiler ile kadı, müderris, asker ve diğer kamu görevlilerine borç verilmemesi, borç verilirken güvenilir ve salih bir kefil istenmesi de şartlar arasında yer almaktadır. Bunun yanında borç ödenirken verilebilecek hurda ve zayıf akçelerin alınmaması ve bir nevi operasyon ücretleri denebilecek kalemiye gibi masraflar konusunda da borç alandan herhangi bir şey talep edilmemesi vurgulanmıştır. Vakfiyede müçtehit imamların görüşlerine, Bakara Suresi 181. ayete, tescil tarihine ve son kısımda ise şahitlerin isimlerine yer verilmiştir.

Ahmed Ağa ibn İsmail Vakfı¹²

Ahmed Ağa ibn İsmail Vakfı, İstanbul'da ikamet eden ve Sultan Beyazıt Han vakfının mütevellisi İsmail oğlu Ahmed Ağa tarafından 1723 yılında kurulmuştur. Vakıf kurucusunu İsmail oğlu Ahmed Ağa müteveli olarak tescil için Hasan Ağa ibn Abdulfettah'ı görevlendirmiş ve onun şahitliğinde vakfettiği parayı zikretmiştir. Kurucu, günümüzde Romanya'nın Dobruca bölgesinde bulunan Babadağ Kasabası Kara Nasuh Mahallesi'nde harap olan caminin, üstte cami altında da 3 dükkân ve 2 mahzen ile yeniden inşa edildikten sonra 300 kuruş nakit parasını bu caminin görevlileri (imam, hatip, müezzin, devirhan), camide Kur'an-ı Kerim okuması ve vakıf müteveli ücreti için vakfetmiştir. Vakıf paranın işletim oranı ise mu'âmele-i şer'iyye ve murâbaha-i mer'iyye ile yıllık yüzde 15 (onu on bir buçuk) olarak belirlenmiştir. Vakıf paranın müteveli eli ile istirbâh ve istiğlâl olunması ve güvenilir bir kefil ve sağlam bir ipotek gösteren iktisadi anlamda güçlü tüccarlara verilmesi şartı koşulmuştur. Vakfın son kısmında ise vakfın İslâmî usul ve esaslara göre müçtehit imamların görüşleri ışığında yasallaştırılması, tescil tarihi ve şahitlerin isimleri yer almaktadır.

¹² Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No: 734, Sayfa: 293, Sıra: 147, 21 Safer 1136 / 20 Kasım 1723

Fotoğraf 1. Babadağ – Romanya 19. Yüzyıl

Yusuf Ağa bin Salih ve Arkadaşları Vakfı¹³

20 arkadaşı ile beraber Hacı Salih oğlu Yusuf Ağa'nın, toplamda 2.775 kuruşu günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde yer alan Gümülcine'de 1902 yılında kurduğu vakıf Burhaneddin Köyü Camisi'nin bakım ve tamir masraflarını temin etmek için faaliyet göstermiştir. Vakfiyede, vakfedilen paranın borç verilirken, borç kullandan güçlü/değerli bir ipotek veya güvenilir bir kefil talep edilmesi, borç kullandan herhangi bir operasyon gideri istenmemesi şartları sunulmuştur. İşletim oranı ise istirbah ile yüzde 12 olarak belirlenmiştir. Vakfın mütevellisi olarak Yusuf Ağa bin Salih tayin edilmiştir. Vakfiyede müçtehit imam görüşlerine, Bakara Suresi 181. ayete, tescil tarihine ve şahitlerin isimlerine de tanık olunmaktadır.

13 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No: 600, Sayfa: 182-183, Sıra: 223, 27 Ramazan 1320 / 28 Aralık 1902

Tablo 1. Örnek Para Vakıfları Özeti

VAKIF ADI	Hacı Murtaza Çelebi bin Hacı Ahmed	İbrahim Efendi bin Hacı Suphi	Ahmed Ağa ibn İsmail Vakfı	Yusuf Ağa bin Salih ve Arkadaşları
ÜLKE	Bulgaristan	Edirne	Romanya	Yunanistan
ZAMAN	20 Şubat 1678	28 Aralık 1696	20 Kasım 1723	28 Aralık 1902
SINIFI	Reaya	Reaya	Reaya	Reaya
SERMAYE	1.000 kuruş	5.000 kuruş	300 kuruş	2.775 kuruş
İŞLETİM ORANI	%15	%15	%15	%12
BORÇLU	tüccar	tüccar	Tüccar	belirtilmemiş
YÖNTEM	istiğlal ve istirbah	istiğlal ve istirbah	mu'âmele-i şer'iyye ve murâbaha-i mer'iyye	istirbah
AMAÇ	Dini, eğitim, altyapı, hayır hizmetleri	Dini	Dini	Dini

15. VE 19. YÜZYILLAR ARASINDA AVRUPA'DA FİNANS KURULUŞLARI

İktisadi kalkınma üzerine çalışmalar yapanlar Batı ve İslam toplumları arasındaki gelişmişlik farkını incelerken merkantilist döneme ve onu izleyen kapitalist dönemdeki finansal gelişmeleri incelemiştir. Batı iktisadi zihniyetini büyük ölçüde Hristiyanlık etkilemiştir. Burjuvazinin ortaya çıkışı, Reform ve Rönesans hareketleri, Hristiyanlığa rasyonalite kazandırma çalışmaları olarak tanımlanabilir. Bu hareketler ve gelişmeler Hristiyanlığın kapitalist iktisadi zihniyeti dizginlediği özellikleri budamıştır. Dolayısı ile denilebilir ki kapitalizmin tarihi Hristiyanlıktan sapma tarihidir. Kapitalizm, merkantilizm yani ticari kapitalizm ile 15. yüzyılda Avrupa'da başlamış ve 18. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. İktisadi zihniyetin yanında dini inanç da bu dönemde Allâh inancından insanperestliğe evirilmiştir. Sermaye birikiminin sömürgecilik faaliyetleri ile başladığı Batı daha sonra bu sermaye birikimi sayesinde Sanayi Devrimi gerçekleşmiştir (Tabakoğlu, 2010). Sermaye birikiminin varlığı bu birikimden kâr elde etme isteği doğurmuş ve bu sermayenin çeşitli şekillerde borç olarak, ortaklık modelleriyle yahut faizli olarak değerlendirilmesini sağlayan kurum ve kuruluşlar oluşmuştur.

Bu kurumlar ve zihniyet, Hristiyanlığın kapitalizme engel olan özelliklerinin ayıklanması ve dinden giderek uzaklaşması sürecidir. Bu süreci Protestanlık-Kapitalizm ekseninde Weber (Ö: 1920) ve Yahudilik-Kapitalizm

ekseninde Sombart (Ö: 1941) incelemiştir. Sombart, Batı'nın bu iktisadi zenginleşme sürecini sömürgeciliğe bağlamıştır (Tabakoğlu, 2010).

Anonim Şirket ve Borsa

Anonim şirket, şahısların bizzat birey olarak olan sorumluluklarını şirketin üzerine transferini sağladığı için İslâm toplumlarında oluşmamıştır. Özellikle 15. yüzyıldan sonra merkezi otoritenin Avrupa'da güçlenmesi siyasal açıdan istikrarı sağlamıştır. 12. ve 13. yüzyıllardan itibaren ticaretin gelişmesiyle ve özellikle 15. yüzyıldan sonra da istikrarlı yatırım ortamı ile 16. yüzyıldan itibaren Anvers, Londra ve Lyon gibi ticari merkantilizmin merkezlerinde menkul kıymetlerin alınıp satıldığı borsalar oluşmuştur. Bu süreç sonucunda ise anonim şirketler oluşmuş ve sermaye birikimi artan kârlar ile büyümüştür (Hamitoğulları, 1982, s. 43).

Yeterli büyüklüğe ulaşmış tüccarlar 16. yüzyıldan itibaren küçük zanaat-kârları da ele geçirmeye başlamış ve bu zanaatkârlar kendi işlerinde ücretli işçiler olmuştur. Ayrıca ülke içinde üretimin artması dış pazarlar arayışını artırmıştır. Bu sayede devletlerin desteği ile büyük tüccarlar dış pazarlara açılma imkanı bulmuştur. Daha büyük işlemlerin varlığı daha büyük şirketlerin kurulması zorunluluğu doğurmuştur ve böylece yeni sözleşmeler yapılmış ve anonim şirketler kurulmuştur. 1553 yılında İngiltere Kralı VI. Edward'ın destekleri ile kurulan ve daha sonra ismi Moskova Şirketi olarak değişen Yeni Topraklara Maceracı Tüccarlar Şirketi (*Company of Merchant Adventurers to New Lands*) 240 yatırımcının hisselerini aldığı bir anonim şirketti. Şirketin amacı Çin ve Baharat adalarına giden yeni yollar aramaktı. 1588 yılında özellikle Hindistan ile ticaret yapan Doğu Hindistan Şirketi de kurulan büyük anonim şirketlerden birisiydi. Hisseleri zenginlere ait olan bu şirketin Hindistan'ı büyük ölçüde kontrol eden bir de ordusu vardı. İngiltere'de XVII. yüzyılın sonlarına kadar bu özelliklere sahip bir çok şirket kurulmuştur (Hamitoğulları, 1982, ss. 50-51). Bu çok ortaklı büyük şirketlerde karar alma yetkisi hissedarlar tarafından belirli bir yönetim organına devredilmiştir. Bu yönetim üretim ve yatırım kararları alma konusunda yetkilidir. Anonim şirketlerde hisse sahipleri hisseleri oranında sorumlu iken şirketin tüzel kişiliği ile üstlendiği sorumluluklardan muaf tutulmuşlardır.

Banka

Banka, sermaye birikiminin sonucu ortaya çıkan ve insanların fazla servetlerinden kâr etme arayışının sonucu olan bir kurumdur. Her ne kadar

Babil'in Hammurabi kanunlarında yahut Roma hukukunda faiz uygulamaları ile ilgili delillere rastlamış olsak da günümüzdeki modern bankacılığın temelleri Orta Çağ'dan itibaren Avrupa'da atılmıştır. 1246 yılına ait Papa IV. Innocent'in göndermiş olduğu 25.000 gümüş marklık bir ödeme belgesi bulunmaktadır. Henri Raspon ismine ait bu belgeye ait ödeme Frankfurt'taki bir Venedik bankası tarafından yapılmıştır. Bu belgenin daha erken bir örneğine ise 1202 yılında rastlanmıştır. Haçlılar, kendilerini Suriye'ye götürecek gemiler karşılığında Venedikliler tarafından talep edilen 85.000 gümüş mark için Henri Dandolo adında bir ödeme belgesi düzenlemiştir. Bu dönemde para ticareti Avrupa'da Yahudiler tarafından yönetilmekteydi ve para ticareti ile kazandıkları servet dönemin idarecileri tarafından da fark edilmişti. Bu sebeple Hristiyanları köleleştirmekle suçlanan Yahudilere sürgün dahil çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Kısa süre sonra Yahudilerin sermaye piyasasından çekilmelerinin etkisi görülmüş ve Yahudiler tekrar geri çağrılmıştır. Bu durum birkaç kez tekrar etmiştir. Orta Çağ'ın sonlarında banka gibi birçok şube açarak döviz değişim işlemleri gerçekleştiren ve Kral VII. Charles'a dahi büyük miktarlarda borç verebilen kişi bir tüccar olan Jacques Coeur idi. (A History of Banking in all the Leading Nations, 1896, ss. 2-4). Bu şekilde ticaret ve sömürgecilik faaliyetleri ile servetlerini biriktiren büyük tüccarlar nakit talebi olanlara faizli borç vererek âtil halde duran sermaye birikimlerini de değerlendirmiştir. Kâr elde etmek amacıyla kurulan bu profesyonel işletmeler insanların borçlanma anlamında işlem maliyetlerini minimize ettiği için çok kısa sürede yayılmışlar ve şubeleşerek ülke genelinde faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Banka terimi, İtalyancada *banco* kelimesinden gelmektedir. Bu kelimenin masa anlamı vardır. O dönemlerde para tüccarları yani faizli borç verenler paralarını bu masalarda tutmaktaydı. Onlara da yine aynı terimden türetilen banker ismi verilmiştir. Bankerler başarısızlığa uğradıklarında ise masaları kırılıyordu. İngilizce iflas anlamına gelen *bankrupt* da yine aynı kökenden gelmektedir (*banco rotto*). Fakat Orta Çağ'da banka terimi kullanılmamıştır. Cambiatores, Speciarii, Compsores, Argentarii, Nummudarii, Trapezita terimleri banka işlemini yapan kurumlara denilmiş tir. Ayrıca yine banker yerine Danista, Collybista ve Mutnatores gibi terimler kullanılmıştır. Venedik arşivlerinde 15. yüzyılda bankalara kullanılan birçok değişim makbuzuna (*bill of exchange*) rastlanmıştır. Genellikle ticari faaliyetler için kullanıldığı anlaşılan bu makbuzlar bir nevi banknot vazifesi de görmektedir. Dolayısı ile yaptığı faaliyetler açısından bir banker yeni borçlar oluşturarak para veya

borç satın alan kişidir. Bankerin öncelikli işi ise birilerine borç vermek ve birilerinden de para toplamaktır (MacLeod, 1866, ss. 108-111). Bu işlemlerde para toplarken banker bir gelir vadeder. Bu gelir faizdir. Borç verirken de borç verdiklerinden faiz talep eder. Verdiği faiz ve aldığı faiz arasındaki fark ise bankanın kârını belirlemektedir.

PARA VAKIFLARI VE MODERN FİNANS KURUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Para vakıfları günümüz faizsiz finans kurumlarının öncüleri olup, dönemlerinde uyguladıkları usul ve yöntemler günümüzdeki faizsiz finans kurumlarına yol göstermektedir. Bunun yanında para vakıfları 1847'de Galata bankerleri tarafından İstanbul'da kurulan Bank-ı Der Saadet'e kadar Osmanlı finansal hayatında girişimcilerin kaynak bulabildiği en önemli finans kurumuymuştu. 1423'te kayıtlara geçen ilk Osmanlı para vakfını düşündüğümüzde para vakıflarının 400'ün üstünde sene bireysel finans konusunda kurumsal olarak tek oldukları söylenebilir. Çalışmanın bu kısmında aynı dönemde Avrupa'da sermaye birikimi ile ortaya çıkan ve Batı iktisadi zihniyetinin ürünü olan kurumlar ile Osmanlı para vakıfları arasında finansal, yapısal ve zihinsel bir karşılaştırma yapılacaktır.

Finansal ve Yapısal Açıdan Karşılaştırma

Para vakıfları, Batı'nın geliştirdiği finansal kurumlardan farklı bir yapısal özelliğe sahipti. Özellikle kurucunun kâr gayesi gütmemesi veya vakıf gelirinden pay almaması diğer bir ifadeyle gelirin tamamının toplumun faydasına harcanması finansal yapıyı da bu sınırlar içerisine yerleştirmiştir.

Bir diğer husus ise sermaye birikimi ile alakalıdır. Batı'daki bankalar sermaye oluşumuna izin verip sermayenin belirli gruplar ve kişilerde birikmesini sağlarken Osmanlılarda bunun önüne geçen uygulamalar yapılmıştır. Çizakça (2013) bu durumu şu şekilde ifade etmekteydi. Adam Smith'in sermaye birikimi için koymuş olduğu faiz oranlarının olan net kar oranının yarısı kadar olması gerektiği iddiası her ne kadar Batı için gerçekleştiyse de Osmanlılarda bu durum çok farklı olmuştur. Bu iddiaya göre Osmanlılarda sermaye birikimi için piyasada borçlanma oranları %2,5-%10 arasında ise ticaret, üretim gibi alanlarda kâr oranının %5-%20 arasında olması gerekiyordu. Oysa Osmanlı sermaye piyasalarında borçlanma oranları %15-%25 arasında gelişmiştir. Dolayısı ile bu durumda sermaye birikimi gerçekleşmemiştir (Çizakça, 2013). Fakat para vakıflarında uygulanan borçlanma oranları

genel olarak %10-%15 bandında kalmıştır. Yani para vakıfları yapısı ve borç verirken uyguladıkları borçlanma oranları ile Çizakça'nın bahsetmiş olduğu sermaye birikimi için gerekli olan koşul olan;

$$\frac{\text{Sermaye Piyasasındaki Borçlanma Oranı}}{\text{Pazarda Kâr Oranı (üretim,ticaret vb.)}} = \frac{1}{2}$$

denklemini sağlayarak kısıtlı olsa da sermaye birikimi konusunda da girişimcilere bir fırsat sunmaktadır.

Avrupa ülkelerinin çoğunda 16. ve 19. yüzyıllar arasında faizler %5-%10 arasında oynaklık göstermektedir. Fransa'da 17. yüzyılda yaşanan yüksek faiz oranları hesaba katmadığımızda genel itibari ile bu oynaklık aşağı eğimli hareket etmiş fakat sabit bir orana erişilememiştir. Osmanlılarda ise borçlanma maliyetleri uzun dönemde sabit kalmıştır. Bu durumda kuşkusuz ulemanın bu konuda görüşünün olmasının ve yasal borçlanma oranları üzerine çıkarılara ceza verilmesinin büyük rolü vardır (Bulut & Korkut, 2016, s. 65).

Avrupa'da faaliyetlerini gösteren bankalar ticari kuruluşlar oldukları için öncelikli amaçları kâr elde etmektir. Dolayısı ile profesyonel bir yönetim sistemine sahip olan bankalar şubeleşmekte ve ülkenin çeşitli yerlerinde faaliyet göstermektedirler. Oysa para vakıflarında ücretli mütevelliler olduğu kadar bu işi gönüllü olarak yerine getiren mütevellilerde mevcuttur. Ayrıca para vakıfları, bankalar gibi şubeleşerek değil tek merkezden çalıştıkları için nispeten daha bölgesel kurumlardır. Bunun yanında bankalar ticari şirket oldukları için vakıflar ise hizmetlerinin devamı için süreli değil ebedi faaliyet gösterme amacı ile kurulmuşlardır. Bankalar sahiplerinin menfaatleri için fayda göstermiş ve büyüme, kâr etme gibi ticari kaygılar güdülen kurumlar olmuştur. Para vakıfları ise ihtiyaç odaklı kurulmuş ve kurulduğu bölgede toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek hizmetleri finanse etmiştir.

Para vakıflarının işleyişi üretim ve ticarete yani reel sektöre dayanmaktadır. İşlemlerde bir hizmet, gayrimenkul yahut mal kullanılmakta ve para üzerinden para kazanılmasının önüne geçecek uygulamalar yapılmaktadır. Bu durum bankaların temel işleyiş prensibine oldukça uzaktır. Zira bankalar faiz vererek fon toplamak ve faiz olarak borç dağıtmak temellerine inşa edilmiştir. Dolayısı ile para üzerinden para kazanmaya odaklı bir sistem olduğu için para vakıfları gibi ticaret ve üretim odaklı değil tüketim odaklı bir yapı oluşmuştur. Bunun yanında bankaları kuranlar büyük tüccarlar olup

halihazırda çok büyük sermaye ve servet sahipleridir. Oysa para vakıflarında böyle bir durum söz konusu değildir. Gerek yönetici sınıftan gerekse reaya sınıfından gücü yetebilen kimseler para vakfı kurabilmiştir. Ayrıca çok küçük birikimi olanlar da bir araya gelerek belirli bir meblağ oluşturmuş ve bu meblağı vakfederek belki tek başlarına iken kurmaları mümkün olmayan vakıfları ortaklaşa kurabilmiştir.

Zihniyet Açısından Karşılaştırma

İslâm dini Batı'nın zenginleşmesine sağlayan sömürgecilik fikrine, sömürüye, adaletsizliğe, bireyselleşmeye, riba/faize, kumar ve spekülâtif işlemlere yani kapitalizmin ekonomik olarak dayattığı sistemin bileşenlerine geçiş imkânı vermemektedir. Batı'nın gelişmesinde Sanayi Devrimi ve kapitalizmin yayılması konusunda Merkantilist dönemdeki sömürgecilik faaliyetlerinin ve köle sömürüsünün sermaye birikimi sağlamaları açısından büyük etkisi vardır (Tabakoğlu, 2010). Oysa Osmanlılar ve İslâm medeniyeti, dünya kapitalist sistemin tartışmasız üstünlüğünü kabul ederken 19. yüzyılın ortalarına kadar yani ilk bankanın kuruluşuna kadar bu sistem karşısında kendi ekonomik zihni ve kurumları ile direnebilmiştir. Başkalarının kaybettiği ve sadece birinin kazandığı sıfır sonuçlu oyun (zero sum game) olarak tanımlanabilecek bu tür bir ekonomik kalkınmaya zihin olarak yabancı olan İslâm medeniyeti bu sebeple Batı'ya göre görece maddi anlamda başarısız olmuştur.

Günümüzde iktisat tarihi Batı merkezli okunduğu ve Batı haricinde tarih araştırmalarının da yetersiz kalması sebebiyle kapitalizm genel geçer evrensel bir sistem olarak kabul edilmiştir. Karşıt ideolojilerin de kapitalizm merkezli çözümler yahut kapitalizmin sorunlarına yönelik eleştirileri de bu sistemin evrensel olarak kabul gördüğünün göstergesidir. Ahlâk ilminin bir kolu olan iktisat biliminin Sanayi Devrimi sonrasında ayrı bir ilim olarak kabul edilmesi ve ahlâk ilminin kendisine koyduğu kısıtların kalkmasıyla tasarruf merkezlikten tüketim merkezliğe doğru zihnen kaymıştır. İktisat kitaplarının Batı merkezli olarak kapitalizm yahut Batı'nın batıl mezhebi olan marksizm ideolojilerine göre yazılması ve gelir edinimi, bölüşümü ve dağıtım kavramlarının, emek-sermaye yaklaşımlarının bu ideolojiler çerçevesinde öğrenilmesine ve öğretilmesine sebep olmuştur. *Bu dünyada başarılı olan öbür dünyada da başarılı olur* fikri ile özetlenebilecek ve Yahudiliğin etkileriyle şekillenen Protestan-laik-burjuva ahlâkı püriten ahlaktır. Bu sistemde

homo-economicus modeli oluşturulmuştur ve ekonomik sistem tam rekabet merkezli kurgulanmıştır (Tabakoğlu, 2010: 98-100; Bulut 2015).

Dünyada kapitalist sistem hızla yaygınlaşırken ve büyük kapitalist ülkeler dünyanın çeşitli bölgelerinde sömürgeler elde edip ana kıta dedikleri Avrupa'ya bu sömürgelerdeki kaynakları transfer ederken, Osmanlıların ahlâkî ve iktisâdî zihin yapısı buna izin vermemiştir. Ekonomi ve finans gibi dünyevî kabul edilebilecek ihtiyaçlar, bu iktisâdî zihin yapısı çerçevesinde hayır hizmetleri odaklı gelişmiş ve vakıf merkezli bir finansal sistem kurulmuştur ve bu sistemin omurgasını para vakıfları oluşturmaktadır. Birincil amacı vakfın hayır hizmetlerini yerine getirmek olan para vakıfları, modern devletlerin günümüzde vatandaşlara sağlamış olduğu birçok hizmeti dönemlerinde bir sivil inisiyatif olarak yerine getirmiştir. Vakıf gelir kaynağını oluşturan nakit para ise nakit ihtiyacı olan girişimcilerin (çiftçi, esnaf, tüccar, üretici vb.) bu ihtiyaçlarını gidermiş ve ekonomide önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Para vakıflarının borç verirken uygulamış olduğu yöntemler de Batı'nın faizli sisteminden farklı olarak İslâm'ın emir ve yasakları sınırları içerisinde mala yahut üretime dayalı olarak gelişmiştir.

Modern dönemde finansal krizlere borca dayalı para sisteminin temelini oluşturan faiz ve rezerv sistemi Batı'da gelişme imkânı bulmuştur. Önlenebilir kâr iştahı ve büyüme isteği ile Protestan ahlâkî, Osmanlıların iktisadî zihin yapısı ile uyuşmamaktaydı. Özellikle para vakıfları gibi kurucusunun herhangi bir kâr ve gelir beklentisi olmadan sadece Allah'ın rızasını kazanmak için vakfetmiş olduğu nakit para, ticaret ve üretime dayandığı için ekonominin gelişmesini sağlamış vakfın gayesi ile de toplumun ihtiyaçları giderilmiştir. Tasavvufî hareketler ve tarikatlar ile yörgülen Osmanlı toplumu, tasavvuf sayesinde insanların güç ve kazanç elde etme iştahını kontrol altına almıştır. Bu sayede insanlar kazandıklarını paylaşmayı öğrenmiştir. Vakıflar sayesinde ise sermaye ve servet transferi güçlü olandan zayıf olana aktarılma imkânı bulmuştur. Batı'nın sermayeyi belirli çıkar gruplarında veya kişilerinde toplanmasına sebep olan finansal yapısı ve iktisadî zihniyeti, Osmanlılarda bu sermaye ve servetin bölüşümü ve dağıtımını sağlamıştır. İnsanların fitrat dışı çalışma şekilleriyle köle gibi çalıştırılması ve sömürülmesi makroekonomik olarak ülke açısından iktisadî kalkınmayı sağlayacak ise de İslâm'a ve ahlâka aykırı bu üretim Osmanlılar tarafından kabul görmemiştir. Osmanlı finansal ve iktisadî zihniyeti, kul hakkı yememeyi merkeze almış ve *ibadullâhın terfi-i ahvâli* olarak özetlenebilecek bir sistem kurarak Osmanlı tebaasının refahını artırmayı hedeflemiştir. Para vakıfları bu açıdan bireysel-

leşmeyi merkeze alan ve hümanizm adı altında insan merkezliliği değil insan merkezliliği şiar edinmiş kapitalist anlayışa karşı toplumun refahını artırmayı amaç edinmiş ve İslâm iktisadının sosyalleşme yani toplumun faydasını bireyin faydasının önüne çıkarma ilkesi çerçevesinde faaliyet göstermiştir (Tabakoğlu, 2010, s. 125).

Tablo 2. Osmanlı Para Vakıfları ve Modern Finans Kurumları Arasında Bir Karşılaştırma

KURUM	Osmanlı Para Vakıfları	Modern Finans Kurumları
İŞLEMLER	İslâmî/Etik	Faize dayalı
ZAMAN	15. – 20. yüzyıllar arası	15. yüzyıl - günümüz
KURUCULAR	Yöneticiler, reaya denilen sıradan insanlar	Genellikle büyük ve zengin tüccarlar
SERMAYE	Vakfedilen paranın miktarının önemi yoktur	Büyük yatırımlar ve büyük sermaye
İŞLETİM ORANI	%15	Dönemin şartlarına göre değişebilir
BORÇLU	Girişimciler (esnaf, tüccar, üretici gibi)	Herkes
KREDİ ÇEŞİDİ	Ticaret ve üretime dayalı	Çeşitli
KREDİ BÜYÜKLÜĞÜ	Mikrokredi – küçük-orta ölçekli girişimcilere	Çeşitli
KREDİ VADESİ	Genellikle bir yıl	Yapılan sözleşmeye göre değişir
AMAÇ	Dini, eğitim, altyapı, hayır hizmetleri finansmanı ve Allah'ın rızasını kazanmak	Kâr elde etme
TÜKETİCİ KREDİSİ VEREBİLİR Mİ?	Veremez (yapılan işlemlerin mal veya ticari metaya dayanması gerekir.)	Verebilir
SERMAYE BİRİKİMİ	Kısıtlı olarak vakfın sermaye biriktirmesine izin verir	Sermaye birikiminin belirli grup veya kişilerde toplanmasını sağlar
FAYDASI	Vakfın finanse ettiği hizmetler ile bölge halkına ve kullanan herkese	Sahibine ve ortaklara
COĞRAFİ YAYGINLIĞI	Bölgesel kurumlar	Yurtiçi ve yurtdışında faaliyet gösterebilir
YÖNETİM	Kurucunun kendisi veya atadığı mütevellî	Kurucu yahut profesyonel kurum yönetimi (Genel Müdür gibi)
KAYNAK TRANSFERİ	Para ve bazen vakfın şartları doğrultusunda mal	Her zaman para transferi
ÇALIŞANLAR	Gönüllü veya ücret tayin edilmiş işe ücretli çalışanlar	Her zaman ücretli çalışanlar

DEVLET DESTEĞİ	Yoktur. Sivil inisiyatif	Özellikle büyük tüccarların kurduğu bankalarda devlet desteklerine rastlanmaktadır. Ayrıca devletler de bu kurumlardan borç almıştır.
ÖNCELİK	Sosyal kalkınma	İktisadi Büyüme

SONUÇ

Bugün dünyada hâkim olan iktisadi düşünce Batı'da XV. yüzyıllardan itibaren merkantilizmin devamı olarak gelişen kapitalizmin sonucudur. Dolayısı ile günümüzdeki ekonomik ve finansal sorunlara çözüm aranıyorsa öncelikle bu sistemin doğuşu ve kökleri incelenmelidir. Soruna sebep olan sistemin bu sorunlara çözüm üretmesini beklemek hatadır. Günümüzde küresel ekonomide büyük ağırlığı olan bankacılık ve rezerv sistemi uzun yıllar piyasada para yaratma mekanizması ile finans sektörü ile reel sektör arasında önemli bir fark oluşturmuştur. Bu fark yüzünden yaşanan sanal büyümeler bir süre sonra sönmüş ve krizler meydana gelmiştir. Ana akım iktisadi fikirlerin ilkelerine dayanan ekonomi ve insan tanımının problemlere çözüm olmadığı görülmüştür. Bu sebeple sistem kendisine çözümler aramaktadır. Burada üzerinde durulması gereken nokta sisteme alternatif sunma gerekliliğidir. Aksi halde dünyada kabul görmüş bu sistem alternatifleri kendisinin bir tamamlayıcısı olarak görmekte ve alternatifler yeni bir sistem oluşturmaya değil mevcut sistemin açıklarını örten ve bir nevi sorun bazlı iyileştirmeler yapan ufak çaplı revizyonlar olarak kalmaktadır. Eğer bir finansal ve iktisadi sistem önerisi yapılacak ve uygulanacak ise, kökleri insanları köle gibi çalıştırmaya ve sömürgeciliğe dayanan modern finansal sisteme yama değil alternatif sunulmalıdır.

Merkantilist ve kapitalist dönemin zihin yapısına uygun şekilde faaliyet gösteren bankalar ve tüm finansal sisteme karşı Osmanlı iktisadi zihniyeti kendine has kurum ve kuruluşları ile direnmiş ve dünyada kapitalist sistem yenilmez ve tek güç olarak görülürken bu sistemin temsilcisi Avrupa devletlerinin yanı başında kendine özgü finansal ve iktisadi uygulamalarıyla ayakta kalmıştır. Para vakıfları kurumu da bu uygulamalardan birisidir. Osmanlıların toplumun finansal ve iktisadi ihtiyaçlarını vakıflar üzerinden temin ettiği para vakıfları uygulaması beş asrı aşkın süre imparatorluğun en önemli finansal kurumlarından birisi olmuştur.

Vakıf olarak toplumun temel ihtiyaçlarına yönelik faaliyet gösteren ve hizmetler sunan para vakıfları, sermayeleri yani gelir kaynakları ile de çiftçi, esnaf, girişimci, tüccar ve üretici gibi iktisadi hayatın önemli faktörlerinin finansal ihtiyaçlarını İslâmî usul ve uygulamalar ile tedarik etmiştir. Bunun yanında özellikle Avrupa’da gelişen merkantilizm yani ticari kapitalizm anonim şirket ve banka gibi kurumları ile sermayenin belirli gruplarda ve kişilerde toplanmasına sebep olmuştur. Hali hazırda devlet destekli coğrafi keşifler ve sömürgeci ticaret ile zengin olan tüccarlar, servetlerinin durdukları yerde de kazanması için faizli borçlar veren aracı kurumlar olan bankaların kurulup yaygınlaşması paranın tekrar bu kurumlara ve zengin tüccarlara dönmesini sağlamıştır. Osmanlılarda ise doğal süreç ve kurulan iktisadi sistem servetin tekellesmesine izin vermeyip toplumun tabanına yayılmasını sağlamaya çalışmıştır. Vakıflar ve özelde para vakıfları bu servet transfer kanallarından birisidir.

Günümüzde modern finansal sistemin sebep olduğu finansal krizlerden sonra alternatif arayışları İslâmî finans usullerini ön plana çıkarmaktadır. Modern iktisadi zihniyetin temellerinin merkantilist dönemdeki uygulamalara ve o dönemin homo-economicus tanımlı insanına dayanması krizleri körüklemektedir. Dolayısı ile dayandığı temeller ve kökleri itibari ile bu sistemin kendi problemlerine çözüm üretmesi olası değildir. Bulunan çözümler geçici ve mevcutta yaşanan sıkıntıları giderip devam etmeye yöneliktir. Oysa İslâm’ın öngördüğü iktisadi düşünce ve tarihteki uygulamalar bu sorunlara ciddi bir alternatif sunmaktadır. Bu alternatiflerden birisi hayır ve vakıf merkezli bir finansman uygulaması olan para vakıflarıdır. Modern sistemdeki faiz ve rezerv para sisteminin yaşattığı finansal sektör ve üretim sektörü arasındaki uçurumu İslâmî ve ahlaki para işletme usulleri ile giderebilecek ve finans sektörü ile üretim sektörü arasındaki bağlantıyı tesis edecek yapıya sahip para vakıfları bu açıdan modern İslâmî ve faizsiz finans kurumları gibi faaliyet gösterebilir. Ayrıca ticari bir kurum olmadıkları için sürekli büyüme güdüsü ve kâr etme iştahı da ahlaki problemlerin (moral hazard) önüne geçecektir. Günümüzde de eğer birleşip bir fon oluşturmayacaklar ise para vakıfları çok büyük sanayicileri ve tüccarları değil küçük ve orta ölçekli girişimcileri finanse eden ve onlara mikro kredi sağlayan finansal kurumlar olarak faaliyet gösterdiklerinde toplumun alt ve orta tabakasını üste taşıyabilecek ve onların refahını artıracak bir finansal sistem kurabilir. Sürdürülebilir kalkınmanın önemli basamaklarından birisi olan alt ve orta gelir grubunun refahını artırmak bu açıdan da önemlidir.

Para vakıflarının diğer özellikleri ise çoğunlukla modern toplumun sosyal yönleri ile ilişkilidir. Küreselleşme ve bireyselleşmenin artmasıyla baş gösteren sorunlar aslında vakıf sisteminin sunduğu çözümler ile asgariye indirilebilir. Vakıflar ve para vakıfları bölgesel kurumlardır yani buldukları bölgenin hayat kalitesini yükseltmeye çalışan ve o bölgedeki insanlara hizmet eden kurumlar olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Para vakıflarından borç kullananlar da yine aynı bölgenin girişimcileri, tüccarları ve üreticileridir. Dolayısı ile para vakıfları bölgesel kalkınma için önemli bir fonksiyon görmektedir. Aynı zamanda sunmuş oldukları hizmetler itibarı ile de vakıflar / para vakıfları ihtiyaç odaklıdır. Bireyselleşmenin arttığı ve karşılıklı yardımlaşmanın bireylerden zorunlu bir şekilde devletlere geçtiği modern topluma, vakıflar ve vakıf kurucuları karşılık beklemeden iyilik yapmanın erdemini gösterebilirler. Kurucuların toplumun ihtiyaçlarını gö-rerek kurmuş olduğu vakıflar altyapı hizmetlerinden dini hizmetlere, eğitim hizmetlerinden hayır hizmetlerine kadar birçok alanda vatandaşlara hizmet sunmuştur. Vakıf kültürünün desteklenmesi, yaşatılması ve yayılması bu sebeple önemlidir.

Temelleri merkantilist döneme dayanan modern kapitalizm kurum ve uygulamaları ile modern dünyanın tek hâkim sistemi gibi görülmektedir. Oysa sistem ne olursa olsun daha çok kazanma ve sonrasında daha çok tüketme fikri üzerine inşa edildiği için kolay kazanma yöntemi (para üzerinden para kazanma) olan finans sektörü ile ticaret ve üretime dayanan reel sektör arasındaki fark gittikçe büyümüştür. Faiz ve kapitalist ahlâk servetin belirli gruplar ve kişilerde toplanmasını sağlamakta dünya genelinde gelir adaletsizliği konusunda en zengin ve en fakir arasındaki uçurum giderek açılmaktadır. Bu sisteme çözüm sunabilecek medeniyet ise İslâm medeniyetidir. Alternatifler ise İslâm medeniyetlerinin bugüne dek kurmuş oldukları kurumlarda ve uygulamış oldukları usul ve metotlarda gizlidir.

KAYNAKÇA

- Çam, M. (2014). Vakıf Müessesesi ve Para Vakıfları. *Lira - Bülten*, 35-41.
- Çağatay, N. (1969). Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık. *Vakıflar Dergisi*(9), 39-56.
- Çizakça, M. (2013). *Gerçekten de Suçlu Şeriat miydi?* 1 2, 2017 tarihinde Academia.edu: https://www.academia.edu/4588011/Gercekten_de_Suclu_Seriat_miydi adresinden alındı
- Özcan, T. (2000). İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi. *İslâm Araştırmaları Dergisi*(4), 31-41.

- A History of Banking in all the Leading Nations (Cilt III). (1896). New York: *Journal of Commerce and Commercial Bulletin*.
- Berki, A. H. (1962). Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı. *Vakıflar Dergisi*(5), 127-129.
- Bulut, M. (2015) "Ahlak ve İktisat" *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı: 2, s. 109-127.
- Bulut, M., & Korkut, C. (2016). Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 55-76.
- Döndüren, H. (1992). İslam Bankacılığı ve Risk Sermayesi. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 17-31.
- Gökbilgin, M. T. (1952). *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı: Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 508, Üçler Basımevi.
- Hamitoğulları, B. (1982). *Çağdaş İktisadi Sistemler Oluşum ve Değişim Aşamaları ile Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım* (3 b.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kudat, A. (2015). Bir Finans Enstrümanı olarak Nukud Vakfı ve İn'ikad Formülasyonu. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 1(2), 55-81.
- Macleod, H. D. (1866). *The Theory and Practice of Banking* (2. b., Cilt 1). Londra: Longmans, Green, Reader & Dyer.
- S. A. (1910/1328). *İngiltere ve Âlem-i İslâm*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Sıddıki, M. (1982). *Recent Works on History of Economic Thought in Islam: A Survey*. International Center for Research in Islamic Economics, Research Series in English No.12. Jeddah: King Abdulaziz University.
- Sayı, A. (1987). Faiz ve Faizin Tarihi Gelişimi. A. Tabakoğlu, & İ. Kurt içinde, *Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli (Faizsiz Kredileşme Sistemi)* (s. 19-37). İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi. (2011). *Behcetü'l-Fetâvâ*. (S. Kaya, B. Algın, Z. Trabzonlu, & A. Erkan, Dü) İstanbul: Klasik Yayınevi.
- Tabakoğlu, A. (2010). İslam İktisadı ve Modern Kapitalizm. *Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslâm'daki Algılanışı* (s. 91-133). Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.

OSMANLI DEVLETİ'NİN BALKAN MİRÂSINDA PARA VAKIFLARININ YERİ: PRİZREN ÖRNEĞİ*

AHMET DEMİR**
Kırıkkale Üniversitesi

ÖZ

Osmanlı Devleti XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlarda fetihler yapmaya başlamıştır. Fetihlerin akabinde takip ettiği iskân politikasıyla birlikte stratejiler geliştirmiştir. Bu çerçevede devlet, fetih sonrasında burasının içerisinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve kültürel şartları kendi idarî yapısına uygun hale getirebilmek için pragmatik bir politika takip etmiştir. Balkanlarda tesis ettiği yapıyı güçlendirmek için birçok enstrüman kullanmıştır. Vakıf müessesesi de bunların en önemlilerinden birisi olmuştur. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin önem verdiği bölgelerden Kosova'nın önemli bir şehri olan Prizren seçilmiştir. Uzun bir dönem boyunca Rumeli Beylerbeyliği'nin merkezi olan şehrin Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa'ya açılma düşüncesinde önemli bir rol oynadığı düşünüldürse yapılan seçimin ne denli haklı olduğu anlaşılacaktır. Şehrin gelişmesini sürekli destekleyen Osmanlı devlet adamları ve vakıf kuran hayırseverler, kurdukları vakıflarla Prizren'de sağlam bir yapı oluşturmaya çalışmışlardır. Bu vakıflar arasında para vakıfları da önemli bir yere sahip olup, bölgenin imar ve ihyasına, hayrın ve hayratın sürekliliğine katkı sağlamıştır. Bu çalışmada Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Kültür Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi'nde bulunan Prizren'e ait para vakıfları ele alınmış, genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Ahahtar Kelimeler: Balkan Şehirleri, Prizren, Para Vakıfları, Osmanlı Medeniyeti

PLACE OF CASH WAQFS IN THE BALKAN HERITAGE OF THE OTTOMAN STATE: PRIZREN EXAMPLE

ABSTRACT

The Ottoman State began to conquer the Balkans from the second half of the fourteenth century. Following each conquest, the Ottomans developed strategies along with the resettlement policy. In this context, they pursued a pragmatic policy to adapt the social, economic and cultural conditions of each conquered land to their administrative structure. The Ottomans used many instruments to reinforce the structure they established in the Balkans. Waqfs were one of the most important of these instruments. In this study, Prizren, which was an important city of Kosovo, one of the regions the Ottoman Empire attributed great importance, has been chosen. This choice can be justified on the ground that the city had been the place of the Ottoman Rumelia Governor for a long time and played an important role in the Ottoman plan of expanding toward the Central Europe. The Ottoman statesmen and philanthropists who constantly supported the development of the city tried to establish a solid structure in Prizren through the waqfs they founded. Money waqfs had an important place among these waqfs and they contributed to the development and the vitality of the region and to the continuity of charity works. In this study, money waqfs belonging to Prizren are studied and assessed by using documents in the Archives of Cultural Registration Office of the General Directorate of Foundations.

Keywords: Balkan Cities, Prizren, Money Waqfs, Ottoman Civilization.

* Bu çalışma, 15-16 Temmuz 2017 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen 4th International Islamic Economics and Finance Congress'te tebliğ olarak sunulmuştur.

** Yard.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Tarih Bölümü, E-mail: ahmetdemir@kku.edu.tr

Balkan Yarımadası olarak bilinen coğrafya, kuzeyde Tuna ve Sava nehirleri, güneyde Marmara, Ege ve Akdeniz, batıda İyon ve Adriyatik Denizi, doğuda yine Tuna nehri ve Karadeniz ile sınırlanan bölgeden teşekkül etmektedir. Günümüzde bu coğrafyada on Balkan ülkesi mevcuttur. Burasının Osmanlı literatüründeki adı “Rumeli”dir. Bir başka deyişle Balkanlar, milletlerin, dinlerin, dillerin, kültürlerin ve millî coğrafyaların iç içe geçtiği, birbirine karıştığı bir coğrafyadır. Balkan Yarımadası'nın merkezinde yer alan Kosova bölgesi de çok uluslu, çok dinli, çok kültürlü olma özelliklerini içinde barındırmaktadır (İbrahimgil 2002: 23).

Balkanların bu önemli coğrafyasında stratejik bir konuma sahip olan Kosova'nın şehirlerinden Prizren, Roman şehri Theranda'nın devamı olarak kabul edilmektedir. Bizans döneminden daha eskiye ait bulgulara rastlanmamıştır. Şehirden ilk defa 1019 yılında Ortodoks piskoposluk merkezi olarak bahsedilse de Prizren'in bu statüsü en azından bundan yüzyıl daha eskiye gitmelidir (Kiel, 2007: 349). 1169-1190 yılları arasında Prizren önce Sırp'ların eline geçmiş, ancak son tarihte yine Bizanslılara dönmüştür. 1204'te II. Bulgar İmparatorluğu hâkimiyetine girmekle birlikte bu imparatorluğun XIII. yüzyılın ortalarında çökmesinden sonra Sırp Krallığı'na bağlanmış ve 859'da (1455) Osmanlı fethine kadar Sırbistan'ın bir parçası olarak kalmıştır.

Prizren, Kosova'nın ikinci önemli şehri olup Osmanlı döneminde (1455-1912) sancak merkezi idi. Yugoslavya'nın parçalanmasından önce Balkanlar'ın üç dilinin konuşulduğu tek şehirdi. Arnavutça, Türkçe ve Sırpça şehir halkı tarafından konuşulabilmekte, bunun yanında gazetelerde, dergilerde ve hatta cadde isimlerinde birlikte kullanılmaktaydı. Prizren, pek çok camisi, medresesi, hamamı ve derviş tekkesiyle birlikte Balkanlar'daki İslâm kültürünün en önemli merkezlerinden biridir. Bugün dahi bütün bölge büyük bir oranda Osmanlı karakterini muhafaza etmektedir. Balkanlar'da Saraybosna ve Üsküp'ten sonra en çok tarihî caminin bulunduğu şehir olan Prizren, Arnavutluk ve Makedonya sınırına yakın bir konumdadır. Orta Avrupa'ya açılan güzergâh üzerinde önemli bir mevkide bulunan kentte tarih boyunca pek çok hâkimiyet görülmüştür. Osmanlı döneminde I. Murad Hüdavidigar zamanında gerçekleşen Kosova Savaşı'nda ele geçirilememiş olmasına rağmen önemli bir tahribat yaşamıştır. Nihâî Osmanlı hâkimiyeti Fatih Sultan Mehmed zamanında 1455 yılında gerçekleşen bu önemli şehir 4 Receb 859'da (20 Haziran 1455) Osmanlı ordusunun Vilkoğlu (George Brankoviç) ile yaptığı savaştan sonra fethedilmiştir (Kiel, 2007: 349-350). Fetihden sonra bir sancağın merkezi yapılmış ve Kral Milutin'in büyük kilisesi (Gülten

2012: 187)¹, daha sonra Câmi-i Atîk olarak bilinen şehrin en önde gelen camisine dönüştürülmüştür. Şehre Türk nüfus iskân ettirilmiş ve şehrin dış kesiminde de Fâtih Sultan Mehmed bir namazgâh yaptırmıştır.

XVI. yüzyılda şehir çok hızlı bir ilerleme göstermemekle beraber güçlü bir İslâmî karaktere bürünmüştür. Yüzyıl boyunca ihtida ve göç hadiseleri nedeniyle şehrin nüfusu durağan bir seyir izlemiştir. Ortalama olarak 3500 kişilik bir nüfusa sahip sancakta müslümanların oranı 1530'da %40 iken 1570'te %63'e çıkmıştır (Gülten, 2012: 187-188). Bu gelişme XVII. yüzyılda da sürmüştür (Kiel, 2007: 349-350). XVII. yüzyıl içerisinde gelişimini sürdüren Prizren'in nüfusu da Müslümanlar lehine gelişmeye devam etmiştir. İleriki dönemlerde özellikle Habsburglarla Osmanlıların mücadelelerinin ortasında kalan bölge yerli Sırplarla Habsburg kuvvetlerinin verdiği zayıfla birlikte büyük yıkımlar yaşamıştır. XVII. yüzyılın sonlarından Balkan Savaşları sonuna kadar bölge halkı, özellikle Müslüman ahali büyük sıkıntı çekmiştir. Ancak her şeye rağmen bölgede yerleşen Osmanlı Medeniyeti'nin izleri tamamen silinememiştir.

Balkanlar, tarihin hiçbir döneminde Osmanlılarda olduğu kadar huzur ve güven içerisinde olmamıştır. Kosova'da Osmanlı hâkimiyeti döneminde yoğun bir imar faaliyetine girildi. Mevcut şehirler yeni bir anlayışla imar ve ihya edilirken yeni şehirler ve yerleşim yerleri kuruldu. Bir cami ve onun etrafındaki kültürel, sosyal ve iktisadî kuruluşlardan oluşan külliye mahalleleri, mahalleler şehirleri meydana getirdi.

Külliye adı verilen ve toplumun her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilen bu yapılar manzumesi, varlıklı insanların tesis ettikleri vakıflarla hayatîyetlerini devam ettirebildiler. Devlet gücüne, zenginliğe ve bu zenginliğin hayrata dönüşmesine dayalı bu yeni kültür modeli, Müslüman olan ya da olmayan bütün imparatorluk tebaasını kuşattı. Şehir merkezlerinde, cami-mescit, tekke-zaviye ve türbe gibi dinî; han, bedesten, kervansaray, arasta ve çarşı gibi ticarî; imaret, hamam, köprü, su kemeri, çeşme ve saat kulesi gibi içtimâî; mektep, medrese ve kütüphane gibi ilmî; kale, hisar, kule-ocak, burç ve tabyalar gibi askerî yapılar inşa etmek suretiyle, Türk Şehir dokusu anlayışı bölgeye hâkim kılındı. Bu suretle bölgeye yeni bir yaşama tarzı, hayat ve medeniyet getirildi. Kosova'da Prizren, Priştine, Yakova (Cakova), Gilan, Mitroviçe, Vushtri (Vuçetırn), Kaçanik ve İpek (Peç) gibi şehirlerdeki Türk Şehir dokusunun, günümüze kadar gelebildiğini kısmen de olsa görmek

1 Sadettin Gülten'e göre bu kilisenin adı Steva Bogoraditsa'dır. Bkz. Gülten, a.g.m., s. 187.

mümkündür. Kosova'daki Osmanlı yapılarının tıpkı Bursa, Edirne, Amasya, İznik ve Manisa gibi şehirlerdeki âbidevî yapılarla boy ölçüşebilecek bir düzeye ulaştığı rahatlıkla söylenebilir (İbrahimgil, 2002: 24).

Prizren'deki Vakıflar ve Kuruldukları İdarî Birimler

Vakıf müessesesi yüzyıllar boyunca İslam memleketlerinde çok büyük bir ehemmiyet kazanmış, hayatın birçok sahasında derin tesirler yapmış dinî-hukûkî bir müessesedir (Köprülü, 1942: 1). Osmanlı dünyasında ulema tarafından çerçevesi çizilen ve “Allah yolunda hapsedmek ve menfaatını tasadduk etmek; tamamiyle ve büsbütün hasr ve tahsis etmek, menafî'ı ibadullaha (yararı insanlara) aid olmak üzere tamamiyle haps olunan bir ‘ayn” (Ömer Hilmi Efendi, 1977: 13; Öztürk, 1983: 27; Akgündüz, 1996: 90) şeklinde tanımlanan vakfın gayrimenkul, “vakf olunacak malın akâr olması icâb ettiği halde örf ve teâmüle binâen para vakfı da tecviz olunmuştur” (Berki, 1966: 45) ifadesiyle de nakit olarak tatbikat meşruiyeti kazandığı söylenebilir. Asl-ı malın yani vakfın mal varlığının tamamı ya da bir kısmının nakit para şeklinde vakfedilen para vakıflarının meşruiyeti ve nasıl işletileceği meselesi tartışmalı olmakla beraber ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı da tam anlamıyla aydınlatılabilmemiş değildir (Özcan, 2003: 10). Osmanlılara özgü bir uygulama olarak kabul gören para vakıflarının teorik ve meşrû zemininin oluşmasından sonra çok geniş bir yelpazede hayata geçirilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok bölgesinde tatbik edildiği görülmektedir. Burada vakfın ruhuna mutabık olarak Osmanlı toplumunda gelirin tüketilmeyen kısmının farklı usullerle ekonomiye kazandırıldığı da eklenmelidir. Kazancı ebedileştirmek anlayışında vakfın oynadığı rolün büyüklüğü de yadsınamayacak derecededir (Bulut, 2017: 53). Bu anlayışın Balkanlarda uygulama sahası bulmasıyla birlikte Prizren ve çevresinde de toplumun birçok kesimi tarafından vakıf tesis edildiğini görmek mümkündür. Çalışmada ele alınan nukûd-ı mevkufe adı verilen para vakıflarının, bahsedilen bölgede geniş bir çerçevede tatbik edildiği anlaşılmaktadır.

Konuya başlamadan önce şu hususu özellikle belirtmekte fayda vardır. Söz konusu para vakıfları kayıtlarından hareket edildiği için yapılacak tasnif, Prizren'in tarihî süreç içerisinde geçirmiş olduğu idarî yapılanmayı kâmil manada ortaya koyamayacaktır. Bu araştırmayı, vakıf müessesesinin diğer önemli kaynağı olan gayrimenkul vakıflar, salnâmeler, tahrir defterleri ve şer'iyye sicillerindeki veriler doğrultusunda derinleştirmek mümkündür.

Fakat bu çalışmanın sınırı bahsi geçen türden bir araştırmaya müsaade etmemektedir. Dolayısıyla Prizren'deki Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcından sonuna kadarki idarî yapılanmasını bütün olarak değil, para vakfî kayıtlarından hareket edildiği için kısmî bir tesbit gayretinde olunacaktır.

Kosova'nın bu önemli şehri için yapılan araştırmada Ankara'daki Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan vakfiye defterleri incelenmiştir. Adı geçen arşiv temelli yapılan incelemeye göre Prizren, Kosova ve Makedonya başlıkları altında yer almaktadır. Bu durum kentin coğrafi konumu itibariyle Osmanlı Devleti'nin uyguladığı taşra idare stratejilerine bağlı olarak değişiklik göstermesinden kaynaklanmaktaydı. Nitekim fethin hemen akabinde Prizren, Fatih Sultan Mehmed tarafından bir sancağa dönüştürülmüştür (Gülten, 2012: 184-185). Bahsedilen defterlerde Prizren'e ait para vakfiyle alakalı 50 adet belge tesbit edilmiştir. Buraya ait para vakfî belgelerinin 25'i Kosova, 25'i de Makedonya defterlerinde yer almaktadır. Buradaki verilerden elde edilen bilgilere göre bu sancağın idarî birimleri büyükten küçüğe doğru kaza, köy ve mahalle şeklinde sıralanabilir. Prizren'in ana kaza birimleri, merkez kaza ile birlikte Gostivar ve Kalkandelen'dir. Bu kazalara bağlı diğer idarî birim olan köy ve mahalleler² ise şunlardır:

Tablo 1. Prizren'e Bağlı Kaza, Köy ve Mahalle Adları

Kaza Adı	Köy Adı	Mahalle Adı
Gostivar	Ezdunya	-
	Drabeşte	Potok
	Genvice	-
	Viziçetne	-
	Balindol	-

2 Bugün itibariyle Prizren'in kaza, köy ve mahallelerinin bir kısmı isimlerini korumaktadır.

Kalkandelen	Lakviçe	-
	Kermul	-
	Oraşe	-
	Neprošten	-
	Viranyofçe	-
	Dopruşne	-
	Tırnava	-
	Brodeç	-
	Paralişte	-
	Veyçe	-
	Estrayan	-
	Sedlarçe-i Bâlâ	-
	Başatça-i Bâlâ	-
	Novosel Derbend	-
	Lesçe	-
	-	Köprü
	-	Cedid
	Cerve-i Derbend	-
	Gavarince	-
	Begos	-
Prizren	Reçane	-
	Polubrat	-
	-	Atik
	Pepluşe	-
	Gadmine	-
	-	Hacı Ramazan
	İvraniye	-
	-	Terzi Memi
	Balanyan	-
	Lakoviçe	-
	İstroje	-
	-	İlyas Kuka
	Leskuç	-
	-	Kâtib Sinan
	Leboçova	-
	Leştane	-
Jur	-	

Prizren’de Kurulan Para Vakıfları Tahlili

a) Tarihlendirme

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’ndeki Prizren’e ait incelenen vakıflar içinde bölgenin fethedildiği 1455 yılından 1538 yılına kadarki dönem için şu ana kadar herhangi bir kayda rastlanamamıştır. Bu durumu, bölgede Osmanlı hâkimiyetinin tesis edildiği geçiş döneminin özelliğine bağlamak makul gibi görünüyor. Ayrıca Osmanlı ilim câmiasında para vakıflarıyla ilgili tartışmaların da XVI. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği bilgisini de göz önünde bulundurmak gerektiği hatırlatılmalıdır. Bilindiği gibi bahsedilen tartışmaların sona ermesinden itibaren para vakfı konusunda esnek bir yaklaşım gündeme gelmiştir (Özcan, 2003: 28-45).³ Özellikle Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve İbn Kemal’in bu konudaki cevazı, para vakfı uygulamalarının meşru bir zemine dayandırılmasına ön ayak olmuştur (Özcan, 2003: 45-46).⁴

Prizren’e ait en eski para vakfı belgesi 1-10 Şevval 944 / 3-12 Mart 1538 tarihlidir. Hayreddin Bey oğlu Mehmed Bey’e ait vakfiye, adeta Osmanlı ulemâsı arasındaki tartışmaların akabinde izlenen esnek yaklaşımın bir göstergesi olmuştur⁵. Bundan sonraki vakfiye 1-10 Muharrem 988 / 17-26 Şubat 1580 tarihlidir⁶. İlk vakfiyelerin Mehmed Bey ve Mehmed Paşa’ya⁷ ait olması, fethedilen bir yerin gelişmesine ve âbâd olmasına vesile olacak bir rehberlik maksadıyla vakıf tesis edildiğini akla getirmektedir⁸. Yukarıdaki

3 Yazar, kitabının bu bölümünde Kanuni dönemindeki Osmanlı fıkıh ulemasının para vakıfları konusundaki tartışmalarını, usûl bakımından ele almaktadır.

4 Yazara göre para vakıfları ile ilgili tartışmalar Rumeli Kazaskeri Çivizâde’nin vefatından sonra sona ermiştir.

5 VGMA Defter No: 590, Sayfa: 198, Sıra: 179.

6 VGMA Defter No: 989, Sayfa: 073, Sıra: 056.

7 Beylerbeyi olduğu Vakfiye’deki bilgilerden anlaşılan Mehmed Paşa’nın XVI. yüzyılda yaşamış olan Tahir Paşa’nın torunlarından olduğu anlaşılmaktadır. Yine vakfiye’ye göre adı geçen paşanın Prizren’de oturduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında yeterli bilgiye tesadüf olunamamıştır. Bkz. VGMA Defter No: 632, Sayfa: 171, Sıra: 95. Vakfiye’deki ifade şu şekildedir: “Rumili’de Medîne-i Prezrin’de sâkin mîr-i mirân-ı kirâmdan sâhibü’l-hayrât ve’l-hasenât ve râğbü’l-cenneti ve’d-derecât Tahir Paşazâde Sa’âdetlü Mehmed Emin Paşa Hazretleri...”

8 VGMA Defter No: 989, Sayfa: 073, Sıra: 056. Belgede geçen “*Küllü’-mi’in bi-mâ kesebe rehîn* mücebince her kişinin keyfiyet-i hâli a’-mâline manût ve ef’âline merbûtdur ve şübhe yokdur ki envâ’-i sadak tın ekmel ve efdali vakfdır ki fevâiyid-i ber-devâm ve avâiyidini bî-hitâmdır” ifadeleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Şu ifadeler de vâkıfın geniş bir yelpazede dinî-sosyal hizmeti gözettiği anlamına gelmektedir: “Köstendil Sancağı beyi iken Kasaba-yı Prezrin’de bir câmi’-i şerîf ve bir medrese ve Prezrin Kazâsı’na tâbi’ Leşane nâm karyede câmi’-i şerîf ve bir mekteb binâ ve vakf idüb ve atyeb-i mâlından dört kerre yüz bin ve otuz bin üç yüz akçe ifrâz ve ihrâc ve vakf idüb ve ak rdan dahi kasaba-i Prezrin’de otuz dört dükkân ve bir çifte hammâm ve kasaba-i İvraniye’de bir hammâm ve Karye-i Leşane’de iki bâb değirmen ve Mahmiyye-i Selanik’de Kelemerye Kapsu kurbunda üç yahûdihâne ve on yedi bâb dükkân ve bir hân

bilgilerden de anlaşıldığı üzere Prizren'in günümüze ulaşan ilk para vakıfları XVI. yüzyıl tarihidir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde ulemâ arasında para vakıfları tartışmalarının nihayete ermesinden sonra bu uygulamanın Balkanlar genelinde hayata geçirilmesi de anlamlıdır (Özcan, 2003: 28-45)⁹. Özellikle Ebussuud Efendi ve İbn Kemal'in bu konudaki cevazı, para vakfı uygulamalarının meşru bir zemine dayandırılmasına ön ayak olmuştur (Özcan, 2003: 28-45)¹⁰.

Prizren'de XVII. ve XVIII. Yüzyıla ait herhangi bir para vakfı kaydına rastlanmamıştır. Bölgede zaman zaman yaşanan Osmanlı-Habsburg mücadelesini ve özellikle de Sırpların çıkardığı kargaşanın tesiriyle belgelerin kaybolmuş olabileceği ihtimalini bu boşluğun oluşmasına gerekçe olarak ileri sürmek de mümkün görünmektedir. Zira böylesine sosyal ve ekonomik bakımdan canlı bir bölgenin Osmanlılar tarafından ihmal edilmesi düşünülemez. XVI. yüzyıldan sonraki ilk belgeler ise XIX. yüzyılda başlamaktadır. Bu yüzyılın ilk belgeleri ise II. Mahmut dönemine aittir. II. Mahmud'un merkeziyetçi bir bakış açısını yansıtan (Karal, 1957: 169) iki adet paşa vakfı tesis edilmiştir. 1831 yılında kurulmuş iki vakfiye bulunmaktadır¹¹. Abdülmecid dönemine ait 1849 tarihli sadece bir vakfiye yüzyılın ortasıyla tarihlenmiştir¹². Daha sonraki vakfiyelerdeki artışlar 1880'den itibaren başlamaktadır. 26 Şubat 1880 ile en son tarihi 1911 olan vakfiye arasında toplam 45 vakfiye bulunmaktadır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru görülen bu artışlar Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda yaşadığı politik belirsizlikle büyük bir paralellik taşımaktadır. Zira yaşanan toprak kayıpları, elde kalan zenginliklerin korunmasına yönelik düşünceyi daha hassas olan dinî kaygılara yoğunlaştırmış, bu da vakıf vasıtasıyla yansıtılmıştır. 1880-1911 yılları arasındaki belgelerin dağılımı şu şekildedir:

1880: 1 vakfiye, 1883: 1 vakfiye, 1884: 1 vakfiye, 1885: 3 vakfiye,
1886: 2 vakfiye, 1890: 2 vakfiye, 1891: 1 vakfiye, 1892: 1 vakfiye,

vakf idüb mütevellisi olan Memişah bin Mahmud'a teslim idüb ol dahi kabûl ve kabz idüb ve şart eyledi ki".

9 Yazar, kitabının bu bölümünde Kanuni dönemindeki Osmanlı fıkıh ulemasının para vakıfları konusundaki tartışmalarını, usûl bakımından ele almaktadır.

10 Yazara göre para vakıfları ile ilgili tartışmalar Rumeli Kazaskeri Çivizâde'nin vefatından sonra sona ermiştir.

11 Belgelerden birisi *VGMA Defter No: 632, Sayfa: 171, Sıra: 95* olarak kayıtlıdır. Tarihi 18-27 Ekim 1831 olan vakıf, Mehmed Emin Paşa'ya aittir. Diğer belge ise *VGMA Defter No: 987, Sayfa: 209-212, Sıra: 68* olarak kayıtlıdır. 30 Ağustos 1831 tarihli vakıf Mehmed Emin Paşa'nın kardeşi Mahmud Paşa'ya aittir.

12 *VGMA Defter No: 582/1, Sayfa: 59, Sıra: 31* numara ile kayıtlı belge 3 hayırsever tarafından kurulan müşterek bir vakıftır.

1894: 1 vakfiye, 1896: 1 vakfiye, 1897: 1 vakfiye, 1899: 5 vakfiye,
 1900: 6 vakfiye, 1901: 1 vakfiye 1903: 1 vakfiye, 1904: 4 vakfiye,
 1905: 2 vakfiye, 1906: 1 vakfiye, 1907: 3 vakfiye, 1908: 1 vakfiye,
 1909: 3 vakfiye, 1910: 2 vakfiye, 1911: 1 vakfiye.

b) Para Vakfeden Hayırseverlerin Statüleri

Prizren'deki para vakfedenlerin, bir başka ifade ile vakfina gelir olarak nakit para tahsis eden vakıf kurucularının (vâkıfların) tamamı erkektir. Vakıf kurucuları arasında kadın vakıf kurucu (vâkıfe) bulunmamaktadır. Vakıf kurucularının büyük kısmı paşa, ağa, efendi ve bey gibi toplumsal statüleri bakımından önemli bir yere sahip olan kişilerdir. Vakıf kurucuları arasında statüsü belirlenmiş olanların sayısı 29'dur. İsimlerinin başında statüye işaret eden herhangi bir ibare bulunmayan vakıf kurucusu sayısı ise 21'dir. Bu da gösteriyor ki İslam dininin daveti toplumda belirli statülere sahip olanlarla sınırlı kalmamış, ekonomik durumu müsait olanlarca da hüsn-i kabul görmüştür. Toplumda itibarlı olan önder vasfına sahip kişilerin vakıf konusunda özendirici olmalarının bunda etkili olduğu söylenmelidir. Prizren'de en çok vakıf kuranlar ağa unvanlı hayır sahipleridir. Bunların münferiden kurduğu vakıf sayısı 19, müşterek vakıf sayısı ise 1'dir. Ağadan sonra en çok vakıf kuranlar ise efendi lakaplı vâkıflardır ve bunların kurdukları beş vakıf da münferittir. Daha önce de söylendiği gibi üç vakfiye paşa kimliğindeki hayır sahiplerine aittir. Sadece bir vakfiye ise bey lakaplı hayırsevire aittir.

c) Vakfın İdaresi

Prizren'deki para vakıflarının kurucuları hem vakfın hem de mütevelliliğin devamını sağlamak için kayd-ı hayat şartını vurgulamışlardır. Vakıfların bir kısmında vâkıflar kendilerinden sonraki devamlılığın nesillerinden sağlanabilmesi için “ba‘de vefâtı evlâdım, evlâd-ı evlâdım, evlâd-ı evlâd-ı evlâdım batnen ba‘de batnin neslen ba‘de neslin”¹³ ya da “mâ dâme'l-hayât”¹⁴ formüllerini kullanmışlardır. Bazıları ise devamlılığın vakfa söz konusu olan bölge halkı tarafından seçilecek müslüman ve itimat edilebilir kişilerce sağlanacağını vurgulamışlardır. Buradaki formülasyonlar da “ba‘de'l-vefât

13 VGMA Defter No: 990, Sayfa: 25, Sıra: 38; VGMA Defter No: 991, Sayfa: 34, Sıra: 39; VGMA Defter No: 989, Sayfa: 193-194, Sıra: 148; VGMA Defter No: 990, Sayfa: 2, Sıra: 2.

14 VGMA Defter No: 989, Sayfa: 227, Sıra: 180.

karyemiz ahâlîsinin münâsib göreceği kimesneye meşrûta ola"¹⁵ veya "ba' de vefâtihi karyemiz ahâlîsinin tensîb ve ihtiyâr eylediği kimesneye meşrûta ola"¹⁶ ya da "ba' de'l-inkıraz zikrolunan karyemiz ahâlîsinden beyenlerinde tevliyyete muhtârları olan kimesneye meşrûta ola"¹⁷ şeklindedir. Bazı vakfiyelerde doğrudan vakıf tahsis edilen dinî yapılarda görevli bulunan müderrisler,¹⁸ imamlar¹⁹ ve hatipler²⁰ mütevellî tayin edilmişlerdir. Hem kendileri hem de kendi ailesi dışında tayin ettiği mütevellilerin inkırazından sonra da ahali arasında güvenilir olanlarından seçilmesi şartları vakfiyelerde sıklıkla yer almıştır.

Prizren'de kurulan para vakıflarının ana teması genellikle dinî hassasiyet muvacehesinde camilerin muhtelif harcamalarındaki tahsisatla ilgilidir. İncelenen belgelerin 42'si (%84) vakıf konusu olan bölgelerde hem başka hayırseverler hem de bizzat vâkıflar tarafından yaptırılan camilerdeki imam, hatip, müezzin, ferraş gibi görevlilere ödeme yapılmasıyla ilgilidir. Özellikle dikkat çeken bir başka husus, vâkıfların daha çok ikamet ettikleri yerlerdeki yapıları tercih etmeleridir. Yani bu anlamda mahallî kaygılar ön plana çıkmaktadır. Vakfiyelerde söz konusu olan bölgelerin dışında herhangi bir yerdeki yapılara tahsisat göze çarpmamaktadır. Camiden başka sadece bir vakfiye müstakil olarak mescid görevlileri ve mescidin tamiriyle bakımına tahsis edilmiştir. İki vakfiye medrese görevlileri ve medresenin diğer ihtiyaçları için tahsis edilmiştir. Geri kalan vakfiyelerin biri zâviye, biri türbe, üçü de cami, mescid, mektep, medrese, imaret ve diğer hayır müesseselerinin muhtelif gider ve harcamalarıyla ilgilidir. Prizren'in kaza, köy ve mahallelerinde küçük bazı farklarla değişim gösteren miktarlarda, yukarıda bahsedilen isimlere ödemeler yapılmaktadır. Camilerin tamiri, bakım-onarımı ve aydınlatılması konusu da vakfiyelerin ihtiva ettiği diğer başlıklardandır. Fazla sayıda olmasa da mevzu bahs olan bölgelerde bulunan medreselerde görev yapan müderris, muîd ve medrese talebesi vakfa konu edilmişlerdir. Sadece bir vakfiye de türbedâra ödeme yapılmasıyla ilgilidir.

15 VGMA Defter No: 990, Sayfa: 31, Sıra: 24; VGMA Defter No: 600, Sayfa: 091, Sıra: 112.

16 VGMA Defter No: 602, Sayfa: 18, Sıra: 24.

17 VGMA Defter No: 991, Sayfa: 50, Sıra: 63; VGMA Defter No: 989, Sayfa: 189, Sıra: 145; VGMA Defter No: 991, Sayfa: 41, Sıra: 49; VGMA Defter No: 990, Sayfa: 52, Sıra: 45; VGMA Defter No: 990, Sayfa: 91, Sıra: 76.

18 VGMA Defter No: 990, Sayfa: 43, Sıra: 34.

19 VGMA Defter No: 990, Sayfa: 25, Sıra: 21.

20 VGMA Defter No: 990, Sayfa: 61, Sıra: 55.

d) Prizren'de Kurulan Para Vakıflarının Sayısal Değerlendirmesi

Prizren'de kurulan para vakıflarının 1538 ile 1911 yılları arasıyla tarihlenen 50 belgesi bulunmaktadır. Bu belgelerin ikisi XVI. yüzyıla aittir. XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait para vakfı kaydına rastlanmayan Prizren'de belgelerin büyük bir kısmı XIX. yüzyılın sonlarına ve XX. yüzyılın ilk yıllarına aittir. 1800-1849 yılları arasında 3, 1850-1899 yılları arasında 20, 1900-1911 yılları arasında 25 belge bulunmaktadır. 567 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Prizren'de 373 yıllık dönem içerisinde genellikle kuruş birimiyle nakit para vakfedildiği görülmektedir. Elli vakfın 46'sı kuruş olarak vakfedilmiştir. Geriye kalan vakfiyelerde vakfa konu olan parasal birim Osmanlı altın lirası²¹, akçe ve fiddî akçe²² ve fiddî cedîd akçe²³ dir. Prizren'de 373 yıllık dönem içerisinde vakfedilen nakit paranın kuruş bazındaki toplam miktarı yaklaşık olarak 127.000 kuruştur. Her bir vakıf için ortalama olarak 2.550 kuruşun vakfedildiği görülmektedir. Prizren'deki 50 vakfı kuran 60 kişi bulunmaktadır. Bu bağlamda vâkıfların payına düşen ortalama miktar da yaklaşık olarak 2117 kuruştur. En büyük vakıflar, Prizren Sancağı Mutasarrıfı Tahir Paşa oğlu Mahmud Paşa'nın Terzi Memi Mahallesi'nde yaptırdığı cami ve medreseye vakfettiği 15.000 kuruş ile Hacı Bekir oğlu Hacı Ahmed Ağa'nın Gostivar Kazası'nın Drabeşte Köyü'nün Potok Mahallesi'ndeki cami için vakfettiği 14.000 kuruşluk vakıflardır. Miktar bakımından bunlardan daha küçük olmasına rağmen hem model oluşturma anlamında hem de kapsam itibarıyla miladî 1580 tarihli Mehmed Paşa vakfının Prizren Sancağı'nda birçok hayır işini deruhte eden bir muhtevaya sahip olduğu belirtilmelidir. Kendisinden sonrakilere emsal niteliğinde olan vakfiye dinî ve sosyal hayatın birçok safhasındaki uygulamalara adeta bir model oluşturmaktadır. Bunu destekleyecek mahiyette Hayreddin oğlu Mehmed Bey'in Şevval 994 / Eylül 1586 tarihinde Prizren'in Haslar Kazası'nda bulunan kervansaray ve diğer gayrimenkullerine ek olarak 50.000 fiddî cedîd akçesini, yine aynı kazada yaptırdığı mescid ve iki camideki görevlilere verilmek ve diğer hayır işlerine sarf edilmek üzere vakfetmesi bu uygulamaların devam ettirilmek istendiği şeklinde yorumlanabilir.

21 VGMA Defter No: 602, Sayfa: 18, Sıra: 24. Vakfiye 25 Rebiulevvel 1328 / 6 Nisan 1910 tarihlidir.

22 Mehmed Paşa Vakfı'nın nakit kısmını akçe ve fiddî akçe teşkil etmektedir.

23 VGMA Defter No: 590, Sayfa: 198, Sıra: 179.

e) Prizren'de Kurulan Para Vakıflarının İşletme Usulleri ve Muamele Oranları

Para vakıflarının işletilme şekilleri, vakfiyelerde genellikle istiğlâl, istirbâh, murâbaha olunmak veya fâideye verilmek ifadeleriyle vurgulanmaktadır. Bu ifadelerde kastedilen şeyin, vakıf paranın gelir getirecek şekilde işletilmesi olduğu açıktır (Özcan, 2003: 53). Prizren'de kurulan para vakıflarının çoğunun işletme usulünü ise muâmele-i şer'iyeye kapsamında istirbâh ve kısmen de istiğlâl oluşturmaktadır. Elli vakfiyenin birkaçı dışında yaygın olarak istirbâh kavramı kullanılmıştır. Bazı vakfiyelerde de istirbâh ve istiğlâl'in diğer versiyonları tercih edilmiştir. Mesela; ribhiyle âhara irbâh olunub²⁴, alâ-vechi'l-helâl irbâh olunub²⁵, rehn-i kavî ve kefil-i melî ile istirbâh ve akâr-ı mezkûr istiğlâl olunub²⁶, rehn-i kavî ve kefil-i melî ile istirbâh ve istiğlâl olunub ve ammâ fe ammâ reybi ribâdan ârî tarîk-i merzâ üzere cârî olub²⁷, âhara istiğlâl tarîki üzere virilüb²⁸, icâre-i şer'iyeye ile gallelenüb ve meblağ-ı mezbûr istirbâh-ı şer'iyeye ile nemâlanub icâre-i şer'iyeden ve nemâ-yı mer'iyeden hâsıl olan akçeden²⁹ gibi ifadeler bunlar arasında sayılabilir.

Prizren'de kurulan vakıfların muamele oranları çoğunlukla, vakfiyelerdeki "onu on bir buçuk hesabıyla" ifadesine göre %15'e tekabül etmektedir. Sadece Mehmed Paşa'nın kurmuş olduğu vakıfta (Fî Evâli Muharrem 988 / 17-26 Şubat 1580) bu oran %10'dur. Üç vakfiyede de herhangi bir orandan bahsedilmemektedir. Bu oranların, Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu dönemsel şartlarla paralellik taşıdığı da belirtilmelidir.

SONUÇ

Balkan coğrafyasının stratejik önemini çok iyi bilen Osmanlı Devleti, peyderpey gerçekleştirdiği fetihler vasıtasıyla burada güçlü bir hâkimiyet kurmayı başarmıştır. Sadece hâkimiyetini değil aynı zamanda nev-i şahsına münhasır medeniyetini de buralarda şehir modelleri geliştirmek suretiyle tesis etmiştir. Bir anlamda Anadolu'daki şehir modellerini buraya taşıyarak bunlara kendi kimliğini ve ruhunu katmış, Osmanlı Balkan Şehirlerini,

24 VGMA Defter No: 990, Sayfa: 31, Sıra: 24; VGMA Defter No: 989, Sayfa: 231, Sıra: 183; VGMA Defter No: 600, Sayfa: 91, Sıra: 112; VGMA Defter No: 990, Sayfa: 43, Sıra: 34; VGMA Defter No: 602, Sayfa: 18, Sıra: 24

25 VGMA Defter No: 990, Sayfa: 081, Sıra: 067.

26 VGMA Defter No: 989, Sayfa: 073, Sıra: 056. Vakfiye, Mehmed Paşa'nın kurduğu vakfa aittir.

27 VGMA Defter No: 989, Sayfa: 073, Sıra: 056

28 VGMA Defter No: 987, Sayfa: 209-212, Sıra: 68. Vakfiye, Mahmud Paşa'nın kurduğu vakfa aittir.

29 VGMA Defter No: 590, Sayfa: 198, Sıra: 179. Vakfiye, Mehmed Bey'in kurduğu vakfa aittir.

uzun süre izleri silinemeyecek bir görünüme büründürmüştür. Kosova'nın önemli şehirlerinden birisi olan Prizren de bunların arasında yer almıştır.

Osmanlı Devleti, Balkan şehirlerinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapılarını olgunlaştırmakla kalmamış, vakıf tesis edilmesini teşvik etmek suretiyle şehirlerin dinamizm kazanmasını sağlamıştır. Prizren özelinde bahsedilecek olursa, 1455-1912 yılları arasında tesis edildiği belgeler sayesinde bilinen onlarca, bugüne ulaşamayan belki de yüzlerce vakıf vasıtasıyla şehirlerin kimliğini güçlendirmiştir. Öyle ki, bu gibi şehirler üzerindeki Osmanlı etkisi, imparatorluktan kopuşundan beri yüzyıldan fazla bir zaman geçse de silinememiştir. Her türlü ideolojik önyargı ve yıkıma maruz kalsa bile bazıları dimdik ayakta durmaktadır.

Bu çalışmada vakıf müessesesinin sadece bir türü olan para vakıfları ele alınmıştır. Yukarıda bahsedilen hususların daha rasyonel ve müşahhas hale getirilebilmesi için bir diğer vakıf türü olan gayrimenkul vakıflarının da ciddi araştırmalara ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Buna ek olarak diğer arşiv verilerinin de bu tür çalışmaları desteklenmesine gayret edilmelidir. Parçadan bütüne doğru giderek Balkanların diğer şehirleri hakkında mukayese usulüyle yapılacak değerlendirmelerin Osmanlı dönemi Balkan şehirlerinin umumî yapı içerisindeki manzaralarını ortaya koyacağı hakikattir.

Kaynakça

a) Arşiv Kaynakları

VGMA Defter No: 989, Sayfa: 073, Sıra: 056.

VGMA Defter No: 632, Sayfa: 171, Sıra: 95.

VGMA Defter No: 987, Sayfa: 209-212, Sıra: 68.

VGMA Defter No: 582/1, Sayfa: 59, Sıra: 31.

VGMA Defter No: 990, Sayfa: 25, Sıra: 38.

VGMA Defter No: 991, Sayfa: 34, Sıra: 39.

VGMA Defter No: 989, Sayfa: 193-194, Sıra: 148.

VGMA Defter No: 990, Sayfa: 2, Sıra: 2.

VGMA Defter No: 989, Sayfa: 227, Sıra: 180.

VGMA Defter No: 990, Sayfa: 31, Sıra: 24.

VGMA Defter No: 600, Sayfa: 091, Sıra: 112.

VGMA Defter No: 602, Sayfa: 18, Sıra: 24.

VGMA Defter No: 991, Sayfa: 50, Sıra: 63.

- VGMA Defter No: 989, Sayfa: 189, Sıra: 145.
VGMA Defter No: 991, Sayfa: 41, Sıra: 49.
VGMA Defter No: 990, Sayfa: 52, Sıra: 45.
VGMA Defter No: 990, Sayfa: 91, Sıra: 76.
VGMA Defter No: 990, Sayfa:43, Sıra: 34.
VGMA Defter No: 990, Sayfa: 25, Sıra: 21.
VGMA Defter No: 990, Sayfa: 61, Sıra: 55.
VGMA Defter No: 989, Sayfa: 231, Sıra: 183.
VGMA Defter No: 602, Sayfa: 18, Sıra: 24.
VGMA Defter No: 990, Sayfa: 081, Sıra: 067.
VGMA Defter No: 989, Sayfa: 073, Sıra: 056.
VGMA Defter No: 590, Sayfa: 198, Sıra: 179.

b) Araştırma Eserler

- Akgündüz, A. (1996), *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, OSAYayınları, İstanbul.
- Berki, A. H. (1966), *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.
- Bulut, M. (2017), "Modern İktisat-Finans Geleneği ve Osmanlılar", *İslam Ekonomi ve Finans Dergisi*, C. 3, Sayı: 1, Bahar, ss. 33-55.
- Derviş, F. (2007), "XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Tarihi", *Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi.
- Gülten, S. (2012), "XVI. Yüzyılda Prizren Kazası" (Prizren in 16th Century), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, C. 5, Sayı: 20, Kış, ss. 184-199.
- İbrahimgil, M. (2002), "Kosova'daki Türk Eserleri", *Türkler*, Editörler: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C. XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 23-33.
- Karal, E. Z. (1957), "II. Mahmud", *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, MEB Yayınları, İstanbul, ss. 165-170.
- Kiel, M. (2007), "Prizren", *DİA*, C. 34, Ankara, ss. 349-351.
- Köprülü, F. (1942), "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: II, Ankara, ss. 1-35.
- Ömer Hilmi Efendi (1977), *İthâfû'l-Ahlâf fi-Ahkâmi'l-Evkaf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Özcan, T. (2003), *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK, Ankara.
- Öztürk, N. (1983), *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

VAKFİYELER İŞİĞİNDA OSMANLI MAKEDONYASI'NDA BULUNAN PARA VAKIFLARININ SOSYO-EKONOMİK ANALİZİ, 1506-1912

B O R A A L T A Y *

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

M E H M E T B U L U T **

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı döneminde Makedonya'da kurulmuş olan para vakıflarının vakfiyeler üzerinden bir sosyo-ekonomik analizini gerçekleştirmektir. Bu anlamda, 1506 ile 1912 yılları arasında kapsayan dönemde 83 adet para vakfı kurulduğu tespit edilmiştir. Vakfiyeler üzerinden elde edilen veriler doğrultusunda, vakıf kurucularının demografik özellikleri ile birlikte, bu vakıflar özelinde sermaye miktarları, ribh oranları ve bu oranlara bağlı olarak getiriler, ücretler ile ilişkilendirilerek analiz edilmiştir. Bu analizler sonucunda, para vakıflarından elde edilen getirilerin ortalama olarak büyük oranda yatırım ve harcamalara aktarıldığı, geri kalanın ücret olarak verildiği tespit edilmiştir. Verilen ücretlerin de ancak yarısının aile fertlerine ücret olarak tahsis edildiği görülmüş olup, verilerden çıkan sonuçlar doğrultusunda kurulan para vakıflarının, vakıf kuruluş amaçlarına uygun olarak kurulduğu ve işletildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Makedonya, Para Vakıfları, Ücretler, Sosyo-ekonomi

SOCIO-ECONOMIC ANALYSIS OF CASH WAQFS AT OTTOMAN MACEDONIA UNDER THE LIGHT OF WAQFIYYAS (1506-1912)

ABSTRACT

The aim of this study is to carry out a socio-economic analysis of cash waqfs by using the registers of waqfs (establishment contracts of cash waqfs), which were active in Macedonia during the Ottoman period. 83 cash waqfs were established between 1506 and 1912. In line with the data obtained from registers of waqfs, the demographical characteristics of the founders and their capital amounts, rates of profit shares and returns have been analyzed in relation to the wages. As a result of these analyzes, it has been found out that the returns obtained from cash waqfs were transferred to the investment and expenditure on a large scale and excess money was given as wages. It has been discovered that only half of the wages were allocated to the members of the family as wages and that cash waqfs operated in accordance with the purpose of their establishment.

Keywords: The Ottoman Empire, Macedonia, Cash Waqfs, Wages, Socio-economy

* Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İktisat Bölümü, E-mail: baltay@ybu.edu.tr

** Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İktisat Bölümü, E-mail: mehmet.bulut@izu.edu.tr

Vakıf kurumları, ortaya çıkışlarından itibaren İslam coğrafyasında iktisadi ve sosyal hayat üzerinde önemli etkileri olan kurumlar olmuşlardır. Bu anlamda, vakıfların sosyo-ekonomik önemi ve toplum üzerindeki etkileri önemli tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar ışığında, vakıf kurumları üzerinden yapılan analizler ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu üzerinden yapılan araştırmalar eğitim, hastane, altyapı gibi harcamaların bu kurumlar tarafından finanse edildiği ve yine mikro kredi kuruluşları olarak piyasa da rol aldıkları tespit edilmiştir. Erken dönem İslam toplumları kendi dinamikleri içinde kurumları dönüştürmeye başlamışlardır. Bu dönüşen kurumlar içinde en önemli ve uzun ömürlü olanlarından bir tanesi de vakıf müesseseleri olmuştur. Bunun sonucunda vakıf kurumları İslam dünyasında içtimai ve iktisadi hayata önemli katkılarda bulunmuşlar ve muazzam bir devamlılık ile ömürlerini devam ettirmişlerdir. Bu dönüşüm süreci içerisinde ortaya çıkan önemli kurumlardan bir tanesi de “para vakıfları” olmuştur.

Para vakıflarının Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkışı, XV. yüzyılda itibaren başlamış, sonraki yüzyıllarda artmıştır. İslam alimlerinin bu kurumların varlığı üzerine gerçekleştirmiş olduğu yoğun tartışmaların XVI. yüzyılda meşruiyete mazhar olması sonucunda para vakıflarının sayısı hızlı bir artış göstermiştir.¹ Diğer taraftan, para vakıflarının özellikle 17. yüzyılda hızlanarak artmasının önemli bir sebebi de dünya ekonomisi ve finans düzeninde ortaya çıkan yeni gelişmeler ve değişen şartlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ticaret hacminin büyümesi, gelişen savaş teknolojisi, uzun mesafeli seferler ve artan nüfusun etkisi ile iktisadi yapı, aynı ekonomiden nakit ekonomisine doğru bir dönüşüm geçirmiştir. (Karaman ve Pamuk, 2002; Tabakoğlu, 2008). Özellikle de para ve finans piyasalarında ortaya çıkan değişime bağlı olarak Amerikan altın ve gümüşlerinin Batıdaki etkisi yanında faizli banka kurumlarının hem ahlak ve hem de hukuken kapitalizmin merkez ülkelerinde kabul edilmeye başlanması bu dönüşümün etkisi ile Osmanlı Devleti kentlerinde üretim ve ticaret için gerekli nakdin sağlanması, kredi ve finans piyasalarında istikrarın sağlanması için bir çeşit yeni faizsiz vakıf anlayışı temelinde kurulmuş finans kuruluşları ihtiyacı doğmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bu dönüşümü kendi esnek yapısı içerisinde toplumun değerler sistemi, dünya görüşü ve inancına bağlı kalarak gerçekleştirmiştir. Bu dönüşüm sonucunda da, mikro-finans kuruluşları olarak XV. Yüzyıldan itibaren

1 Tartışmaların ayrıntıları için, Mandeville, Jon (1979) Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire, *International Journal of Middle East Studies*, 10 (3), ss. 289-308.

Osmanlı toplumunda para vakıfları ortaya çıkmış ve sonraki yüzyıllarda yaygınlaşmıştır.

Para vakıflarının değişen iktisadi ve finansal şartlar karşısında ortaya çıkması ile beraber farklı tartışmaları da gündeme getirmiştir. Bu tartışmalardan birisi, bu kuruluşların Osmanlı toplumu içerisindeki varlıklı bireylerin servetlerini vakıflar yoluyla aile bireyleri lehine miras bırakması şeklinde algılanmış olmasıdır. Tartışma konularından biri de, vakıfların sermayenin tek bir havuzda toplanmasını da engellediği ve bunun da ekonomik kalkınmanın önünde önemli bir engel olduğu yönündeki yaklaşımdır (Kuran, 2003; 2004). Diğer önemli bir tartışma konusu da, para vakıflarının en üst düzey yöneticisi olan mütevellilerin vakfedilen paraları kendilerinin borçlanarak, büyük tüccarlara daha yüksek kar oranları ile aktarıldığı yönündeki yaklaşımlardır (Çizakça, 2000; Pamuk, 2004). Bu tartışma konularına bu makale sınırları içinde cevap vermek tabiatıyla makalenin sınırlarını zorlayabilir. Ancak para vakıflarının elde ettikleri getirilerin büyük bölümünün ücret olarak dağıtılıyor olduğu gerçeğine işaret etmek yerinde olacaktır.

Bu çalışmada, vakıfların sosyo-ekonomik hayata olan etkilerini analiz ederken, özellikle para vakıfları üzerinden yürütülen tartışmalara da belli düzeyde ışık tutulacaktır. Bu analiz gerçekleştirilirken, Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasında bulunan Makedonya'da kurulmuş para vakıfları vakfiyeler üzerinden gerçekleştirilecektir. Makedonya'nın seçilmesinin temel sebepleri şu şekilde özetlenebilir. Öncelikle, Osmanlı Balkan coğrafyası imparatorluğun önemli ticaret ve sanayi bölgeleri olmuştur. Avrupa'ya olan yakınlığı nedeni ile imparatorluk bu coğrafyaya farklı bir önem atfetmiştir. Bununla beraber, Makedonya Osmanlı Devleti'ne katıldığı dönemden itibaren istikrarlı bir şekilde imparatorluk içerisinde varlığını sürdürmüştür. Diğer balkan ülkelerine göre, 1912 senesine kadar politik ve ekonomik dalgalanmalar olmasına rağmen, en istikrarlı Balkan ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenlerden ötürü, Makedonya'da kurulmuş olan ve 83 tanesi tespit edilen para vakıfları anlamlı bir örneklem olarak bu çalışmada kullanılmıştır. Vakfiyelerin verileri ışığında, vakıf kurucularının sosyo-ekonomik yapıları incelendikten sonra, vakfiyelerde belirtilmiş olan, vakıf sermayesi, ribh oranı ve getirilerin nasıl bölüştürüldüğü analitik olarak incelenecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde vakıfların genel bir incelemesi ile beraber Osmanlı para vakıflarının bir incelemesi gerçekleştirilecektir. İkinci bölümde ise, çalışmanın verilerinin toplandığı vakfiyeler verilecektir. Bir başka de-

yişle, kısaca bir vakfiyenin anatomik yapısı incelenecektir. Üçüncü bölümde ise, vakfiyeler ışığında Makedonya para vakıfları üzerinden sosyo-ekonomik analiz yapılacaktır. Bu analiz üç basamaktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki, vakıf kurucularının sosyal konumlarıdır. İkinci adımda, vakıfların sermayeleri, ribh oranları ve bunlara bağlı olarak getirilerin seyri incelenecektir. Son olarak ise, vakfiyelerde geçen ücretlerin bir analizi yapılacaktır.

Vakıf Kurumlarının Mahiyeti ve Seyri

Vakıfların ortaya çıkmasının temelinde iyiliği ve hayrı ebedileştirme düşüncesi ve inancı yatmaktadır. Erken İslam dönemlerinde hayır işleri için varlıklı müslümanlar gelirlerinin bir önemli bir kısmın infak ediyorlardı. İslam Peygamberi Hz. Muhammed (SAV) her hayatın temel konularında olduğu gibi yardımlaşma, dayanışma ve deyi yerindeyse yardım yapmanın da prensiplerini oluşturmuştur. Tarihsel süreç içinde müslümanların tüm varlıklarının üçte birini kendine ayırıp miras bırakma, üçte birini çocuklarına dağıtma ve üçte birini de hayır olarak bağışlaması şeklinde bir teamülün olduğu söylenebilir. Bu sayede, islam coğrafyasında özel mülkiyetin vakfedilmesi ile sağlık, gıda ve eğitim gibi kamu mallarının üretimi sağlanmış olmaktadır (Koehler, 2010; 6). Benzer şekilde, vakıf sistemi sosyal refah ile alakalı olduğu kadar ülkedeki eğitim, sağlık ve sosyal yardım, diyanet ve bayındırlık yatırımlarını yürüten bir sektör (Ateş, 1982:52) olarak mali sistemin üçüncü bir alt ögesi olarak şekillenmiş olduğu değerlendirilmektedir. Lüks tüketim ve israf yasakları sayesinde harcanabilir gelirlerin vakıflar yolu ile yeniden dağıtılarak kaynaklar toplum refahının artırılmasına yönlendirilmiş olmaktadır. Bir başka deyişle, tüketici rantının yüksek olduğu mallara daha yüksek fiyat ödeyebilme takati, fiyat farklılaştırması yoluyla lüks tüketimde israf edilmeden toplumsal ve sosyal refahın artmasına yardımcı olmaktadır (Tabakoğlu, 2008; 231). Daha da önemlisi, vakıflar oluşan servetlerin atıl kalmasını engelleyen önemli iktisadi mekanizmaların başında gelmektedirler (Berki, 1969: 3).

Bahsedilen özellikleri ile vakıf kurumlarının zaman içerisinde İslam toplumlarında önemli oranda arttığı görülmektedir. Köprülü (1942)'nin aktardığına göre, Mouradgea d'Ohsson ve M. Gatteschi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayri menkul servetin büyük bir kısmını vakıfların teşkil ettiğine inanmaktadır. Yine Zeys, Cezayir Fransız işgali altına düştüğü sırada gayrimenkullerin ve arazilerinin yarısının vakıflara ait olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca P. Bonnard Tunus arazilerinin yaklaşık üçte birinin vakıflara ait

olduğunu belirtmiştir. 16. yüzyıl başlarında, Osmanlı iktisadi yapısı içinde toprakların %20'si vakıf sistemi içerisinde görünmekte iken, bu dönemde vakıfların toplam kamu gelirleri içindeki payın %12'si vakıf gelirlerinin bütçeye göre oranını göstermektedir ve bu oran 18. yüzyılda %25'lere kadar çıkmıştır (Tabakoğlu, 2008). Yapılan daha ayrıntılı analizler vakıfların yüzyıllara göre miktarları hakkında daha ayrıntılı veriler sunabilmektedirler. 17. yüzyılda yaklaşık 1163 vakıf kurulduğu tespit edilmiş olup, bu vakıfların %34'ü aile vakfı iken, geri kalan bölümünün hayır için kurulmuş vakıflar olduğu tespit edilmiştir (Yüksel, 1990: 147-149).² Bir sonraki yüzyılda ise, yaklaşık 6000 vakıf kurulduğu tespit edilmiştir. 19. yüzyılda ise, yaklaşık 9000 vakıf kurulduğu anlaşılmakta ve bu vakıfların sadece %15'nin aile vakfı olduğu sonucuna varılmaktadır (Yediyıldız, 1982a: 28-29).

Vakıf, İnsan ve İktisat

Osmanlı ekonomisi üç ana ekonomi politikasına dayanıyordu; arz ekonomisi, gelenekçilik ve mali istikrar (Genç, 2000; 47). Ekonomik zihin, kültür, normlar ve ortaya çıkan kurumlar bu üç temel politika ile yakından bağlantılıdır. Bu politikalar anlaşılmadan, vakıf kurumlarının Osmanlı ekonomisi içerisindeki yerinin de tam olarak anlaşılması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik zihniyetinin kısaca özetlenmesi önemlidir.

İslam ekonomilerinde, belirli grupların refahından ziyade, zenginliğin topluma yayılması temel öncelik ve hedeftir. Bu yaklaşım Osmanlı ekonomik politikasını etkilemiş ve dolayısıyla İmparatorluğun temel amacı bolluk ekonomisi etrafında şekillenmiştir. İncalcık (2000: 83) bu ekonomik amaçları, Allah'ın rızasının elde edilmesi şeklinde genişletmektedir. Böylelikle, öncelikli hedefler, yoksulları korumak, gelecek kuşaklara kaynak ayırmak ve toplum hayatında daha iyi koşulları (*ibadullahın terfi ahvalini*) temin etmektir. Kısacası, temel öncelik, kar ya da rant elde etmekten ziyade toplumsal zenginliği sağlamak ve yaygınlaştırmaktır. Bu amaca yönelik en önemli hususlardan biri, devletin tüketim mallarına müdahalesinde izlenebilmektedir. İstikrarlı fiyatların korunması, dolayısıyla enflasyon baskısının azaltılması ve manipülasyondan tüketicilerin korunması için, temel tüketim malları ve kalite üzerindeki fiyat dalgalanmaları merkez tarafından düzenlenmiştir.

2 Daha ayrıntılı bilgi için, Yüksel, H. (1990) Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerindeki Araştırma (1585-1683), basılmamış doktora tezi, Tablo II.

Bu ekonomik politikalara ek olarak, Pamuk (2004; 2009; 2010), kurumların esnek ve pragmatik yapısını gösteren Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal çevresine vurgu yapmaktadır. Pamuk, bu esneklik ve pragmatizmin, düzenlenen kurumların merkantilist ya da kapitalist kurumlar kurmak yerine sıkı kurallara, geleneklere, din, kültür ve davranış kalıplarına dayandığını düşünmektedir. Pamuk'a göre (2000: 106), bu esnek ve pragmatist yapı, müslümanlar, hıristiyanlar ve diğer toplumsal kesimler arasında işbirliği sağlayan devşirme sistemiyle doğrudan ilişkilidir . Bu durum, İmparatorluk içinde daha az şiddet ve ortak amaç ile gelişmeyi tetiklemiştir. Osmanlı yönetimi, devşirme kurumuna ek olarak, kurumlarını geçmiş devletlerden ve diğer toplumlardan dönüştürme konusunda da esnek olmuştur. Yönetici elit, fethedilen bölgelerdeki yerel bazı kurumları koruyarak toplumsal refahın artmasını amaçlamıştır.

Piyasada, üreticiler ve tüccarların asıl amacı, mal ve hizmetleri en yüksek kar seviyesinde satmaktır. Bu hedefi gerçekleştirmek için üreticiler ve satıcılar, en düşük maliyetle malları almaya ve bunları en yüksek fiyata satmaya çalışırlar. Dahası, üreticiler, fiyatların ve kârların düşmesine neden olan politikalardan da rahatsızlık duymaktadırlar. Diğer taraftan, tüketicilerin temel amacı da, en düşük fiyatla en kaliteli ürünleri satın almaktır. Bu noktada Genç (2000) e göre imparatorluğun arz politikası, tüketicileri korumayı hedeflemiştir. Başka bir deyişle, pazardaki büyük miktarda tüketiciye daha düşük fiyatlı kaliteli mallar ve hizmetler sunmak iktisadi zihniyetin temel hedefi idi. Bu amaca ulaşmak için, Osmanlı İmparatorluğu iç ve dış ticarete müdahaleci olmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte, bu amaca ulaşmak için daha esnek politikalara başvurulmuş, ve böylece, para vakıfları İmparatorluğun kurumsal esnekliğinin bir denge noktası olarak ortaya çıkmıştır.

İmparatorluğun ikinci politikası, toplumsal düzenin, kültürün ve toplumun normlarının korunmasıyla çoğunlukla ilişkili olan gelenekçiliktir. Toplumdaki çeşitli ekonomik yaşam alanlarını düzenleyen kuralların ana kaynağı İslam'dı. Bu nedenle, İslam hukukunun yayılması ve düzenin bu kurallar çevresinde oluşturularak yaymak Osmanlı İmparatorluğu'nun belirleyici politikalarından bir tanesi olmuştur. Bu politika aynı zamanda, bir finans kuruluşu olarak vakıflar, kapitalist bankacılık mekanizması yerine ortaya çıkmasının temel yapı taşlarından birini oluşturmuştur yaklaşımını destekler niteliktedir.

Üçüncü politika, mali istikrar şeklinde adlandırılmaktadır. Bu politika, diğer politikalarından farklı basit amaçlara sahipti. Ana hedef, devlet gelirlerini belirli bir seviyede istikrarlı bir şekilde tutmak ya da belirli oranlarda arttırmaktır. Bu nedenle bütçedeki mali yükü hafifletmek büyük öneme sahip olmuştur. Bilindiği üzere, bu hedefin en önemli unsurlarından bir tanesi giderlerin azalmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu sebeple, topluma kamu mallarını üretme ve sağlama fonksiyonu vakıflar üzerinden yürütülmüştür. Başka bir deyişle, vakıflar doğrudan iktisadi katkısının en önemli payı bu anlamda ortaya çıkmıştır.

Vakıfların ortaya çıkması ve süreç içerisinde artmalarının temel sebeplerine ek olarak toplumsal ve sosyal etkilerinde etkileri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda artan nüfusun vakıfların sayısı üzerindeki etkisi azımsanmayacak derecede bir öneme sahiptir. Çünkü İslam devletlerinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal hizmetler, bayındırlık ve alt yapı gibi harcamalar büyük çoğunlukla devlet tarafından üstlenilmemiş, tam tersine vakıf kuruluşları tarafından finansmanı teşvik edilmiştir. Artan nüfus baskısı bu tip harcamaların da artmasına sebep olurken, nüfus ile orantılı olarak artan vakıfların sayısı, maliyetlerin merkez bütçeye bir yük getirmeden karşılanmasına sebep olmuştur. Kısaca, tarihin bize gösterdiği üzere, vakıf kurumları, pek çok devletin zamanı içinde öneremediği sosyal hizmetlerin İslam dünyasında ve Osmanlı coğrafyasında gerçekleşmesine sebep olmuştur (Çizakça, 2002; 264). Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim ve öğretim kurumlarının, sağlık kurumlarının ve sosyal refahın büyük oranda vakıflar tarafından finanse edildiğini özellikle de ifade etmek gerekir (Öztürk, 1993).

Vakıf kuruluşları sadece dini hizmetler için gerekli müesseseler olarak kurulmamış, bu dini hizmetlerin idame ettirilebilmesi ve uzun dönemde istikrarlı şekilde devam ettirilebilmesi için gerekli ekonomik örgütlerin kurularak finansman ihtiyacı ayrıca sağlanmıştır (İnalçık; 2006). Kurulan hanlar, bedestenler, dükkânlar gerek dini hizmetlerin finansmanı gerekse de diğer sosyal faaliyetlerin iktisadi kaynak ihtiyacını karşılamak için ayrıca vakıflar kurulmaktaydı (Divitçioğlu, 2010: 51). Osmanlı İmparatorluğu tüccarlar ve kervanları için ticaret yollarının belirli ve önemli noktalarında zaviyeler, kervansaraylar ve hanlar kurmuştur. Bu yapılar sayesinde imparatorluk sınırları içerisinde ticaret hem daha güvenli hem de tüccarlar açısından daha maliyetsiz bir hal almıştır. 1530 senesinde sadece Anadolu coğrafyası içinde 622 zaviye tespit edilmiştir (İnalçık; 2006). Vakıf bünyesinde kurulan mekteplerin, medreselerin, külliyelerin, yolların, köprülerin ve darüşşifaların vb. diğer

kritik ve sosyal hayata doğrudan etkisi olan yapıların finansmanı yine vakıf bünyesinde kurulmuş olan, finansman getirisi yüksek kurumlar tarafından finanse edilmekteydi. Buradan yola çıkarak, vakıf kurumlarının elde ettiği karları öncelikle sosyal refahı artıran, gelir dağılımını eşitleyecek hizmetlere kullandığını, daha sonra elde kalan karların ve tasarrufların yeniden yatırıma dönüştürülerek yüksek getiri getiren faaliyetlere aktarıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu, ekonominin tamamında ve toplumda merkezi konumunu korumaya devam etmiş ve mülkler (toprak, vb.), loncalar, pazarlar gibi ekonomik kurumlar üzerinde güçlü bir kontrolü uzun bir dönem elinde tutmayı başarmıştır (Bulut, 2008: 793). Bu kurumlara ek olarak vakıflar merkez yönetim tarafından da desteklenmiş ve teşvik edilmiştir. Temel olarak birincil amaç, kendi kendine yeterli bir ekonomik yapıyı sağlamak olmuştur. Dolayısıyla, doğal ekonomik kurumlara ek olarak vakıflar, kendi kendine yeterliliği gerçekleştirmede ve ekonomide refahın yeniden dağıtılması anlamında, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomi politikaları ile yakından ilişkili bir şekilde çok önemli bir rol üstlenmiştir.

Toplumun faydasını ve sosyal refahını artırmak için yapılan yatırımlara finanse etmek adına para vakıfları, vakıf kurumlarının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Yatırımlar çoğunlukla sağlık, eğitim, altyapı gibi bölgesel harcamaları finanse etmiştir. Para vakıfları, büyük oranda toplum içerisindeki refah seviyesi yüksek bireyler tarafından hem bu dünyadaki yatırım hem de ahiret hayatındaki kazançlar hesap edilerek ortaya çıkan ve gelişen kurumlardır. Vakıf kurucularının vakfettiği kaynaklar, hayır işlerinin temini, yatırımlar, kamu harcamaları, kredi ve finans işlemleri için kullanılmışlardır. Kredi işlemlerinde sermaye, borç ödemelerini % 10 ile % 15 arasında değişen miktarlarda teminat altına alan bir sözleşme ile borçluya devredilmekteydi. Borç ilişkisinde ortaya çıkan getiriler ise, vakfın amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılmıştır. Kısaca, vakıflar, köylerden geniş illere kadar uzanan geniş yerleşim alanlarında yaygın kurumlar olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki birçok köy ve kasabanın temel bileşenlerini oluşturmak adına önemli rollere sahip olmuşlardır (İnalcık, 2006: 125).

Makedonya Para Vakıfları

Bu çalışmada, XVI. başlangıcından itibaren Makedonya'da kurulmuş olduğu tespit edilen 83 adet para vakfı tespit edilmiştir. Vakfiye olarak ad-

landırılan bir vakıf sözleşmesi, ilgili para vakfı hakkında hukuki kuralları ve iktisadi verileri sağlayan bir belgedir. Bu belgeler çoğunlukla Türkiye Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde muhafaza edilmektedir. Standart bir vakfiye, vakfeden kişinin kim olduğunu, cinsiyetini ve varsa toplum tarafından kullanılan unvanını içermektedir. Bununla beraber, vakıf kurulduktan sonra vakfın işletilmesinden sorumlu mütevellinin de ismi, cinsiyeti ve varsa unvanı takip edilebilir. Ayrıca, vakıf kuran kişinin bu vakfı nerede kurduğu ve kurucunun nereli olduğu ayrıntılı bir şekilde sözleşme de geçmektedir.

Demografik açıklamaların ardından, vakfedilen sermaye miktarı verilmektedir. Vakfedilen sermaye miktarının ribh oranı ve hangi şartlar ile borç olarak verileceği sözleşmenin devamında ayrıntılı şekilde verilmektedir. Ribh oranından sonra, sermayeden elde edilen getirinin nasıl kullanılacağı ve hangi kalemlere harcanacağı belirtilmektedir. Vakıf kapsamında istihdam edilecek görevliler, alınması gerekli olan mallar, varsa tamir ve onarım masrafları sözleşmede belirtilmektedir. Son olarak, vakfın hukuki arka planı verilerek sözleşme tamamlanmaktadır. Her bir vakfiyede eğer bir görevli istihdam edilecekse günlük ya da yıllık ücretleri net bir şekilde verilmektedir. Ayrıca, müteveli ücretleri de benzer şekilde verilmektedir. Bunun dışında, vakfın yapacağı yatırım harcamaları ise miktar belirtilmeden, fakat hangi alanda yatırım yapılacağı belirtilerek açıklanmaktadır.

Veriler

Bu çalışma kapsamında, Makedonya bölgesinden tespit edilmiş 83 vakfiyeden bazı veriler analizler için elde edilmiştir. Elde edilen vakfiyeler 1506 ile 1912 yılları arasını kapsamaktadır. Her bir vakfiyede, vakfedilen sermaye miktarı net olarak belirtilmiştir. Özellikle 16 ve 17. yüzyılı kapsayan vakıfların sermaye miktarları akçe cinsinden belirtilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise, sermaye miktarları kuruş cinsinden hesaplanmıştır. Sermaye miktarlarının analiz edilmesi açısından, bütün para birimleri akçeye çevrilmiş olup, kuruş-akçe oranları vakfiyelerden tespit edilerek para dönüşümleri gerçekleştirilmiştir. Tablo 1. vakfiyelerden elde edilen kuruş akçe değerlerinin bir özetini sunmaktadır.

Tablo 1. Vakfiyeler Işığında Altın-Kuruş-Akçe Değerleri

Para Birimi	Karşılık	Tespit Edilen Sene
1 Riyal Kuruş	80 Akçe	1685'e kadar
1 Esedi Kuruş	70 Akçe	1685'e kadar
1 Kuruş	120 Akçe	1761 ve Sonrası
1 Mecidiye	100 Kuruş	1830'dan İtibaren
1 Osmanlı Altını	100 Kuruş	1830'dan İtibaren

Not: Pamuk'un (2000) tespitlerine göre, 1 Kuruş= 120 Akçe (1690'lardan itibaren) ve 1 Mecidiye ve 1 Osmanlı Altını= 100 Kuruş (1820'lerden itibaren).

Bu anlamda ilk olarak, vakfiyelerde tespit edilmiş olan kuruş ve altın cinsinden değerler öncelikle akçeye çevrilmiştir. Bütün vakfiyelerin akçe olarak belirlenmiş sermayeleri, gerçek değerlerin hesaplanması adına gümüşe çevrilmiştir. Pamuk (2000)'un Osmanlı paralarının gümüş içeriğini sunduğu veri setleri, verilerin gümüşe çevrilmesi sürecinde kullanılmıştır.³ Benzer süreç, vakıf sermayelerinden elde edilen getirilerin ve ücretlerin gümüş cinsinden bulunmasında da kullanılmıştır.

Vakfiyelerden ücretlerde çıkarılmıştır. Fakat, her bir vakfiyede istihdam edilen kişilerin meslek grupları farklı olduğu için, analizlerin daha sarıh bir şekilde olması açısından meslek grupları tablo 2'deki gibi sınıflandırılmıştır. Buna göre;

Tablo 2. Vakfiyelere Göre Meslek Grupları

Ücret Tasnifi	Meslek Grubu
ÜCRETLER*	İMAM
ÜCRETLER**	HATİP
ÜCRETLER***	MÜDERRİS, ALİM ve Benzeri
ÜCRETLER****	MÜTEVELLİ
ÜCRETLER*****	Kandil Yakanlar, Tamirci, Talebe, Katip, Hizmetkar, Aşçı vb.

Bu noktadan sonra, yapılan sosyo-ekonomik analizlerde ücretlerin seyri tablo 2'de verilmiş olan gruplara göre izlenecektir.

3 <http://www.ata.boun.edu.tr/faculty/sevketpamuk/dataseries>

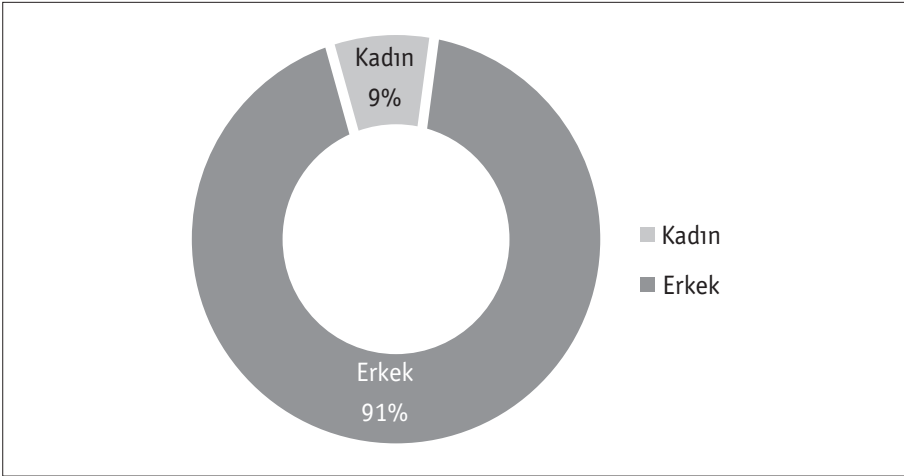
I. Vakfiyelere Göre Makedonya Para Vakıflarının Sosyo-Ekonomik Analizleri

Bu bölümde, Makedonya bölgesinde tespit edilen 83 para vakfının vakfiyeler ışığında sosyo-ekonomik analizi yapılacaktır. Bu anlamda, ilk bölümde vakıf kurucularının bazı demografik özellikleri tahlil edilecektir. İkinci bölümde ise, vakfiye sözleşmelerinde tespit edilen sermaye miktarlarının, ribh oranlarının ve getirilerin seyri verilecektir. Son olarak, ücret analizleri yapılarak, literatürde tespit edilen bazı problemlere cevap aranmaya çalışılacaktır.

Demografik Analizler

Vakfiyeler ışığında tespit edilen demografik veriler, vakıf kurucularının cinsiyetleri olmuştur. Buna göre, tespit edilmiş olan 83 para vakfının kurucularının yaklaşık %91'i erkek iken, yalnızca %9'luk kısmı kadınlardan oluşmaktadır.

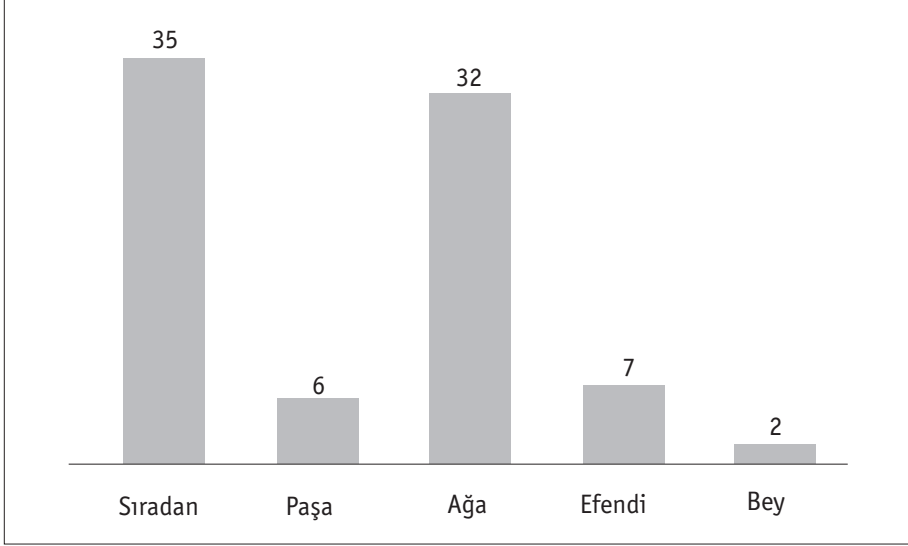
Şekil 1. Vakıf Kurularının Cinsiyet Dağılımı

Demografik analizlerin belki de en sıra dışı sonucu, vakıf kurucularının unvanlarının dağılımında ortaya çıkmıştır. Unvan dağılımlarının analizlerine geçmeden önce, unvanların Osmanlı toplumu içerisindeki sıralamalarının verilmesi faydalı olacaktır. Bu anlamda, tespit edilen unvanlar içerisinde en önde gelen unvan Osmanlı toplum yapısı içerisinde Paşa'lık unvanıdır. Bu unvanın ardından Bey unvanı gelirken, devamında ise sırasıyla Ağa ve Efen-

di unvanları gelmektedir. Bu sıralama analizin sonuçları açısından önemlidir. Çünkü unvanlar, aynı zamanda ekonomik refahın da bir göstergesidir.

Şekil 2. Vakıf Kurucularının Unvanlara Göre Dağılımı

Şekil 2’de görüleceği üzere unvan dağılımında baskın 2 grup mevcuttur. Bu grupların en büyüğü ise unvanlı bireylerin aksine, herhangi bir unvan taşımayan bireylerdir. Bir başka deyişle, tespit edilen 83 adet para vakfının 35 tanesi herhangi bir unvanı olmayan bireyler tarafından kurulmuştur. Bu grubu ise, tespit edilen unvanlara ve bu unvanların sıralamasına göre üçüncü sırada bulunan, Ağa unvanı taşıyan bireyler oluşturmaktadır.

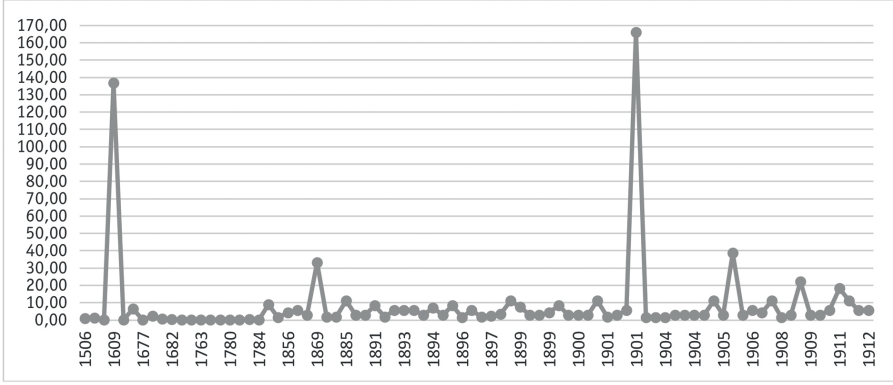
Demografik veriler ışığında, vakıf kurucularının unvanları göz önüne alındığında, para vakfı kurucuları, herhangi bir unvanı olmayan ya da unvan sıralamasında üçüncü grubu oluşturan Ağa unvanlı bireyler yer almaktadır. İktisadi olarak ele alındığında, para vakfı kurucuları refah düzeyi ortalamaya yakın kişilerden oluşmaktadır. Servetlerini kaçırmak isteyen yüksek refaha sahip grupların, Makedonya özelinde para vakıflarına yönelmediği görülmektedir. Dolayısıyla, para vakıfları bir servet kaçırma aracı olarak değil, işlevine ve amacına uygun olarak kurulmuş kurumlardır varsayımında bulunmak Makedonya özelinde yanlış olmayacaktır.

Sermaye, Ribh ve Getiri Analizleri

Analiz kısmının bu bölümünde, vakıf sözleşmelerinde tespit edilen temel demografik özelliklerin ardından gelen, vakıf sermaye miktarları, ribh oranları ve getirilerinin seyri analiz edilecektir. Analizlere geçmeden önce, grafiklerin okunması adına, nasıl oluşturulduklarının verilmesi önemlidir.

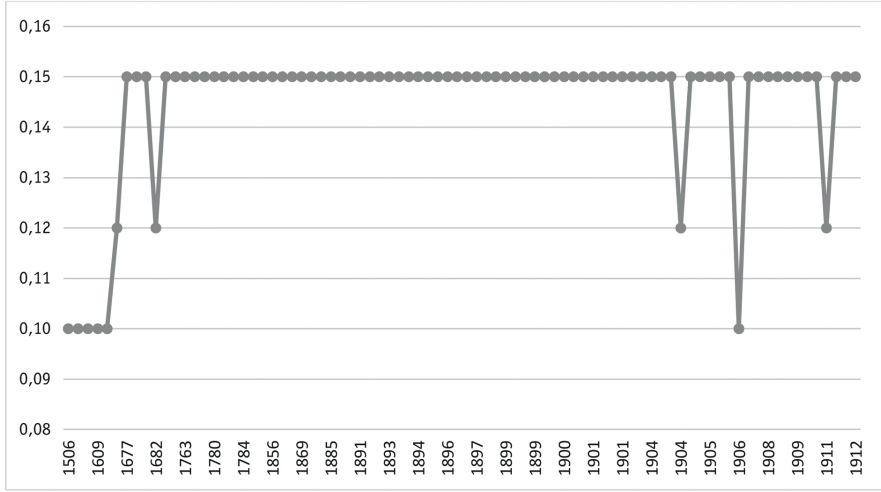
Bu anlamda, vakfiyelerde elde edilen sermaye miktarları önce akçeye daha sonra gümüş miktarlarına çevrilmiştir. İlk para vakfı olan 1506 senesinde kurulmuş vakfın gümüş cinsinden sermaye miktarına “1” değeri verilmiştir. Bu değer üzerinden, diğer para vakıflarının sermayelerinin reel değeri hesaplanmıştır. Bu hesaplar ışığında şekil 3 ortaya çıkmıştır.

Şekil 3. Yıllara Göre Vakfedilen Sermayenin Seyri

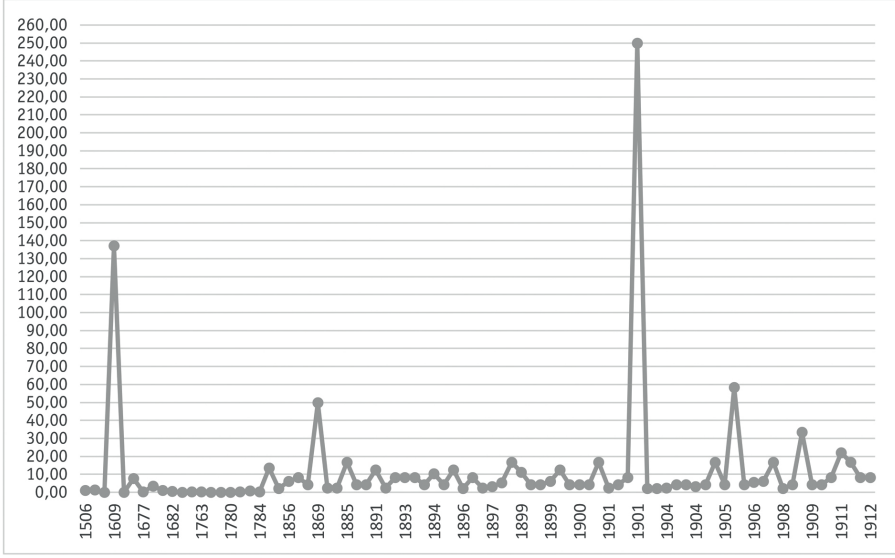
Şekil 3 incelendiğinde, Makedonya para vakıflarının kuruluşundaki sermaye miktarları reel değerleri ile incelendiğinde yatay bir eksen üzerinde gitmektedir. 0 ile 10 arasındaki noktalarda, sermaye miktarları reel olarak 1 ile 10 kat arasında artmaktadır. Fakat, bazı yıllarda 40 kat ila 170 kat arası büyük sermayeli vakıflar da mevcuttur. Bu istisnai vakıflar, refah seviyesi yüksek paşalara ait olup, grafikte görüleceği üzere sayıları 4 ve ya 5 ile sınırlandırılabilir.

Şekil 4. Yıllara Göre Ribh Oranlarının Seyri

Vakfiyelerden elde edilen ribh oranlarının seyri ise şekil 4'de verilmiştir. Şekilde görüleceği üzere, ilk kurulan para vakıflarında ribh oranı % 10 iken bu oran, daha sonra % 12'ye ve % 15'e yükselmiştir. Belirli yıllarda ribh oranı tekrar % 12 ve % 10 seviyesine düşmüş olsa da, büyük oranda % 15 seviyesinde kalmıştır. Genel olarak bakıldığında ise, süreçte ortalama %14'lük bir ribh oranı hesaplanmıştır.

Şekil 5. Yıllara Göre Getirilerdeki Değişim

Şekil 5’de ise sermaye ve ribh oranlarından meydana gelen getirilerin seyri görülmektedir. Sermaye hesaplarında olduğu gibi, getirilerin de önce akçe değerleri bulunmuş olup, daha sonra bu değerler gümüş cinsinden tekrar hesaplanmıştır. Bulunan sonuçlar neticesinde, ilk para vakfının gümüş cinsinden getirisine “1” değeri verilerek, gelecek yılların reel değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar, sermaye miktarları ile benzer sonuçlar vermiştir. Bir kaç istisna büyük ölçekli vakıf dışında, getiri miktarları reel olarak yatay bir seyir izlerken, büyüme oranları 1 ila 20 kat arasında kalmıştır.

Ücret Analizleri

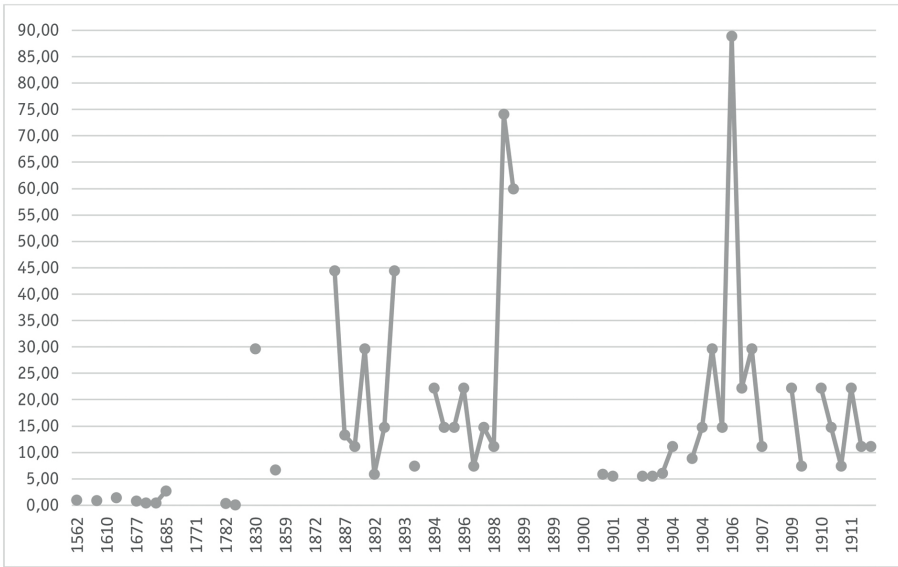
Vakfiyelerde ribh oranı belirtildikten sonra, elde edilen getirinin nasıl kullanılacağı da ayrıntılı bir şekilde belirtilmektedir. Getirilerin transferlerini iki ayrı ayak üzerinde incelemek mümkündür. Bunlardan ilki istihdam edilen bireylerin ücretleri, ikincisi ise vakıf sözleşmesinde belirtilen yatırımlar ve ya harcamalardır. Bu anlamda, tespit edilmiş vakfiyelerde belirtilen ücretlerin analizleri aşağıda yapılmıştır.

İlk olarak, vakfiyelerde “yıllık kuruş” ya da “yevmi akçe” şeklinde belirtilen ücretler, akçeye çevrilmiş ve yıllık olarak hesaplanmışlardır. Yıllık olarak kullanılan çalışma günü ise 360 gün alınmıştır. “Yıllık akçe” olarak bulunan

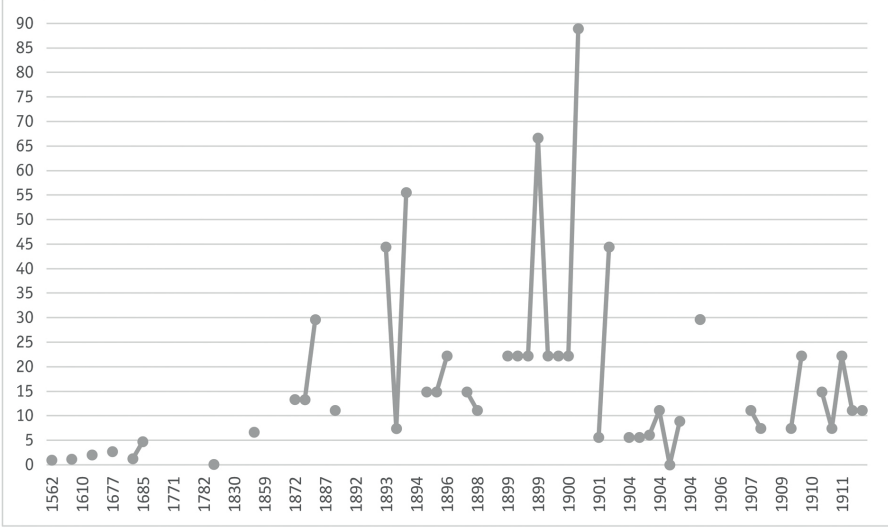
değerler yine her yıl için gümüş cinsinden hesaplanmıştır. Bu hesap sonunda, ilk vakfiyede ortaya çıkan ücrete “1” değeri verilerek, diğer yılların reel değerleri tespit edilmiştir.

Tablo 2’de de görüleceği üzere ücret alan gruplar 5 farklı sınıfa ayrılmıştır. Bunlardan birinci grubu oluşturanlar imamlardır. Bu ücret grubu vakfiyeler üzerinde en çok ücret alan iki baskın gruptan bir tanesidir. İkinci grup ise hatiplerden oluşmaktadır.

Şekil 6. Yıllara Göre Birinci Grup Ücretlerdeki Seyir

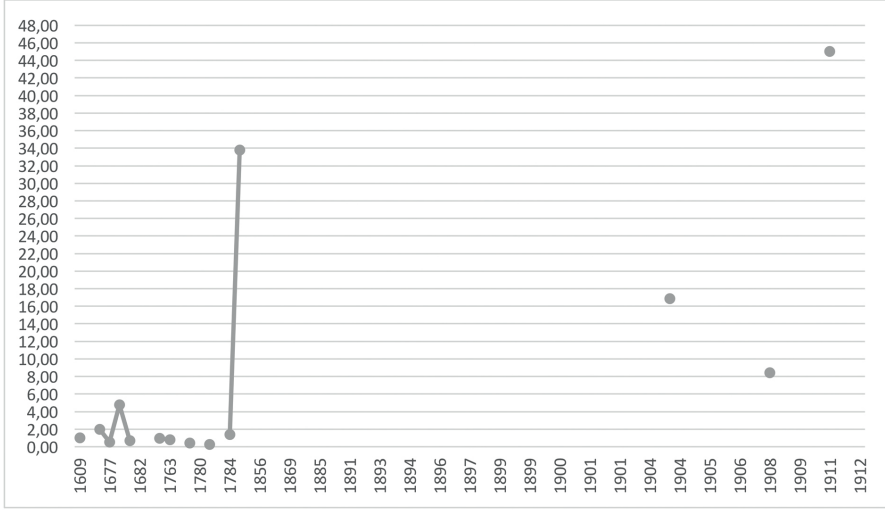

Şekil 6, tablo 2 de verilen birinci grup olan imamların ücretlerinin reel değerler üzerinden seyrini vermektedir. Birinci gruba ait ücretler, belirli sıçramalara rağmen ortalama olarak 20 ila 25 kat artmaktadır. Yüksek ücretlerin ortaya çıktığı noktalarda ise, büyük sermayeli para vakıflarının ödediği yüksek ücretler yansımıştır. Bu uç noktalar göz ardı edildiğinde, 19. yüzyılın ortalarına kadar yatay bir seyrinde artan ücretler (1 ila 5 kat), daha sonraki dönemde ise ortalama 20 ila 25 kat arasında artış göstermiştir.

Şekil 7. Yıllara Göre İkinci Grup Ücretlerdeki Seyir

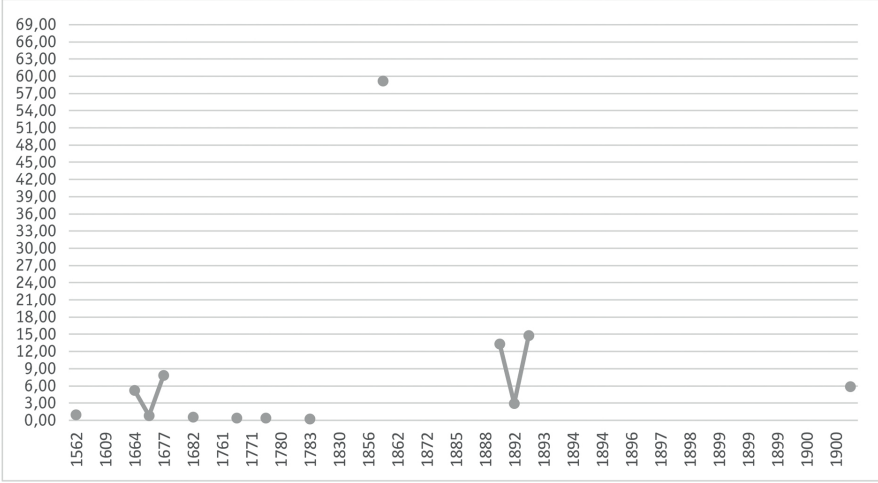
Şekil 7, ikinci grup ücretlerin seyrini göstermektedir. İkinci grubun ücretlerindeki seyir incelendiğinde yine 19. yüzyılın ortalarına kadar ortalama 1 ile 5 kat arasında bir artış söz konusudur. Daha sonraki dönemde ise ücret artışları, vakıfların büyüklüğüne göre değişiklikler gösterse de ortalama seyir 10 ile 20 kat artış arasında ortaya çıkmıştır.

Şekil 8. Yıllara Göre Üçüncü Grup Ücretlerdeki Seyir

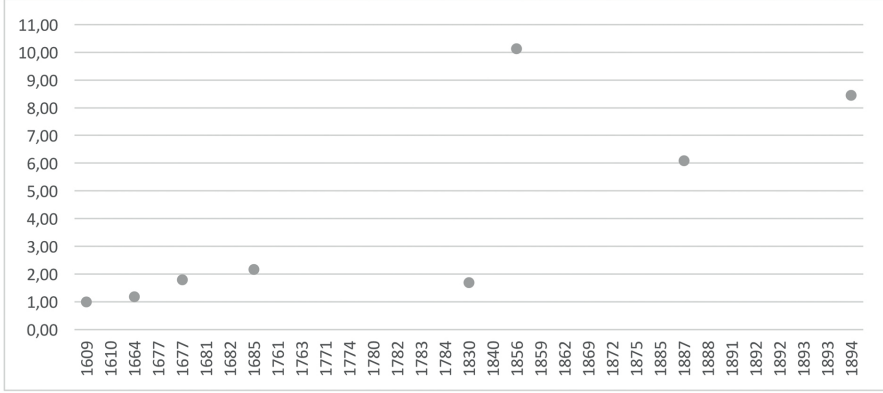
Şekil 8’de ise üçüncü grubun ücret dağılımı verilmiştir. Bu gruba dahil olan sınıflar, büyük oranda, modern üniversitelerde öğretim üyelerine karşılık gelmektedir. Vakfiyelerde bu grubun ücret verilerini frekansı çok yoğun olmasa da genel bir veri sunmaktadır. Buna göre, 18. yüzyıl sonlarına kadar bu sınıfın ücretleri reel olarak ortalama 1 ila 2 kat arasında artış göstermiştir. 20. yüzyılın ilk yıllarında kurulan para vakıflarının vakfiyelerinden alınan veriler ise, anlamlı bir sonuç sunmamaktadır. Fakat, yine de ücretlerin ortalama olarak son 100 yıllık süreçte 10 kat arttığı söylenebilir.

Şekil 9. Yıllara Göre Dördüncü Grup Ücretlerdeki Seyir

Şekil 9, dördüncü gruba dahil olan müteveli ücretlerindeki seyri göstermektedir. Belki de en önemli ücret grubu, mütevellilerin oluşturduğu şeklinde kabul edilebilir. Çünkü iddia edildiği üzere, vakıflar ve para vakıfları büyük oranda aile vakfı şeklinde kurulmakta olup, aile bireyleri müteveli olarak atanıp ücrete bağlanmaktadır. Müteveli ücretleri seyri incelendiğinde ise, durum Makedonya özelinde biraz farklıdır. Görüldüğü üzere, vakıf sözleşmelerinde mütevellilere ücret tahsis eden para vakfı sayısı çok azdır. Ek olarak, verilen ücretlerin artışları 18. yüzyılın sonlarına kadar olan süreçte ortalama 1 ila 2 kat kadar artarken, ancak 19. yüzyılın sonlarında ortalama olarak 10 kata kadar artmıştır.

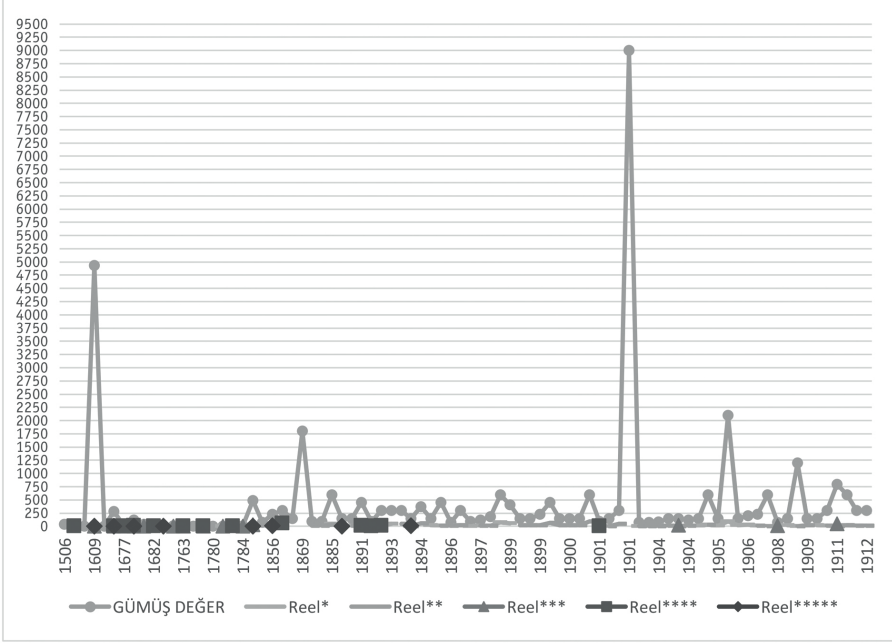
Şekil 10. Yıllara Göre Beşinci Grup Ücretlerdeki Seyir

Şekil 10'da verilen ücretler beşinci ve son grubu temsil etmektedir. Bu gruba dahil olan kişiler büyük oranda, kandil yakanlar, tamirci, talebe, katip, hizmetkar, aşçı vb. ara elemanlardan ve daha düşük vasıflı çalışanlardan oluşmaktadır. Vakfiyeler incelendiğinde, bu gruba ait ücret verileri çok az olsa da, ücretlerin seyri açısından en istikrarlı gidişat bu grupta gözlemlenmiştir. 17. yüzyılın başından 19. yüzyılın sonuna kadar bakıldığında bu grubun ücretleri yaklaşık 8 ila 9 kat arasında bir artış göstermiştir.

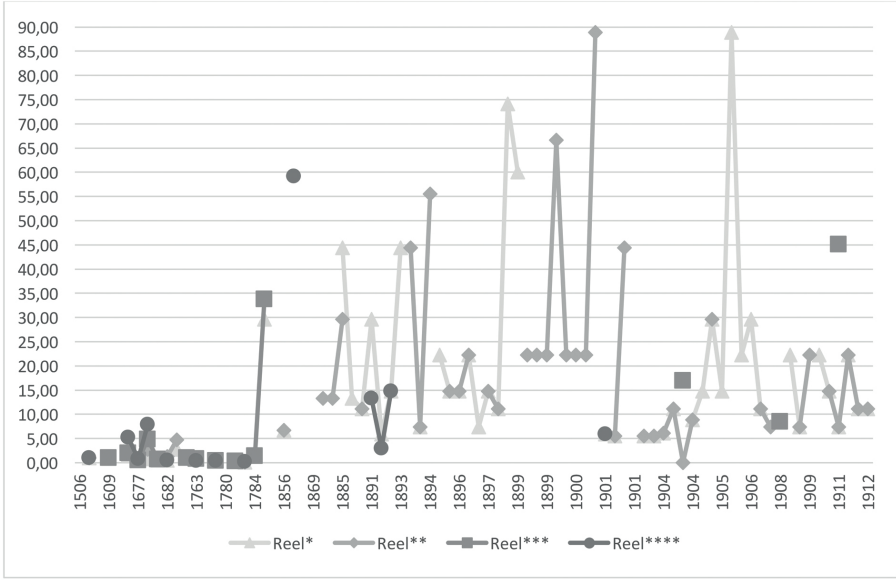
Ücretler ile Vakfiye Getirilerinin Analizi

Analizin son ve üçünü ayağı olan bu alt bölümde ücretler ile para vakıflarının getirileri arasındaki ilişki incelenecektir. Bu ilişkilerin incelenmesi ve çıkacak sonuçlar, vakfedilen miktardan elde edilen getirilerin ne kadarının ücret ne kadarının yatırımlara ve harcamalara dönüştürüldüğünü görmemize yardımcı olacaktır. Bu anlamda Şekil 11, getiriler ile ücretler arasındaki seyri gümüş cinsinden sunmaktadır.

Şekil 11. Vakıfların Neması ve Ücretler Arasındaki Seyir

Şekil 11’de görüleceği üzere yuvarlak ile işaretlenmiş olan “Gümüş Değer” verisi, para vakıflarının gümüş cinsinden getirilerinin bir seyrini göstermektedir. Diğer değişkenler ise, * işaretinin gösterdiği Tablo 2’deki ücret gruplarının reel ücretlerindeki seyri göstermektedir. Grafik incelendiğinde, özellikle 18. Yüzyılın sonlarından itibaren getiriler ile ücretler arasındaki makasın açılmaya başladığı göze çarpmaktadır. Bununla beraber, ademi merkezîyetçi dönemin baskın olduğu 17. Yüzyıl sonlarından 18. Yüzyıl sonlarına kadar dönemde ise, getiriler ile ücretler arasındaki makasın dar olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, bu dönemde getiriler büyük oranda ücret olarak dağıtıldığı görülmektedir.

Şekil 12. İlk 4 Ücret Grubu Arasındaki Seyir

Şekil 12’de ise ücret seviyesi nispi olarak yüksek olan ilk 4 grubun ücret seyri bir arada verilmiştir. Hangi grubun yüksek ücret aldığı daha önce belirtmiştik. Şekil 12’de de açıkça görüldüğü üzere mütevellî ücretleri, iddia edilen varsayımların aksine ilk 2 grubun çok altından kalırken, üçüncü grup ücretlerine yakın bir konumda seyir etmektedir. Bu anlamda, para vakıflarında vakfedilen paraların mütevellî üzerinden evlatlara aktarılması varsayımı Makedonya özelinde pek gerçekçi görünmemektedir.

Son olarak, 83 para vakfının gümüş değerler üzerinden ortalama sermaye miktarları, getiri miktarları ve ücretleri hesaplanmış ve yüzdesel olarak payları tespit edilmiştir.

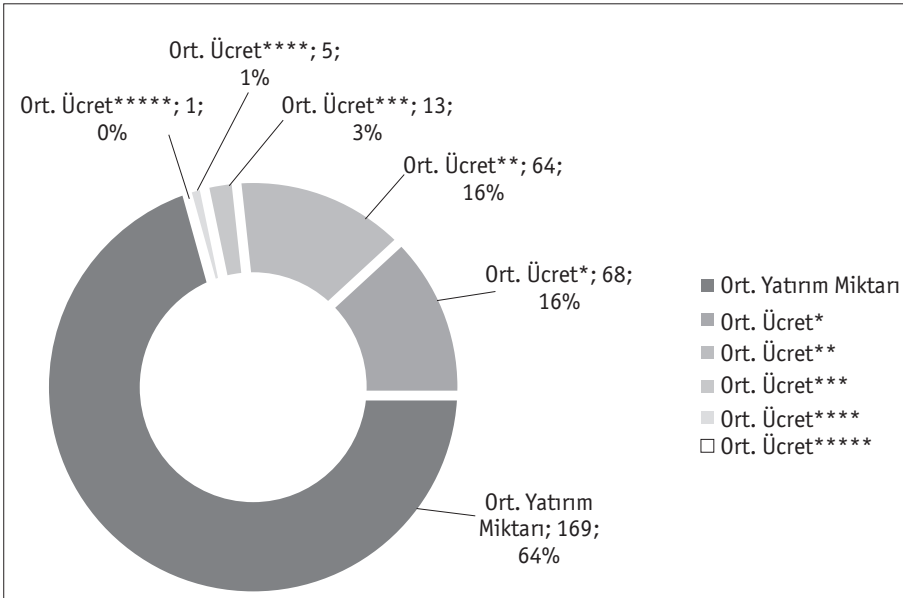
Tablo 3. Ortalama Getiriler ve Harcamaların Payları

	Gümüş	%
Ort. Yatırım Miktarı	269	63,92%
Ort. Ücret*	68	16,18%
Ort. Ücret**	64	15,32%
Ort. Ücret***	13	3,03%

Ort. Ücret****	5	1,29%
Ort. Ücret*****	1	0,24%
Ortalama Gelir Toplamı	420	100 %

Tablo 3, 83 para vakfının 1 yıllık gelirlerinin ortalamasını sunmaktadır. Bulunan değer 420 gümüştür. Bu 420 gümüşlük ortalama getirinin nasıl harcadığı ise, ücret ortalamalarından yola çıkılarak hesaplanmıştır. Buna göre, birinci gruba ait sınıflar ortalama olarak 68 gümüş yıllık ücret almaktadırlar. İkinci grubun yıllık ücret ortalaması 64 gümüştür. Devam eden sıra ile diğer ücret grupları sırası ile 13, 5 ve 1 gümüş ortalama yıllık ücret almaktadırlar. Elbette bu 3 grup ile ilgili yeterli veri vakfiyelerden bulunamadığından, ortalama ücret seviyeleri beklenenden düşük gerçekleşmiştir. Her ne kadar tablo 3'e göre, getirilerin yatırıma dönüştürülme oranı yaklaşık %64 görünse de bu rakamın, verilerin eksikliğinden bu şekilde ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan, ücretlerdeki artış trendi izlendiğinde, 3 grubun beklenen yüzdeleri üstteki 2 grubun yüzdelерinden daha düşük olacaktır. Ortalama olarak %5'lik bir artış, getirilerin yatırımlara dönüşüm oranını yine yaklaşık %50 oranında olmasına sebep olacaktır. Böyle bir durumda dahi, Makedonya'da kurulan para vakıflarının vakfiyeler ışığında, amaçlarına uygun şekilde kurulduğu söylenebilir.

Şekil 13. Vakıf Gelirlerinin Ortalama Dağılımı

Şekil 13 ise, tablo 3'de sunulan verilerin bir özetini vermektedir. Benzer analizler daha önce de yapılmıştır. Bu analizler ışığında 17. yüzyıl vakıfları incelendiğinde getirilerin yaklaşık %37'si aile bireylerine ücret olarak transfer edilirken, kalan miktarlar büyük oranda yatırım ve harcamalara aktarılmıştır (Yüksel, 1990: 247-249). 18. yüzyıl vakıflarını ele alan bir diğer çalışmaya göre, getirilerin sadece %15'e yakın bir kısmı aile fertlerine ücret olarak ayrılırken, geri kalan miktar yine yatırım ve harcamalara aktarılmıştır (Yediyıldız, 1982b: 8-10). Aile fertlerine ayrılan oran, 19. yüzyıl vakıflarında ise %17 seviyesinde gerçekleşmiştir (Öztürk, 1991: 104).

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu kurumsal çerçevesi içerisinde vakıflara büyük önem atfetmiştir. Süreç içerisinde değişen iktisadi şartlar, savaş teknoloji, artan mali baskılar ve nüfusun etkisi ile kurumlarında dönüşümler gerçekleştirmiştir. Bu dönüşümler vakıflarda da ortaya gerçekleşmiş ve sürecin sonunda ortaya "para vakıfları" çıkmıştır. Para vakıflarının temel yapısı Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik zihniyeti ile yakın ilişkilidir. Arz yönlü ekonominin, istikrarlı mali yapının ve geleneklerin korunmasını destekleyen bu kurumlar, görüldüğü üzere hem sosyal yapının hem de iktisadi düzenin bozulmaması için önemli birer aktör olarak hayatlarını son döneme kadar sürdürmüşlerdir.

Vakıfların ve dolayısıyla para vakıflarının iktisadi ve sosyal yapı içerisindeki önemi vurgulansa da, bu kurumlar üzerinde bazı temel eleştiriler de yapılmıştır. Bunların başında, refah seviyesi yüksek bireylerin servetlerini kaçırma aracı olarak kullanmaları, ailelerine miras bırakma yöntemi olarak kullanmaları ve mütevellilerin vakıf sermayelerini kendi getirilerini maksimize edecek şekilde sarraflara yüksek kar hadleri ile borç olarak vermeleri olmuştur.

Bu çalışmada yapılan analizler, bu problemlere temel göstergeler üzerinden birer cevap sunmaktadır. İlk olarak, Makedonya özelinde incelenen 83 para vakfının kurucularının büyük çoğunluğu sıradan insanlardan oluşmaktadır. Unvan sıralamasının refah düzeyini yansıttığı bir toplumda ancak üçüncü sırada olan "Ağa" unvanlı kimseler ise sıradan insanları izlemektedir. Refah seviyelerinin yüksek olduğu bilinen ve görülen Paşa ve Bey unvanlı bireylerin kurmuş oldukları vakıf sayısı, toplam para vakıflarının yaklaşık %10'luk bir kısmını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, kurulan para vakıfla-

rının ortalama olarak tespit edilen getirilerinin yaklaşık %64'ü (veri eksikliğinden kaynaklı olarak bunun %50 olduğu tahmin edilmektedir) yatırım ve harcamalara giderken ortalama olarak sadece %36'lık bir kısmı ücret olarak verilmektedir. Ortalama olarak verilen bu yüzdelik dilimin her şart altında yarısının, yani yaklaşık %18'lik bir kısmının aile bireylerine ücret olarak aktarıldığı tahmin edilmektedir.

Son olarak, Makedonya para vakıflarının vakfiyelerinde mütevellî sayısı oldukça düşüktür. Bununla birlikte bu mütevellîlerin ücret seviyeleri de 5 grup içerisinde ortalarda yer almaktadır. Mevcut mütevellîlerin, vakıf sermayesini borçlanarak daha yüksek hadler ile sarraflara borç verdikleri vakfiyelerden takip edilememektedir. Ancak, çalışmanın ve analizin temel amacı getirilerin ve ücretlerin bir analizini vaat etmekte olduğu için, mütevellîlerin bu fırsatçı davranışı göz ardı edilerek, vakıf sözleşmelerindeki ribh oranları üzerinden elde edilen getiriler ve ücretlere konsantre olunmuştur. Sonuç olarak, Makedonya'da kurulan vakıfların vakfiyeler ışığında ilk bölümde sunulan vakıfların mahiyetine uygun olarak kurulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

REFERANSLAR

Birincil Kaynaklar

VAKIF	REFERANS
Yahya Paşa ibn Abdulhay	VGMA Defter No: 629, Sayfa: 422-429, Sıra: 332.
Ahmed Ağa bin Abdurrahman	20100811171511IMUF__BALAT_MAH__VAKIF__BELGELERI__00002_00011
Ayşe Hatun binti Mehmed Efendi bin İsa Bey	VGMA Defter No: 987, Sayfa: 285-286, Sıra: 95.
Kaçanikli Mehmed Paşa	VGMA Defter No: 633, Sayfa: 021, Sıra: 011.
Havva Kadın binti Halil Çelebi	EVK. MÜF. 48-88-VAKFİYE
Kara Mustafa Paşa	VGMA Defter No: 623, Sayfa: 145-147, Sıra: 157.
Süleyman Paşa bin Mürüvvet Ağa	VGMA Defter No: 744, Sayfa: 157-161, Sıra: 39.
Fatma Hatun bint Memi Bey	VGMA Defter No: 580, Sayfa: 384, Sıra: 213.
Ahmed Ağa bin Osman Bey	VGMA Defter No: 987, Sayfa: 35-38, Sıra: 5.
Ayşe Hatun bint Hüdaverdi	VGMA Defter No: 987, Sayfa: 061, Sıra: 016.
Zeynelabidin Paşa bin Ali Ağa	VGMA Defter No: 623, Sayfa: 330, Sıra: 335.
Hasan Ağa bin Halil Efendi	VGMA Defter No: 626-2, Sayfa: 615, Sıra: 653.
Mehmed ibn İbrahim	VGMA Defter No: 626-2, Sayfa: 714 Sıra: 737.

VAKFİYELER İŞİĞİNDE OSMANLI MAKEDONYASI'NDA BULUNAN PARA VAKIFLARININ
SOSYO-EKONOMİK ANALİZİ, 1506-1912

Ali Ağa bin Abdullah	VGMA Defter No: 652, Sayfa: 2, Sıra: 127,128.
Ahmed ibn İbrahim	VGMA Defter No: 987, Sayfa: 241, Sıra: 83-1.
Abdullah Paşa	VGMA Defter No: 628, Sayfa: 446, Sıra: 232.
Halil Ağa bin Mustafa Ağa	VGMA Defter No: 987, Sayfa: 083, Sıra: 025.
Mehmed Eşrefi Efendi	20100812052721 IMUF__USKUDAR_MAH__VAKIF_ BELGELERİ__00338_00001-Pirlepe
Yusuf Ağa ibn İbrahim	VGMA Defter No: 628, Sayfa: 662, Sıra: 375.
Ahmed Arslan Efendi bin Mehmed Ağa bin Mesih	VGMA Defter No: 632, Sayfa: 114, Sıra: 46.
Hüseyin ibn Hacı Mustafa	VGMA Defter No: 581-1, Sayfa: 51, Sıra: 55.
Receb Ağa ibn Mehmed Sadık Ağa	VGMA Defter No: 582-2, Sayfa: 373, Sıra: 280.
Mahmud Ağa ibn Süleyman Ağa ibn el-Hâc Ahmed	VGMA Defter No: 583, Sayfa: 138, Sıra: 122.
Penbe Hanım binti Yusuf Ağa	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 238, Sıra: 187.
Mehmet Efendi	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 079, Sıra: 066.
Mustafa Efendi ibn Ahmed	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 177, Sıra: 83.
Tahir ibn İbrahim	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 188, Sıra: 92.
Salih ibn Yaşar ve Arkadaşları	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 243, Sıra: 153.
Kadime bint Muhtar	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 295, Sıra: 190.
Hurşid Ağa ibn Ferhad	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 43, Sıra: 35.
Destan ibn Hasan	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 78, Sıra: 60.
Ebubekir Efendi ibn Salih	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 120, Sıra: 84.
Yaşar ibn Molla Ahmed ve Yunus ibn Mustafa	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 122, Sıra: 86.
Hasan Ağa ibn Selim	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 112, Sıra: 80.
Memiş ibn Osman	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 163, Sıra: 122.
Mustafa ibn Kanber	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 193-194, Sıra: 148.
Maksud Bey ibn Süleyman	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 95, Sıra: 71.
Felek ibn Bahaeddin Ömer	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 164, Sıra: 123.
Murad Ağa ibn Yusuf ibn Abdullah	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 47, Sıra: 38.
Hayreddin ibn Abdurrahman	VGMA Defter No: 605, Sayfa: 137, Sıra: 194.
İbrahim ibn Receb	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 2, Sıra: 2.
Abdurrahman bin Hüseyin	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 167, Sıra: 126.
Murtaza Ağa ibn Zülfikar	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 138, Sıra: 103.
Ali Ağa ibn Mustafa Ağa ibn Ali	VGMA Defter No: 598, Sayfa: 42, Sıra: 30.
Ramazan ibn Osman Beşe	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 44, Sıra: 55.
Fazlı ibn Hüseyin	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 051, Sıra: 067.
Davud Ağa ibn Zülbahar	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 227, Sıra: 180.

Yunus Ağa ibn Muslih	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 50, Sıra: 63.
Murad ibn Arslan	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 189, Sıra: 145.
Emrullah Ağa ibn Receb	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 41, Sıra: 49.
Rıfat ibn Bayram	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 73, Sıra: 61.
Bekir ibn Süleyman ibn Mustafa	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 52, Sıra: 45.
Süleyman ibn Faris	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 91, Sıra: 76.
Emin Ağa ibn Seyfullah	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 156, Sıra: 154.
Abdullah ibn Ali Feyda	VGMA Register No: 991, Page: 18, Serial: 20.
Halil Ağa ibn Musa ve Hasan ibn Yusuf	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 174, Sıra: 132.
Adem ibn Sinan ve İlyas ibn İsmail	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 033, Sıra: 034.
Sabiha Hamm binti Malik Paşa	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 7, Sıra: 6.
İsmail ibn Talib	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 16, Sıra: 16.
İbrahim Ağa ibn Timur Ağa ve Bekir Efendi ibn Salih Ağa	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 244, Sıra: 190.
Receb Ağa ibn Ali ibn Şaban	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 31, Sıra: 24.
Seydi Ağa ibn Emin	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 231, Sıra: 183.
Yunus Ağa ibn Rıdvan	VGMA Defter No: 600, Sayfa: 091, Sıra: 112
Şakir Ağa ibn Arslan	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 225, Sıra: 178.
Ali Ağa ibn Veysel	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 16, Sıra: 17.
Kazım Ağa ibn Kamber	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 25, Sıra: 38.
Abdullah Ağa ibn Mehmed	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 13, Sıra: 11.
Ahmed Ağa ibn Bekir	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 34, Sıra: 39.
Bayram ibn Zeynel	VGMA Defter No: 601, Sayfa: 155, Sıra: 199.
Osman ibn Latif	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 34, Sıra: 37.
Tosun ibn Said ve Arkadaşları	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 51, Sıra: 44.
Süleyman Ağa ibn Arslan	VGMA Defter No: 604, Sayfa: 185, Sıra: 260.
Ahmed Efendi ibn Hamir ibn Bilal	VGMA Defter No: 990, Sayfa:43, Sıra: 34.
İlyas bin Abdülhalim ve Kazım bin Hacı Ali	VGMA Defter No: 600, Sayfa: 200, Sıra: 251.
İlyas Ağa ibn İsmail	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 226, Sıra: 179.
Hasbi Efendi ibn Nebi Ağa	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 081, Sıra: 067.
Veysel Ağa ibn Emin	VGMA Defter No: 602, Sayfa: 18, Sıra: 24.
Eyyub Sabri Bey ibn Sadık Ağa	VGMA Defter No: 604, Sayfa: 194, Sıra: 277.
İbrahim bin İdris ve Arkadaşları	VGMA Defter No: 604, Sayfa: 193, Sıra: 276.
Hatib Ağa ibn İbrahim	VGMA Defter No: 604, Sayfa: 145, Sıra: 196.
Cemal Ağa ibn Osman ve Tayyib bin Şaban	VGMA Defter No: 601, Sayfa: 157, Sıra: 204.
Receb ibn İbrahim ve Yahya ibn Ali	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 14, Sıra: 14.

İkincil Kaynaklar

- Ateş, İ. (1982), Hayri ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar, *Vakıflar Dergisi*, 15, ss. 52-88.
- Berki, Şakir (1969) Vakfın Mahiyeti, *Vakıflar Dergisi*, 8, ss. 1-7.
- Bulut, M. (2008). Osmanlılar'da Ekonominin Finansmanı Meselesine Yeniden Genel Bir Bakış, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 18 (4), ss. 447-452.
- Çizakca, M. (1999), *İslam Dünyası'nda ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- , (2000), *History of Philanthropic Foundations: The Islamic World From the Seventh Century to the Present*, Bogazici Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- , (2002), *Latest Development in the Western Non-Profit Sector and the Implications for Islamic Awqaf*, Islamic Economic Institutions and the Elimination of Poverty, The Islamic Foundation, Leicester, ss. 263-287.
- , (????), *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Divitçioğlu, S. (2010), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Döndüren, H. (2008), Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Projeleri, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), ss. 1-24.
- Genç, M. (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- İnalçık, H. (1973), *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, (Çev. Norman Itzkowitz ve Colin Imber), Weidenfeld & Nicolson, Londra.
- , (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- , (2006), Vakıf Medeniyeti, *Vakıflar Dergisi Özel Sayısı: Vakıf Medeniyeti*.
- Karaman, K., Pamuk, Ş. (2002), Ottoman State Finances in European Perspective, 1500-1914, *The Journal of Economic History*, 70 (3), ss. 593-629.
- Koehler, B. (2010), *Early Islamic Charities as Catalysts of Institutional Innovation*, Institute of Economic Affairs 2010, Blackwell Publishing, Oxford.
- Köprülü, F. (1942), Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü, *Vakıflar Dergisi*, 2, ss. 1-35.
- Kuran, T. (2003), The Islamic Commercial Crisis: Institutional Roots of Economic Under Development in the Middle East, *The Journal of Economic History*, 63, ss. 417-449.
- , (2004), Why the Middle East is Economically Underdeveloped: Historical Mechanisms of Institutional Stagnation, *Journal of Economic Perspectives*, 18, ss. 71-90.
- Mandeville, J. (1979), Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire, *International Journal of Middle East Studies*, 10 (3), ss. 289-308.
- Öztürk, N. (1991), *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Basılmamış Doktora Tezi.
- , (1993), Tarihte ve Bugün Vakıflar Eliyle Aileye Götürülen Hizmetler, *Sosyal Politikalar Çalışma Dergisi*, 3, ss. 78-89.
- Pamuk, Ş. (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fiyatlar ve Ücretler, 1469-1914*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

- , (2004), Institutional Change and the Longevity of the Ottoman Empire, 1500- 1800, *Journal of Interdisciplinary History*, 35(2), ss. 225-247.
- , (2009), Changes in Factor Markets in the Ottoman Empire, 1500-1800. *Continuity and Change*, 24(1), ss. 1-30.
- , (2010), *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Shatzmiller, M. (2001), Islamic Institutions and Property Rights: The Case of the "Public Good" Waqf, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 44, ss. 44-74.
- Tabakoğlu, A. (2008), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Yediyıldız, B. (1982a), Müessese Toplum Münasabetleri Çevresinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi, *Vakıflar Dergisi*, 15, ss. 23-53.
- , (1982b), Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplamındaki Rolü, *Vakıflar Dergisi*, 14, ss. 1-27.
- Yüksel, H. (1990) *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerindeki Araştırma (1585-1683)*, Basılmamış Doktora Tezi.

RUMELİ'DE KADINLARIN KURDUKLARI PARA VAKIFLARININ EĞİTİMDEKİ ROLÜ

RAHMAN ADEMİ*
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZ

Vakıflar kâr amacı gütmeyen, Osmanlı toplumunun dini, sosyal, eğitim, kültür ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulan müesseselerdir. Zamanın ihtiyaçlarına binaen, 16. yüzyılda yapılan tartışmalardan ve bu hususta verilen şeyhülislamın fetvası ve padişahın onayından sonra yaygınlaşmaya başlayan para vakıfları, ekonomik ve ticari hayatın finans kaynağı olmaya başladılar. Gelir dağılımındaki dengesizliği tümüyle ortadan kaldırmaya bile toplumun tahammül gücünü zorlamayacak seviyede tutması bakımından para vakıfları hayati rol oynadılar. Ekonomik hayatın baş aktörü ve doğal olarak vakıf kurumunun uygulayıcısı durumunda olan erkeklerin yanında, Osmanlı kadını da vakıf kurma hususunda elinden geleni yapmıştır. Türk töresine uygun olarak toplumun ihtiyaçlarını gidermeye gayret eden padişah ve hanedan mensupları ile ileri gelen Osmanlı bürokratları ve aileleri para vakıflarının tesisinde öncü rol oynamışlardır. Osmanlı'nın Rumeli coğrafyasında eğitim faaliyetlerini desteklemek ve devamlılığını sağlamak için kadınlar tarafından vakıflar, özellikle de para vakıfları kurulmuştur. Bu çalışmada 16. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarına kadarki döneme ait daha önce yayınlanmamış 11 vakfiye değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Para vakfı, Osmanlılar'da eğitim, medrese, talebeler.

ROLE OF CASH WAQFS ON EDUCATION FOUNDED BY WOMEN IN RUMELIA

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, waqfs were non-profit organizations which were established to meet the basic needs of the Ottoman society in the fields of religion, education, culture and health. In conjunction with requirements of the time, waqfs became the financial source of economic and commercial life in the 16th century after they became prominent with debates in the society and with religious permission of Sheik al-Islam and approval of the Sultan. Although waqfs and cash waqfs were not able to solve the inequality in distribution of income, which existed much or less, they played a vital role in terms of keeping it at the level of society's limit of tolerance. In addition to Ottoman men who were chief actors and main bearers of the waqf institutions, Ottoman women fulfilled their duty on this matter properly as well. In addition to the Sultan and other members of dynasty who tried to meet the needs of society in accordance with the Turkish tradition, high rank Ottoman bureaucrats and their families pioneered the establishment of cash waqfs. Waqfs, especially cash waqfs were founded by women in the Ottoman Rumelia region to support education. In this study, 11 waqfiyahs, which were not published before and belonged to the period from the second half of 16th century to the beginning of the 20th, century will be examined.

Keywords: Cash waqf, education in the Ottomans, madrasah, students

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tarih Bölümü, E-mail: rademi@ybu.edu.tr

Tarihin farklı dönemlerinde Orta Asya'dan, Avrupa'nın ortalarına kadar devletler kurmayı başarmış olan Türkler, kuşkusuz güçlü bir toplum ve aile yapısına sahipti. Dahası, farklı kültür ve dinlere mensup insanları bir arada yaşatma yeteneğine sahip oldukları gibi derin siyasi ve hukuki bilgi ve birikimleri sayesinde idarede de başarılı olmuşlardı. I. Haçlı Seferleri esnasında Müslüman Türklerle karşılaşan batılılar, Türkleri barbar, vahşi gibi sıfatlarla tavsif etmişlerdi (Gümüş, 2014, s. 111). Daha sonra Martin Luther, Voltaire gibi bazı batılı düşünürler tarafından, göçebe olduklarından hareketle Türklerin, medeni vasıflardan yoksun, yağmacı ve düzen bozucu oldukları ifade edilmişti (Atalay 2008, ss. 42-44). Diğer bazı göçebe topluluklarla beraber Türkler, vahşi aile grupları içinde yaşayan çobanlar, hayatı kolaylaştıran gelişmelerin önünü tıkayan, askeri güç kullanarak, ele geçirdikleri bölgelerde karmaşa çıkaran kimseler olarak tanımlanmışlardır (Tellioglu, 2016, s. 210).

Bir devletin her zaman denetim altına almaya ve yönlendirmeye çalıştığı konulardan biri eğitim olmuştur. Bu çerçevede devlet, önemsedığı hususlarla alakalı farklı yol ve yöntem kullanarak, evelden belirlemiş olduğu ihtiyaçlar doğrultusunda eğitim faaliyetlerini yürütür. İslam'dan önce Türk toplumunda eğitim, *töre* olarak aile ve boy eğitimi şeklinde varlığını sürdürmüştür. Bu bakımdan hayvan yetiştiriciliği, binicilik, avcılık, silah kullanımı, boy için hayati önemi haiz savaş oyunları, eğitimin bir parçası olmuştur. İslam öncesi dönemde, okuma yazma öğrenmek yaygın bir şekilde olmasa da eğitimin konuları arasında mevcut idi. İslamlaşma ile birlikte eğitimin alanı ve kapsamı da genişlemiştir. Zira her dinin hedefi, takipçilerini kendi öğretileri doğrultusunda sadık birer mümin olarak yetiştirmektir. Bu faaliyetler esnasında dini ve dünyevi alanlarda bir arada eğitim verilen külliye tipi yapılar ortaya çıkmış ve bu genel kural hiç değişmemiştir. Câmî etrafında gelişen bu sistem mektep, medrese gibi kurumları bünyesinde barındırırdı (Taşkın, 2008, s. 344). Çağdaş devletlerin bütçelerine dahi büyük bir yük oluşturan eğitim masraflarının, vakıflar tarafından karşılanması, bu sistemin de bir uygulayıcısı olan Osmanlı Devleti için vakıfların ne denli önemli kurumlar oldukları aşikârdır (Tabakoğlu, 2005, s. 377).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde kadınlar, sosyal hayatın içinde, erkeklerle beraber faal bir rol üstlenmişlerdi. Bu dönemde konar-göçer bir hayat tarzına sahip olan toplumda, yaylaya gidiş ve dönüşler sırasındaki tüm düzenlemeler kadınların sorumluluğunda gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın kuruluş sürecinde faal rol oynamış olan *Bâcıyan-ı Rum* teşkilatı, Türk kadınının toplumsal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olduğuna dair güzel bir

örnektir. Bu teşkilat sayesinde kadınlar üretim ve sosyal hayatın içinde yer almışlardır. Öte taraftan kadınlar, kurdukları vakıflar sayesinde toplum hayatına destek vermekle kalmayıp, örnek teşkil ederek hali vakti yerinde olan diğer kadınlara da yön vermişlerdir. Nitekim Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun, vakıf olarak Bursa'da bir tekke, mescit ve şehirden geçen çay üzerine bir köprü yaptırmıştır (Gündüz, 2012, ss. 142-143). Daha sonraları, Kanuni Sultan Süleyman cariyelerinden Abdurrahman kızı Gülfem Hatun da akar ile birlikte para vakfetmiştir. Vakfiyesi, para vakıflarına cevaz veren Ebussuud Efendi tarafından tescil edilmiştir. Gülfem Hatunun vakfettiği paranın toplam miktarı 360.000 akçe iken, bunun 160.000'i akara tebdil edilmiştir. Vakfın hayratı arasında Üsküdar'da bir mektep de bulunmaktadır (Özcan, 2003, ss. 209-210).

Her ne kadar Kur'an-ı Kerim'de; *Bilenlerle bilmeyenler eşit olurlar mı?* (Zümer Suresi: 9) ve Hz. Peygamber (SAS)'in *İlim kadın ve erkek her Müslümana farzdır* (Buhari :1090) sözüne bağlı olarak Osmanlı toplumunda en erken dönemden itibaren kadınlara yönelik bir eğitimden bahsetmek mümkündür. Bu uygulama, köy ve kasabalarda bile var olan sıbyan mektepleri sayesinde mümkün olmuştur. Genelde Câmi veya mescitler yanında kurulan ve vakıflar tarafından mali olarak desteklenen ve ihtiyaçları karşılanan bu eğitim kurumlarında genellikle kız ve erkekler beraber eğitim görmekteydi. Bazı yerlerde ise sadece kız çocukları için açılan mektepler vardı. Bu tür bir uygulama daha çok hocalık yapan bir kadının, kendi evinde verdiği eğitimde ortaya çıkmaktadır (Koçer, 1972, ss. 90-91). 5-6 yaşlarındaki kız ve erkek çocukları, mektebe giderek 3-4 sene boyunca okuma-yazma ve temel dini bilgileri öğreniyorlardı (Dulum, 2006, s. 24). Hemen hemen her mahallede buldukları için "Mahalle Mektebi" olarak da isimlendirilen bu okullarda, okuma-yazma ve temel bilgiler yanında ahlaki terbiye de verilmekteydi. Osmanlı toplumunun eğitim felsefesi, insanı çocuk yaştan itibaren kötü ve çirkin işlerden sakındırmak, faydalı ve hayırlı davranışları kazandırmaya yönelikti (Demirtaş, 2007, s. 174). Daha üst seviyede eğitimin verildiği medreselerde ise kız çocuklarının eğitim görmesi mümkün olmamakla beraber, kendileri için görevlendirilen özel hocaların derslerine katılarak veya tarikat dergâhlarında şiir ve musiki alanında uzmanlaşmaları mümkündü (Somel, 200, s. 224). Osmanlı döneminde kadın, sosyal, iktisadi ve kültürel alanlardan uzak değildi. Özellikle vakıflar sayesinde kadın ile mülkiyet arasında yakın bir ilişki vardı. Vakıflar Osmanlı kadınının sadece mülk sahibi olabildiğini göstermekle kalmaz, aynı zamanda vakıf kurucusu olarak gayrimenkul

ve menkul piyasalarında da etkin olmalarına imkân tanımakta idi (Yılmaz, 2012, s. 67).

Vakıfların yol, çeşme, su yolu gibi hizmetlerle beraber en çok desteklediği kurumların başında Câmî, mescit, tekke, zaviye, mektep ve medreseler ile bu tesislerde görev alan insanlar ile orada eğitim gören talebeler olmuştur. Mektep ve medreseler günümüzde örgün, câmî, tekke, kütüphane gibi diğer kurumlar ise yaygın eğitim kurumları olarak değerlendirilmektedir. Başlangıçta vakıflar ferdî veya mahallî birtakım ihtiyaçların karşılanması hedefiyle ortaya çıkmış, ancak zamanla toplumsal ve ekonomik gelişmeler sayesinde dini, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki hizmetlerin yerine getirilmesinde etkin olmuşlardır. Zamanla diğer alanlardaki eksikliklerin giderilmesi hususunda etkileri artmış, sağlık, ulaşım ve özellikle de iktisadi konularda topluma büyük hizmetler sunmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde ilk faizsiz kredi uygulaması para vakıfları sayesinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nde para vakıflarının uygulamaya başlaması 15. asırda gerçekleşmiştir. Bu esnada para vakıfları hakkında, ulema arasında fazla tartışmaya veya görüş ayrılıklarına rastlanmamıştır (Okur, 2005, s. 41). Çeşitli yöntemler kullanılarak *karz-ı hasen* (ödünç), *mudaraba* (emek-sermaye ortaklığı), *murabaha* (vakıf para ile peşin mal alıp vadeli satarak kâr elde etmek) ve *bidaa* (vakıf parayı hayır amacıyla iletip karın tamamını vakfa vermek) şeklinde para helal dairesi içinde çalıştırılmıştır. Vakfiyelerde en fazla uygulanan yöntem ise murabaha olmuştur (Türkoğlu, 2013, ss. 188-191). Merkezi hükümetin belirlemiş olduğu hukuki şartlar ve çerçeve içinde faaliyet gösteren vakıflar sayesinde, eğitim ve sağlık gibi birçok kamusal hizmet gönüllülük esası üzerine bina edilerek devlet-toplum ilişkilerinde devletin sosyal özelliği daha da pekişmiştir (Aydın, 2003, s. 316).

Vakıflar sayesinde toplumun, kendisi açısından önemli olan meseleleri en uygun bir şekilde teşhis ederek çözüm üretmesi mümkün olmuştur. Kuşkusuz bu hususta dini müktesebat ile ilim adamlarının teşvikleri göz ardı edilemeyecek önemdedir. Hayır işleme amacı ile de olsa yastık altında tutulan paranın piyasaya sürülmesi bile ekonominin ciddi olarak desteklenmesine sebep olmuştur. Dahası bu ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelir toplumun tümünün ihtiyaçlarına yönelik kullanılmıştır. Böylece vakıflar ve para vakıfları bir yandan iktisadi faaliyet ve beşeri sermayenin geliştirilmesi yanında, muhtemel mülkiyet haklarının çiğnenmesini engellemiş; İslam medeniyetinin zengin maddi mirasını uzun zaman boyunca finanse

ederek korumuş; kefarete borçlularının yükten kurtarılmasını (Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, V-095357) temin etmiş; arazilerin aşırı parçalanmasına engel olmuş, savunma işleri haricinde medreseler, mektepler, kütüphaneler, köprüler, yollar, limanlar, sarnıçlar, su bentleri, çeşmeler inşa edip korumuştur. Para vakıflarının eğitim ilişkisine bakılacak olursa Bursa iyi bir örnek teşkil etmiştir. 1585 yılında Bursa'da kurulan para vakıflarının gelirinin %40'ı eğitim çalışmalarına ayrılmıştır (Çizakça, ss. 22-25).

Osmanlı kadınının İslam dininin şartlarına bağlı olarak ticari faaliyetlerde bulunmadıkları, yasal haklarının sınırlandırılmış ve dolayısıyla da toplumsal hayatta önemli bir konuma sahip olmadığı ileri sürülmüştür. Ancak bu durumun böyle olmadığı, yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Dahası, kadınların ticari olarak önemli işler yürüttükleri gerek şahıslardan gerekse vakıflardan sermaye kullandıkları bilinmektedir. Mesela 18. yüzyılda Bursa'da kredi kullanan insanların yaklaşık %20'si kadınlardır (Çiftçi, 2004, s. 90). Kadınlar, hamam işletmeciliği gibi bazı iktisadî faaliyetlerde etkin rol oynamışlardır. (Koyuncu Kaya, 2014: 37).

Osmanlı kadını, sahibi olduğu serveti istediği gibi yönetmiştir. İslam Hukuku'na göre evlilik sonrasında erkeğin, eşine karşı yerine getirmesi gereken iki tür mali yükümlülük mevcuttur. Birincisi evlenirken kadına *mehir* olarak vermesi gereken para veya gayrimenkul. İkincisi ise evlilik esnasında kadın ve çocuklarının nafakasını temin etmektir (Yaşaroğlu, 2002, s. 128). Merhamet ve fedakârlık duygusu bakımından erkeklere nazaran daha hassas olan kadınlar, toplumsal şartların da etkisiyle vakıf kurmaya daha yatkındılar. Bu sebeplerden ötürü kadın sahip olduğu maddi imkânlarının bir kısmını ebedi iyilik olarak değerlendirmeye gayret etmiştir. Bu manada vakıfla ilgili çok sayıda faaliyette bulunmuşlardır. Öyle ki 16. yüzyılın ortalarında İstanbul'daki vakıfların üçte birinden fazlası, yani %37'si kadınlara aitti. (Faroqhi, 2011, s. 148). Özellikle saray kadınlarının bu husustaki faaliyetleri dikkat çekicidir. Kanuni'ni eşi Hürrem'in adını taşıyan külliye, Mihrimah Sultan'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı biri Avrupa (Edirnekapı), diğeri Asya (Üsküdar) yakasında iki Câmî, İstanbul'un hala en güzel eserlerindedir. Osmanlı döneminde Saraybosna'da kurulan toplam 263 vakfın 62'si kadınlar tarafından kurulmuştur (Bosna Hersek Vakfiyeleri, 2016).

Vakıfların, devletin müsaderesinden kurtulmak ve sadece kendi özel ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla, bazı insanlar tarafından kullanıldığı ihtimali kuşkusuz mevcuttur (Tekinay, 1985, s. 148-150). Ancak bunun tamamıyla

böyle olduğunu ifade etmek gerçek olmadığı gibi insaf ölçüsüne uzak bir tanımlamadır. Konuyla alakalı çarpıcı bir tespit ileri süren Amy Singer'ın sözlerini, özellikle nakletmek istiyoruz:

Hürrem Sultan'ın yaşadığı döneme gelindiğinde artık Osmanlılarda vakıf kurma geleneği iyice yerleşmiş olup hanedanın zenginliği, ileri gelenlerin hırsı ve de tebaanın beklentileriyle iyice güçlendirilmişti... Öte yandan, nerede olursa olsun cömertçe davranışların arkasında, çok çeşitli yollardan (bazıları şaibeli) edinilen servet vardır ve çok geniş bir yelpazeye yayılan hedefler ve hırslar bu davranışları motive etmektedir. Bu istisnai bir durum değildir. Çok azı hayır işi salt başkalarına iyilik etme amaçlı yapılmıştır ve yardımsever girişimleri destekleyenlerin çok azının tamamen kendi çıkarlarını gözetmeden hareket ettiği görülür (Singer, 2004, s. 5).

Bu çalışmada eğitimle alakalı olarak kurulmuş olan para vakıflarının tesis edildikleri yer itibarıyla Rumeli bölgesinde bulunan vakıflar değerlendirmeye alınmıştır. Konuyla ilgili ulaşılabilen en eski tarihli vakfiye Abdullah kızı Hürremşah'a aittir. Bu vakıf 1536 yılında Edirne'de kurulmuştur.

Hürremşah binti Abdullah Vakfı

Babasının ismi Abdullah olmasından dolayı bu hanımın cariye kökenli olması muhtemeldir. Hürremşah Evahir-i Ramazan 962 / 29 Temmuz-8 Ağustos 1556 tarihinde tesis ettiği vakfın vakfiyesinde 4.000 dirhem tutarındaki meblağ vakfetmiştir. Bu vakfın tescil mütevellisi olarak da Mustafa oğlu Mehmet tayin edilmiştir. Vakfedilen 4 000 dirhem paranın işletilme usulü olarak onda bir hesabı üzere (%10) istirbâh edilmesi şart koşulmuştur. Hürremşah vakfın hizmet alanını da Edirne Câmi-i Arfık yakınındaki Hoca Rüstem mektebinde, yukarıda tescil mütevellisi olarak tayin ettiği Mehmed'in hayatta oldukça her gün Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okuyup kendisinin ruhuna bağışlanmasını ve bu hizmeti karşılığında kendisine bir dirhem verilmesini istemiştir. Mehmed'in vefatından sonra da oğullarından en salih olan kişi, onun da vefatından sonra yukarıda adı geçen mektepte halife olan kişinin bu vazifeyi yerine getirmesini şartlar arasında koydurmuştur. Vakfiyede ayrıca her yaz ihtiyaç duyulduğu durumda vakıf mütevellisi tarafından buz satın alınıp adı geçen mektepte ders gören çocuklara soğuk su içirilmesi istenmiş; bu hizmet karşılığında da vakfedilen paradan kırk dirhem tahsis edilmiştir. Vâkife Hürremşah, vakfın tevliyetini mektepte muallim kişinin hasbi olarak yapmasını şart koşmuştur. (Edirne Şer'iyeye Sicilleri, 08453.00014). Bu vakıf, talebelerin yaz aylarında soğuk su içmelerini sağlayarak onların rahat eğitim görmelerini katkıda bulunmuştur.

Mehlika binti Abdullah Vakfı

Rodosçuk (Tekirdağ) kasabasında oturan Abdullah kızı Mehlika Hatun'un, babasının isminden yola çıkacak olursak cariye kökenli olması ihtimal dâhilindedir. Vakıf, 1-10 Şevval 981 / 24 Ocak-2 Şubat 1574 tarihinde Rodosçuk'ta kurulmuştur. Vakfiyenin dibace kısmında, menkul ve gayrimenkul vakfını meşru kılıp karşılığında büyük sevap vadeden Allah'a övgü ve şükran ifadeleri (*hamdele*) dikkat çekmektedir. *Salvele* ile devam edilerek Hz. Peygambere, tüm diğer peygamberlerine, peygamberin ailesi ve ashabına ve geceleri seher vakitlerinde Allah'tan af ve mağfiret maksadıyla dua eden tüm salih insanların kötülüklerden korunmaları için niyaz ile tamamlanmaktadır.

Mehlika Hatun, Rodosçuk Rüstem Paşa Câmii cüz dağıtım komisyonu reisi Abdullah'ın kızı ve İbrahim'in eşidir. Kendisi, vefatından sonra cenneti kazanmak maksadıyla ve vakıf şartlarına uygun ve geçerli olarak tuğralı 3.000 dirhem tutarındaki meblağı vakfetmiştir. Söz konusu meblağı, *fâize bulaştırmadan* %12 olmak üzere istirbâh edilmesi ve senelik elde edilecek toplam 360 dirhem hayır ve sevap işlerinde kullanılması şartıyla, tescil mütevellisi tayin edildikten sonra eşine teslim etmiştir. 110 dirhem mektepte muallim olan zata verilmesini şart koşmuştur. Aynı miktar mektepte derslere devam eden öğrencilere verilmesini de istemiştir. Muallim halifesine 80, mütevellye de 40 dirhem verilmesi, geri kalanın da tevliyet hakkı olarak verilmesi şartlar arasındadır. Bu miktardan fazla kalırsa cüz dağıtan kişiye, muallime ve muallim halifesine eşit olarak dağıtılması da şart koşulmuştur. Vakfın mütevellisi vakıf malını ve muallimin halifesi ile talebelerin işleri hakkında önemseyerek yerine getirdikten sonra her gün sabah vaktinde üç *İhlas-ı Şerîf ve Subhane rabbike rabbi'l-izzeti amma yesifun* ayetini okuyup sevabını hayatta olan ve vefat eden bütün müminlere bağışlaması da istenmiştir. Ayrıca muallim ve onun halifesi *Fatiha* suresinden ve namazlardan sonra "Allahumme salli ala seyyidina Muhammedin abdike ve nebiyyike ve resulike en-Nebiyi'l-ummiyyi ve ala cemi'i'l-enbiyai ve'l-murselin ve ala alihim ve ashabihim ecmein" duasını okumaları şart olmuştur (Rodosçuk Şer'iyye Sicili, 08453.00016, v.44/b.). Bu vakfiyede dikkat çeken hususlardan biri paranın faize bulaştırmadan işletilmesidir ki zaten para vakıfların kurulmasına fetva verilirken bu husus dikkate alınmış ve paranın işletilmesine muamele-i şer'iyye denilmiştir (Okur, 2005, ss. 50, 75 numaralı dipnot).

Ayşe Kadın binti Mahmud Paşa Vakfı

Mahmud Paşa kızı merhum Ayşe Kadın Arnavut Belgradı olarak bilinen Berat şehrinde hukuken vekili olan eşi Hasan Paşa oğlu Salih Bey tarafından ve tescil mütevellisi olarak Sinan Hoca oğlu Ali Dost'un tayin edildiği, mahkeme önünde gerçekleşen muamele sonucunda kurulmuştur. Vakıf, 6 Receb 1090/13 Ağustos 1679 tarihinde kurulmuştur. O sırada 120 akçe bir kuruluş değerinde olup toplamda 100.00 akçe vakfedilmiştir.

Vakfedilen para muamele-i şeriiye senelik %15 nemalandırılması istenmiştir. Elde edilen gelirden 10.000 akçe, Hüseyin Paşa Câmii kable tarafında bulunan ve kendisi ile eşi Salih beyin birlikte inşa ettikleri on oda, bir dersane ve bir Daru'l-Kurra'da ibaret olan medresede ders gören öğrencilere verilmesi şart koşulmuştur. Bunun karşılığında talebeler haftada beş gün Kur'an-ı Kerîm dersini bitirdikten sonra üç İhlâs-ı Şerîf ile bir Fâtıha-i Şerîfe okuyup bitirdikten sonra Şeyhu'l-Kurra ve talebeler hep birlikte önce Hz. Peygamber, onun ailesi ve ashabına olmak üzere vâkıfenin ana-babası ile kendi ruhuna bağışlanmak üzere dua etmeleri talep edilmiştir. Vakfın mütevellisi, vazife karşılığında günlük on akçe verilmesi kaydıyla, hayatta olduğu müddetçe eşi Salih Bey vefatından sonra ise hâkimim görüşüne uygun olarak birinin atanması şart koşulmuştur. Baki kalan 1.400 akçe ise nâzırın gözetimi altında ve mütevellinin elinde tutulması, zamanla medresenin tamirâtı gerekli olduğunda bunun için harcanması istenmiştir. Vakfın nâzırını adı geçen Şeyhu'l-Kurra Vardarlı Hüseyin Efendi'nin tayin edilmesi, onun vefatından sonra yerine gelecek kimsenin hâkimin görüşüne uygun olarak atanması şart koşulmuştur (VGMA Defter No: 623, Sayfa No: 272, Sıra No: 292). Ayşe Kadın'ın kurduğu bu vakıf sayesinde, Berat'ta eşi ile birlikte yaptırdığı ve beş medreseden biri (Giray, 1992, s. 473) olan okula, senelik 4.000 akçe destek sağlanarak hocası ve talebelerin ihtiyaçlarının karşılanması temin edilmiştir. Aynı tarihte eşi Salih Bey tarafından kurulan 80.000 akçelik diğer bir para vakfının geliri olan 10.000 akçe, aklî ve naklî ilimler ile fıkıh konularını talebelere öğretmesi karşılığında, aynı medresenin hocasına verilmesi şart kılınmıştır (VGMA Defter No: 623, Sayfa No: 272-273, Sıra No: 293).

Emine Hatun binti Ömer Ağa Vakfı

Siroz kasabasında 3 Cemaziyelahir 1240/23 Ocak 1825 tarihinde kurulmuştur. Bu vakıf hem akar hem de para vakfidir. Vakfın tescil mütevellisi olarak vekâleten Haffaf Müezzîn Hacı Ahmed Ağa tayin edilmiştir. Vakfın

mütevellisi ise Hacı Hasanzade Hacı Mehmed Ağa olmuştur. Devamında, bu dünyanın fani olduğu ve esas olarak ahiret tarafına bir iyilik getirenin on misli sevabına nail olacağını ifade eden ayetlere dikkat çekilerek insanın, hayatta iken yapması gereken en önemli işi hayır ve hasenat olduğu ifade edilmiştir. Vâkife Emine Hatun evini, senelik 120 kuruş karşılığında kiraya verilmiş bir bakkal dükkânını, aynı şekilde senede 40 kuruş karşılığında kiraya verilmiş bir haffaf dükkânını, İpsilanti Tekkesi namıyla bilinen Halveti Tekkesi yanında bulunan bir bahçesini, Arapzâde Tekkesi olarak marûf Kadir Tekkesi yanında yılda 100 karşılığında kiraya verilen takriben beş dönümlük diğer bahçesini ve 3.388 kuruşu vakfetmiştir. Bu meblağ rehn-i kavi veya kefil-i gani karşılığında muamele-i şer'iyeye tabi olmasını şart koşmuştur. % 15 hesabı üzere istirbâh muamelesinden elde edilen senelik toplam 508 kuruştan, 200 kuruş karşılığında her sene bir Mevlid-i Şerîf okunması ve sevabını vâkife ve tüm Müslümanların ruhlarına hediye edilmesi, 50 kuruş karşılığında her sene beş adet hatm-i Şerîfin Eski Câmî imam-ı evvel tarafından okunması ve sevabın vâkifenin anne, baba ve diğer akrabalarıyla beraber kendi ruhuna ithaf edilmesi, 100 kuruş ise aynı câmide ders vermek kaydıyla Sultan Medresesi¹ müderrisine tahsis edilmesi, 7,5 kuruş, serraclar esnafının okuttukları mevlid-i şerîf için, 75 kuruş Makremeli Câmî-i Şerîfi müezzini için, 75 kuruşu İzladi Tekkesi Câmî-i Şerîfi müezzini için, 75 kuruş Haraccı Muhiddin mahallesinde bulunan Yukarı Câmîi Havlusu olarak bilinen Câmî-i Şerîf ve 50 kuruş Şehreküstü Câmî-i Şerîf'in minarelerinin kandillerine yağ için ki her sene Ramazan ayında bu minareler yansın, 7,5 kuruş Eski Câmîi karlığına, 7,5 kuruş Orta Çarşı karlığına ve diğer 7,5 kuruş Haffafhane karlığına meşrûr olmuştur. 100 kuruş ise mezkûr akarların tamire muhtaç olanlara sarf olunması şartlar arasında zikredilmiştir. Vakfin idaresi evvela kendine bağlayan vâkife, vefatından sonra merhume hemşiresinin mahdumu olan Abdi Beyefendi ve evlatlarına meşrûr olmuştur. İnkıraz halinde Câmî-i Atîk mütevellisi her kim ise tevliyetin ona tevdi edilmesi uygun görülmüştür. Vakıf işlevini yapamaz hale gelirse, kalan değer mutlaka fukara-yı müslimîne sarf edilmesi şartı konulmuştur (VGMA Defter No: 989, Sayfa No: 134, Sıra No: 099). Görüldüğü üzere Emine Hatun, vakfettiği paranın getirisinin büyük bir kısmını örgün eğitim veren Sultan Med-

1 Bu medrese II. Beyazıt'ın kızı Selçuk Sultan tarafından 1508-1509 yıllarında 12 hücreli yaptırdığı medrese. Bkz: E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Cilt III: Yugoslavya*, İstanbul, 1981, s. 143. Serez kasabasına bağlı tüm köylerin gelirleri II. Beyazıt ve kızları Kamer ile Selçuk hatunlarına aitti. Bkz: Kemal Üçüncü, "Mehmed Esad Serezli'nin Kayıt ve Tamıkhıyla Serez Yöresi Türk Kültürü" *Türkbilgi*, 2012/24, s.191. Selçuk hatun Bosna Hersek'in en büyük vâkıfı Gazi Hüseyin Bey'in anesidir.

resesi'nin desteklenmesine ve yaygın eğitim kurumları olan Câmî, tekke ve orada görevli olanlara şart koşturmuştur.

Ayşe Hatun binti Mustafa Bey Vakfı

Mustafa Bey kızı Ayşe Hatun Mustafa Paşa'nın eşi ve Yanya kasabası Mehmed Ağa Mahallesi'ne yaşamaktaydı. İstirbâh oranı belirtilmeksizin zamanın muamele-i şeriyeye uygun olarak işletilmesi için 2.000 kuruş parayı 27 Şevval 1178/ 19 Nisan 1765 tarihinde vakfetmiştir. Tescil mütevellisi olarak Ali Paşa oğlu Arslan Bey'i tayin etmiştir. Paranın, rehn-i kavi ve kefil-i melî veya ihtiyaç halinde en azından ikisinden biri karşılığında işletilmesi şart koşturmuştur.

Yanya'da, Sûk-ı Sultanî'de bulunan Sultan Bayezid Han Câmî-i Şerîfi yakınında ve merhum Zülfikar Ağa Türbesi yanında müceddeden binâ ve inşâ olunan dershanede Yanyavî Hacı Mehmed Efendi'nin müderris olarak atanması kaydıyla, ulum-ı akliyye ve nakliyye tedrisini gerçekleştirdikten sonra yevmi olarak on akçe alması şartını koşturmuştur. Vakfın mütevellisi olarak yine müderris Yanyavî Hacı Mehmed Efendi, vefatından sonra ise onun soyundan gelen evlat tayin edilmiştir. Evlatlardan biri tevliyyete müstahak değilsen, o takdirde nâzırın görüşüne uygun olarak salih ve mütedeyyin bir kimsenin müteveli olarak atanması talep edilmiştir. Nâzır olarak ise kendisi ve eşi Mustafa Paşa oğlu Mehmed Asım Bey ve onun evladı tayin edilmesini şart koşturmuştur.

Bu vakfın ilginç şartlarından birisi, tüm işlerin nâzırın izni ve görüşüne uygun olarak yapılması, kadı ve hâkimlerin işlere karışmamasının istenmesidir. Dahası, karışmaları halinde onların görüşlerine itibar edilmemesi, fakat nâzırın görüşüne kesinlikle itibar edilmesi istenmiştir. Ayrıca vakfın kurucusu Ayşe Hatun, nâzırın görüşünü almadan kimseye borç verilmemesi de istemiştir.

İhtiyaç halinde nukûd vakfının akara tahvîl ve tebdîl edilmesi nâzır olan kimsenin yetkisinde olup, satın alınan akarın vakıf olarak satın alınması şartı mevcuttur (VGMA Defter No: 987, Sayfa No: 032, Sıra No: 007).

Şerîfe Zeyneb binti Mustafa Vakfı

Edirne Ali Bey Medresesi Mahallesi'nde oturan Şerîfe Zeyneb Hatun, 23 Rebiülevvel 1176/12 Ekim 1762 tarihinde Edirne Atîk Câmîi'nde vaaz ve-

rilmesi şartıyla 60 kuruş parayı vakfetmiştir. Vakfin tescil mütevellisi olarak Duhanî es-Seyyid Mustafa Ağa bin es-Seyyid Hacı Abdullah'ı tayin etmiştir. Muamele-i şer'iyeye ile işletilen para rehn-i kavi ve kefil-i melî veya ihtiyâç halinde ikisinden biri ile iktifa edilmesi şart koşmuştur. Para onu on bir buçuk (%15) hesabı üzere istirbâh edilmesi ve bunun karşılığında elde edilen nemadan her Çarşamba günü SUGRÂ Mahkemesi tarafında bulunan kürsüde insanlara vaaz vermesi karşılığında şeyh efendiye sekiz kuruş verilmesini şart koşmuştur. Vakfin nezareti Edirne'nin hâkimler ile ulema tarafından yapılması, her sene mütevellî ile beraber vakfin muhasebesinin görülmesi şartlar arasında zikredilmiştir (Edirne Şer'iyeye Sicillleri, Defter No: 4827 Sayfa No: 110). Bu vakfiye yaygın eğitime destek bakımından bir örnek teşkil etmektedir.

Penbe Hanım binti Yusuf Ağa Vakfı

Bu para vakfı bugünkü Doğu Makedonya'da bulunan İştîp kasabası Tekke-i Zîr Mahallesinde oturan Yusuf Ağa kızı Penbe Hanım tarafından Gurre-i Şaban 1278/1 Şubat 1862 tarihinde kurulmuştur. Bu vakıf esasında gayrimenkule dayanan fakat gelirleri ayrıca istirbâh ettirilerek para vakfı muamelesi gören bir vakıftır. Vakfin tescil mütevellisi olarak oğlu Kazım Bey ibn Ahmed Ağa tayin edilmiştir. Çok sayıda değirmen hissesi ile yıllık 250 kuruş kira geliri olan bir düğmeci dükkânının gelirlerinin yıllık %15 hesabı üzere istirbâh edilerek, bundan elde edilen varidatın kendisinin sıfırdan inşa ettirdiği Sinan Bey Mahallesi, Çınarlı Mescidi yakınındaki medresede² senede üç defa hatm-i Şerîf ve yine üçer defa Mevlid-i Şerîf ve Kelime-i Tevhid okunması şart koşulmuştur. Vakfettiği değirmenlerden “medrese-i mezbûre müderrisi olup ulûm-ı şerîfi neşreden (kimseye) senede elli şinik hınta”, medresede ilim tahsil eden ve muhtaç olan talebelere her gün birer vukiyye nân-ı azîz verilmesi şart koşmuştur. Aynı zamanda medresenin tamir ve bakımı için de gerekli paranın ayrılmasını talep etmiştir. Kalan paranın medresenin sermayesi olmak kaydıyla istirbâh edilerek muamele görmesi de şartlar arasındadır. Vakfin mütevellisi olarak Penbe hatunun önce kendisi, vefatından sonra ise oğlu Kazım Bey ibn Süleyman Ağa ve erkek ile kız evladı tayin edilmiştir. İnkıraz halinde hâkimin ve beldenin eşrafının görüşüne uygun olarak mütedeyyin ve istikamet sahibi bir kimsenin mütevellî olarak atanması meşrû olmuştur (VGMA Defter No: 989, Sayfa No: 238, Sıra No:187).

2 Bugün bu mescit ve medrese mevcut değildir. Bkz: <http://www.stip.gov.mk/index.php/mk/profil/kultura?start=20> (14.11.2017)

Penbe hanım medrese inşa ettirmekle birlikte orada ders veren hoca ve talebelere maddi destek sağlamıştır.

Sabiha Hanım binti Malik Paşa Vakfı

Manastır Yakup Bey mahallesinde oturan Malik Paşa kızı Sabiha Hanım 4 Rebiülevvel 1319/21 Haziran 1901 tarihinde, Manastır Çarşısı içinde bulunan üç mağaza ve bir hane arsası ile 600 Osmanlı Lirası'nı vakfetmiştir. Vakfiyenin dibâce kısmında dünyanın geçiciliği ve ahiret için gayret sarf etmek gerekliliğinden Hz. Peygamber'in bazı sözlerine dayanarak bahsedilmiştir. Vakfin tescil mütevellisi olarak Sinan Bey Mahallesi'nden Ziya Bey oğlu Kenan Bey'i tayin etmiştir. Vakfin tevliyeti hayatta iken kendisi, vefatından sonra ise adı geçen Kenan Bey ve onun evlatları tarafından yerine getirilmesi istenmiştir. İnkıraz halinde beldenin ulemasının vereceği karara uyulması şart koşulmuştur. Vakfettiği gayri menkul gelirleri çeşitli hayır işlerde kullanılmasını ve "fukara ve gureba-i müslimîn için vakt-i şitada mahrukat iştirâ oluna ve ehl-i ihtiyaç bulunmadığı taktirde hisse-i icâre-i mezkûre fukarâ-i müminînin etfâl-i yetîmesinin tadrîs ve talîmi bulunanlara harç ve sarf oluna" şartını koşmuştur. Aynı şekilde akarattın tamirine ihtiyaç duyulmadığı vakitlerde, tamir ve bakım için ayrılan paranın da Müslüman fakirlerin tadrîsi için sarf olunmasını istemiştir. Gelirlerinden bir kısmı da yine "fukara-i müminin etfal-i yetimesi tadrîs ve terbiyesine har ve sarf oluna" diyerek şarta bağlamıştır. Bu paranın bir kısmı ile mağazaların bakımı ve tamiri için kullanılması, buna ihtiyaç olmadığı zamanlarda ise bu para yine fakir ve yetim Müslüman çocukların "tadrîs-i ulûm-ı dîniyye ve şer'îyesine sarf oluna" diye şart koşmuştur. Vakfedilen 600 Osmanlı lirası ile bir akarın alınması ve başkalarına kiraya verilerek elde edilen gelirin yıllık vergilerin ödenmesinden sonra, yüz hisseye (sehme) ayrılması talep edilmiştir. 20 hisse ile her sene Ramazan ayında fakir ve muhtaç olan Müslümanlara ekmek dağıtılması, 15 hissennin değeri ile vâkıfe ve aile efradının ruhlarına hafızlar tarafından kelime-i tevhîd okunması, 5 hissennin kıymeti ile aile efradına ait kabirlerin bakımı ve temizliğinin yapılması ve ihtiyaç halinde yetim Müslüman çocuklarının tadrîsi ve terbiyesi için harcanması şart koşulmuştur. Söz konusu para akara tebdil edilinceye kadarki sürede elde edilecek temettü de yine yüz sehme (hisseye) ayrılması ve yukarıda yazılı olduğu veçhile hayır işlere harcanması meşrût olmuştur. Tebdîl ve tağyîr imkânı vâkıfenin kendisine ait olduğu da tespit edilen şartlar arasındadır (VGMA Defter No: 990,

Sayfa No: 7, Sıra No: 6). Bu vakıf, diğer hayır işleri yanında özellikle yetim çocukların eğitimine tahsis edilmesi dolayısıyla dikkat çekicidir.

Ayşe Münire Hanım binti Salih Ağa Vakfı

Çorlu Muhyiddin Mahallesi'nde oturan Ayşe Münire Hanım, 15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861 tarihinde yine Çorlu'da 7.500 kuruş vakfetmiştir. Daha sonra başka bir para vakfını birlikte kuracağı eşi, Molla Ali Ağa oğlu Mehmed Ağa dergâh-ı âli kapucubaşlarından olup bu vakfın tescil mütevellisi olarak tayin edilmiştir.

Vakfın parası senelik %15 hesabı üzere değerlendirilmesi istenmiştir. Elde edilecek gelirin bir kısmı Kanûnî Sultan Süleyman Câmii imâm-ı evvel ve imâm-ı sâni olan efendiler ile müezzin-i evvel ve müezzin-i sâni ile yine aynı kasabada bulunan Fâtih Sultan Mehmed Câmii imâm-ı evvel ve imâm-ı sâni olan efendiler ile müezzin-i evvel ve müezzin-i sâni'ye verilmesi şart konulmuştur. Bunun yanında Arabacıbaşı Câmii imâmı ve muallim-i sibyan'a da pay ayrılmıştır. Tespit edilen maaş karşılığında imam ve müezzinler Ramazan aylarında vâkifinin ruhuna hediye edilmek kaydıyla birer hatm-i şerif okumaları talep edilmiştir. Vakfın tevliyeti senelik 150 kuruş karşılığında evvela kendisine, vefatından sonra ise evlatlarına tevdi edilmesini istemiştir. Arabacıbaşı mualliminin maaş karşılığında ders vermesi dışında herhangi başka bir görev zikredilmemiştir.

Mehmed Ağa bin Ali Molla Ağa ve Ayşe Münire Hanım binti Salih Ağa Vakfı

Bu vakıf bir aile vakfı olarak Çorlu'da Gurre-i Muharrem 1287/3 Nisan 1870 tarihinde kurulmuştur. Mehmed Ağa ile eşi Ayşe Hanım beheri yüz kuruş olmak üzere toplamda 400 adet Osmanlı altın lirasını vakfetmişlerdir. Vakfiyenin başlangıç kısmında insanın en güzel surette yaratıldığından bahisle Kur'an-ı Kerim'de hayır ve güzel işlerin yapılması faziletine vurgu yapılmıştır. İyilik timsali Hz. Peygamber, ailesi ve ashabına da dua edilerek onların takipçisi gayretinde olmanın önemi dile getirilmiştir. Vakfın tescil mütevellisi kendisi adına Molla Ali Ağa oğlu Hacı Mehmed Ağa ve Ayşe Münire Hanım adına ise eşi Hacı Mehmed Ağa'nın biraderi Hüsnü Bey tayin edilmiştir.

Söz konusu paranın adet olduğu üzere kefil veya rehin alınarak yıllık %15 hesabı üzere istirbâh edilmesi ve kalemiye namına bir şey alınmaması uy-

gun görülerek tespit edilmiştir. Elde edilecek yıllık 60 Osmanlı lirasının 54 lirası, Çorlu câmilerinde her Cuma günü vaaz etmesi için âlim, fâzıl, zühd ve takva ile mevsûf bir zâtın seçilmesi şart koşmuşlardır. Söz konusu vaizin sair günlerde Kanûnî Câmî-i Şerîf Medresesi talebelerine ders vermesi, her sene Ramazan ayında bir hatm-i şerîf okuması ve bunun karşılığında aylık olarak dört buçuk lirayı maaş olarak alması şartlar arasında zikredilmiştir. Ayrıca aynı zât tarafından karı-koca olan Mehmed Ağa ile Ayşe Münire'nin kendi ve ailelerin ruhları için birer hatm-i şerîf her Ramazan ayında okunması meşrû olmuştur. Kalan 6 lira ise tevliyet ücreti olarak verilmesi uygun görülmüştür. Tevliyet önce Mehmed Ağa'ya, sonra ise evladlarına, inkırâz halinde ise hâkimin kararına uygun olarak müstakîm, dindâr ve vakıf işlerine bakabilecek kabiliyette olan birine tevdi edilmesi tespit edilmiştir (VGMA Defter No: 988, Sayfa No: 224, Sıra No:128).

Ümmügülsüm binti Mustafa Vakfı

Rodosçuk Hacı Mehmed Mahallesi'nde oturan Mustafa kızı Ümmügülsüm, 23 Rebiülevvel 1176/12 Ekim 1762 tarihinde 200 kuruşluk bir parayı vakfetmiştir. Vakfın tescil mütevellisi olarak Mehmed oğlu Hasan Efendi'yi tayin etmiştir. Söz konusu para muamele-i şeriyeye tabi tutularak senelik elde edilecek 30 kuruşluk geliri tevliyet maaşı olarak kendisine şart koşmuştur. Vefatından sonra anaparanın 120 kuruşun gelirin eğitime ayrılmasını istemiştir. Bu paradan gelir olarak elde edilecek 18 kuruşu kasabanın büyük şeyh ve evliyâlardan olan eş-Şeyh es-Seyyid Mustafa Efendi bin es-Seyyid Mehmed Efendi'ye tahsis edilerek karşılığında, haftada iki gün olmak kaydıyla münasip bir yerde talebe-i ulûm'a din dersi vermesi şart koşulmuştur. 40 kuruşluk kısmın geliri hatm-i şerîf okunması için diğer kalan 40 kuruş paranın neması ise tevliyet hakkı olarak meşrû olmuştur. Vakfın idaresi önce kendisine, vefatından sonra Hacı Mehmed'e, onun vefatından sonra ise yıllık altı kuruş karşılığında çocukları ve torunlarına bırakılmıştır. İnkıraz meydana gelmesi halinde tevliyet, hâkimin görüşüne uygun olarak hak eden kimseye tevdi edilmesi, vakfın şartlarına hânel gelmesi halinde ise vakfın kıymeti mutlaka Müslüman fukarasına harcanması şart kılınmıştır (Rodoscuk Şer'iyeye Sicili, 08594.00001, v. 17b). Bu para vakfı ilginç ve sık rastlanılan bir uygulama olmasa gerekir. Zira vâkife, hayatta iken vakfettiği paranın tüm gelirini kendisine tevliyet maaşı olarak tahsis etmiştir. Kendisinden sonra tevliyet makamına ailesinden kimseyi tayin etmediğine göre, bu hanımın başka bir gelire sahip olmaması muhtemeldir.

SONUÇ

Osmanlı vakıflarının milli ve içtimai bir müessesese olarak çok değerli kurumlar oldukları hususunda şüphe yoktur. Türklerin Müslüman olmasıyla beraber halkın dini ve aynı zamanda milli hedefler doğrultusunda bilinçlendirilmesi konusunda vakıflar başat rol oynamışlardır. Dahası vakıflar, toplumun gönüllülük duygularını geliştirerek hizmetlerin daha kaliteli verilmesini temin etmiştir. Dahası, çok büyük miktarlarda olmasa bile halkın elinde biriken sermayenin helal dairesi içinde piyasaya sürülmesi ve bu sayede esnaf ve tüccarın finans ihtiyacının karşılanması sayesinde, ekonomik hayatın daha sorunsuz işlemesi mümkün olmuştur. Özellikle şahsî servete sahip olmayan ve dolayısıyla vakıflardan geçinmek durumunda bulunan ilim adamlarının vakıf kurumunu kuvvetli bir şekilde destekledikleri açıktır.

Para vakıflarının devreye girmesi ile beraber piyasaya helal yollardan kredi desteği sağlanmış olmakla, toplumun hayırlı işlere yönelmesi ve zararlı veya haramlardan kaçınması hususundaki toplumun hassasiyetine destek olunmuştur. Esnaf veya tüccara işletmesi için verilen para, helal malzeme üretmesi veya dinen sakıncalı bulunmayan maddelerin ticaretini yapması şartı, vakıf müessesenin temel özelliklerdendir. Bu sayede toplumda helal kavramı güçlü bir yer edinmiş, insanların haram ve çirkin işlere karşı ise tepkili olmaları mümkün olmuştur. Dahası vakıf kurarak insanlığa hizmet edip toplumun ortak sorunların çözümüne katkıda bulunmak, sıradan insanlar için bile hedef haline gelmiştir. Sadece makalemizin konusu olan ve değerlendirdiğimiz vakfiyelere baktığımızda, vakıf büyüklüğünün 60 kuruşluk gibi küçük miktardan, binlerce kuruşluk büyük miktarlara kadar değiştiğini görmekteyiz. Bu sayede iyilik ve hayırseverlik halk arasında cazip bir hal almış, insanlar bu alanlarda adeta yarış içinde olmuşlardır.

Tarih boyunca kadınlar, imkânları nispetinde, hayatın içinde barındırdığı olumlu ve olumsuz durum ve gelişmelerden uzak kalmış değildiler. Ataerkil anlayışına bağlı olarak hayat tarzına sahip bulunan Osmanlı toplumu içinde kadınların, günlük yaşamın neredeyse tüm alanlarını düzenleyen vakıf konusunda önemli ölçüde etkili oldukları açıktır. Kuşkusuz, Padişah ailesine mensup kadınlar bu hususta öncülük etmişlerdir.

Vakfiyelere bakıldığında, tıpkı erkekler gibi kadınlar da ağırlıklı olarak dîni faaliyetleri desteklemeye yönelik gayret sarf ettikleri görülecektir. Ancak Müslüman düşünce ve prensiplere bağlı olarak yaşamını düzenleyen Osmanlı toplumunda bu yöneliş doğal olsa gerektir. Ayrıca vakıfların konusu hayatın bütün alanları olduğuna göre, halkın dîni-dünyevî işler gibi

keskin bir ayrım yaptığı pek söylenemez. Eğitimin, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere tüm dîni kaynaklarca ön planda tutulması sebebiyle, vâkıflar ve vâkıfeler arasında adeta bir yarış alanı konumunda idi. Çalışmamızda da görüldüğü gibi, eşler arasında ortak vakıfların kurulması sıkça rastlanılan bir husus olmuştur.

Vakıf kurumu güçlü kural ve teamüllere bağlı olmasından dolayı, kadınların bu teamüllerden bağımsız hareket ettikleri söylenemez. Aslında teamüller zaten toplumun ihtiyaçlarına paralel olarak gelişmiş ve yerleşmiştir. Esas vurgulanması gereken husus ise kadınların, bazı yerlerde kurulan toplam vakıf sayısında 1/3 gibi yüksek bir orana sahip olmalarıdır. Zira kadınlar, Osmanlı toplumunda yüksek gelir sahibi olan idareciler ve askerler arasında yer almamışlardır. Ancak çoğunlukla bu konumda bulunan insanların eşleri olarak, her alanda olduğu gibi, eğitim alanında da toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya gayret etmişlerdir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- Edirne Şer'iye Sicilleri, Defter No: 4827 Sayfa No: 110 (23 Rebiülevvel 1176 / 12 Ekim 1762).
 Rodosçuk Şer'iyye Sicili, 08594.00001, v. 17b (27 Zilhicce 1171 / 1 Eylül 1758).
 Rodosçuk Şer'iyye Sicili, 08453.00016, v.44/b. (1-10 Şevval 981 / 24 Ocak-2 Şubat 1574).
 Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, V-095357 (Evâhir-i Cemaziyelahir 1275 / 25 Ocak 3 Şubat 1859).
 VGMA Defter No: 623, Sayfa No: 272, Sıra No: 292. (6 Receb 1090 / 13 Ağustos 1679).
 VGMA Defter No: 623, Sayfa No: 272-273, Sıra No: 293. (6 Receb 1090 / 13 Ağustos 1679).
 VGMA Defter No: 987, Sayfa No: 032, Sıra No: 007. (27 Şevval 1178 / 19 Nisan 1765).
 VGMA Defter No: 988, Sayfa No: 224, Sıra No:128. (1 Muharrem 1287 / 3 Nisan 1870).
 VGMA Defter No: 989, Sayfa No: 134, Sıra No: 099. (3 Cemaziyelahir 1240 / 23 Ocak 1825).
 VGMA Defter No: 989, Sayfa No: 238, Sıra No: 187. (1 Şaban 1278 / 1 Şubat 1862).
 VGMA Defter No: 990, Sayfa No: 7, Sıra No: 6. (4 Rebiülevvel 1319 / 21 Haziran 1901).

Araştırma Eserler

- Atalay, İ. (2008) Avrupa'da Türklere Karşı Önyargıların Tarihsel Gelişimi ve Bunların Yazınsal Yapıtlarda Yansıması *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Erzurum.

- Aydın, V. (2003) Türk Yönetim Tarihi Açısından Vakıf Sistemi ve Eğitim Yönetimine Katkısı, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.8, S. 1.
- Bosna Hersek Vakfiyeleri, (2016) Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Editörler: Mevlüt Çam & Rahman Ademî, Ankara.
- Buhari Hadis Külliyyatı, (2010) Sağlık Yayınları, İstanbul, Cilt II.
- Çizakça, Murat (tarihsiz), *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Çiftçi, C. (2004), 18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı 36, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara.
- Demirtaş, Z. (2007), Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, S.1, Elazığ.
- Dulum, S. (2006), *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitim ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Faroqhi, S. (2011) *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Giray, M. (1992) "Berat", *TDVİA*, C.5, İstanbul.
- Gümüş, T. T. (2014), Caen'li Ralph'ın Gözünden Türkler: Birinci Haçlı Seferi, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.14.
- Gündüz, A. (2012) Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi, *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS, International Journal of Social Science*, Volume 5, Issue 5, October.
- Koçer, H. A. (1972), Türkiye'de Kadın Eğitimi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Ankara, C.5, S.1.
- Koyuncu Kaya, M. (2014), Vakıf Kurucusu Olarak Osmanlı Esnafı (18. Yüzyıl İstanbul Örneği), *Vakıflar Dergisi*, 42, Aralık.
- Okur, K. H. (2005), Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuud Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1-2, C.IV, S.7-8.
- Özcan, T. (2003), *Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK, Ankara.
- Singer, A. (2004), *Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te bir Haseki Sultan İmareti*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Taşkın, Ü. (2008), Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.3. (sosyalarastirmalar.com 14.11.2017)
- Tekinay, S. (1985), Vakıfların İmparatorluk Hayatındaki Olumlu ve Olumsuz Etkileri. *Vakıf Haftası Dergisi*.
- Telliöğlü, İ. (2016), İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının konumu Üzerine, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, S.55, Erzurum.
- Türkoğlu, İ. (2013), Osmanlı Devleti'nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.18.

Somel, S. A. (2000), *Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi, KEBİKEÇ İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S.10, Ankara.

Yaşaroğlu, M. K. (2002), "Koca", *TDVİA*, C.26.

Yılmaz, İ. (2012), Osmanlı Kadın Tarihine İlişkin Birkaç Not, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S.10.

Web Sitesi

http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V01_N01_A08.pdf. (18.05.2016)

PARA VAKIFLARININ PARA İŞLETME YÖNTEMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AYDIN KUDAT*

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZ

Genel manada ilmiye diniye ve içtimaiye diye tabir edilen kamusal alanlarda, medrese, imarethane, han, cami, şifahane ve imaret gibi akarat vakıfları vardır. Kurumsal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla toplumun istifadelerine direk olarak sunulan bu akarat vakıfları gayri menkullerden müteşekkildir. Bunların yanı sıra başında hem bu mekânların işe ve idamesini sağlamak hem de toplumun ilmi, dini, sosyal ve ekonomik gibi birden fazla açıdan ihtiyaçlarını karşılamak üzere nukûd vakıflarının doğmasına vesile olan vakıf kısımları da vardır. Akarat dışındaki vakıflar, genelde ikinci maksada matuf olarak kurulanlardır. Birden fazla cihetten daha yaygın bir işleve sahip olan para vakıfları bi't-tab' (dolaylı olarak) sunulan vakıfların ekseriyetini teşkil etmektedir. Bu tür vakıflar, toplumun içtimai durumuna göre asgari ihtiyaçlarını karşılamada buna bağlı olarak mal ve hizmetlerin üretiminde daha aktiftir. İslam medeniyetine ait infak amelîyesinin bir kısmını teşkil eden ve mali ibadet hüviyetli olan vakıf organizasyonlarının nev'-i şahsına münhasır teşekkül ve işleyiş biçimi vardır. Bununla beraber, fıkıhın tedvin döneminden itibaren tarihi süreç içerisinde bu organizasyon etrafında zengin bir teorik ve pratik külliyat oluşmuştur. Bunun iki önemli özelliği tebarüz etmiştir. Kâr amacı taşımaması diğer bir ifadeyle sahibine maddi kazanç sağlamaması ve toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşılama amacının olmasıdır. Özellikle para vakıflarının yaygınlık kazanmasıyla bu amacı gerçekleştirmek üzere iktisadî hayatta önemli bir alan işgal edebilmiştir. Bu zengin kültür mirastan hareketle nukûd vakıflarında diğer iktisadî organizasyonlara benzer işletme yöntemleri olabilmektedir. Biz bu makalemizde para vakıflarının işletme yöntemlerini ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Para Vakıfları, Şirket, Para İşletme Yöntemleri ve Modelleri

AN EVALUATION ON MONEY OPERATIONS METHODS OF CASH WAQFS

ABSTRACT

Real estate waqfs which operated insitutions such as madrasahs, soupouses, hans, mosques, and hospitals had been active in the fields of education, religion and charity. These waqfs which tried to meet institutional needs of the society generally consisted of real estates. In close connection with these waqfs, there were their sections, which contributed to the emergence of cash (nukud) waqfs to meet educational, religious, social and economical needs of the society and to ensure the maintenance of waqfs by providing their supplies. The waqfs other than real estate waqfs were generally established to serve the second aim. The cash waqfs which had many different functions constituted the majority of these waqfs which provided indirect services. These waqfs had been more active in meeting minimum needs of the society in accordance with its social situation and in producing goods and services for this purpose. The waqfs were the part of charity works within Islamic civilization and helped to fulfill financial requirements of Islam. They had a unique composition and a unique method of operation. Nevertheless, a rich theoretical and practical corpus was created around this organization, beginning from the codification period of the fiqh. Waqfs were non-profit institutions; they were not supposed to create any financial gain for their founders. They would work only to meet the needs of the society. Especially, with the widespread use of cash waqfs, waqfs had an important place in economic life to realize this aim. Within this rich cultural heritage, it is possible to find money operation methods in cash waqfs similar to those in other financial institutions. In this article, money operating methods of cash waqfs will be studied.

Keywords: Cash waqfs, Company, Methods and Models in Money Operations

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, E-mail: akudat@ybu.edu.tr

Sermayesinin tamamı veya bir kısmı nukûddan müteşekkil olan vakıflar *para vakıfları* veya *nukûd vakıflar* (VGMA Defter No: 626/2, Sayfa: 476, Sıra: 560) olarak tavsif edilir. Hukukî olarak bir şeyin devredilmesinde aracılık yapan değer birimi nukûd sayılır (DİA, 36/466). Bu anlamdaki nukûddan müteşekkil olan vakıflar, farklı kategorilerde incelenmiştir. Para vakıfları, paranın taşınabilir bir ürün olması hasebiyle Menkul Vakıf kategorisinde, kendisinden istifade edildiğinde aslının yok olduğu bir değer birimi olması hasebiyle Te'bîd Şartının gerekli görülen ve görülmeyen vakıf türleri kategorisinde veya akar gibi müstecerattan olmaması hasebiyle kiralaması sahîh olmayan vakıf kategorisinde ele alınmıştır. (İbn Teymiye, 1995, s. 19/252). Bu ve benzeri durumlar gerek teşekkül safhasında gerekse işleyiş ve değerlendirilmesi safhasında söz konusu vakfiyelerin hukukî olarak birden fazla şekilde tanımlama ve yorumlamaya vesile olmaktadır. Örneğin, mütevellinin, vakıf sahibinin mi yoksa vakıftan istifade edenlerin mi vekili olduğu hususu, vakıf sermayesinin kimin ortaklığıyla, ne şekilde işletileceği veya kimlere tahsis edileceği hususu vakfiyelerin kategorik olarak farklı şekillerde tanımlanmasında rol oynamaktadır.

Aslının tüketilmeden kendisinden istifade edilemeyen menkul vakıf türlerinden nukûd vakıflarına, mislinin baki kalması aslının baki kalması gibi görülmesiyle (İbn Nuceym, 1997, s. 5/219) hayrî işlerin inşâ ve ihyasında ayrı bir dinamiklik kazandırmıştır. Böylece para vakıfları toplumsal kalkınma ve sosyal refahın tesisine dönük iktisadi hayatta geniş alan bulabilmiştir. Bu muhteva, vakf kelimesinin lügavi olarak ifade ettiği statik ve durağanlık gibi mefhumdan ziyade, cereyan eden aslının baki (habs), menfaatinin daim (tesbîl) olması gibi istilahî mefhumunun ruhuna daha uygundur. Zira İslam medeniyetine ait olan vakıf ameliyesinin hakikati statik değil dinamiktir (Kardavi, 1969, s. 109).

Vakıfların işletilmesi açısından istibdâla mahal olmayan gayrimenkul olan kısmı, genel olarak müsakkafat ve müstecerat gurubuna girerler ve istirbah, istiğlâl ve istimâl/istinmâ (kazançlandırılıp ve artırılma) edilirler. İçinde nukûd vakfının da yer aldığı kısım ise genel olarak istiğlâl edilirler ve bu grup müsteğallat grubunda değerlendirilir. İstiğlâl terimi, bazen istirbah veya istinmâ olarak da yer alır. Bu işlem ya karşılıklı akit yoluyla ya da ortaklık yoluyla gerçekleşir. Tanım ve pratikler farklılık arz etse dahi hepsinde nukûd olan vakıf sermayesini müteşebbis, ecîr veya amil gibi emek ortaklığıyla üretim, yatırım veya ticarete değerlendirilmesi söz konusudur. Bu işletme ve değerlendirme işi de İslam hukukuna göre tanımı yapılan ve

sınırları tahdit edilen akit ve iştirak teorilerine göre hangi kategoriye dahil edilmesi gerektiği hususu, vakıf ameliyesindeki tarafların hukûkî konumu ve yetkileri, akitleşme formatı ve akde mahal olan eşya veya işin mahiyet ve vasfına bağlıdır. Dolayısıyla bu aşamalarda meydana gelen işlem ve pratikler, hukûkî açıdan birden fazla tanım ve iştirak türleriyle yorumlama imkânı doğurmaktadır. Bu noktadan hareketle nukûd vakıflarının işletilmesinde takip edilen yöntemler üzerinde duracağız.

Sosyal ve İktisadi Bir Kurum Olarak Para Vakıfları

Mali bir ibadet olan vakfın, nev-i şahsına münhasır teşekkül etme unsurları ve işleyiş şartları vardır. Toplumun sosyal ve ekonomik hayatında meydana gelen gelişim ve değişime paralel olarak bu alanda hizmet veren müesseseler de iktisadi ve sosyal hayatta farklı şekillerde teşekkül imkânını bulmuştur. Bu müesseselerin temel dayanağının dînî nasslar olduğunu öncelikle ifade etmek gerekir. Vakfiyenin malî bir ibadet olması ve iktisadî hayatla çok yönlü mütedahil olması hasebiyle tarihi süreç içerisinde zengin bir fikhî külliyyat oluşmuştur. Bunların ekseriyetinin icthadi ve örfî olması hasebiyle zaman ve mekânın teğayyürü ile farklı yöntem ve modellerin meydana çıkmasına vesile olmuştur. İnfak safhasında sarf mahalleri de teğayyür edebilmiştir. Ayrıca İslam hukukunda vâkıfın şartı şariin nassı gibi telakki edilmesi ve süreç içerisinde gelişip çeşitlenen bu mali ameliyeyle ilgili oluşan fikhî müktesebât, söz konusu ameliyeye sosyal ve iktisadi hayatta geniş bir alan ve uygulama vus'atı kazandırmıştır. Toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında, sosyal refahın sağlanmasında Osmanlı döneminde güzel örnekleri bulunan bu vusattan farklı tanım ve yaklaşımların geliştirilmesi mümkün olabilir. Diğer bir ifadeyle bu tecrübî birikimden vakfiyelerin birden fazla safhasını akit ve iştirak teorileriyle tanımlamak ve buna göre toplumun sosyal ve iktisadî hayatının geliştirilmesinde farklı modeller ortaya koymak mümkün olabilir.

Bidayetten itibaren Müslümanlar vakıf ameliyesini ibadet niyetiyle, Allah rızası, amel defterinin kapanmaması ve ahiretteki sevabı kazanma mülahazasıyla gerçekleştirdiklerini belirtmek gerekir. (el-Fevzan, 2006, s. 158) Bu bağlamda dört noktayı vurgulamak gerekir. Birincisi, tarihi süreç içerisinde gerek akar gerekse nukûd vakfiyelerinin tanzim ve tescilinde dînî ve ührevî mülahazalar merkezi konumdadır. İkincisi, Osmanlı dönemi para vakıfları belgelerine bakıldığı takdirde tescil ve tanziminde birinci derecede dînî mülahazaların etkili olduğu görülmektedir. Üçüncüsü, nukûd vakıflarının

tanziminde ille-i gaiye bu olmakla beraber, kamu ve özel kurumlar nezdinde sosyal ekonomik olarak toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir işlev görmüşlerdir. Dördüncüsü, dolaylı olarak ve ikincil derecede hasıl olan maksatlar, toplumun ihtiyaç duyduğu ve devletin uhdesinde olan çok önemli kurumsal hizmetler ifa etmiştir. Bunun yanında sosyal kalkınma, gelir dağılımındaki dengesizliği önleme, müteşebbis ve esnafın finansman ihtiyacını karşılama ve neticede tefecilik ve faize karşı bir nevi önleyici kalkan görevi üstlenme gibi bir misyon ifa edebilmiştir. (Aslan, 1998, s. 93-119)

Sonuç olarak dînî mülahazalarla gerçekleştirilen vakfiyeler, içtimai ve iktisadi sahada özel ve kamusal birimlerin yanında kâr amacı olmayan organizasyon olarak sosyal refahı destekleyici ve iktisadî piyasayı dengeleyici bir sektör olarak tebarüz etmiş, ibadet ve sevap niyetiyle girilen bu ameliye, süreç içerisinde sosyal ve ekonomik açıdan birçok maksat ve gayenin husule gelmesine vesile olmuştur.

Para Vakıfları ve İktisadî Hayat

Sosyal ve iktisadî bir kurum olarak vakıf, gelişen ve hızla değişen günümüz iktisadi hayatın ortaya çıkardığı yöntem ve modellerle tam uyum ve entegrasyonu mümkün olmayabilir. Bu durum İslam hukuku açısından sınırları tahdit edilen akit teorileri ve şirket çeşitleri için de söz konusudur. İslam medeniyetine ait olan bu düzenleme, in'ikad formülasyonundan, tes-cil ve tevliyet yönetimine, vâkıfların şartları ve vesikanın düzenlenmesine, işletim ve infak mahalline kadar nevi şahsına münhasır özellikleri olan bir ameliyedir.

Yukarıda belirtildiği üzere geneli itibariyle örf ve teamül bağlamında formülize edilen menkul vakıflar, sosyal ve iktisadî alanda değerlendirilmesinin önünde kayda değer engeller yoktur. Bu yönüyle sosyal alandaki meyveleri bağlamında diğer infak türlerinden de farklı ve daha etkilidir (İbn Kudâme, 1983, s. 5/1) Bunun en belirgin özelliği ise aslının/mislinin tükenmeyip baki kalması ve meyvelerinin devamlı olmasıdır (İbn Abidin, 1984, s. 4/439). Bu husus, tüzel kişilik, verimlilik, süreklilik ve kalıcılık vasıflı günümüz ekonomik piyasayla entegre olma imkânı vermektedir.

Vakıf sahibi kişilerin ölümsüzlük özlemini gideren sadaka-i cariyeye (sürüp giden, tükenmeyen) hükmü şahıs hüviyetiyle ölümsüzleşmektedir (Ebu Dâvud: Cihad, s. 147) Onun için hayatın hiçbir döneminde yok olmayan/yok edilemeyen, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılama hususunda ictimai

boyutu öne çıkan salih ameller içinde vakıf kurumu öne çıkmaktadır. Bunu sağlayan bazı hikmetler şunlardır: Birincisi toplumun yararının öncelenmesi (ta'avun ve îsar), ikincisi, sadece Allah rızasının gözetilmesi (Allah rızasına uygun olmayan vakıf geçersizdir), üçüncüsü, temel naslarla çelişmediği sürece bir iktisadi organizasyon olarak iktisadi hayatın gerektirdiği şekilde formülize edilebilirliği.

Ortaklığın tabiatı gereği tarafların mağdur olabileceği (Sad, 24) hakikatinden hareketle bunu önlemeye dönük tedbirleri almada fevkalade hassas olan İslam, (Ebu Davud, Büyu 26, (3383) hukûkî olarak iktisadi işlerde, tarafların aldatma-aldanma ihtimalinin olmadığı akitte kapalılığın bulunmadığı ve ribaya yol açmayan ortaklık ve şirket modellerini önermektedir. Bu durum mali müesseseler olan vakıflar için de söz konusudur. Ebu Hanife'ye göre muamelatta konu ile ilgili açık tanımlar yoksa Müslümanların kendi aralarındaki akitlerine imkân nispetinde cevaz vermek esastır (Merginani, 1965, s. 212). Yukarıda değinildiği üzere nevi şahsına münhasır bir teşekkül olmakla beraber, söz konusu bu fikhî izahata göre para vakıflarının farklı biçimlerde işletilip toplumun değişik ihtiyaçlarını karşılamada değerlendirilmesine vüsat vardır. Nitekim Osmanlı vakıf tecrübesindeki yöntem ve modellere bakıldığında murabaha yöntemi ve mudârabe (emek-sermaye) ile inân (sözleşmeye dayalı olan ortaklık modeli) gibi ortaklık tipleri görülebilmektedir (Çizakça, 1999, s. 70). Ayrıca iktisadi hayatın gerektirdiği şartlara göre ismi konulmamış ortaklık şekilleri de söz konusudur. İslam hukukuna göre kesin nass bulunmadığı, fıkıh kitaplarında da hakkında kesin düzenleme yapılmayan konularda Müslümanlara her türlü sözleşme ve işlemlerinde serbestlik prensibi benimsenmiştir. (Mecelle, md. 1060, 1234) Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) Müslümanlar kendi aralarında belirledikleri şartlara uyarlar diye buyurmuştur (Kastallânî, 1996, s. 50).

İslam hukukunun ilkelerinden biri olan toplumun maslahatı nerede ise Allah'ın dînî de oradadır (Krş, 81, vd.) kaidesinden hareketle ortaklık işlemlerinde dinin temel naslarına ters düşmemek kaydıyla iktisadi ve idari herhangi bir düzenlemeye karşı değildir. Zaman ve mekâna göre söz konusu alanda faaliyet gösteren birimlerin yaygın uygulamalarına ve ortakların zararına olmamak kaydıyla (Kasanî, 1910, s. 6/69) usul-i hamse noktasında halel olmadığı yararın mülahaza edildiği ve bu hususlarda alınan tedbirler devrede olduğu sürece insanlar kendi ve toplumun yararı doğrultusunda her türlü işlemleri gerçekleştirebilirler (Gazali, 1997, s. 1/ 416).

Para Vakıflarının Misyonu ve İşleyiş Çerçevesi

Para vakıflarının tescil vesikalarında sermaye miktarı, tevliyet, işletme, sarf mahali ve kuruluş gayesi gibi temel unsurların yer aldığı vakıf şartnameleri incelendiği takdirde vakıfların dinî amaçlı olmalarının yanı sıra kamusal alanda birçok ihtiyacın karşılanmasında önemli bir misyon ifa etme mülahazalarının da söz konusu olduğu görülecektir (VGMA Defter No: 730, Sayfa: 63, Sıra: 36; Edirne Şer'îye Sicilleri Defter No: 4675 Sayfa: 21-22; VGMA Defter No: 624, Sayfa: 267, Sıra: 222). Dolayısıyla para vakıfları, sadece sosyal yardımlaşmanın bir kurumu olarak yetinilmemiş iktisadi hayatın adil bir şekilde dönmesine de vesile olmuştur (Akgündüz, 1996, s. 41).

Sosyal tabakalar arasındaki farklılığı kaldırmak, sürdürülebilir ve süreklilik arz eden infak ameliyesine olan dînî teşvik (Bakara, 43, 83, 110; Nisâ, 77, 162; Nûr, Beyyine, 5) Müslümanların kültüründe özellikle vakıf şeklinde kurumsallaşmıştır (Faroqhi, 1994, s. 286). Bu bağlamda hayrî, ictimâî ve iktisadî açıdan para vakıflarının misyonunu aşağıdaki başlıklarda sıralamak mümkündür:

1- Sosyal amaçlı olup kâr hedefi gütmeyen vakıflar, iktisadi alandaki dengesizliği azaltmada önemli rol oynamaktadır (Öztürk, 1983, s. 2). Toplumun sağlık, eğitim, ibadet ve barınma/bayındırlık gibi ortak ve zaruri ihtiyaçlarını karşılamının yanında sosyal kurumların iâşe ve idamesi için finansman sağlayan para vakıfları, dinî ve sosyal kurumlar olarak, toplum hayatında, refahın istikrarı ve devamlılığın sembolü olmuşlardır (Yalçın, 1979, s. 184).

2- Birer iktisadî organizasyon olan para vakıfları, kâr ederler. Fakat kâr amaçlı organizasyonlar değildir. Ekonomik kalkınma yerine toplumsal ihtiyaç merkezli kurumlardır. Esas itibarıyla, sahiplerine ya da kurucularına kâr sağlama amacı gütmeyen kuruluşlar olarak bilinen bu yapılar, bazen kâr yaparlar. Ancak, kurucularına kâr dağıtmazlar. Sağlanan kârı tekrar kurucularının hayrî amaçları ve vakfiyenin misyonu için kullanırlar (Yalçın 1979, s. 184). Diğer bir ifadeyle toplumun zaman ve koşullara göre değişiklik arz eden asgari geçim ihtiyaçlarını karşılamayı, bu bağlamda kamusal temel hizmetleri ifâ eden kurumların iâşe ve idamesini sağlama gayesindedir.

3- Allah rızasına nail olmak için toplumun asgari ihtiyaçlarını karşılar. Kamu ve özel sektörlerin yanı başında üçüncü bir birim olarak yer alan gün geçtikçe iktisadi ve sosyal hayatta gücünü hissettiren günümüzdeki kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, İslamî referanslı vakıflar arasındaki farklılık, kâr yerine başka bir fayda hedeflemeleri olarak görülmektedir. İslamî vakıf

dışındakilerde bireysellikten bir kopma ve toplum faydası düşünülmesine rağmen Allah'ın aşkın boyutuna teslimiyet fikri, modern kâr amacı gütmeyen kuruluşların pek çoğunda mevcut değildir (Yalçın 1979, s. 184). Nukûd vakıflarının gerek teşekkülünde gerekse sarf hususunda bu mülahazadan sarfı nazar edilmemiş, işletilmesinde söz konusu mülahazaya hanel getirilmemiştir. İslamî vakfiyelerde bu hedef birinci derecede ilâhî ve uhrevîdir. Dolayısıyla insani ve ahlaki ilkeler ön plandadır.

4- Velayet-i amme mürakebesi altında amme hizmetinde sürekliliği sağlamaktadır. Hükmî şahsiyeti olan söz konusu vakıflar, iktisadi hayatta uyum sağlayıp kendine yer edinebilmiş, hem yanı başında yer alan velayeti ammenin sıkı denetimi yardımıyla ve kurumsal yönetim anlayışıyla, mal ve hizmet üretimi piyasasında etkinliğini sürdürebilmiştir. Kendini sürekli yenilemeye müsait ve zaman –mekânın değişimiyle gelişmeye müsait bir hüviyete sahip olan İslâm hukûku çalışmalarında tüzel kişilik, mefhum olarak ele alınmış ve temel prensipleri tespit edilmiştir. (Hatemi, 1994, s. 84.) Süreklilik arz eden sosyal kalkınmayı ve tüketim disiplinini sağlayabilmiştir. Mahkeme-i şeriyeye/kâdılık makamı, öncelikle vakfiyenin tanzim ve tescilini hukuka uygunluğu açısından denetler. Devletin ilgili birimleriyle beraber, işletim ve harcama açısından denetler. Dernek, vakıf, sendika, şirket gibi oluşumlar hukuken varlık kazandıkları anda tüzel kişilik kazanırlar ve bu tip oluşumlara özel hukuk tüzel kişisi denilmektedir (Özsunay, 1969, s. 1). Tüzel kişilikler şahsiyetleri icabı haklardan istifade ederler ve kullanırlar, alacaklı ve borçlu olurlar (Birsen, 1958, s. 395).

Hükmî şahsiyetle ilgili olarak Mecelle'de şu ifadeler vardır: Ecîr-i hâssın müsteciri bir şahıs olduğu gibi, şahsı vahid hükmünde olan müteaddit şahıslar dahi olabilir (Mecelle, md. 423). İşte Mecelle müstecirin yani kiracının şahsı vahid hükmünde olan müteaddit şahıslar olabileceğini belirtmekle ve müteaddit şahısların şahsı vahid sayılabileceğini kabul etmektedir (Haydar, 1330, s. 1/694.) İslâm hukukçuları, yeri geldikçe bu konuya değinmiş ve üzerinde durmuşlardır. Özellikle, beytülmal, vakıf gibi müesseselerin işleyişini izah ederlerken, bu kurum ve kuruluşların, hakiki şahıslar gibi vazife gördüklerini bu müesseselerin gerçek kişiler tarafından temsil edildiğini ifade etmişlerdir (Köse, 1998). Nitekim içinde Şafii ve Hanbelî hukukçuların yer aldığı bir grup vakfın hukûkî işlemlere taraf olabileceğini söylemişlerdir. Ayrıca Hanefi ve Şafii âlimler mütevellî vakıf adına (kadıdan izin alarak ve vakıf maslahatına dönük olarak) borçlanma yoluna gidilebileceğini söylemişlerdir. (Neveî, Ravda, 5/342; İbn Kuddame, s. 5/640-641; İbn Abidin 4/439; İbn Nuceym,

194; el-Bahrü'r-Raik, 5/259). Bilindiği üzere vakıf kurucusu, vakfi tasarlayıp gerçekleştirdikten sonra bir hükmî şahsiyet meydana gelir ve vâkıf bu hükmî şahsiyetin tüzüğünü vakfiye adıyla düzenler (Akgündüz, 1996, s. 297).

5- Kurumsal sosyal sorumluluk bilincinin merkezi konumda olduğu para vakıflarında, ahlaki gelişme amaçlanmaktadır. Para vakıflarında elde edilen kazanç sosyal hizmetlere harcanır. Diğer bir ifade ile hedefte kâr değil ahlaki mülahazalar vardır. Amaç ile araç yer değiştirilmez. İslâm fihhının ahlâki kodları bağlayıcı olup asl-ı mala hâlel getirmemek ve faize/harama bulaşmamak gibi Allah'a hesap verilebilirlik vardır.

Para Vakıflarının İşletme Yöntemleri

Sermayenin bir kısmı veya tamamı nukuttan müteşekkil olan vakıflar, emek ortaklığıyla üretime kanalize edilmek veya akara tebdil edilip icara verme gibi genel yöntemlerle ticarete değerlendirilebilmektedir. Bu durumda vakfın işletme alanının sınırlarını ve değerlendirme yöntemlerini sınırlandıran eden şu hususlar sözkonusu olmaktadır: dînî hüviyetli bir birim olması hasebiyle teşekkül, işletim ve infak safhalarında fihhın gerekli gördüğü mülahazalara riayet etme, vâkıfın şartlarına ve vakfın kuruluş amacına tam olarak riayet etme.

Yukarıda değinildiği üzere kamu yararının olduğu ve temel nasslarla çelişme söz konusu olmadığı sürece vakıf sermayesini farklı yöntemlerle işletmenin İslam hukuku açısından mahsuru yoktur. Geneli itibariyle örf ve teamül bağlamında formülize edilen menkul vakıflar, sosyal ve iktisadi alandaki rayiç yöntemlerle değerlendirilmesinin önünde kayda değer engeller yoktur (İbn Kudâme, 1983, 5/ 1). Para vakıflarının işletme yöntemleri alanında yapılan çalışmalardan Osmanlı dönemi para vakıfları pratiğine bakıldığında birde fazla yöntemle işletildiği görülmektedir.

Karz yoluyla işletme: Kırâz müdarabanın diğer bir adıdır. Karz ise borç demektir. Bazı vakfiyelerde idane diye yer almaktadır. Örnek olarak bkz. *Gazanfer Bey bin Abdullah Vakfi, Mentеше Valisi Abdullah oğlu Gazanfer Bey'in, Rodosçuk'ta bulunan Emir Sinanüddin'in, 200.000 dirhemi inşa etmiş olduğu camide Kur'ân-ı Kerim tilaveti, Ata deresi üzerindeki su yolunun bakımı, Köse İlyas Vadisi üzerindeki köprüünün bakımı için ve evlatları için vakfetmesi... Evail-i Şevval 978 / 26 Şubat-7 Mart 1571; VGMA Defter No:2105, Sayfa:230-235, Sıra: 148; 580 Nolu Defterin 194. sayfa ve 90. sırasında kayıtlı Ayrıca "Mâ fihî mine'l-vakfi ve's-şurût cerâ inde'l-kâtibi'l-mürsel min cânibi's-şer'i'l-enver ale'n-nemtü'l- mebsût*

muhkemeten li-sıhhatihî ve lüzûmihi fihusûsihî ve umûmihî âlimen bi'l-hilâfi'l-cârî beyne'l-eimmeti'l-eslâf sümme câe ileyye ve ahbere bi-zâlike fe-neffeztü hükmehû. Dürri zâde es-Seyyid Mehmet Dürri el- Kâdîl-asker rûmîli güfira lehümâ. es-Seyyid Mehmet Dürri” şeklindeki siyakatla başlayan İstanbul'da Mevâliden “Mehmet Asım Efendi ibni'l-merhûm müsevvid Mehmet Ali Efendi ibni İbrahim Efendi'nin vakfiyyesi örneği. No:14, İşbu hâkim mühri Anadolu Kazâskerliği tatbîk defterindeki mühriin örneği olduğu tasdik kılındı.21/1/939, İstanbul müftülüğü resmî mührii ve imzâ . F. Ülgener.

Vakfiyelerde yer alan idâ'a ve idâne, karz tabirinden farklı manalarda yer almaktadır. Nukûd vakıflarında karzın işleyişi müamele-i şeriye şeklinde cereyan etmektedir. Beyü'l-Vefanın farklı versiyonları devreye konulmaktadır. Mütevellî ve vakıf yönetimi, vakıf malını şartnamede yer almadığı veya kadı tarafından onaylanmadığı sürece karz-ı hasen olarak dağıtamaz. Ancak evkaf vezareti, eytam sandığı ve toplum maslahatı için karz-ı hasen veya geri ödemesiz kredi verebilir (Zuhayli, 1994, 6/ 9).

Bida'a yoluyla işletme: Lügat anlamı ticarete konu olan her türlü mal demektir (Lisanü'l-Arap, 1/324). İslam hukukçuları da bu manada kullanmışlardır. Buna göre fikhın bir terimi olarak bida'a terimi, karz, kırâz, icar ve cüalenin zıddı olarak kullanılmakta ve sermaye sahibi, ticaret yapmak ve elde edilecek kazancın hepsinin sermaye sahibine ait olmak kaydıyla birine vermesi anlamına gelmektedir. Bir ücret ve kâr payı beklentisi olmadan meccanen ve teberru amacıyla bir malı ticarete işletmek bida'a kavramı içindedir. Hasbi olarak mütevellîlerin veya işletenlerin yaptıkları da bu kabilden olsa gerekir. Hulasa kişi vakıf parasını işletmek üzere birine verdiğinde; kazancın ikisi arasında olması durumunda kırâz olur, sadece işleten kişiye ait olursa karz olur, sadece vakıfa ait olursa bida'a olur. Hiçbiri sözleşmede tayin edilmediyse yine bida'a olur (İbn Esîr, 3/31). Ancak şu var ki, meccanen diye şart koşulmadığı durumlarda emeğin saygınlığı, Müslüman'ın alın terinin kutsallığı ve teamül/ örf/ gelenek/ adette emek sahibine bir ücret verilecekse ücreti misliyle verilir.

Mudârabe yoluyla işletme: Mudârebe, emek-sermaye ortaklığı demektir. Para vakıflarının işleyişinin ekseriyeti sermaye ve emek ortaklığı biçimindedir. Emeğin etken amil olduğu İslam iktisadında geniş anlamda mudârebe gerek teşebbüs gerekse işletme safhasında bu ruha uygun olarak nukud vakıflarında tezahür etmektedir. Mudârebe mürekkep bir akittir (vekâlet, müşareke, icare ve gasb vb). Ayrıca çoğu hukukçular bu ifade yerine başka ifa-

deler kullanmışlardır. En çok kullanılan tabir Kırızdır. Dolayısıyla bir tarafta sermaye diğer tarafta emeğin yer aldığı iştirak ameliyelerinde adı konulmasa dahi bir çeşit müdaraba sözkonusu olur. İbnü'l-Bezzâz (ö. 827/1424)'ın ifadesi şöyledir: Dirhem, dinar, gıda maddesi ve mislî menkuller vakfedildiğinde bu caiz olur. Nakit para ve bu mislî menkullerin, satıldıktan sonraki satış bedelleri mudârebe veya bida'a yoluyla verilir. Elde edilecek kâr (rıbh) vakfın hayır cihetine sarf edilir. İbn Abidîn (ö. 1258/1836): Ölçü veya tartı ile satılan mislî menkuller vakfedildiğinde satılır, parası mudârebe veya bida'a yoluyla verilir. İbn Nuceym (0.970/1563): gümüş ile altının vakfedilmesi ihtilafsız caizdir, diye fetva vermiştir. Bu vakfedilen gümüş ile altın mudârebe veya bida'a yoluyla verilir ve elde edilecek kâr (rıbh) vakfedilen cihete sarf edilir (Döndüren, 2008, s. 4).

Murabaha yoluyla işletme: Para vakıflarında murabaha üç temel manada kullanılmaktadır. Birincisi istirbahdır. Muhtevası ve uygulama sahası en geniş olan uygulamadır. Belli esaslar dahilinde ribh kazanç getiren her türlü müamele demektir. İkincisi istibdal ameliyesinde olduğu gibi bir malı ucuz satın alıp pahalıya satmak, üçüncüsü bir malı peşin alıp vadeli satmak. Para vakıflarında bu yöntemler yaygın olarak kullanılmıştır. Kısa vadeli ve piyasa koşulları (şeri veya örfi, kanuni oran üzere) (VGMA Defter No: 738, Sayfa: 025-028, Sıra: 018)

Bey'i istiğlâl yoluyla işletme: Ğallet veya ğillet kazanç ve kazançlandırma çabası demektir. İstiğlâl terimi, bazen istirbah veya istinmâ olarak yer alır. Bu işlem de ya karşılıklı akit yoluyla ya da ortaklık yoluyla gerçekleşir. Fikhî tanımını yapabilmek için tarafların hukûkî konum ve yetkileri, sözleşme ve iştirak formatı ve akde mahal olan eşya ve işin ne olduğu önem arz etmektedir. Dolayısıyla yukarıda da ifade edildiği üzere bu aşamada meydana gelen işlemin, hukûkî açıdan birden fazla şekilde yorumlanması mümkündür. Müsakkafatla ilgili olan vakıflarda (akarın icareye verilmesi, tarlanın ekimi müzaraa ve işinin emeğinin karşılığı) istiğlâl, diğerlerinde ise istirbah kullanıldığı görülmekle beraber yekdiğerinin yerinde kullanıldığı olmuştur. İstimâl ise her ikisi yerinde de kullanılmaktadır. Her ikisi de vakıf malını değerlendirmek, nemalandırmak ve kazanç elde etmek manasındadır. Hepsinde emek ve sermaye ortaklığına dayanır. Buna şirâke denir. Bu manada müzaraa, müğarasa, müsakat ve icar dahi bir çeşit şirake müdârabesi olarak telakki edilebilir. Hukûkî manada beyü'l-istiğlâl ise bir malı, satıcının bu malı kiralayıcı şartıyla yapılan akittir.

Bunun beyü'l-vefa biçiminde ise satıcının, bir malı müşteriye ilerde parasını geri verdiğinde geri alma şartıyla satmasıdır. Böylece müşteri parayı değerlendirir. Satıcı ise akar malın kira vb. gelirinden istifade eder. Vakıf birine borç verir karşılığında bir akarı rehin misali alır ve kiraya vererek işler. Buna Hanefiler beyü'l-istiğlâl ve muamele (muamele-i şeriyye/meriyye) adını vermişlerdir. Bu yöntem borç verirken zarar etmeme ilkesine dayanmaktadır.

Akara tebdil veya nakde tebdil yoluyla işletme: Burada takas değil trampa yapılmaktadır. Yani rayice göre eşit değerde olanlar arasında değişim değil, fırsat oluştuğunda vakıf için ahrâ ve enfa olana tebdil söz konusudur. Bu ise velayet-i amme mümessili olan kişi veya makamın, kadı uzman ve bilirkişinin görüşü üzere gerçekleşir. Burada kısa vadeli yatırım yapılmakta ve risk minimize edilmektedir. Bu yöntemde gelecek ve beklenti satın alınmaz. O günkü değer ve gerçekler satın alınır. Satım aşamasında da yine bu mülahaza geçerlidir. (VGMA Defter No: 738, Sayfa: 025-028, Sıra: 018; VGMA Defter No: 989, Sayfa: 89, Sıra: 67). Bu yöntemde bilirkişi görüşü ve yetkili makamın fetva ile onayı önemlidir.

Kamusal kurumlar aracılığıyla işletme: Bu yöntem devlet uhdesinde olan bazı sosyal amaçlı kurumlarla iştirak yapmak suretiyle işletmek ile özetlenebilir. Evkaf bakanlığı kamu adına eytam sandığı ve ihtiyaç sahiplerine gerektiğinde hibe ve idane yapmaktadır. Örneğin borcun bir kısmını geri ödemesiz yapmaktadır.

Kamu kurumlarının ve özel kuruluşların finansman ihtiyacını karşılama yoluyla işletme: Bu kanalla işletilen vakıf paraları muamele-i şeriyye yoluyla istirbâh edilmektedir. Askeri mahkemelerde istirbah edilmesi gibi devlet kamu yatırımlarında kullanılmaktadır (Uzunçarşılı, 1988, s. 254).

Nukûd vakıfları, kâr elde eder; ama kâr amaçlı değildir. Ahlakilik ve İslam hukukuna uygunluk esastır. Ahiret düşüncesi merkezlidir, Allah rızası, hesap verebilirlik esastır. Para vakıflarının işletmesinde tebarüz edilen ilkelere şöyle özetlemek mümkündür: Ahlakilik ilkesi, toplumsal ihtiyaç merkezli olma ilkesi, mikro kredi mekanizması görevini ifa etme özelliği, bölgesel kurumlar olma özelliği ve bölgesel kalkınmaya katkı, yerinde destek verme ilkesi, İslami etik ilkelere bağlılık (Bulut & Korkut, 2017).

Bu vakıflar anılan tanım ve sınırlar çerçevesinde değerlendirilirken genelde karz şeklinde istirbah edilme yoluna gidildiğini görmekteyiz. Bunun

da tanımdan kaynaklanan bazı sebepleri vardır. En önemlisi te'bid ve asl-i mala halel gelmemesi duyarlılığıdır.

Bilindiği gibi kâr ve risk birbiriyle müsbet orantılıdır. Vakfın aslını hapsedip menfaatini paylaşmak şeklindeki tanımından hareketle yöneticilerin önünde iki yol vardır. Birincisi kâr marjını artırmak için bazı riskleri üstlenmek, ikincisi ise riski minimize etme karşılığında az bir kâr marjına razı olmaktır. Dolayısıyla büyük oranda güvene dayalı olan mudârebe ve kırâz yoluyla vakıf mallarını işletmek suretiyle kâr marjını artırmak yerine vakıf malının aslının kaybolmaması adına hem az bir kâr marjına razı olmak hem de kırâz yerine karza razı olunmuştur. Kırâz emek-sermaye ortaklığının diğer bir ifadeyle mudârebe için kullanılan bir tabirdir. Emek tarafını garantiye alır, sermaye tarafının riski devam eder. Karz ise sermaye sahibinin kâr marjını (az da olsa) garantiye alır, emek (vakıf malını çalıştıran esnaf) sahibinin zararına karışmaz. Diğer bir ifadeyle kırâz emek sahibini, muamele-i şer'î ile yapılan karz ise sermaye tarafını garantiye almaktadır (Döndüren 1991, s. 31) Burada üç husus gündeme gelmektedir. Birincisi; vakıf mütevellisi, vakıf şartnamesinde yer almadıysa enflasyonist bir ortamda bir miktar kâr payı almadan karz-ı hasen ile borç veremez. Ancak bazı vakfiyelerde kefil ve kuvvetli rehin ile ihtiyacı olanlara faizsiz ödünç verilmek üzere paralar vakıf edilmiştir. İkincisi, mütevellinin en önemli görevi vakıf malını zayi olmaktan, kaybolup heder olmaktan korumaktır. Mudârebe yoluyla işletmede bu risk daima vardır (Malikilerde tebîd şartı olmadığından böyle bir zorunluluk olmayabilir). Üçüncüsü, vakıf malını işletirken harama faize bulaştırmamak gerekir. Oysaki ribevî karz bir çeşit faizdir. İşte bu noktada muamele-i şer'iye devreye girmektedir. Nukûd vakfiyelerinde buna muamele-i ber vech-i hakkaniyet denir. İslam hukukuna göre bu muamelede en çok başvurulan işlem murabaha ve iyne olmuştur (Döndüren, 1991, s. 31).

SONUÇ

Vakıf, İslam medeniyetine has bir müessesedir. Bu medeniyetin başmuallemi ilk önce bu girişimi başlatmış ve tarihi süreç içerisinde Müslüman hayatının bir parçası olmuştur. Bidayette vakıf, bir kişi tarafından yapılır. Yapılan vakıf genelde bir gayrimenkuldür. Sarf yerleri de genelde ferdi olmuştur ve işletmesi de sınırlıdır. Günümüzde hem vakıf sahipleri birden fazla kişi olabildiği gibi sermaye ve sarf yerleri de çok farklı olabilmektedir. Bir kısmı cayma ve itiraz etme hakkı gibi sonuçları doğuran fasid mudârebe kategorisine girmekle beraber, teşebbüs, tevliyet ve işletme safhalarında ta-

sarrufa mahal olan sermayenin işletilmesi ve değerlendirilmesi söz konusu olduğuna göre geniş manada emekten söz edilebilir. Sermaye ile buluşan emek birden fazla tanımı mutevî olan müdarabayı meydana getirir. Emegün etken amil olduğu İslam iktisadî ruhuna uygun olan bu iştirak nukûd vakıflarında güzel şekilde tebarüz etmiştir.

Nukûd vakfî ameliyesi bir alım satım akdi gibi sonuçlanan/biten/el değiştiren değildir. Akitleşme formu ne şekilde olursa olsun, işletilme ameliyesi te'bid ve asl-ı malın muhafazası özelliği nedeniyle bir iştiraktır.

Osmanlı para vakıfları tecrübesi günümüz iktisadî şartlarına göre yorumlandığında özellikle Müslüman ülkelerin toplumsal kalkınmasında dengesizlikler ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasında bir model olduğu görülür. Tarihte yaşanan bu tecrübe bugün de yarın da uygulanabilir. Çağın gereklerine, dış etkenlere dikkat edilerek, ilke ve amaçtan taviz vermemek esas olmalıdır. Bu modelde bireyden ziyade çok ortak, tek kişi yerine heyet ve yönetim kurulu vardır. Denetim ve murakabe yanı başındadır. Velayet-i hasse ve velayet-i amme birlikte yer alır. Bu model, hayır cemiyetleri yardım sandıkları, zekât ve sadaka sandıklarından farklıdır. Örneğin günümüzde ihtiyaç sahiplerine yardım için birden fazla kurum ve cemiyetler bulunmaktadır. Bu kurumların kimi gıda yardımı yapmakta kimi eğitim, sağlık vb. alanlarda hizmet vermektedir. Ancak bunlar sıcak parayla yapılmakta ve neticede tüketim esaslıdır. Para vakıfları ise üretim esaslı kurumlardır.

Osmanlı döneminde kalkınma yerine toplumsal refahın önceliği ruhuna uygun gelişen ve örfî hal alan iktisadî hayat dinî kurumların teşekkülünde rol oynamıştır. Bu durum, özellikle iktisadî hayatın büyük bir bölümünde etkin olan vakıflarla ilgili düzenlemeler ve fetvalara yansımıştır. Günümüz iktisadî hayat bağlamında İslam ümmetinin arz ettiği durum ve şartlar altında kamu ve özel sektörlerin yanında kâr amacı olmayan fakat kâr edebilen, sosyal ve iktisadî açıdan birden fazla yöntem ve işletim modelleriyle yer alan vakıf kurumu vardır. Para vakıflarının kuruluş sistemi ve Osmanlı pratiğinin sosyal ve iktisadî içerikli araştırmalara konu edilmesi yeni ufukların ve imkanların oluşmasına fırsat oluşturabilecektir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar:

- Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakf Sicil: 1 Sh. 111-110-109
VGMA Defter No: 626, Sayfa No: 666-667, Sıra No: 694
VGMA Defter No: 989, Sayfa No: 37, Sıra No: 31
VGMA, Defter No: 629, Sayfa No: 29, Sıra No: 13
VGMA, Defter No: 987, Sayfa No: 263, Sıra No: 093
VGMA Defter No: 989, Sayfa: 89, Sıra: 67
VGMA Defter No: 738, Sayfa: 025-028, Sıra: 018
Rodoscuk Şeriye Sicilleri: 08606.00005
Rodoscuk Şeriye Sicilleri: 8639.00013, v.25a-b
Saraybosna Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakf Sicil: 1 Sh. 111-110-109 (jpg: 108-107-106) Sıra: 233

İkincil Kaynaklar:

- Âbidîn, İ. (1984). Muhammed b. Ömerî'l-Hanefî (ö. 1252/1836). Hâşiye 'alâ Reddî'lmuhtâr, 731.
Akdağ, M. (1959). Türkiye'nin iktisadî ve içtimâî tarihi (No. 131). Türk Tarih Kurumu Basimevi.
Akgündüz, A. (1996) *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, OSAV Yayınları, İstanbul.
Akgündüz, A. (2000) *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı
Alaüddin el-Kasanî (1910) *Bedaiu'sanâi' fi tertibi's-şerâi'* 7. cilt, Matbaatü'l-Cibaliye
Ali Haydar Efendi (1330) *Dürarü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul.
Aslan, N. (1998) Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarının Kurumsallaşmasında Rol Oynayan Faktörler. *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 93-119.
Aydın, D., Sağlam, N., Basar, M., & Ozturk, M. (1999). *Kâr Amacı Gütmeyen Sektör Olarak Vakıflar*. Eskişehir.
Bilmen, Ö. N. (1969) *İstilahat-ı Fıkhiye Kamusu*, İstanbul
Birsen, K. (1958) *Medeni Hukûk Dersleri*, İstanbul.
Bulut, M., Korkut, C. (2017) *A Look to The Ottoman Cash Waqfs As Altruistic Finance Model*. Conference on Philanthropy for Humanitarian Aid, ss. 1-14. Sultan Sharif Ali Islamic University (UNISSA), Brunei.
Çizakça, M. (2006). Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları. Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması, TÜSEV, İstanbul.
Döndüren, H. (1991) Karz-ı Hasen, *Altınoluk Dergisi*, 63.
Ebu Dâvud, Süleyman b. Eşas es-Sicistani, (1988) *Sünenü Ebi Davud*, (I-II), Beyrut.
Fevzan Salih (2006) *el-Mulahasü'l-Fikhî*, Beyrut.
Eymen S. (2009) *el-Ukûdu'l-Medeniyye el-bey'u ve'l-icâr*, Cidde.
Faroqhi, S., & Kalaycıoğlu, N. (1994). *Osmanlı'da kentler ve kentliler: Kent mekanında ticaret zanaat ve gıda üretimi, 1550-1650*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.

- Gazzali, (1997) *el-Mustasfa fi usulî'l-fikh*, Talik: Muhammed el-Aşkar, Beyrut.
- Hatemi, H. (1994) *İslam Hukûku Dersleri*, İstanbul,
- İbn Küdame, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed (1981) *Ravzatü'n-Nazır*. Beyrut
- İbn Küdame, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed (1983) *el-Muğni*. Beyrut
- İbn Teymiyye Ahmed b. Abdulhalim, (1995) *Mecmu'ü fetava şeyhi'l-islam*, el-Medinetu'l-Munevvere.
- İnalçık, H. (2012) *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, İş Bankası Yayınları.
- İpşirli, M. (2006), Osmanlı'da Vakıfların Tarihi Gelişimi, *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 15. ss. 61-72.
- Kahf M. (2000) *İslami Vakıfların Gelişimi, Yönetimi ve Kalkındırılması*, Darü'l-Fikir, Dimeşk.
- Kardavi Y. (1969) *Zekat Fıkhi*, Beyrut.
- Kastallânî, A. (1996) *İrşâdu's-Sâr li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut
- Köse, M. (1998). İslam hukûku ve modern hukûka göre tüzel kişilik. *Ekev Akademi Dergisi*, 1(2), 221-230.
- Kurt, İ., (1996), *Para Vakıfları*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, Ensar neşriyat, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi: 23, İstanbul
- Mağribî, M. E. F. (2010). *El Vakfu'l Hayri el İslâmî: Dirâse Fıkhiyye*, İktisâdiyye, İdâriyye, Kahire, ts.
- Merginani (1965), *el-Hidaye Şerhü Bidayetü'l Müctehid*, Kahire
- Nezih, M. S. (1986) *Durus fi'n-nazariyyeti'l-ammeti, Li'l-İltizamati*, Darü'n-Nahda, 1. Bsk.
- Nüceym, İ. (1985). Zeynü'l-Abidin. el-Eşbah ve'n-Nezâir. *Gamzu Uyûni'l-Besâir ile birlikte*. Beyrut: *Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye*, Beyrut.
- Nüceym, İ. (1980). Zeynüddin, el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik. *Dâru'l-Ma'rife*, Beyrut, ts., *el-Eşbâh ve'n-nezâir, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye*, Beyrut.
- Özcan, T. (2008), Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları, *Çerçeve*, İslam Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği Dosyası, İstanbul
- Özsunay, E. (1969) *Medeni Hukûkumuzda Tüzel Kişiler*, İstanbul
- Öztürk, N. (1983) *Menşei ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*, VGM Yayınları, Ankara
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Vehbe ez-Zuheyli, (1994) Karz, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, İstanbul
- Yalçın, A. (1979). *Türkiye iktisat tarihi*. Aynıldız Matbaası. Ankara.
- Yediylıdız, B. (1986). Vakıf, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİNDEKİ VAKFIYELERE GÖRE DRAMA'DAKİ PARA VAKIFLARI

MEHMET DOĞAN*

Kırıkkale Üniversitesi

ÖZ

Para vakıfları, sermayesi nakit para olan hayır kurumlarıdır. Bu vakıfları diğer vakıflardan ayıran en belirgin özelliği, vakfedilen şeyin tamamının ya da bir bölümünün işletilmek üzere vakfedilmiş nakit paradan oluşmasıdır. Bu vakıflar daha çok dini ve sosyal amaca yönelik olarak kurulmuştur. Bu neviden vakıflar, her kesimden insanların kurabildiği, bazen belli bir köy veya mahalle insanının ortak ihtiyaçlarını karşılamak, aralarında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak maksadıyla tesis edilmiştir. Cami, mescid gibi dini kurumların ihtiyaçlarının karşılanmasında, çeşme, suyolları, köprü vs. imar faaliyetlerinin idame ettirilmesinde para vakıfları önemli roller üstlenmişlerdir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki vakfiyelere göre, Drama'da 1690-1913 yılları arasında ait 17 adet para vakfı mevcuttur. Bu vakıfların sermaye ve gelirlerinin büyük bir kısmı nakit paradan oluşmaktadır. Vakıfların sermayelerini genelde tek kişi tarafından sağlandığı görülmektedir. Vakıfların gelirleri vakfiyede yazılı şarta uygun şekilde harcanmasına özen gösterilmiştir. Bu vakıflar, Drama'nın mahalle ve köylerinde ağırlıklı olarak dini müesseselerin ihtiyaçları olmak üzere diğer birtakım faaliyetlerin sürdürülmesinde önemli fonksiyon icra etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Para Vakfı, Drama, Balkanlar, Sosyal Hayat

THE CASH WAQFS IN DRAMA ACCORDING TO WAQFIYAHS IN THE ARCHIVE OF THE DIRECTORATE GENERAL OF FOUNDATIONS

ABSTRACT

Cash waqfs were charitable endowments whose capital was cash money. The most distinctive feature that distinguished these waqfs from other waqfs was that they were made up partially or completely cash money that was been donated to be operated. These waqfs were founded mainly for religious and social purposes. They were established by people belonging to all sections of the society in order to meet common needs of people in a particular village or district and to strengthen cooperation and social solidarity among them. Cahs waqfs played an important role in meeting the needs of religious institutions such as mosques and masjids, and in ensuring the continuity of such works as fountains, waterways, bridges etc. Between 1690 and 1913, a large part of the capital and income of the 17 cash waqfs in Drama consisted of cash money. It seems that the capital of waqfs was generally provided by one person. Care was taken to ensure that the incomes of the waqfs were spent in accordance with the conditions existed in the waqfiyyah. These 17 waqfs performed important functions in Drama's neighborhoods and villages, mainly in continuing certain activities, including meeting the needs of religious institutions.

Keywords: Cash Waqf, Drama, The Balkans, Social Life

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Tarih Bölümü, E-mail: mdogan@kku.edu.tr

Osmanlı şehirlerinde muhtelif hizmetlerin yapılmasında mühim bir yere sahip unsurlardan biri de yine vakıflardır. Vakıflar; genellikle şehrin bütünü ilgilendiren her çeşit hizmet; cami, okul, kütüphane, hastane, han, hamam, çeşme, imaret vb. ve bunların bakımı vakıflar vasıtasıyla yapılmıştır. Batı âleminde kilisenin, belediye veya diğer kamu kuruluşlarının yaptığı işleri Osmanlı topraklarında büyük çapta şahısların kurdukları vakıflar üstlenmiştir (Kuban,1968, s. 67).

Vakıflar, Balkanlarda Osmanlı şehirciliğinin doğup gelişmesinde ve insanlar arasında çok sıkı ilişkiler kurulmasında önemli fonksiyon icra etmişlerdir. Vakıf eserleri, her türlü baskı ve saldırıya karşı şehrin korunmasına da katkı sağlamıştır. Fethedilen şehirlerin imarında, ihyasında ve bir Osmanlı şehri hâline getirilmesinde vakıf müesseselerinin gördüğü hizmet çok mühimdir.

Vakıfların yerine getirdiği hizmetler açısından tamamı olmamakla birlikte, şu alanlarda faaliyette bulunduğunu ifade edebiliriz. 1- İktisadi alanda: Çarşı, dükkân, bedesten, han, kapan. 2- Eğitim alanında: mektep, medrese, kütüphane, darü'l-hadis 3- Dini alanda: cami, tekke, mescid, namazgâh, muvakkithane 4- Sağlık ve sosyal alanda: hastane, kervansaray, imarethane, daru'l-aceze, yol, köprü, hamam, çeşme, suyuolları vs. (Bayartan, 2008, s. 171).

Osmanlılar, Balkanlar'da sadece askerî fetihler üzerine kurulu bir siyaset izlememişler, o bölgelerde kalıcı olmanın gereğini yapmaya çalışmışlardır. Fetihlerin sonrasında, insanların ihtiyaçlarını karşılayacak ve huzur içinde yaşayabilecekleri her türlü mekân oluşturmanın çabası içinde olmuşlardır. Böylece bölge halkı, kültürel ve insanî boyutlarıyla Osmanlı sistemi ile bütünleşmeye hazır vaziyete gelmiştir.

Osmanlıların vakıf kurumunda yaptıkları önemli yenilik *para vakıfları* meselesidir. Para vakıfları¹, faizin yasak ve bu sebepten çok yüksek olduğu bir iktisadi ortamda, kredi arzını artırarak, ekonomiye bir nefes alma imkânı vermiştir. Hukuken faiz sayılamayacak bir oranda, piyasa şartlarında %10-15 arasında bir maliyetle kredi veren sektör olarak, büyük gelişme göstermiştir. Bununla üretim sektörlerindeki küçük ölçekli birimler, ihtiyaç duyduğu kre-

1 Detaylı bilgi için bkz. Murat Çizakça, "Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları", Bahçeşehir Üniversitesi, (www.tusev.org.tr), İstanbul 2000, s. 24-25. Para vakıflarının kurulması ve yaygınlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nda tam olarak sorunsuz olmamıştır. Bu vakıflara karşı bir kaç sebepten dolayı güçlü bir muhalefet oluşmuştur. Tartışmanın bir yüzyıldan fazla sürdüğünü ve en sonunda Şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından verilen bir fetva ile izin verilen ve farklı Osmanlı sultanları tarafından onaylanan para vakıflarının, muhalefete rağmen yaygınlaştığını söyleyebiliriz.

dilere kolayca ve ucuza ulaşabilme imkânı elde etmekteydiler (Genç, 2014, s. 28-29). Nakit para vakfeden çoğu vâkîf, vakfiyesinde, *Meblağ-ı mevkûfe-ye alâ-vechi's-şer'iyî'l-halâl onu on bir buçuk hesâbî üzere rehn-i kavî veya kefil-i melî veya ikisinden biri ile alâ-mâ-yaktedî'l-hâl istirbâh ve istiğlâl oluna* ifadesini kullanmaktadır. Bu cümle basit olarak vakıf haline getirilmiş nakit paraların % 15'lik oranla istirbâha verilerek vakıf için gelir temin edileceği anlamına gelmektedir. Fakat riba ya da faiz terimleri kullanılmak istenilmediğinden başka bir ifade tarzı tercih edilmiştir. Zira İslâm'ın ribâyı yasaklamış olduğu bilinmektedir.²

Vakıfların ekonomik hayatta bir finansman aracı³ olarak yer almaları para vakıfları ile olmuştur. Para vakıfları, kuruldukları yerlerde içtimai, kültürel ve iktisadi hayatın gelişmesinde mühim vazifeler üstlenmiştir. Ancak bu vakıfların uyguladıkları finansman yöntemleri, beraberinde birtakım tartışmaları beraberinde getirmektedir.⁴ Osmanlı ulemasından para vakıflarına cevaz verenler ve bu vakıfların kuruluşunu meşru görenler özellikle İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed Şeybani ve İmam Züfer'in görüşleri doğrultusunda karar vermişlerdir (Bulut-Korkut 2016, s. 59).⁵

Bu husustaki tartışmalar dönemin uleması arasında çok hararetli bir şekilde geçmiştir. Ebussuûd ve İbn Kemal para vakıflarının caiz olduğunu, Çivizâde ve Birgîvî ise caiz olmadığını savunmuşlardır. Tartışma konuları temelde üç ana ekseninde cereyan etmiştir. Para vakıflarının meşruiyeti, vakıf paralarda ebedilik sorunu ve vakfın bağlayıcı hale gelmesi için önerilen tescil işlemi. Konuyu tartışan taraflar, ulaştıkları sonuçları ispat etmek için klasik görüş ve değerlendirmelere başvurmuş ve mevcut fikhî yetkinliklerini maharetli bir şekilde kullanmışlardır (Dumlu, 2015, s. 333).⁶ Para vakıflarının

2 Para vakıflarının faizsiz kredi uygulaması olduğuna dair tartışmalar için bkz. Hamdi Döndüren, "Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 2008, s.1-24.

3 Osmanlı'da Para vakıflarının finansal istikrar açısından önemine dair detaylı bilgi için bkz. Mehmet Bulut-Cem Korkut, "Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri", *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2016, s.55-76.

4 Bu konudaki tartışmalar için bkz. Emrullah Dumlu, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, "İbn Kemal - Çivizâde, Birgîvî)", *İLTED*, Erzurum 2015/2, sayı, 44, ss. 303-337.

5 Ayrıca bu hususta Demiryürek çalışmasında (2009:1017-1018), "*Ebusuud'un nakit para vakfını İmam Muhammed'in teamül esâsına bağlamasına rağmen, buna karşı yapılan şiddetli tenkitlerin bertaraf edilmesi için olacak ki, uygulamada bu değil, İmam Züfer'in görüşü benimsenerek kararlar verilmiş ve vakfiyeler düzenlenmiş*" olduğunu alıntılarla ifade eder.

6 Dumlu, s.333. Tartışmaya iştirak eden taraflar ağırlıklı olarak paradan vakıf kurmanın caiz olup olmadığı problemine yoğunlaşmış ve bu minvaldeki meseleleri ele almışlardır. Ancak İmam Birgîvî diğerle-

işletilmesinin üç yolu olduğu genellikle ifade edilen husustur. 1- mudârebe şirketi kurarak işletme yöntemi (emek-sermaye ortaklığı), 2- fakirler için kredi olarak vererek işletme yöntemi, 3- muamele-i şer'iyeye yöntemi (murabaha-i mer'iyeye-yılda belli oranda faiz alarak paranın işletilmesi) yoluyla işletme muamele-i şer'iyeye yönteminde Ebussuûd Efendi'nin önerisi ile Kânunî tarafından belirlenen **onu on bir buçuk hesâbı** (yıllık % 15'lik) ribh oranı temel olarak alınmıştır (Demiryürek, 2011, s. 967).

Bu vakıfların tarihsel gelişim süreçlerinin ve uygulama sistemlerinin öğrenilmesi ya da bilinmesi, günümüzde uygulanan alternatif finansal sistemlerin anlaşılmasında önemli katkılar sağlayacağı aşikârdır (Semiz, 2016, s. 89). Osmanlılar batıdaki her alanda yaşanan gelişmeleri takip etmelerine rağmen, XIX. yüzyıla kadar modern faizli bankacılık gibi finans müesseselerini bünyelerine almamışlar, onun yerine kendine has Nukud-ı Mevkufe gibi kurumlarıyla ekonomik ve finansal alanda yeni açılımlar getirmişlerdir (Bulut, 2017, s. 51). Biz bu incelememizde Balkan coğrafyasında küçük bir sancakta bu uygulamanın örnekleri üzerinden bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Çalışmamıza kaynaklık teşkil eden 17 adet vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindedir. Esasen arşivde Drama'ya ait 31 adet vakfiye, 1 adet zeyl olmak üzere 32 adet vakfiye ve 127 adet vakıf kaydına rastlanmıştır. Halit Eren'in editörlüğünde IRCICA tarafından 2017'de yayımlanan *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları-Vakfiyeler-Yunanistan* adlı 5 ciltlik eserin 1. ciltindeki 172-233. sayfaları arasında yer alan Drama vakfiyelerinin sayısı 25'tir. Bu çalışmada kullanılan 17 vakfiyenin 15'i burada da mevcuttur. Hüseyin Çınar ve Miyase Koyuncu Kaya'nın birlikte hazırlamış oldukları *Vakıflar Kaynakçası* adlı eser, bu konularla ilgili araştırma yapmak isteyenlere önemli bir kaynakça sunmaktadır. Bu eserde çalışmamıza konu olan bölgenin dahil olduğu Yunanistan'la (395-397. sayfalar) ilgili 28 adet araştırma olup, bunlardan sadece H. Veli Aydın'ın (2014). "Selanik'te 18. Yüzyılın İlk yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX(1): 87-106. adlı çalışması müstakil olarak para vakfıyla ilgilidir.

rinden farklı olarak vakıf paraların işleyiş şekillerine de değinmiş ve yaşadığı dönemde vakıf paraların ağırlıklı olarak muamele-i şer'iyeye usulüyle işletildiğine vurgu yapmıştır. Nitekim Birgivi, vakıf paraların mudârebe, bidâa gibi meşru işletim usulleri yerine beyu'l-ine/muamel-i şer'iyeye usulü ile işletildiğini ifade etmiş ve vakıf yönetimini üstlenen kişilerin bilmeden yahut umursamadan faize bulaştıkları üzerinde durmuştur.

Drama

Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçişi 1383 yılıdır. Dördüncü defa Rumeli'ye geçen I. Murad, Lala Şahin, Deli Balaban bey ve Evrenos Gazi'yi Veziriazam Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın maiyetinde olduğu halde, bölgenin fethi için görevlendirmiş ve 1383 yılı sonbaharında bölgedeki diğer şehirler gibi Drama'da Osmanlı hâkimiyetine dâhil olmuştur (Emecen, 1994, s. 526).

XV. ve XVI. yüzyıllarda Drama'da toplam 96 yerleşim birimi mevcuttu. Bu yerleşim yerlerinden 56'sında müslim ve gayrimüslim birlikte yaşarken 38 yerleşim biriminde yalnızca Müslümanlar yaşamaktaydı. Oran olarak Müslümanların yaşadığı yerlere baktığımızda Drama'da Müslümanların yerleşim birimlerinin oranı %39, müslim ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı yer oranı % 61'dir (Kayapınar, 2017, s. 15).

Sancağın merkezi olan Drama kazası⁷, Osmanlı klasik döneminde Rumeli Beylerbeyliği'nin Paşa Sancağı'nın Sol koluna, daha sonra ise Selanik Sancağı'na bağlı olduğu görülmektedir. Kaza, son derece verimli Drama Ovası'nı içine aldığı gibi sınırları Kavala'ya kadar uzanarak Ege denizine ulaşmaktadır. XIX. yüzyıl ortalarında 1864'te Selanik Eyaleti kurulunca Drama idari düzende Selanik'e bağlı bir sancak haline getirildi. Sancak, 1876'da Drama merkez kazasına bağlı Pravişta ve Çeç nahiyeleri ile Kavala kazasının Sarışaban nahiyesi dışında, Darıdere ve Yenice-i Karasu kazalarından oluşan bir idari yapıya bürünmüştür (Emecen, 1994, s. 527-528).

Sancaktaki Para Vakıfları

Sancağın tarihi arka planını verdikten sonra bölgenin para vakıflarının durumunu tespit etmeye çalışalım. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan Drama'ya ait vakfiyeler 32 adet görülmektedir. Bu vakıfların 17 adedi para vakfidir ve 1690-1913 yılları arasında kapsamaktadır. Bu vakıfların, sermaye ve gelirlerinin büyük bir kısmı nakit paradan oluşmakta ve sermayelerinin genelde tek kişi tarafından sağlandığı görülmektedir. Vakıfların gelirleri vakfiyede yazılı şarta uygun şekilde harcanmasına özen gösterildiği tahmin edilmektedir. Vakfiyelerde, paranın tayin olunan mütevellî heyeti tarafından güvenilir bir kefil veya rehin ve bazen ikisi karşılığında ortama %12-%15 ribh oranıyla verilmesi, vakfiyelerdeki ifadeyle *onu on bir buçuk hesabı üzere istirbâh ve istiğlal* olunarak işletilmesi şartı

⁷ Sancağın ekonomisi ve coğrafi konumu hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail Arslan, *Selanik'in Gölgesinde bir Sancak: Drama(1864-1913)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2010.

koşulmaktadır. İbrahim Paşa bin Abdulkerim Vakfı, Hasan bin Molla Hüseyin Vakfı ve Hüseyin bin İbrahim Vakfı bu %15'lik orana örnektir. Nukud-ı mevkufenin bu usulü yaygın olarak kullanılan bir sermaye işletme oranıdır. Muharrem Efendi bin Mehmed Ağa Vakfı ise %12'lik orana iyi bir örnektir. Şöyle ki; Muharrem Efendi bin Mehmed Ağa Vakfı (VGMA: 991-18-19) Drama Şehri'ne bağlı Çeç Nahiyesi'nin Hamidiye-i Sâni Köyü'nden Mustafa Ağa oğlu Mehmed Ağa oğlu Muharrem Efendi tarafından kurulmuştur. Muharrem Efendi tarafından Mehmed oğlu Mustafa oğlu Mehmed mütevellî tayin edilmiştir. Muharrem Efendi *sîm mecâdiyye yirmi gurus hesâbıyla altı bin gurusunu* vakfetmiştir. Vakfiyesinde vakfedilen paranın hangi oranla işletileceği belirtilmemişse de işletme usulü ve şartları *meblağ-ı mezkûr altı bin gurusu rehn-i kavî ve kefil-i melî veyâhûd ikisinden biriyle bâ-yed-i mütevellî beher sene ale't-te 'âkub ve't-tevâli alâ-vechî'l-helâl istirbâh olunub* şeklinde ifade edilmiştir. Buradan anlaşılacağı şekliyle paranın verilmesi için vakfa başvuran kişiden kuvvetli bir ipotek veya sağlam bir kefil istenmiştir. Birçok vakfiyede, vakıf paraları bir başkasına kâr getirmek amacıyla borca verilirken *rehn-i kavî ve kefil-i melî* şartı aranmış (Demiryürek, 2011, s. 968), yani kuvvetli bir rehin veya bir kefilin malı alındıktan sonra o şahsa borç olarak verilmiştir. Burada en temel amaç ise vakıf paralarına bir hâle gelmemesi, bunlardan elde edilen gelirin devamlı hale getirilmesi dolayısıyla vâkıfın şartlarının yerine getirilmesi olmuştur (Keleş, 2001, s. 203). Bahse konu olan vakıfta, paranın yıllık değerlendirilmesinden gelen gelirin 120 kuruşu köydeki caminin giderleri için, 500 kuruşu ise camide imamlık ve hatiplik yapanlar için tahsis edilmiştir. 100 kuruş ise diğer masraflar için mütevellinin kullanımına bırakılmıştır.⁸ Buradan anlaşılacağı üzere %12'lik bir ribh oranı ortaya çıkmaktadır. Bu oran 14 vakıfta hemen hemen aynıdır.

8 Meblağ-ı mezkûr **altı bin gurusu** rehn-i kavî ve kefil-i melî veyâhûd ikisinden biriyle bâ-yed-i mütevellî beher sene ale't-te 'âkub ve't-tevâli alâ-vechî'l-helâl **istirbâh** olunub hâsıl olan ribh ve nemâsından ve her sene Şa bân-ı Şerîf'de seksen gurusla revgan-ı zeyt ve şîr-i revgan ve mûm iştirâ ve karye-i mezkûrede ashâb-ı hayrâtдан Bük Karyesi eşrâfından Halil İbrahim Ağazâde Abdülkadir Bey'in binâ ve inşâ eylediği câmi -i şerîf derûnunda küllü leyletin ve mînâresinde leyâlî-i Ramazân ve leyâlî-i mübârekede ik d-i kanâdil oluna ve senevî kırk gurus kanâdil-i mezkûrelerde ik d ve câmi -i şerîf-i mezkûrun derûn ve hâricî havlusı tathîr ve tanzîf idene virile ve câmi -i şerîf-i mezkûra hatîb olanlara senevî iki yüz ve imâm olanlara üç yüz gurus virile ve senevî yüz gurus dahi yed-i mütevellîde hıfz olunub lede'l-hâce elli gurus ile câmi -i şerîf-i mezkûrun iktizâ iden mahallerinde ta mîrine sarf oluna ve mütebâkî elli gurusla ribh-i mezkûrdan her ne fazla kalur ise kanâdil kablanna ve câmi -i şerîf-i mezkûrun hasırına ve umûr-ı lâzime-i zarûriyyesine sarf oluna ve ben lâbis-i libâs-ı hayât oldukca vakf-ı mezbûra mütevellî olub bi-emri'llâhi te âlâ vefâtından sonra tevliyet-i mezkûre câmi -i şerîf-i mezkûrda imâm olanlara meşrûta ola deyu ta yîn-i şurût ve tebyîn-i masânîf-ı kuyûd birle meblağ-ı mezkûr altı bin gurusu fâriğan anî's-şevâğîl mütevellî-i mezbûr Mehmed Ağa'ya teslim eylediğimde.... (VGMA Defter No: 991, Sayfa: 018, Sıra: 019)

Drama’da incelenen para vakıflarında, paranın %12 veya *onu on bir buçuk* denilen ve %15’e denk gelen kâr oranlarıyla başkasına borç olarak verildiği görülmüştür. Ülke genelinde kâr oranlarının kanun ve nizamnamelerle düşürülerek belirlenmesinin yanında, incelenen bölgedeki vakıfların kâr oranının %12- %15 olması da ülke geneliyle paralellik arz ettiğini söylemek mümkündür.

1690-1913 yılları arasında Drama’daki para vakfı sayısı 17 olup, toplam sermayeleri 120.000 akçe ve 66.900 kuruştur. 120.000 akçelik İbrahim Paşa bin Abdulkerim’in, daha önce Drama halkının kullanımı için şehre getirmiş olduğu içme suyuna ait su yollarının bakım masrafları için vakfettiği (VGMA, Defter No: 734, Sayfa: 243, Sıra: 129), para vakfını saymazsak diğer vakıfların sermayeleri 66.900 kuruşluk mütevazı bir yere sahiptir. Dolayısıyla ortalama 4.181 kuruşluk bir nispette olduğu anlaşılmaktadır.

Abdulkerim oğlu İbrahim Paşa tarafından Drama’daki su yollarının tamiri ve masrafları için kurmuş olduğu vakıf haricindeki diğer 16 vakfin tamamı mahallelerdeki ya da köylerdeki camilerin masrafları ve görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi için kurulmuştur.

Diğer dikkat çeken bir vakıf ise, Derviş Ali bin Hasan ve Rufevası Vakfı’dır. Hasan oğlu Derviş Ali ve arkadaşları paralarını birleştirerek bu vakfı kurmuşlardır. Kısaca vakfiyesi *Drama Şehri Kobice Köyü’nden Hasan oğlu Derviş Ali, Ali Deli oğlu Muhtâr Hüseyin ve Hüseyin oğlu Ahmed ve Deli Ahmed oğlu Ahmed’in, toplam 6.000 kuruşu, köylerdeki caminin giderleri için vakfetmesi* (VGMA Defter No: 989, Sayfa: 086, Sıra: 065) şeklinde özetlenebilir. Yine Mustafa bin Ramazan ve Refiki Vakfı Hasan Ağa bin Hüseyin ve Rufevası Vakfı ve Hasan Pehlivan bin Hüseyin ve Rufevası Vakfı bu minvalde değerlendirilen vakıflardandır.

Vakıfların hemen hemen kurucularının tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Vakıf kurucuları askeri sınıfa mensup yönetici, tüccar, esnaf ve mahallede yaşayan sıradan insan ağırlıklıdır. Vakfiyelerde, vâkıfın tanınmasını sağlayan isimler, lakaplar ve özellikle de baba adları ile birlikte verilmiştir. Örnek olarak şu isimleri zikretmek mümkündür: *Hasan bin Molla Hüseyin Vakfı, Hüseyin bin İbrahim Vakfı, Hasan Ağa bin Hüseyin ve Rufevası Vakfı, Derviş Ali bin Hasan ve Rufevası Vakfı* vs. Vakfiyelerde vakfedildiği belirtilen paralar akçe ve kuruş cinsindedir.

İncelenen vakfiyelerde vakıf sahiplerinin vakıflarının tevliyet görevlerine bazı tahsisat ayırdıklarına ve genelde vakfın tevliyet görevine de önce kendilerini, kendilerinden sonra da oğullarının en uygun ve en reşit olanını, onlardan sonra akrabalarının en uygun olanını bunlarında vefatından sonra bölge insanının tevliyete uygun gördüğü bir kişinin seçilmesini şart koştukları görülmektedir⁹ (VGMA Defter No: 583, Sayfa: 090, Sıra: 077, Keleş, 2001: 202).

Drama'daki vakıf paraların en yaygın işletilme usulünün muamele-i şer'iyye- murabaha olduğunu söylemek mümkündür. Yine Osmanlı Devleti'nde işletme usulleri arasında murabaha ve bey'î istiğlâl para vakıfları tarafından en çok kullanılan yöntemlerin başında gelmektedir. Murabaha dediğimiz ve genel olarak vakfiyelerde **istirbâh**¹⁰ olarak geçen yöntemde borç kullanmak isteyen kişiye almak istediği mal alınıp peşin satılmaktadır. Vakfiyelerde **istiğlâl** olarak geçen yöntemde ise borç para alacak kişi ipotek karşılığı borçlanabilmektedir. Vakfiyelerde görülen rehn-i kavî kavramı da bu usulün sıklıkla kullanıldığını göstermektedir (Bulut-Korkut, 2016, s. 63).

Para vakıfları kuruluş amaçları bakımından analize tabi tutulduğunda çok geniş bir faaliyet alanına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Genel bir ilke olarak şunu söylemek mümkündür: Para vakıfları, vakıf müessesesinin bir parçası olarak başta dinî müesseseler olmak üzere eğitim ve sağlık müesseselerinin finansmanı ile her türlü bayındırlık faaliyetlerinin yürütülmesinde etkin bir rol üstlenmişlerdir. Ayrıca para vakıflarının birer sosyal güvenlik kurumu olarak da fonksiyon icra ettikleri söylenebilir.

SONUÇ

Osmanlılarda vakıf kültürü ve anlayışı ile birlikte Nukud-ı mevkufenin de büyük şehirlerden başlayarak, devletin en ücra köşelerine kadar yayıldığı görülmektedir. İncelediğimiz vakıfların bir kısmının köylere ait olması, şehirlerde idareci sınıf ve devlet erkânı tarafından kurulan büyük vakıfların yanında buralarda da önemli sayıda hayır müesseselerinin meydana getirilmiş olduğunu bize göstermektedir. Sıradan insanların kurduğu vakıflardan

9 *evlâd-ı evlâd-ı evlâd batnen ba de batnin meşrûta ola ba de'l-inkırâz câmi -i şerîf-i mezkûra hatib olana şart eyledik deyu meblağ-ı mezbûru fâriğan ani'ş-şevâğil mütevellî-i mezbûra teslim ol gibi* (VGMA Defter No: 989, Sayfa: 006, Sıra: 003)

10 *...bâ-yed-i mütevellî alâ-vechî'l-helâl istirbâh ve istiğlâl olunub...* (VGMA Defter No: 988, Sayfa: 237, Sıra: 143), *...hesâbıyla bâ-devr-i şer î istirbâh olunub ...* (VGMA Defter No: 988, Sayfa: 034, Sıra: 018) gibi.

birçoğu köylerde ve kasabalarda elzem olan cami ve mescid inşa etme, buralardaki görevlilerin (imam, hatib vs.) ücretlerinin ödenmesi, mescid olan yerleri camiye çevirme ve imkânlarının elverdiği ölçüde bu gayeler için nakit para vakfetmek şeklinde kurulduklarını yine bize göstermektedir.

İncelememizin amacı, Drama’da kurulmuş olan para vakıflarının tespiti, işletim usulü, tevliyet meselesi, kurucuları, yıllık ribh oranları ve nakit para miktarı gibi hususları değerlendirmektir. Drama para vakıflarının, Selanik’in gölgesinde kalmış bir kente mahsus mütevazı bir oranda olduğunu söyleyebiliriz. Drama’da XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başına kadar mütevazı bir kredi kurumu olarak fonksiyon icra ettiği, hem kent halkının hem de kırsal kesimde hayatını idame ettirmeye çalışanların nakit ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bölgede kurulan bu vakıflar, bölge insanının dini ve sosyal ihtiyaçlarını karşılama yanında onların nakit para sorunlarını da çözmesi açısından mühim bir yere sahip olmuşlardır. Yine incelenen 17 adet para vakfının 16’sı şahıslar tarafından kurulmuş olup, 1 adeti ise mahalleli tarafından kurulmuştur ki bu vakıf Dere Mahallesi Ahalisi Vakfı’dır. Mahalle sakinleri 5.000 kuruşu mahallelerinde bulunan caminin görevlileri için vakfetmesi dikkat çekici bir husustur. Bu tür örnekler küçük yerleşim birimlerinde dahi sosyal dayanışma ve kaynaşmayı son derece artırmış, yine fethedilen yerlerde ve yeni kurulan köylerin kısa zamanda Osmanlı kültürünün bir parçası haline gelmesinde vakıfların rolünün ne denli önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA),

Defter No: 734, Sayfa: 243, Sıra: 129.

Defter No: 583, Sayfa: 090, Sıra: 077.

Defter No: 988, Sayfa: 034, Sıra: 018.

Defter No: 988, Sayfa: 237, Sıra: 143.

Defter No: 989, Sayfa: 006, Sıra: 003.

Defter No: 988, Sayfa: 262, Sıra: 165.

Defter No: 989, Sayfa: 086, Sıra: 065.

Defter No: 991, Sayfa: 049, Sıra: 064.

Defter No: 989, Sayfa: 112-113, Sıra: 079.

Defter No: 591, Sayfa: 153, Sıra: 147.

Defter No: 594, Sayfa: 013, Sıra: 014.

Defter No: 990, Sayfa: 17, Sıra: 13.

Defter No: 991, Sayfa: 041, Sıra: 052.

Defter No: 991, Sayfa: 018, Sıra: 019.

Defter No: 990, Sayfa: 053, Sıra: 046.

Defter No: 990, Sayfa: 060, Sıra: 054.

Defter No: 600, Sayfa: 212, Sıra: 270

Arslan, İ. (2010) *Selanik'in Gölgesinde bir Sancak: Drama(1864-1913)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Bayartan, M. (2008), Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X-1, , 171.

Bulut, M. (2017) Modern İktisat-Finans Geleneği ve Osmanlılar, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Bahar, s.33-59.

Bulut, M., Korkut, C. (2016) Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s.55-76.

Çınar, H., Kaya Koyuncu, M. (2015) *Vakıflar Kaynakçası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

Çizakça, M. (2000), Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları, Bahçeşehir Üniversitesi, (www.tusev.org.tr), İstanbul, s. 24-25.

Demiryürek, M. (2011) Kıbrıs Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yansında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nukud), *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, s. 965-984.

Demiryürek, M. (2011) Kıbrıs Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yansında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nukud), *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/8, s. 1015-1044.

Döndüren, H. (2008) Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, s.1-24.

Dumlu, E. (2015) XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal - Çivizâde, Birgivi), *İLTED*, Erzurum 2015/2, sayı, 44, s. 303-337.

Emecen, F. (1994) Drama, *TDVİA*, c.9, s.525-528.

Eren, H. (2017) *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları-Vakfiyeler-Yunanistan*, (ed), Mustafa Oğuz, Zekai Mete, cilt, 1, IRCICA, İstanbul.

Kayapınar, L. (2017) "Mübadele Coğrafyasında Yeniçağda Yapılan İskânlar", *Mübadele'nin 94. Yılı Anısına Uluslararası Mübadele Sempozyumu*, 30 Ocak – 01 Şubat, Tekirdağ, Haziran, s.6-27.

Keleş, H. (2001) Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı ve İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Çalışma, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, 189-207.

Kuban, D. (1968) Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler, *Vakıflar Dergisi*, s.3, 67.

Semiz, Y. (2016) Osmanlı Devleti'nde Para Vakıfları. *Selçuk Üniversitesi MYO Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 9, s.1, s.89-101.

Usta, S. (2016) Trabzon'da Para Vakıfları (1550-1650), *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (20): 55-76.

Tablo1: Drama Sancağı Para Vakıfları (1690-1912)

	Vakfın İsmi	Miktarı	Arşiv No	Tarihi
1	İbrahim Paşa bin Abdulkerim Vakfı	120.000 akçe	VGMA, Defter No: 734, Sayfa: 243, Sıra: 129.	11-20 Cemâziyelâhir 1101 / 22-31 Mart 1690
2	Hasan bin Molla Hüseyin Vakfı	3000 akçe	VGMA Defter No: 583, Sayfa: 090, Sıra: 077	21 Şevval 1277 / 2 Mayıs 1861
3	Hüseyin bin İbrahim Vakfı	1000 akçe	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 034, Sıra: 018.	18 Zilkade 1282 / 4 Nisan 1866
4	Hasan Ağa bin Hüseyin ve Rufevası Vakfı	1200 akçe	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 237, Sıra: 143	7 Şaban 1301 / 2 Haziran 1884
5	Hasan bin Hüseyin ve Refiki Vakfı	3500 akçe	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 006, Sıra: 003	5 Cemâziyelahir 1303 / 11 Mart 1886
6	Hasan Efendi bin Hüseyin Vakfı	3600 akçe	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 262, Sıra: 165	29 Cemâziyelahir 1303 / 4 Nisan 1886
7	Derviş Ali bin Hasan ve Rufevası Vakfı	6000 krş	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 086, Sıra: 065	5 Rebiülahir 1308 / 18 Kasım 1890
8	Mustafa bin Ramazan ve Refiki Vakfı	600 krş	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 049, Sıra: 064.	9 Muharrem 1309 / 15 Ağustos 1891
9	Hasan Pehlivan bin Hüseyin ve Rufevası Vakfı	10.000 krş	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 112-113, Sıra: 079	11 Safer 1309 / 16 Eylül 1891
10	Veli bin Mestan Vakfı	1000 krş	VGMA Defter No: 591, Sayfa: 153, Sıra: 147	5 Zilkade 1310 / 21 Mayıs 1893
11	Salih Ağa bin İsmail Vakfı	6000 krş	VGMA Defter No: 594, Sayfa: 013, Sıra: 014	5 Rebi'ulevvel 1317 / 14 Temmuz 1899
12	Hacı Mehmed Ağa ibn Osman bin Mehmed Vakfı	3000 krş	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 17, Sıra: 13	3 Receb 1320 / 6 Ekim 1902
13	Dere Mahallesi Ahalisi Vakfı	5000 krş	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 041, Sıra: 052	25 Zilhicce 1322 / 2 Mart 1905

14	Muharrem Efendi bin Mehmed Ağa Vakfı	6000 krş	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 018, Sıra: 019.	17 Zilhicce 1323 / 12 Şubat 1906
15	Molla Veli bin Ahmed Veli Vakfı	6000 krş	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 053, Sıra: 046	13 Rebiülahir 1327 / 4 Mayıs 1909
16	Ali Ağa bin Memiş Ağa Vakfı	4000 krş	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 060, Sıra: 054	10 Rebiülahir 1329 / 10 Nisan 1911
17	İsmail Efendi bin Selim Vakfı	7000 krş	VGMA Defter No: 600, Sayfa: 212, Sıra: 270	29 Safer 1330 / 18 Şubat 1912

Tablo 2: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki Drama Vakfiyeleri

Belge Türü	Belgeyi Veren Makam / Şahıs	Belge Tarihi	Arşivdeki Yeri	İlgili Vakıflar
Vakfiye	Drama Mahkemesi	18/11/1282 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sıra No: 988-0/0034/0018	Hüseyin bin İbrahim
Vakfiye	Drama Mahkemesi	25/12/1322 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sıra No: 991-0/0041/0052	Dere Mahallesi Ahalisi (Drama)
Vakfiye	Drama Mahkemesi	02/05/1324 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sıra No: 596/0199/0176	Debbağhane Mescidi (Debbağhane Camii)
Vakfiye		15/03/1309 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sıra No: 989-0/0144/0109	Mehmed Ağa bin Ahmed Efendi
Vakfiye	Drama Mahkemesi	22/04/1328 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sıra No: 990-0/0157/0155	Hüseyin Ağa bin İbrahim bin Ali
Vakfiye	Drama Kadılığı	21/10/1277 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sıra No: 583/0090/0077	Hasan bin Molla Hüseyin

Vakfiye	Drama Kadılığı	01/05/1201 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 990- 0/0027/0022	Osman Efendi bin Mehmed Salih Efendi
Vakfiye	Drama Mahkemesi	07/03/1317 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 594/0013/0014	Salih Ağa bin İsmail
Vakfiye		11/02/1309 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 989- 0/0112/0079	Hasan Pehlivan bin Hüseyin ve Rufekası
Vakfiye	Drama Mahkemesi	04/05/1223 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 632/0182/0101	Mahmud Sabit Bey bin Mehmed Halil Ağa (Mahmud Sabit Paşa)
Vakfiye	Drama Mahkemesi	07/08/1301 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 988- 0/0237/0143	Hasan Ağa bin Hüseyin ve Rufekası
Vakfiye		27/11/1307 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 989- 0/0063/0050	Hasan Efendi bin Mehmed
Vakfiye	Drama Mahkemesi	05/04/1308 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 989- 0/0086/0065	Derviş Ali bin Hasan ve Rufekası
Vakfiye	Drama Kadılığı	10/04/1329 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 990- 0/0060/0054	Ali Ağa bin Memiş Ağa
Vakfiye	Sanşaban Mahkemesi	11/10/1313 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 991- 0/0022/0024	Halil Ağa bin Hüseyin
Vakfiye	Drama Mahkemesi	29/06/1303 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 988- 0/0262/0165	Hasan Efendi bin Hüseyin

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİNDEKİ VAKFIYELERE GÖRE DRAMA'DAKİ PARA VAKIFLARI

Vakfiye	Drama Mahkemesi	09/01/1309 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 991- 0/0049/0064	Mustafa bin Ramazan ve Refiki
Vakfiye	Kassam-ı Askeri	20/12/0993 (Hicri)	EV.VKFDosya No: 15/-Gömlük No: 73/-	Şeyh Mehmed Dede bin Hasan Dede Vakfı
Vakfiye	Kassam-ı Askeri	20/12/0993 (Hicri)	EV.VKFDosya No: 15/-Gömlük No: 73/-	Şeyh Mehmed Dede bin Hasan Dede Vakfı
Vakfiye	Drama Mahkemesi	05/06/1303 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 989- 0/0006/0003	Hasan bin Hüseyin ve Refiki
Vakfiye	Drama Kadılığı	20/06/1101 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 734- 0/0243/0129	İbrahim Paşa bin Abdulkerim
Vakfiye	Drama Mahkemesi	03/07/1320 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 990- 0/0017/0013	Mehmed Ağa bin Osman bin Mehmed
Vakfiye	Drama Mahkemesi	05/11/1310 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 591/0153/0147	Veli bin Mestan
Vakfiye	Drama Mahkemesi	13/04/1327 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 990- 0/0053/0046	Veli bin Ahmed Veli
Vakfiye	Drama Mahkemesi	17/12/1323 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 991- 0/0018/0019	Muharrem Efendi bin Mehmed Ağa
Vakfiye	Drama Mahkemesi	01/05/0855 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 623/0026/0033	Sinan Bey bin Hızır Ağa
Vakfiye	Drama Mahkemesi	25/10/1307 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 989- 0/0031/0026	Hüseyin Ağa bin Halil

Vakfiye	Drama Mahkemesi	13/09/1290 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 988- 0/0191/0097	Ömer Tahir Bey bin Mahmud Paşa
Vakfiye	Drama Kadılığı	28/02/1330 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 600/0212/0270	İsmail Efendi bin Selim
Vakfiye	Sarışaban Kadılığı	03/05/1304 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 586- 0/0113/0104	Emin Efendi bin Osman
Vakfiye		10/04/1320 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 989- 0/0203/0156	Ahmed Hamdi Efendi bin

BİR MİKROFİNANS MODELİ OLARAK OSMANLI PARA VAKIFLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: EDİRNE, FİLİBE, SELANİK, TEKİRDAĞ VE ÜSKÜP PARA VAKIFLARI*

MEHMET TUĞRUL**

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

MEHMET BULUT***

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

ÖZ

Balkan şehirlerinin, 1300'lü yıllardan itibaren Osmanlılar tarafından fethiyle birlikte, sosyal, ekonomik, idari vb. açılardan hızlı bir gelişme gösterdikleri çeşitli çalışmalarla ortaya konulmuştur. Balkan şehirlerinin gelişiminin gözlemlenmesinde en önemli veriler vakıflar ve vakfiyeler aracılığıyla elde edilmektedir. Hanların, kervansarayların inşasında ve işletilmesinde, küçük ya da büyük müteşebbislerin desteklenmesinde, mudaraba ortaklıklarının oluşmasında ve bunun gibi birçok ekonomik faaliyetin inkişafında, vakıfların bir uygulaması olan para vakıflarının önemli rolü olmuştur. Yukarıda bahsi geçen gelişmelerin izlenebilmesi için, VGM Arşivi'nde ve şer'iyye sicillerinde bulunan vakfiyelerinden hareketle, Bulgaristan'ın Filibe, Makedonya'nın Üsküp, Yunanistan'ın Selanik ve Türkiye'den de Edirne, Tekirdağ gibi önemli Osmanlı Balkan şehirlerinde kurulmuş para vakıflarının mikrofinans modeli olarak karşılaştırmalı analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Balkanlar, Para Vakıfları, Filibe, Edirne, Selanik, Tekirdağ, Üsküp.

COMPARATIVE ANALYSIS OF OTTOMAN CASH WAQFS AS A MICROFINANCE MODEL: CASH WAQFS OF EDİRNE, PLOVDIV, THESSALONIKI, TEKIRDAG AND SKOPJE

ABSTRACT

Various studies showed that Balkan cities began to experience a rapid social, economic and administrative development with the conquest of the Ottomans in the 1300s. The most important data is obtained through waqfs and waqf registers while the development of the Balkan cities is studied. Cash waqfs, which were a type of waqf institution, played an important role in constructing and operating inns and caravanserais, in supporting small or large entrepreneurs, in creating business partnerships and in advancing many other economic activities. In order to study such issues, the waqfiyyahs from GDF Archives and the sharia registers have been searched. Based on the findings, cash waqfs which were established in the Ottoman Balkan cities (Bulgaria's Plovdiv, Macedonia's Skopje, Greece's Thessaloniki and Turkey's Edirne and Tekirdağ) will be analyzed comparatively as a microfinance model.

Keywords: Ottoman, Balkans, Cash Waqfs, Plovdiv, Edirne, Thessalonica, Tekirdağ, Skopje.

* Bu çalışma, 11-13 Eylül 2015 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen II. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı'nda "Osmanlı Balkan Coğrafyasındaki Belli Başlı Şehirlerin Mikro-Finans Modeli Olarak Analizi" başlığıyla sunulmuş olan tebliğin genişletilmiş halidir.

** Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tarih Bölümü, E-Mail: mtugrul@ybu.edu.tr

***Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İktisat Bölümü, E-mail: mehmet.bulut@izu.edu.tr

Her medeniyetin iktisat ve finans alanında karşılaştığı sorunlarını çözmek için sahip olduğu değerler sistemi ve benimsenen dünya görüşüne göre kurumsallaştığı tarihsel bir gerçekliktir. Modern öncesi dönemlerde kredi ve finans piyasaları alanındaki kurumsallaşmanın hem doğuda hem de batıda modern dönemlerde banka kurumunun ortaya çıktığı dönemlere kadar son derece kısıtlı olduğu genel kabul gören bir yaklaşımdır. Ancak faizli kredinin modern faizli bankacılığın doğusuyla birlikte özellikle Avrupa’da yaygınlaştığı bilinmektedir. Faizli kredinin yaygınlaşmaya yüz tuttuğu modern dönemlerde Avrupa’nın doğu tarafında, Osmanlıların kontrolü altındaki coğrafyada Vakıf anlayışı faizli modelden farklı bir kredi ve finans piyasasının gelişimi ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere vakıf mülkiyeti özel ve kamu mülkiyetinden farklı bir mülkiyeti esas alır. Vakıf, *bir malın, sahibi tarafından dinî, sosyal ve hayrî bir amaca matuf olarak ebediyen tahsis edilmesi* ile vücuda gelen ve İslam medeniyetinin temelini teşkil eden kurumlardan birisidir (Güntay, 2012, s. 475).

Vakfa dolaylı olarak kaynaklık eden birçok ayet-i kerime ve hadis-i şerife bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak Hadîd Suresi’nde geçen “*Doğrusu sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar ve Allah’a karz-ı hasende bulunanlar (gönül hoşluğuyla güzel ödünç verenler)in (karşılıkları) kendilerine kat kat verilecektir. Onlar için (ayrıca) değerli bir mükâfat vardır*” (Hadîd Suresi: 57/18) ve “*Sizin yanınızda olan şeyler biter. Allah’ın indinde (katında) olan şeyler bakidir (tükenmez). Ve sabredenleri, yapmış oldukları amellerin ecirlerini (bedellerini), mutlaka daha güzeli ile mükâfatlandıracağız (karşılığını vereceğiz)*” (Nahl Suresi: 16/96) ayetleri önemlidir. Ayrıca Ebu Hureyre (R.A) dan rivayetle Peygamberimizin (SAS) bu hadisi vakıf müessesesinin meşruiyeti açısından büyük önemi haizdir: “*İnsan ölünce üç ameli dışında bütün amellerinin sevabı kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden istifade edilen ilim, arkasından dua eden hayırlı evlât.*” (Berki, 2013, s. 48).

Resul-i Ekrem’in döneminde başlayan ve sonrasında geliştirilerek kullanım alanı genişleyen vakıf kurumu, Osmanlılar ile zirveye ulaşmıştır. Osmanlılarda *şehir asker ile fethedilir ve vakıf ile bünyad edilir* anlayışı her daim hüküm sürmüştür. Buna göre dârü’l-cihada dahil olan bir şehir, ilk başta kolonizatör Türk dervişlerince İslam ile tanıştırılır ve *aman verilerek* fethe dilmeye çalışılır ki bu, kılıç kullanılmadan gönüllerin fethi ile gerçekleşirdi. Eğer bu kabul görmez ise fetih kılıç ile gerçekleştirilirdi. Şehrin fethi gerçekleştikten sonra ilk iş, fetihle baş rol oynayan kişi tarafından büyük ölçekli bir vakfın kurulması olurdu. Bu kişi, padişah, vezir ya da komutan olabilirdi.

Buna dair birçok örnek vermek mümkündür. II. Mehmed İstanbul'u fethettikten hemen sonra Ayasofya'yı tevhide kavuşturarak camiye çevirmiş ve İstanbul'u canlandırmak üzere Ayasofya merkezli büyük bir vakıf kurmuştur. Bir diğer örnek ise Filibe'nin fethinden bir süre sonra Gazi Şehabeddin Paşa, vakıf aracılığıyla büyük bir külliye inşa etmiş ve şehrin çehresini değiştirmiştir. Bu minvalde, Osmanlıların vakıf anlayışı, *îlâ-yı kelimetullâh* uğruna *şehirler bünyâd etmek* ve *ibâdullahın terfî'-i ahvâlini* istikrarlı hale getirmek üzerine inşa edilmiştir (İnalçık, 2009).

Gayrimenkullerin, Allah rızası için kamu yararına kullanılması ile başlayan bu uygulama bazı müctehidlerin paranın vakfedilebileceğine dair icazetleriyle farklı bir hal almaya başlamıştır. Böylece makro ve mikro bütün iktisadi değerlerin vakfedilmesinin ve toplumun büyük çoğunluğunun sosyo-ekonomik hayata katılımının önü açılmıştır. Öyle ki çok küçük meblağlar ile kurulmuş olan birçok para vakfı mevcuttur.

Paranın vakfedilebileceğine dair fetva veren müctehidler ile buna karşı çıkan son zaman alimleri arasında uzun süren tartışmalar yapılmıştır. Ancak toplumun maslahatını göz önünde tutan yönetim tarzına sahip olan Osmanlı yönetim mekanizması, para vakfı uygulamasını benimsemiş ve İmparatorlukta yaygınlık kazanmıştır. Osmanlı şehirlerinin oluşumunda ve fetihle birlikte yıkıma uğrayan şehirlerin yaşanabilir hale getirilmesinde vakıfların çok önemli bir rol oynamıştır. Bu faaliyetlerin, hazineye yük edilmeden adeta imece usulü halkın iştirakiyle gerçekleştirilmesi, günümüz devletlerinin ulaşmaya çalıştığı "gerçekleşmiş bir ütopya" olarak tarihteki yerini korumaktadır.

Bu çalışmada, Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) Vakfı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yunus Emre Enstitüsü ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nin ortaklaşa gerçekleştirdiği "Finans Kuruluşları Olarak Osmanlı Rumeli Para Vakıflarının Tespiti ve Tetkiki Projesi" ismini taşıyan projede şuana kadar gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde elde edilen veriler ışığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli Balkan şehirleri Filibe, Üsküp, Selanik, Edirne ve Tekirdağ'da kurulmuş olan para vakıflarının meblağları, işletim oranları, kurucuların özellikleri ve dönemlendirilmesi yapılacaktır. Sonuç bölümünde ise ortaya çıkan oran ve miktarların şehir bazlı mukayesesi yapılacaktır. Bu çalışmada Tekirdağ ve Edirne haricindeki şehirlerin şer'iyye sicillerine ulaş-

mak mümkün olmadığından, Filibe, Selanik ve Üsküp'ün sicillerde bulunan vakfiyelerine erişilememiştir.

Harita 1. 1801 Tarihli Rumeli Haritası¹

Edirne Para Vakıfları

Edirne 1361 yılında Orhan Gazi'nin oğlu Murad ile komutanı Lala Şahin Paşa tarafından fethedilmiştir. Bu fetih Avrupa ve Balkanlar tarihi açısından bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Böylece Edirne, Rumeli'nin fethi için bir üs, imparatorluk olma yolunda emin adımlarla ilerleyen Osmanlı için yeni

¹ *The Ottoman Empire, 1801-1913* by William Miller. Published by Cambridge University Press, 1913. (http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Rumelia_map.jpg).

bir başkent ve belki de en önemlisi İstanbul'un fethi için mihenk taşı olmuştur (Gökbilgin, 1994, s. 426). İhtiva etmiş olduğu bu önemlere binaen Edirne, Padişah, idareciler ve reayanın kurmuş olduğu vakıflar vesilesiyle Türk-İslam şehri hüviyetini kazanmıştır.

Yaklaşık yüz yıl Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapan Edirne'ye ait Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 136 vakfiye bulunmaktadır. Bu 136 vakfın 58'i para vakfidir. Bunun yanında Edirne'ye ait şer'iyye sicillerini taradığımızda 36 adet para vakfi ortaya çıkarılmıştır. Buna göre Edirne'ye ait toplam para vakfi sayısı 94'tür.²

Elimizdeki belgelere göre, Edirne'de, ilk para vakfının, Merhume Hürremşah Hatun bint Abdullah tarafından 1536 yılının Mart'ında (Ramazan 942) kurulmuştur. Vakfiyesi Arapça'dır.³ Vakfiye incelendiğinde, Vâkıfe Hürremşah Hatun'un 4.000 dirhemini, Cami-i Atik yakınında bulunan Hoca Rüstem Mektebi'nde her gün bir cüz Kur'ân-ı Kerîm tilaveti ve yaz aylarında okuldaki öğrencilere soğuk su ikram edilmesi için vakfetmiştir. Bu vakfın işletim oranı %10 olarak belirlenmiştir.

Merhum Hasan bin Sadık bin Hasan tarafından 29 Şubat 1912'de (11 Rebiülevvel 1330) kurulan vakıf ise en geç tarihli para vakfidir.⁴ Vâkıf Hasan, 1.000 gurusunu, Gelibolu Sancağı'na bağlı Keşan Kazası'nın Türkmen Köyü'nde bulunan caminin hatibinin maaşının ödenmesi için vakfetmiştir. Bu vakfın işletim oranı %20 olarak belirlenmiştir.

Kurulan 94 adet para vakfının 8'i kadınlar tarafından kurulmuştur. Bu vakıflar arasında İmam Ebu Yusuf içtihadı⁵ üzerine kurulanların sayısı 12'dir. Geri kalan 82 adeti ise doğrudan nakdin vakfedilmesi ile kurulmuştur. Bunun yanında Merhum Mehmed bin Mustafa bin Mehmed gayrimenkulü ile birlikte 260 gurusunu vakfetmiş ancak bu miktar ile bir başka gayrimenkul alınmasını istemiş, paranın işletilmesini istememiştir. Bahsi geçen bu vakıf,

2 Edirne'deki para vakıflarının sayısı 94 olarak belirtilmiştir. Ancak 1070 numaralı vakıf defteri üzerine hazırlanan bir yüksek lisans tezinde 16. yüzyılda 552 para vakfı olduğu belirtilmektedir. Ancak bu çalışmanın kapsamını VGM Arşivi ve şer'iyye sicillerinde bulunan para vakıfları oluşturduğu için iki çalışma arasında rakamsal farklılıklar oluşmaktadır. (Yılmaz Çetiner, *TD 1070 Numaralı Edirne Evkaf Defteri*, Muğla 2009, Basılmamış Yüksek Lisans tezi).

3 Edirne Şer'iyye Sicilleri'nde bulunan 08453.00014 poz numaralı Feruhsah Hatun bint Abdullah'a ait vakfiyenin çevirisi Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Aydın Kudat tarafından yapılmıştır.

4 VGMA Defter No: 606, Sayfa No: 90, Sıra No: 119.

5 İmam Ebu Yusuf menkulün vakfedilebilmesi için gayrimenkul ile birlikte vakfedilmesini zorunlu görmüştür.

işletme oranı belirtilmediği ve paranın akar satın alınması istendiği için para vakfı kategorisinde değerlendirilmemiştir.

Para vakıfları uygulamasında genel itibarı ile istirbah ve istiğlal modelleri tercih edilmiştir. Bunun yanında mudaraba ortaklık modelinin de uygulandığı bilinmektedir. Edirne’de 19. yüzyıla kadar çoğunlukla %15 işletme oranı tercih edilmişken, bu yüzyıldan itibaren %20 oranının kullanılmaya başlandığı görülmektedir. İncelenen belgelerde istirbah ve istiğlal modellerinin uygulandığı müşahede edilmiştir.

Tablo 1. Edirne Para Vakıfları

Yüzyıl	Vakıf Sayısı	Vakfedilen Miktar (guruş) ⁶
16.	2	4.200
17.	17	35.163
18.	13	9.540
19.	29	59.440
20.	23	649.100
TOPLAM	94	757.443

Tablo 2. Edirne Para Vakıfları İşletim Oranları

Yüzyıl	Ribh Oranları (%) ve Vakıf Sayısı				
	%9	%10	%12	%15	%20
-					
16.	-	2	-	-	-
17.	1	-	-	16	1
18.	-	3	-	10	-
19.	1	1	-	-	18
20.	7	-	-	3	6
Toplam	9	6	4	29	25

Filibe Para Vakıfları

Filibe, 1360’larda Murad Hüdavendigâr’ın komutanlarından Lala Şahin Paşa tarafından fethedilmiştir. Osmanlı’dan önce savaş alanına dönmüş olan şehir, Osmanlı döneminde birçok açıdan gelişme imkânı bulmuştur.

⁶ Bu makalede “guruş” para birimi esas alınmıştır. Bu nedenle 1 guruş / 120 akçe oranı hesaplamalarda kullanılmıştır.

I. Murad tarafından şehir merkezinde inşa edilen Hüdavendigâr Camii ve özellikle Şehabeddin Paşa'nın kurmuş olduğu vakıf tarafından inşa edilen çeşitli eserler vesilesiyle Filibe Türk-İslam şehri hüviyetini kazanmıştır. Osmanlı'nın Balkanlarda fethetmiş olduğu ilk şehirlerden biri olması nedeniyle hem Rumeli'nin fethi için önemli bir yer hem de fethedilecek şehirler için örnek teşkil etmiştir.

Filibe'ye ait VGM arşivinde sadece 24 vakfiye vardır. Bu vakıfların 10 tanesi para vakfidir. Filibe, Osmanlılar tarafından fethedilen ilk Balkan şehirlerinden biri olması hasebiyle (1361) bu şehirde fazla sayıda vakıf kurulmuş olması tahmin edilebilir. Ancak Filibe'ye ait şer'iyye sicilleri şu an elimizde bulunmadığından, VGM arşivinde bulunan vakfiyeler ışığında hareket etmek durumundayız.

Filibe'de kurulmuş en erken tarihli para vakfı 1588 yılında Merhume Hatice Hatun bint Mehmed Şah Çelebi tarafından kurulmuştur.⁷ Vâkife, 200 gurusunu %10 oranında işletilmek üzere vakfetmiştir. En geç tarihli para vakfı ise Merhum Osman Efendi bin Mustafa tarafından 1868 yılında kurulmuştur.⁸ Vâkif, 2.000 gurusunu vakfetmiştir. Bu vakfın işletme oranı vakfiyede belirtilmemiştir.

Sadece bir vakıfta %10, diğerlerinde ise %15 işletme oranı uygulanmıştır. Üç vakfın işletme oranı vakfiyelerde belirtilmemiştir. Vakıf kurucularından ikisi kadındır.

Tablo 3. Filibe Para Vakıfları

Yüzyıl	Vakıf Sayısı	Vakfedilen Miktar (guruş)
16.	1	166,6
17.	1	100
18.	3	18.523
19.	5	45.900
20.	-	-
TOPLAM	10	64.673,2

7 VGMA, Defter No:583, Sayfa No: 168, Sıra No: 148.

8 VGMA Defter No: 988, Sayfa No: 15, Sıra No: 10.

Tablo 4. Filibe Vakıfları İşletim Oranları

Yüzyıl	Ribh Oranları (%) ve Vakıf Sayısı	
-	%10	%15
16.	1	-
17.	-	1
18.	-	2
19.	-	4
20.	-	-

Selanik Para Vakıfları

Selanik, 1387 yılında Çandarlı Hayreddin Paşa ve Gazi Evrenos kumandasındaki birlikler tarafından fethedilmiştir. Fethin akabinde Osmanlıların şehir halkına karşı göstermiş olduğu hoşgörülü tavır, dönemin Selanik başpiskoposları tarafından kaleme alınan vaazlara yansımıştır. 1402 Ankara Bozgunu neticesinde şehir tekrar Bizans hakimiyetine geçmiş ve 1430'da tekrar Osmanlılar tarafından fethedilinceye kadar tarihinin en zorlu dönemini yaşamıştır. Bizans, elde tutmakta zorlandığı şehri Venediklilere satmak durumunda kalmış ve tarihî vesikalara da yansıyan zorlu yıllar böylece başlamış oldu. II. Murad, Selanik'in bu durumuna istinaden şehri fethetmek üzere harekete geçmiş ve fetih 1430 yılında gerçekleşmiştir. Osmanlı fethi öncesi oldukça ıssızlaşan şehir fethin hemen sonrasında icra edilen iskân siyaseti ve sosyo-ekonomik faaliyetler şehrin şenlenmesine yol açmıştır (Kiel, 2009, s. 353).

Selanik'e ait VGM Arşivi'nde toplam 87 vakfiye bulunmaktadır. Selanik'e ait toplam para vakfı sayısı 14'tür.

Ulaştığımız vakfiyeler muvacesinde Selanik'e ait en erken tarihli vakıf Merhum Hüseyin Çelebi bin Hasan tarafından 1554 yılında kurulmuştur.⁹ Vâkıf, 500.000 akçeyi %12 oranında işletilmek üzere vakfetmiştir. En geç tarihli vakıf ise Hacı Ali tarafından 1890 yılında kurulmuştur.¹⁰ Vâkıf, 3.000 guruşu vakfetmiştir. Bu vakıflardan sadece birisinin kurucusu kadındır.

9 VGMA Defter No: 570, Sayfa No: 040-042, Sıra No: 017.

10 VGMA Defter No: 989, Sayfa No: 54, Sıra No: 43.

Selanik'e ait 19. Yüzyıl para vakıflarından 5'inin işletme oranlarının belirtilmediği görülmektedir. Belirtilen dönemde oranların sabitlenmiş olma ihtimali üzerinde durulabilir. Bunun yanı sıra o dönemki yetkili mercilerin belirttiği oran herkes tarafından bilindiği için vakfiyeye yazılma ihtiyacı duyulmamıştır.

Tablo 5. Selanik Para Vakıfları

Yüzyıl	Vakıf Sayısı	Vakfedilen Miktar (guruş)
16.	3	12.583,2
17.	1	20.000
18.	2	1.850
19.	8	21.300
20.	-	-
TOPLAM	51	55.733,2

Tablo 6. Selanik Para Vakıfları İşletim Oranları

Yüzyıl	Ribh Oranları (%) ve Vakıf Sayısı		
	%10	%15	%20
-			
16.	2	1	-
17.	-	1	-
18.	-	2	-
19.	-	3	-
20.	-	-	-

Tekirdağ Para Vakıfları

Şehir I. Murad Hüdavendigar'ın şehzadeligi döneminde 1358 yılında fet-hedilmiştir. Bir liman şehri konumunda olan Tekirdağ, Osmanlı döneminde inşa edilen han ve kervansaraylar neticesinde ekonomik açıdan canlanmış ve şehrin nüfusu hızla artış göstermiştir (Ateş, 2011, s. 360).

Tekirdağ'a ait VGM arşivinde ise toplam 93 vakfiye vardır. Tekirdağ'a ait para vakfi sayısı 148'dir. Bu vakıfların 96'sı Rodoscuk Şer'iyye Sicilleri'nden 52'si ise VGM arşivinden çıkarılmıştır.

Tekirdağ'a ait en erken tarihli para vakfı Mevlânâ Musa bin Yusuf el-Mü-derris tarafından 1544 tarihinde kurulmuştur.¹¹ Bu vakfın belgesine Rodos-cuk Şer'iyeye Sicillerinden ulaşılmıştır. Vâkıf, 6.000 akçesini ve bir adet dükk-anını Dizdaroğlu Mescidi'nde görevli bulunan imam ve müezzinin kendi ruhu için hatim indirmeleri mukabilinde vakfetmiştir. Vakfiyede işletim oranı belirtilmemiştir.

Tekirdağ'a ait en geç tarihli vakıf ise Merhum Hüseyin Ağa bin Hasan tarafından 1914 tarihinde kurulmuştur.¹² Bu vakfın vakfiyesi VGM arşivinde bulunmaktadır. Vâkıf, 1.500 gurusunu köyünde bulunan caminin masrafları için vakfetmiştir. Bu vakfın işletme oranı ise %15 olarak belirlenmiştir.

Tekirdağ para vakıflarının 56'sı kadınlar tarafından kurulmuştur. Bu açı-dan değerlendirildiğinde Tekirdağ'da kadınların sosyal ve ekonomik hayatta etkin oldukları ortaya çıkmaktadır. Tekirdağ'da büyük oranda %15 işletme oranı tercih edilmiştir.

Tablo 7. Tekirdağ Para Vakıfları

Yüzyıl	Vakıf Sayısı	Vakfedilen Miktar (guruş)
16.	23	20.117,33
17.	5	15.433,3
18.	62	61.596,6
19.	42	156.743,3
20.	9	14.670
Tarihsiz	5	12.825
TOPLAM	148	282.400,56

Tablo 8. Tekirdağ Para Vakıfları İşletim Oranları

Yüzyıl	Ribh Oranları (%) ve Vakıf Sayısı				
	%8	%9	%10	%12	%15
-					
16.	1	-	4	1	13
17.	-	-	-	-	5
18.	-	-	-	-	57

¹¹ Rodosçuk Şer'iyeye Sicili, 08455.00022, v. 117a.

¹² VGMA Defter No: 607, Sayfa No: 129, Sıra No: 200.

19.	-	1	-	-	34
20.	-	-	2	-	4

Üsküp Para Vakıfları

Üsküp, 1392 yılında Yıldırım Bayezid'in uç beylerinden Paşa Yiğit tarafından fethedilmiştir. Şehir Osmanlı'nın en önemli uç şehri konumuna getirilmiş ve Balkan fetihlerinin merkez komutası buradan idare edilmiştir. Osmanlı döneminde Üsküp, stratejik konumu nedeniyle siyasi, askeri ve ekonomik açıdan her geçen gün gelişen bir şehir olmuştur. XVII. Yüzyılın ortalarında şehre uğrayan Evliya Çelebi, Üsküp şehriden *tam bir Müslüman şehri* olarak bahseder (Çelebi, 2016) (İnbaşı, 2012, s. 378).

Üsküp'e ait toplam vakıf sayısı 116'dır. VGM arşivinde ise 36 vakfiye bulunmaktadır. Üsküp'e ait toplam para vakfı sayısı 11'dir. Şer'iyye sicilleri mevcut değildir. En erken tarihli para vakfı Yahya Paşa ibn Abdullhayy tarafından 1506 yılında kurulmuştur.¹³ Vâkıf, 38.500 akçeyi vakfetmiştir. Vakfiyede işletme oranı belirtilmemiştir. En geç tarihli para vakfı ise Nureddin ibn Osman tarafından 1910 yılında kurulmuştur.¹⁴ Vâkıf, 1300 gurusunu %15 oranında işletilmek üzere vakfetmiştir. Vakıf kuranlar arasında iki kadın vardır.

Üsküp'e ait para vakıflarında işletme oranı olarak %10 ve %15 tercih edilmiştir. Bu vakıflardan 6'sı doğrudan nakit ile kurulmuşken, 5'i ise gayrimenkul ile birlikte vakfedilmiştir.

Tablo 9. Üsküp Para Vakıfları

Yüzyıl	Vakıf Sayısı	Vakfedilen Miktar (guruş)
16.	3	512,5
17.	3	104.025
18.	-	-
19.	2	3.000
20.	3	4.300
TOPLAM	11	111.837,5

13 VGMA Defter No: 629, Sayfa No: 422-429, Sıra No: 332.

14 VGMA Defter No: 991, Sayfa No: 46, Sıra No: 57.

Tablo 10. Üsküp Para Vakıfları İşletim Oranları

Yüzyıl	Ribh Oranları (%) ve Vakıf Sayısı	
	%10	%15
-		
16.	3	-
17.	2	1
18.	-	-
19.	-	2
20.	1	2

Tablo 11. Ebu Yusuf¹⁵ ve İmam Züfer¹⁶ İctihadları Üzerine Kurulan Vakıflar

Şehir	Nukud	Gayrimenkul & Nukud
Edirne	82	12
Tekirdağ	119	29
Üsküp	6	5
Filibe	6	4
Selanik		

Tablo 12. İşletme Oranlarının Yüzyıllara Göre Dağılımı

Yüzyıl	Ribh Oranı (%) ve Vakıf Sayısı					
	%8	%9	%10	%12	%15	%20
-						
16.	1	-	12	2	13	-
17.	-	1	2	-	22	1
18.	-	-	2	2	70	-
19.	-	2	1	-	63	18
20.	-	7	4	7	12	-
Toplam	1	10	21	11	190	19

15 Nukudun vakfedilebilmesi için yanında gayrimenkulün vakfedilmesini şart koşmuştur.

16 Paramın doğrudan olarak vakfedilebileceğini söylemiştir.

Tablo 13. Şehir Bazlı Vakıf Başına Düşen Ortalama Sermaye

Şehir	Sermaye (guruş)
Edirne	8.058
Tekirdağ	1.908
Selanik	3.980
Üsküp	11.183
Filibe	6.467

Tablo 14. Vakıf Kurucularının Cinsiyeti

Kadın	Erkek
69	207

SONUÇ

Bir Balkan İmparatorluğu olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti, ardı arkası kesilmeyen savaşlar nedeniyle nüfus bakımından ıssız, ekonomik açıdan zayıf ve şehirler açısından metruk olan bölgeyi vakıflar vesilesi ile bayındır hale getirmiştir. Şehri fetheden Sultan ya da komutan tarafından vakıflar kurularak şehrin ihtiyaçları doğrultusunda eserler inşa edilmiştir. Ayrıca nüfus açısından metruk bölgelere Anadolu'dan Müslümanlar yerleştirilerek şehrin sosyal ve ekonomik hayatına canlılık katmak, İslamlaşmasını sağlamak, güvenliğini temin etmek amacıyla iskân politikası izlenmiştir.

Araştırmaya konu edilen vakfiyeler ışığında, Tekirdağ'da, kadınların vakıf kurma hususunda çok etkin oldukları ortaya çıkmaktadır. 148 vakıftan 56'sının kurucusu kadınlar olmuştur. Bu da kadınların sosyal ve ekonomik hayata etkin bir şekilde dahil olduklarını göstermektedir. İncelenen beş şehrin toplamında ise 69 kadın ve 207 erkek vakıf kurmuştur.

En erken tarihli para vakfı Üsküp'te 1506 yılında kurulmuştur. En geç tarihli ise 1923'te Edirne'de kurulmuştur.

%15 işletme oranının bütün yüzyıllarda genel kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Ayrıca 19. Yüzyılda %20 işletme oranının kullanım alanını genişlettiğini söylemek mümkündür.

Bu 5 şehirde toplam 276 vakıf kurulmuş ve toplam 1.299.860,8 guruş vakfedilmiştir. Selanik'te 14 vakıf 55.733 guruşluk sermaye ile kurulurken, Tekirdağ'da 148 vakıf 282.000 guruş, Edirne'de 94 vakıf 757.443 guruş, Üs-

küp'te 11 vakıf 112.000 guruş ve Filibe'de 10 vakıf 65.000 guruşluk sermaye ile kurulmuştur. Selanik'te vakıf başına düşen ortalama sermaye 3.980 guruş iken, bu rakam Tekirdağ'da 1.905 guruş, Edirne'de 8.058 guruş, Üsküp'te 11.183 guruş ve Filibe'de 6.467 guruş olarak gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada araştırmaya konu edilen şehirlerin her biri tarih boyunca önemlerini devam ettirmiştir. Özellikle Osmanlı döneminde bu şehirler zirve dönemlerini yaşamışlardır. Buna karşın çalışmamızda bazı şehirlere ait vakfiyelerin çok az sayıda olduğu müşahede edilmiştir. Örneğin Filibe'de yaklaşık 200 adet vakfın kurulmuş olduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde sadece 30 kadar vakfın belgesi arşivlerimizde bulunmaktadır. Bu durumun en önemli nedeni şer'iyye sicillerinin elimizde bulunmamasıdır. Bir diğer örnek ise hem vakfiyeler hem de şer'iyye sicilleri bakımından zengin kaynaklara sahip Tekirdağ şehridir. Bu açıdan bakıldığında Tekirdağ'a ait belgeler vesilesiyle şehrin vakıf perspektifinden panoramasını çıkarmak mümkündür. Bu cümleden, Osmanlı dönemi şehirlerinin tarihini, yapısını incelemek adına vakıfların en önemli enstrüman olduğunu söylemeye gerek yoktur. Bu nedenle arşivlerimizde bulunmayan vakıf belgelerinin temini ve incelenmesi büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ateş, H. (2011). Tekirdağ. *İslam Ansiklopedisi*, 40, 359-362.
- Berki, A. H. (2013). *Vakıf Hukuku Yazılan*. (H. Çınar, Dü.) Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Boykov, G. (2012). The Waqf of and The Complex of Şıhabeddin Paşa in Filibe. *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu* (s. 181-190). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Evlia Çelebi (2016). *Evlia Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, C.III.
- Gökbilgin, M. T. (1994). Edirne. *TDVİA*, 10, 425-431.
- Güntay, H. M. (2012). Vakıf. *TDVİA*, 42, 475-479.
- İnalçık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye* (34. b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnbaşı, M. (2012). Üsküp. *TDVİA*, 42, 377-381.
- Küçükaşçı, M. S. (2010). Şehir. *TDVİA*, 38, 441-446.
- Kiel, M. (2009). Selanik. *TDVİA*, 36, 352-357.
- Tuğrul, M. (2017, Ağustos 24). *Osmanlı Şehirlerinin Oluşumunda Vakıf Müessesesinin Katkıları*. Yine Dergi: <https://yinedergi.wordpress.com/2017/08/24/osmanli-sehirlerinin-olusumunda-vakif-muessesesinin-katkilari/> adresinden alındı

ADAM AKADEMİ

Sosyal Bilimler Dergisi

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) Hakkında Bilgi

Resmi olarak 2006 yılında kurulan ADAM, aslında çok uzun zamandır bir araya gelen akademisyenlerin bir oluşumudur. Uluslararası Kongre, Konferans ve Sempozyumlar, Cuma Konferansları, Sosyal Bilimler ve İslami İlimler Düşünce Okulu, Proje Çalışmaları, Sanat ve Dil Faaliyetleri ile çalışmalarına devam etmektedir.

Faaliyetlerini başkent Ankara'nın tarihi Hamamönü bölgesinde, Osmanlı döneminde medrese olarak faaliyet gösteren külliyesinde (Sarı Kadı Medresesi) sürdürmektedir.

Vermiş olduğu eğitimler, yapmış olduğu faaliyetler ve yürütmüş olduğu akademik projeler ile ADAM;

- Osmanlı mirasını günümüze aktarmayı,
- Toplumda insan kaynaklarının niteliğini artırmayı,
- Üniversite öğrencilerinin ve akademisyen adaylarının akademik, kültürel ve sosyal gelişimlerini desteklemeyi ve
- Özellikle sosyal bilimlerde yetişmiş nitelikli akademisyen sayısını artırmayı

amaçlamaktadır.

ADAM, yaşadığımız coğrafyanın tarihsel birikimi ve derin irfanıyla donanmış kişilerinin sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkarma gayreti gösteren bağımsız “bir münevverler topluluğu”dur.

ADAM, çağın her alanındaki ideal insanına ulaşmak için gerekli akademik, kültürel ve sosyal altyapıyı hazırlamayı kendisine görev edinmiştir.

İletişim

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)

Hacettepe Mah. Tanış Sk. No: 2/A

Hamamönü – Altındağ – Ankara – Türkiye

Tel : +90 312 324 64 84

Faks : +90 312 324 05 54

E-posta : bilgi@adam.org.tr

Web : www.adam.org.tr

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi

2011 yılında yayın hayatına başlayan ADAM AKADEMİ, Haziran ve Aralık olmak üzere yılda bir cilt ve iki sayı olarak yayımlanan akademik araştırma, derleme makaleleri ile kitap incelemelerini kabul eden uluslararası çift-körlleme hakemlik süreci yürüten akademik bir dergidir.

Dergide Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça ve Farsça yazılara yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sosyal bilimler, iktisat, ekonomi, maliye, tarih, İslami ilimler, teoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, felsefe, sosyoloji, teori, araştırma, Osmanlı, Balkanlar, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Akdeniz, Karadeniz, reform, kalkınma, kurumlar, vakıflar

Kişiler

Sahibi

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) İktisadi İşletmesi adına,
Bülent Kent

Genel Editör

Mehmet Bulut – *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi* –
mehmet.bulut@izu.edu.tr

Yönetim Editörü

Nasuh Uslu – *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*

Editör Yardımcıları

Fuat Oğuz – *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Recai Aydın – *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*

Kitap Tanıtım Editörleri

Fatih Kaplanhan – *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*

Muhammed Enes Kala – *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Yazı İşleri Müdürü

Cem Korkut – *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi* – ckorkut@ybu.edu.tr

Yayın Kurulu

Bünyamin Erul – *Ankara Üniversitesi*

Cahit Güran – *Hacettepe Üniversitesi*

Erdal Karagöl – *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Hamdi Pınar – *Bilkent Üniversitesi*

Kadir Canatan – *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*

Mehmet Barca – *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*

Metin Toprak – *İstanbul Üniversitesi*

Murat Yülek – *İstanbul Ticaret Üniversitesi*

Ramazan Gözen – *Marmara Üniversitesi*

Danışma Kurulu

Ahmet Tabakoğlu – *Marmara Üniversitesi*

Arif Ersoy – *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*

Benjamin Braude – *Boston Koleji*

Bülent Arı – *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*

Carl S. El-Tobqui – *McGill Üniversitesi*

Cemal Kafadar – *Harvard Üniversitesi*

Derya Örs – *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*

Erol Özvar – *Marmara Üniversitesi*

Fatih Uşan – *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Gulliaume Dugin – *Paris Üniversitesi*

Gulfettin Çelik – *İstanbul Medeniyet Üniversitesi*

Hakan Kırımlı – *Bilkent Üniversitesi*

Haldun Evren – *Suffolk Üniversitesi*

Himmet Taşkömür – *Harvard Üniversitesi*
Hüseyin İlker Çınar – *Manheim Üniversitesi*
Intiarsar Rabb – *Harvard Üniversitesi*
İbrahim Kalın- *T.C. Cumhurbaşkanlığı*
James Baldwin – *New York Üniversitesi*
Jari Ojala – *Jyvaskyla Üniversitesi*
Jonathan A. Brown – *Georgetown Üniversitesi*
Mehmet Genç – *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Muhammed Eroğlu – *Massachusetts Teknoloji Enstitüsü*
M.Shahid Alam – *Northeastern Üniversitesi*
Nazım Ali – *Harvard Üniversitesi*
Sabri Orman – *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*
Sıdika Başçı – *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Şükrü Karatepe – *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
William O'Reilly – *Cambridge Üniversitesi*
Yasin Aktay – *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Politikalar

Odak ve Kapsam

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, Osmanlı dünyasını ve coğrafyasını kapsayan, çok disiplinli ve disiplinler-arası akademik çalışmalara yer veren bir dergidir.

Dergi; özellikle Osmanlı coğrafyasını kapsayan tarih, coğrafya, siyaset bilimi, iktisat, antropoloji, sosyoloji, hukuk, dini ilimler, felsefe, uluslararası ilişkiler, çevre ve kalkınma konularını ele alan bilimsel araştırmalara özel önem verilmektedir.

Dergiye gönderilen yazıların Osmanlı coğrafyasında yer alan ülkeleri kapsamı, güncel ve gelecek ile ilgili problemlerin ve araştırma sorularının özgün bir bakış açısıyla değerlendirmesi beklenmektedir.

Dergiye sunulan akademik çalışmaların alanında bir boşluğu dolduran, özgün nitelikte, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış (ulusal/uluslararası konferanslarda sunulmuş olan tebliğler, bu durumu belirtmeleri halinde ve makalenin geliştirilmesi şartıyla kabul edilebilir.) veyahut yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir.

ADAM AKADEMİ, Osmanlı coğrafyasında tarihten bugüne kadar gelen ülkeler ve konulara odaklanır. Dergi, bu ülke ve konular ile ilgili olarak gelen çalışmaların, Osmanlı coğrafyasında tarihte ve günümüzde var olan toplumların küresel olarak araştırılması, incelenmesi ve tartışılmasını sağlayan bir platform oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu coğrafyada uluslararası ve disiplinler-arası akademik çalışmalar, araştırma bulgularının yayılımı, değişimi ve tartışılması ile bu alanda çalışan akademisyenler arasında işbirliği ve ortak yayınları teşvik etmek derginin önem verdiği konular arasındadır.

ADAM AKADEMİ Değerlendirme Süreçleri

Kör Hakemlik ve Değerlendirme Süreci

Kör hakemlik, bilimsel yayınların en yüksek kalite ile yayınlanması için uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntem, bilimsel çalışmaların nesnel (objektif) bir şekilde değerlendirilme sürecinin temelini oluşturmaktadır ve birçok bilimsel dergi tarafından tercih edilmektedir.

Hakem görüşleri, ADAM AKADEMİ'nin yayın kalitesinde belirleyici bir yere sahiptir.

ADAM AKADEMİ'ye gönderilen tüm çalışmalar aşağıda belirtilen aşamalara göre çift-körleme yoluyla değerlendirilmektedir. Çift-körleme yönteminde çalışmaların yazar ve hakem kimlikleri gizlenmektedir. Bu sebeple yazarlardan sisteme makalelerini yüklerken isimlerini silmeleri talep edilir.

1. İlk Değerlendirme Süreci

ADAM AKADEMİ'ye gönderilen çalışmalar ilk olarak editör tarafından değerlendirilir. Bu aşamada, derginin amaç ve kapsamına uymayan, Türkçe, İngilizce ve diğer dillerde dil ve anlatım kuralları açısından zayıf, bilimsel açıdan kritik hatalar içeren, özgün değeri olmayan ve yayın politikalarını karşılamayan çalışmalar reddedilir.

Reddedilen çalışmaların yazarları, gönderim tarihinden itibaren en geç bir ay içerisinde bilgilendirilir. Uygun bulunan çalışmalar ise ön değerlendirme için çalışmanın ilgili olduğu alana yönelik bir alan editörüne gönderilir.

2. Ön Değerlendirme Süreci

Ön değerlendirme sürecinde alan editörleri çalışmaların, giriş ve literatür, yöntem, bulgular, sonuç, değerlendirme ve tartışma bölümlerini dergi yayın politikaları ve kapsamı ile özgünlük açısından ayrıntılı bir şekilde inceler. Bu inceleme sonucunda uygun bulunmayan çalışmalar en geç bir ay içerisinde alan editörü değerlendirme raporu ile birlikte iade edilir. Uygun bulunan çalışmalar ise hakem atama sürecine alınır.

3. Hakem Atama Süreci

Çalışmalara içeriğine ve hakemlerin uzmanlık alanlarına göre hakem ataması yapılır. Çalışmayı inceleyen alan editörü, ADAM AKADEMİ Danışma Kurulu veyahut Hakem havuzundan uzmanlık alanlarına göre en az iki hakem önerisinde bulunur veya çalışmanın alanına uygun yeni hakem önerebilir.

Alan editöründen gelen hakem önerileri editör tarafından değerlendirilir ve çalışmalar hakemlere iletilir. Hakemler değerlendirdikleri çalışmalar hakkındaki hiçbir süreci ve belgeyi paylaşmayacakları hakkında garanti vermektedir.

4. Hakem Değerlendirme Süreci

Hakem değerlendirme süreci için hakemlere verilen süre 6 haftadır. Hakemlerden veya editörlerden gelen düzeltme önerilerinin yazarlar tarafından “düzeltme yönergesi” doğrultusunda 1 ay içerisinde tamamlanması zorunludur.

Hakemler bir çalışmanın düzeltmelerini inceleyerek uygunluğuna karar verebilecekleri gibi gerekliyse birden çok defa düzeltme talep edebilir.

Hakem Raporları

Hakem değerlendirmeleri genel olarak çalışmaların özgünlük, kullanılan yöntem, etik kurallara uygunluk, bulguların ve sonuçların tutarlı bir şekilde sunumu ve literatür açısından incelenmesine dayanmaktadır.

Bu inceleme aşağıdaki unsurlara göre yapılır:

1. Giriş ve literatür: değerlendirme raporu çalışmada ele alınan problemin sunumu ve amaçları, konunun önemi, konuyla ilgili literatür kapsamı, güncelliği ve çalışmanın özgünlüğü, başlık, özet ve makale içeriği uyumu hakkında görüş içerir.

2. Yöntem: Değerlendirme raporu, kullanılan yöntemin uygunluğu, araştırma grubunun seçimi ve özellikleri, geçerlik ve güvenilirlik ile ilgili bilgilerin yanı sıra veri toplama ve analiz süreci hakkında görüş içerir.

3. Bulgular: Değerlendirme raporu, yöntem çerçevesinde elde edilen bulguların sunumu, analiz yöntemlerinin doğruluğu, araştırmanın amaçları ile erişilen bulguların tutarlılığı, ihtiyaç duyulan tablo, şekil ve görsellerin verilmesi, kullanılan testlerin kavramsal açıdan değerlendirilmesine yönelik görüşler içerir.

4. Değerlendirme ve tartışma: Değerlendirme raporu, bulgulara dayalı olarak konunun tartışılması, araştırma sorusuna/larına ve hipoteze/lere uygunluk, genellenebilirlik ve uygulanabilirlik ile ilgili görüş içerir.

5. Sonuç ve öneriler: Değerlendirme raporu literatüre katkı, gelecekte yapılabilecek çalışmalara ve alandaki uygulamalara yönelik öneriler hakkında görüş içerir.

6. Stil ve anlatım: Değerlendirme raporu, çalışma başlığının içeriği kapsamı, Türkçe'nin kurallara uygun kullanımını, gönderme ve referansların APA 6 kurallarına uygun olarak tam metnin diline uygun verilmesi ile ilgili de görüşler içerir.

7. Genel değerlendirme: Değerlendirme raporu çalışmanın bir bütün olarak özgünlüğü, eğitim literatür ve alandaki uygulamalara sağladığı katkı hakkında görüş içerir.

Değerlendirme sürecinde hakemlerin çalışmanın tipografik özelliklerine göre düzeltme yapmaları beklenmemektedir.

Yayın İle İlgili Bilgiler

Yayın Sıklığı

Uluslararası hakemli bir dergi olan ADAM AKADEMİ yılda iki kez yayınlanır. Bir yılda en fazla iki özel sayı yayınlanabilir. Özel sayıların duyuruları, en geç bir yıl önceden yapılır. Özel sayılarda ele alınacak konular güncel tartışmalar dikkate alınarak oluşturulur. Bunun yanında ADAM AKADEMİ belirli temalarda sayı çıkarabilir.

Yayın Dili

ADAM AKADEMİ, Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça ve Farsça dillerinde yayın kabul edilmektedir. Yukarıda belirtilen kriterlere uygun çalışmalar dil bilgisi kurallarına ve bilimsel alan yazınına uygun, sade ve açık bir dil kalitesine sahip olmalıdır.

Ana dili İngilizce olmayan yazar(lar)a çalışmalarını sisteme yüklemeye önce İngilizce redaksiyon için kurumsal destek almaları önerilir. ADAM AKADEMİ'ye gönderilen çalışmalar için değerlendirme sürecinde yayın kurulu ve/veya bilim kurulu tarafından dil redaksiyonu talep edilebilir. Dil redaksiyonu talep edilen çalışmalar, aşağıda önerilen akredite dil kuruluşlarında yaptırılır ve yaptırılan redaksiyonun belgesi yayın kuruluna ibraz edilir. Redakte edilmeyen ve belgelendirilmeyen çalışmalar yayına kabul edilmez.

Erişim Politikası

Açık Erişim Politikası ve Ücretlendirme

ADAM AKADEMİ, basılı kopya ile birlikte **açık erişim sağlama** politikasını da benimsemiştir. ADAM AKADEMİ yayıncısı olan Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi, hiçbir kütüphane veya okuyucudan yayınlanan elektronik makalelere erişim için abonelik ve ücret talep etmemektedir.

ADAM AKADEMİ makale işlem ücreti (değerlendirme ücreti veya basım ücreti) ve makalelere erişim için abonelik ücreti talep etmediği için hiçbir gelir kaynağı bulunmamaktadır. Ancak, ADAM AKADEMİ'ye gönderilen çalışmaların aşağıda sıralanan maddi yükümlülükleri, yazarların sorumluluğundadır:

1. ADAM AKADEMİ'de çalışmalar Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça ve Farsça olarak tam metin olarak yayınlamaktadır. Dergi bu kapsamda herhangi bir çeviri hizmeti vermemekte ancak yönlendirme amacıyla yazar(lar)a çeşitli akredite firmalar önermektedir. Bunun yanında yazarlardan çalışmanın başında yer alan İngilizce özet **haricinde**, çalışmalarını 1000-1500 kelime ile özetledikleri **genişletilmiş İNGİLİZCE** özet talep edilmektedir.
2. Alan editörleri veya hakemlerden gelen öneriler doğrultusunda, ADAM AKADEMİ yayın kurulu tarafından talep edilen dil editörlüğü veya redaksiyon işlemleri belirtilen firmalardan alınır.
3. Değerlendirme süreci sonucu yayına kabul edilen tüm çalışmaların intihal denetimi, mizanpaj ve dizgi, kaynakça, gönderme ve atıf kontrolü ile düzenlemelere ilişkin işlemlerin maddi sorumluluğu yazarlara aittir. Yazarlardan sundukları makale ile birlikte intihal raporu da talep edilir.

Kısıtlamalar

Kısıtlamalar ve Değerlendirmeye Kabul Edilmeyen Başvurular

ADAM AKADEMİ'de aşağıda belirtilen kısıtlar kapsamına giren çalışmalar yayımlanamaz:

- Yayınlanmak üzere ADAM AKADEMİ'ye gönderilen çalışmaların daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere herhangi bir yayınevine gönderilmemiş olması ön şarttır.
- Özellikle birden fazla yazara sahip çalışmalarda, başvurunun değerlendirmeye alınabilmesi için, tüm müelliflerden başvurunun yayınlaması konusunda muvafakat talep edilebilecektir. İlgili izin belgeleri bulunmayan yazılar değerlendirmeye alınmayacaktır.
- Çalışmalarda kullanılan tüm görsellerin telifleri ile ilgili sorumluluk yazara aittir. Ancak yine de değerlendirmeye alınabilmesi için çalışma kapsamında yer alan görsellerin kaynak bilgileri açıkça ifade edilecek, gerekirse izin belgeleri dosyasına eklenecektir.
- Daha önce bir proje veya seminer olarak yapılan ortak çalışmalardan üretilen yayın başvuruları ile ilgili de tüm paydaşlardan gerekli izinleri almak başvuru yapan yazarın sorumluluğundadır.

Dergi İçeriği

Derginin Bölümleri

ADAM AKADEMİ’de yayınlanabilecek çalışmalar aşağıda sıralanmıştır:

- zgn bilimsel araştırma makaleleri,
- Belli bölgeyi ya da konuyu ele alan ve çalışma kapsam içinde değerlendirilen verileri kendi içinde ve benzer örneklerle karşılaştıran alışmalar,
- Derleme alışmaları,
- Yayın eleştirisi ve kitap tanıtımı/incelemesi

Editörler

Editörler

ADAM AKADEMİ yayın kurulu, yayınlanmış, erken görünümdeki veya değerlendirme aşamasındaki bir çalışmaya ilişkin telif hakkı ve intihal şüphesi oluşması durumunda çalışmayı ilişkin bir soruştırma başlatma yükümlülüğü taşır.

Yayın kurulu yapılan soruştırma sonucunda değerlendirme aşamasındaki çalışmada telif hakkı ve intihal yapıldığını tespit etmesi durumunda çalışmayı değerlendirmeden geri eker ve tespit edilen durumları detaylı bir şekilde kaynak göstererek yazarlara iade eder.

Yayın kurulu, yayınlanmış veya erken görünümdeki bir çalışmada telif hakkı ihlali ve intihal yapıldığını tespit etmesi durumunda, en geç bir hafta içerisinde aşağıdaki geri çekme ve bildiri işlemlerini gerçekleştirir.

Etik ihlali tespit edilen çalışmanın;

- Elektronik gösterimdeki başlığının başına “Geri çekildi” ibaresi eklenir.
- Elektronik gösterimdeki öz ve Tam Metin içerikleri yerine çalışmanın geri çekilme gerekçeleri, detaylı kanıt kaynakları varsa yazar(lar)ın bağlı olduğu kurum ve kuruluşların konu hakkındaki bildirimleri ile birlikte yayınlanır.
- Dergi web sitesinin ana sayfasından geri çekme bildirimini ilan edilir.
- Geri ekme tarihinden itibaren ilk yayınlanacak sayının elektronik ve basılı kopyasının içindekiler listesine “Geri çekildi: Çalışma Başlığı” şeklinde eklenir, birinci sayfasından başlamak koşuluyla geri çekme nedenleri ve buna kaynak gösterilen orijinal alıntılarını kamuoyu ve araştırmacılarla paylaşılır.

- Yazar(lar)ın bağılı olduğu kuruluş(lar)a yukarıdaki geri çekme bildirimleri iletilir.
- Yukarıda sıralanan geri çekme bildirimleri Derginin dizinlendiği kurum ve kuruluşlar ile Milli Kütüphane Başkanlığı'na dizin sistemleri ve kataloğlara kaydedilmesi için iletilir.
- Ayrıca yayın kurulu etik ihlalde bulunan çalışma yazar(lar)ının daha önce yayınlanmış çalışmalarının yayın evlerine veya yayın kurullarına, yayınlanan çalışmaların geçerlik ve güvenilirliğini güvence altına almalarını veya geri çekmelerini önerebilir.

İtirazlar

Değerlendirme Sonucuna İtiraz Etme

ADAM AKADEMİ'de değerlendirme sonucu yazar(lar)a iletilen yayın kurulu ve bilim kurulu görüşlerine yazar(lar)ın itiraz etme hakkı saklıdır.

Yazar(lar), çalışmaları için yapılan değerlendirme sonucu görüş ve yorumlara ilişkin itiraz gerekçelerini bilimsel bir dille ve dayanaklarını referans göstererek **bilgi@adam.org.tr** adresine e-postayla iletmelidir. Yapılan itirazlar yayın kurulu tarafından en geç bir ay içerisinde incelenerek (Çalışmanın alan editörü ve hakemlerine yapılan itirazlar hakkında görüş talep edilebilir.) yazar(lar)a olumlu veya olumsuz dönüş sağlanır.

Yazar(lar)ın değerlendirme sonucuna itirazları olumlu bulunması durumunda, yayın kurulu çalışmanın konu alanına uygun yeni hakem ataması yaparak değerlendirme sürecini yeniden başlatır.

Etik Sorumluluklar ve Politikalar

Yayın Etiği

ADAM AKADEMİ'de uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Bu doğrultuda uygulanan süreçler, yazarların ve yazarları destekleyen kurumların çalışmalarının kalitesine doğrudan yansımaktadır. Hakemli çalışmalar bilimsel yöntemi somutlaştıran ve destekleyen çalışmalardır. Bu noktada sürecin bütün paydaşlarının (yazarlar, okuyucular ve araştırmacılar, yayıncı, hakemler ve editörler) etik ilkelere yönelik standartlara uyması önem taşımaktadır. ADAM AKADEMİ yayın etiği kapsamında tüm paydaşların aşağıdaki etik sorumlulukları taşıması beklenmektedir.

Aşağıda yer alan etik görev ve sorumluluklar oluşturulurken açık erişim olarak **Committee on Publication Ethics (COPE)** tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Yazarların Etik Sorumlulukları

ADAM AKADEMİ'ye çalışma gönderen yazar(lar)ın aşağıdaki etik sorumluluklara uyması beklenmektedir:

- Yazar(lar)ın gönderdikleri çalışmaların özgün olması beklenmektedir. Yazar(lar)ın başka çalışmalardan yararlanmaları veya başka çalışmaları kullanmaları durumunda eksiksiz ve doğru bir biçimde atıfta bulunmaları ve/veya alıntı yapmaları gerekmektedir.
- Çalışmanın oluşturulmasında içeriğe entelektüel açıdan katkı sağlamaayan kişiler, yazar olarak belirtilmemelidir.
- Yayınlanmak üzere gönderilen tüm çalışmaların varsa çıkar çatışması teşkil edebilecek durumları ve ilişkileri açıklanmalıdır.
- Yazar(lar)dan değerlendirme süreçleri çerçevesinde makalelerine ilişkin ham veri talep edilebilir, böyle bir durumda yazar(lar) beklenen veri ve bilgileri yayın kurulu ve bilim kuruluna sunmaya hazır olmalıdır.
- Yazar(lar) kullanılan verilerin kullanım haklarına, araştırma/analizlerle ilgili gerekli izinlere sahip olduklarını veya deney yapılan deneklerin rızasının alındığını gösteren belgeye sahip olmalıdır.
- Yazar(lar)ın yayınlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, dergi editörünü veya yayıncıyı bilgilendirme, düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Yazarlar çalışmalarını aynı anda birden fazla derginin başvuru sürecinde bulunduramaz. Her bir başvuru önceki başvurunun tamamlanmasını takiben başlatılabilir. Başka bir dergide yayınlanmış çalışma ADAM AKADEMİ'ye gönderilemez.
- Değerlendirme süreci başlamış bir çalışmanın yazar sorumluluklarının değiştirilmesi (Yazar ekleme, yazar sırası değiştirme, yazar çıkartma gibi) teklif edilemez.

Editörlerin Etik Görev ve Sorumlulukları

ADAM AKADEMİ editör ve alan editörleri, açık erişim olarak **Committee on Publication Ethics (COPE)** tarafından yayınlanan **COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors** ve **COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors** rehberleri temelinde aşağıdaki etik görev ve sorumluluklara sahip olmalıdır:

Genel Görev ve Sorumluluklar

Editörler, ADAM AKADEMİ’de yayınlanan her yayından sorumludur. Bu sorumluluk bağlamında editörler, aşağıdaki rol ve yükümlülükleri taşımaktadır:

- Okuyucuların ve yazarların bilgi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çaba sarfetme,
- Sürekli olarak derginin gelişimini sağlama,
- Dergide yayınlanan çalışmaların kalitesini geliştirmeye yönelik süreçleri yürütme,
- Düşünce özgürlüğünü destekleme,
- Akademik açıdan bütünlüğü sağlanma,
- Fikri mülkiyet hakları ve etik standartlardan taviz vermeden iş süreçlerini devam ettirme,
- Düzeltme, açıklama gerektiren konularda yayın açısından açıklık ve şeffaflık gösterme.

Hakemlerin Etik Sorumlulukları

Tüm çalışmaların **Körleme Hakemlik** ile değerlendirilmesi yayın kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu süreç yayının nesnel ve bağımsız değerlendirilmesi ile güven sağlar.

ADAM AKADEMİ değerlendirme süreci çift taraflı kör hakemlik ilkesiyle yürütülür. Hakemler yazarlar ile doğrudan iletişime geçemez, değerlendirme ve yorumlar dergi yönetim sistemi (dergipark) aracılığıyla iletilir. Bu süreçte değerlendirme formları ve tam metinler üzerindeki hakem yorumları editör aracılığıyla yazar(lar)a iletilir. Bu bağlamda ADAM AKADEMİ için çalışma değerlendiren hakemlerin aşağıdaki etik sorumluluklara sahip olması beklenmektedir:

- Sadece uzmanlık alanı ile ilgili çalışma değerlendirmeyi kabul etmelidir.
- Tarafsızlık ve gizlilik içerisinde değerlendirme yapmalıdır.
- Değerlendirme sürecinde çıkar çatışması ile karşı karşıya olduğunu düşünürse, çalışmayı incelemeyi reddederek, dergi editörünü bilgilendirmelidir.
- Gizlilik ilkesi gereği inceledikleri çalışmaları değerlendirme sürecinden sonra imha etmelidir. İnceledikleri çalışmaların sadece nihai versiyonlarını ancak yayımlandıktan sonra kullanabilir.
- Değerlendirmeyi nesnel bir şekilde sadece çalışmanın içeriği ile ilgili olarak yapmalıdır. Milliyet, cinsiyet, dini inançlar, siyasal inançlar ve ticari kaygıların değerlendirmeye etki etmesine izin vermemelidir.

- Değerlendirmeyi yapıcı ve nazik bir dille yapmalıdır. Düşmanlık, iftira ve hakaret içeren aşağılayıcı kişisel yorumlar yapmamalıdır.
- Değerlendirmeyi kabul ettikleri çalışmayı zamanında ve yukarıdaki etik sorumluluklarda gerçekleştirmelidir.

Yayıncının Etik Sorumlulukları

ADAM AKADEMİ'nin yayıncısı olan Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM), kar amacı gütmeyen kamu yararına çalışan bir sivil toplum kuruluşudur. ADAM kuruluş felsefesi gereği, ADAM ve ADAM AKADEMİ ilişkisini uluslararası standartlarda kamuya mal etmek amacıyla ADAM AKADEMİ dergisini yayınlamaktadır. Bu bağlamda ADAM ve Yönetim Kurulu, ADAM AKADEMİ ile ilgili aşağıdaki etik sorumlulukların bilinciyile hareket etmektedir:

- ADAM AKADEMİ'ye gönderilen çalışmaların tüm süreçlerinden editör sorumludur. Bu çerçevede ekonomik ya da politik kazançlar göz önüne alınmaksızın karar verici kişi editördür.
- Bağımsız editör kararı oluşturulmasını taahhüt eder.
- ADAM AKADEMİ'de yayınlanmış her makalenin mülkiyet ve telif hakkını korur ve yayınlanmış her kopyanın kaydını saklama yükümlüğünü üstlenir.
- Editöre ilişkin her türlü bilimsel suiistimal, atıf çeteciliği ve intihalle ilgili önlemleri alma sorumluluğuna sahiptir.

ADAM AKADEMİ'de Etik Olmayan Bir Durumla Karşılaşırsanız

ADAM AKADEMİ'de yukarıda bahsedilen etik sorumluluklar ve dışında etik olmayan bir davranış veya içerikle karşılaşırsanız lütfen bilgi@adam.org.tr adresine e-posta yoluyla bildirin.

İlişkiler

Okuyucu ile İlişkiler

Editör tüm okuyucu, araştırmacı ve uygulayıcıların ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve deneyim beklentilerini dikkate alarak karar vermelidir. Yayınlanan çalışmaların okuyucu, araştırmacı, uygulayıcı ve bilimsel literatüre katkı sağlamasına ve özgün nitelikte olmasına dikkat etmelidir. Ayrıca editör okuyucu, araştırmacı ve uygulayıcılardan gelen geri bildirimleri dikkate almak, açıklayıcı ve bilgilendirici geri bildirim vermekle yükümlüdür.

Yazarlar ile İlişkiler

Editörün yazarlara karşı görev ve sorumlulukları aşağıdaki şekildedir:

- Editör, çalışmaların önemi, özgün değeri, geçerliliği, anlatımın açıklığı ve derginin amaç ve hedeflerine dayanarak olumlu ya da olumsuz karar vermelidir.
- Yayın kapsamına uygun olan çalışmaların ciddi problemi olmadığı sürece ön değerlendirme aşamasına almalıdır.
- Editör, çalışma ile ilgili ciddi bir sorun olmadıkça, olumlu yöndeki hakem önerilerini göz ardı etmemelidir.
- Yeni editör, çalışmalara yönelik olarak önceki editör tarafından verilen kararları ciddi bir sorun olmadıkça değiştirmemelidir.
- **Kör Hakemlik ve Değerlendirme Süreci** mutlaka yayınlanmalı ve editör tanımlanan süreçlerde yaşanabilecek sapmaların önüne geçmelidir.
- Editör yazarlar tarafından kendilerinden beklenecek her konuyu ayrıntılı olarak içeren bir **Yazar** Rehberi yayınlamalıdır. Bu rehberler belirli zaman aralıklarında güncellenmelidir.
- Yazarlara açıklayıcı ve bilgilendirici şekilde bildirim ve dönüş sağlanmalıdır.

Hakemler ile İlişkiler

Editörün hakemlere karşı görev ve sorumlulukları aşağıdaki şekildedir:

- Hakemleri çalışmanın konusuna uygun olarak belirlemelidir.
- Hakemlerin değerlendirme aşamasında ihtiyaç duyacakları bilgi ve rehberleri sağlamakla yükümlüdür.
- Yazarlar ve hakemler arasında çıkar çatışması olup olmadığını gözetmek durumundadır.
- Körlük hakemlik bağlamında hakemlerin kimlik bilgilerini gizli tutmalıdır.
- Hakemleri tarafsız, bilimsel ve nesnel bir dille çalışmayı değerlendirmeleri için teşvik etmelidir.
- Hakemleri zamanında dönüş ve performans gibi ölçütlerle değerlendirmelidir.
- Hakemlerin performansını artırıcı uygulama ve politikalar belirlemelidir.
- Hakem havuzunun dinamik şekilde güncellenmesi konusunda gerekli adımları atmalıdır.
- Nezaketsiz ve bilimsel olmayan değerlendirmeleri engellemelidir.

- Hakem havuzunun geniş bir yelpazeden oluşması için adımlar atmalıdır.

Yayın Kurulu ile İlişkiler

Editör, tüm yayın kurulu üyelerinin süreçleri yayın politikaları ve yönergelere uygun ilerletmesini sağlamalıdır. Yayın kurulu üyelerini yayın politikaları hakkında bilgilendirmeli ve gelişmelerden haberdar etmelidir. Yeni yayın kurulu üyelerini yayın politikaları konusunda eğitmeli, ihtiyaç duydukları bilgileri sağlamalıdır.

Ayrıca editör;

- Yayın kurulu üyelerinin çalışmaları tarafsız ve bağımsız olarak değerlendirilmelerini sağlamalıdır.
- Yeni yayın kurulu üyelerini, katkı sağlayabilir ve uygun nitelikte belirlemelidir.
- Yayın kurulu üyelerinin uzmanlık alanına uygun çalışmaları değerlendirme için göndermelidir.
- Yayın kurulu ile düzenli olarak etkileşim içerisinde olmalıdır.
- Yayın kurulu ile belirli aralıklarla yayın politikalarının ve derginin gelişimi için toplantılar düzenlemelidir.

Dergi Sahibi ve Yayıncı ile İlişkiler

Editör ve yayıncı arasındaki ilişki editöryal bağımsızlık ilkesine dayanmaktadır. Editör ile yayıncı arasında yapılan yazılı sözleşme gereği, editörün alacağı tüm kararlar yayıncı ve dergi sahibinden bağımsızdır.

Editöryal Bilgilendirme

Editöryal ve Kör Hakemlik Süreçleri

Editör; dergi yayın politikalarında yer alan **Kör Hakemlik ve Değerlendirme Süreci** politikalarını uygulamakla yükümlüdür. Bu bağlamda editör her çalışmanın adil, tarafsız ve zamanında değerlendirme sürecinin tamamlanmasını sağlar.

Kalite Güvencesi

Editör; dergide yayınlanan her makalenin dergi yayın politikaları ve uluslararası standartlara uygun olarak yayınlanmasından sorumludur.

Kişisel Verilerin Korunması

Editör; değerlendirilen çalışmalarda yer alan deneklere veya görsellere ilişkin kişisel verilerin korunmasını sağlamakla yükümlüdür. Çalışmalarda kullanılan bireylerin açık rızası belgeli olmadığı sürece çalışmayı reddetmekle görevlidir.

Ayrıca editör; yazar, hakem ve okuyucuların bireysel verilerini korumaktan sorumludur.

Etik Kurul, İnsan ve Hayvan Hakları

Editör; değerlendirilen çalışmalarda insan ve hayvan haklarının korunmasını sağlamakla yükümlüdür. Çalışmalarda kullanılan deneklere ilişkin etik kurul onayı, deneysel araştırmalara ilişkin izinlerin olmadığı durumlarda çalışmayı reddetmekle sorumludur.

Olası Suiistimal ve Görevi Kötüye Kullanmaya Karşı Önlem

Editör; olası suiistimal ve görevi kötüye kullanma işlemlerine karşı önlem almakla yükümlüdür. Bu duruma yönelik şikayetlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi konusunda titiz ve nesnel bir soruşturma yapmanın yanı sıra, konuyla ilgili bulguların paylaşılması editörün sorumlulukları arasında yer almaktadır.

Akademik Yayın Bütünlüğünü Sağlamak

Editör çalışmalarda yer alan hata, tutarsızlık ya da yanlış yönlendirme içeren yargıların hızlı bir şekilde düzeltilmesini sağlamalıdır.

Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması

Editör; yayınlanan tüm makalelerin fikri mülkiyet hakkını korumakla, olası ihlallerde derginin ve yazar(lar)ın haklarını savunmakla yükümlüdür. Ayrıca editör yayınlanan tüm makalelerdeki içeriklerin başka yayınların fikri mülkiyet haklarını ihlal etmemesi adına gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Bu aşamada yazarlardan makaleleri ile birlikte almış oldukları intihal raporu talep edilmektedir.

Yapıcılık ve Tartışmaya Açıklık

Editör;

- Dergide yayınlanan eserlere ilişkin ikna edici eleştirileri dikkate almalı ve bu eleştirilere yönelik yapıcı bir tutum sergilemelidir.
- Eleştirilen çalışmaların yazar(lar)ına cevap hakkı tanınmalıdır.
- Olumsuz sonuçlar içeren çalışmaları göz ardı etmemeli ya da dışlamalıdır.

Şikayetler

Editör; yazar, hakem veya okuyuculardan gelen şikayetleri dikkatlice inceleyerek aydınlatıcı ve açıklayıcı bir şekilde yanıt vermekle yükümlüdür.

Politik ve Ticari Kaygılar

Dergi sahibi, yayıncı ve diğer hiçbir politik ve ticari unsur, editörlerin bağımsız karar almalarını etkilemez.

Yazar Rehberi

ADAM AKADEMİ Genel Yazım Kuralları

ADAM AKADEMİ, Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) tarafından yıllık iki kez olarak yayımlanan uluslararası süreli çift-körleme hakem sürecine sahip bir dergidir.

Derginin yayın politikası, kapsamı ve içeriği ile ilgili kararlar ADAM tarafından belirlenen Yayın Kurulu tarafından alınır.

Dergi Kapsamı

ADAM AKADEMİ ilke olarak, dönem kısıtlaması olmadan Osmanlı coğrafyasını kapsayan bölgelerdeki tarih, coğrafya, siyaset bilimi, iktisat, antropoloji, sosyoloji, hukuk, dini ilimler, felsefe, uluslararası ilişkiler, çevre ve kalkınma konularını ele alan bilimsel araştırmaları yayımlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, dergiye gönderilen yazıların Osmanlı coğrafyasında yer alan ülkeleri kapsamı, güncel ve gelecek ile ilgili problemlerin ve araştırma sorularının özgün bir bakış açısıyla değerlendirilmesi beklenmektedir.

Yayın İlkeleri

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.

Dergide basılmak için gönderilen akademik çalışmalar **Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça ve Farsça** olabilir; Türkçe yazılara İngilizce, diğer dillerde yazılmış olanlara da Türkçe ve İngilizce bir özet eklenmesi gerekmektedir. Ayrıca İngilizce hariç hangi dil ile gönderilmiş olursa olsun yayımlanmak için kabul edilmiş çalışmanın sonuna eklenmek üzere yazarlardan 1000-1500 kelimelik **İngilizce genişletilmiş özet** beklenmektedir. Bu özet makale başvurusunda sunulabileceği gibi makale yayın için kabul aldıktan sonra da sunulabilir.

Resim alt yazıları, biri Türkçe olmak üzere mutlaka çift dilde yazılmalıdır. Anahtar sözcükler ve özetler ise, İngilizce ve Türkçe olan yazılarda Türkçe ve İngilizce olarak çift dilde, diğer dillerde yazılan makalelerde makale dilinin yanı sıra Türkçe ve İngilizce olarak üç dilde verilmelidir.

Yazarlar dergiye gönderdikleri makalenin özgün olduğunu, başka bir dilde dahi olsa makalenin daha önce yayımlanmadığını ya da yayımlanmak üzere bir başka dergiye gönderilmemiş olduğunu kabul etmiş sayılırlar.

ADAM AKADEMİ hakemli bir yayındır. Gelen yazıların ön kabulü üzerine yayın kurulu görüş bildirir ve hakem önerir. Her yazı **en az iki hakeme** gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı **üçüncü bir hakeme** gönderilebilir veya editör, hakem raporlarını incele-

yerek nihai kararı verebilir. Hakemlerin önerileri, eleştiri ve düzeltmeleri yazara hakem adı gizlenerek yollanır; yazarlar hakem görüşüne uymayı kabul etmek yükümlülüğündedir.

Yazarların, gerekçe göstererek görüşlerinde ısrarcı olmaları durumunda yayının kurulu yeni bir değerlendirme yapar.

Hakem görüşleri doğrultusunda yayının kurulu tarafından basılabilir kararı verilen çalışmalar, yazı düzeni, yazım kuralları, kaynakça, görsel malzeme ile yazımın ilişkilendirilmesi gibi konular da dahil olmak üzere gözden geçirildikten sonra, önemli bir aksaklık bulunmaz ise son gözden geçirme yazı işleri müdürü tarafından yapılır.

Dergide yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi'ne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazı ve fotoğraflardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazım Kuralları

ADAM AKADEMİ, **APA 6. sürüm** atıf formatını kullanmaktadır. ADAM AKADEMİ'ye gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.

Microsoft Office Word programında otomatik olarak Başvurular sekmesinden APA Altıncı Sürüm'ü seçebilirsiniz. Alıntı Ekle sekmesinden dilediğiniz kaynakları ekleyebilir, çalışma içinde atıf olarak ve çalışma sonunda Kaynakça sekmesinden Kaynakça olarak çalışmanıza ekleyecektir.

APA'nın 6. sürümü, yazarların dikkate alacağı versiyonu olmalıdır. Bununla birlikte kaynakça düzenlenirken Türkçe 'ye uyarlanmış ve APA'nın istisnası olan hususlar da bulunmaktadır. Bu istisnalar şunlardır:

- Kitapta yer alan bölümler/makaleler için İngilizce kullanılan "in" sözcüğü ve Türkçe'deki karşılığı olan "içinde" sözcüğü kaynakçadan kaldırılmıştır.
- Türkçe'de gün ve ay içeren tarihler önce gün, sonra ay şeklinde (örneğin 12 Kasım) yazılmalıdır.

Makalenin diline göre Türkçe veya İngilizce farklı yazılması gereken ifadeler olabilir. Bu hususa dikkat edilmelidir. Örneğin Türkçe bir metinde (İnalçık, 1998, s. 92) olarak verilen atıf İngilizce metinde (İnalçık, 1998, p. 92) şeklinde verilmelidir.

ADAM AKADEMİ'ye gönderilen makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir. Eğer aşağıdaki kurallara uymayan bir durum ön kontrol aşamasında tespit edilirse makale hakemlere

gönderilmeden yazara geri iade edilir ve aşağıdaki kurallar çerçevesinde düzenlemesi talep edilir:

1. Başlık:

İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle ortalanmış şekilde büyük harfler ile yazılmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adresi:

Yazarın unvanı, adı, görev yaptığı kurum, haberleşme ve e-posta adresi buradaki sıra ile belirtilmelidir.

3. Özet:

Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve 150-200 kelimeden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir.

Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir.

3.1 Genişletilmiş Özet:

Çalışmaların uluslararası görünürlüğünü artırmak için yapılan bu uygulamada, **1000-1500 kelimelik** İngilizce genişletilmiş özet sunulması gerekmektedir. Bu özet makale ile beraber sunulabileceği gibi çalışma basım için kabul edildiğinde de sunulabilir. Fakat ikinci durumda çalışmanın genişletilmiş İngilizce özeti, İngilizce editörlerine tekrar iletilip değerlendirilecektir.

4. Ana Metin:

ADAM AKADEMİ'ye sunacağınız çalışmanız;

- Microsoft Office Word programında,
- Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri (Constantia vb.) ile,
- 12 punto,
- 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Sayfa kenarlarında 2,5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmıdır. Yazılar 10.000 kelimeyi geçmemelidir. 10.000 kelimeyi geçen istisnai durumlarda çalışmanın basımı konusunda yayın kurulu yetkilidir.

5. Tablolar ve Şekiller:

Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır.

Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise tablo numarasının altına, tam sola dayalı, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır.

Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmelidir. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

6. Alıntı ve Göndermeler:

Yazarlar mümkün olduğunca dipnot kullanımından kaçınmalıdırlar. Dipnotlar sadece açıklayıcı mahiyette olmalı ve düzenli olarak numaralandırılmadır.

ADAM AKADEMİ, sonnot kullanmamaktadır. Fakat istisnai ve zorunlu durumlarda sonnotlar sadece açıklama için kullanılabilir ve metnin sonunda yer almalıdır.

Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1,5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük (11 punto) yazılmalıdır.

Metin içinde genel bir referans söz konusuysa ve metnin bütününe gönderme yapıyorsa (yazarın soyadı, yıl) yazmak yeterlidir. Örnek: (Bulut, 2009).

Belirli bir sayfadan alıntı yapılmış veya ilgili fikirler belirli bir kısımdan alınmış ise kaynak, sayfa numarasıyla beraber yazılır. Örnek: (Faroqhi, 1997, s. 67)

Atıf verme tablosu

Atfın cinsi	Esere yapılan ilk atıf	Aynı esere yapılan diğer atıflar	Parantez formatında metinde esere yapılan ilk atıf	Parantez formatında aynı esere yapılan diğer atıflar
Bir yazarlı	Brown (1966)	Brown (1966)	(Brown, 1966, s. 27)**	(Brown, 1966, s. 27)
İki yazarlı	Lampe ve Jackson (1982)	Lampe ve Jackson (1982)	(Lampe & Jackson 1982, s. 44)	Lampe & Jackson 1982, s. 44)
Üç-dört-beş yazarlı*	Bulut, Akkemik, ve Göksal (2012)	Bulut vd. (2012)	(Bulut, Akkemik, & Göksal, 2012, s. 25)	(Bulut vd., 2012, s. 25)
Altı veya daha fazla yazarlı	Abisel vd. (2005)	Abisel vd. (2005)	(Abisel vd., 2005, s. 65)	(Abisel vd., 2005, s. 65)

Yazar grupları (kısaltmayla anlaşılmalı)	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2015)	TÜİK (2015)	(Türkiye İstatistik Kurumu, 2015, s. 7)	(TÜİK, 2015, s.7)
Yazar grupları (kısaltmasız)	Ekonomi Bakanlığı (2016)	Ekonomi Bakanlığı (2016)	(Ekonomi Bakanlığı, 2016, s. 15)	(Ekonomi Bakanlığı, 2016, s. 15)

* Yazar sayısı üç ile beş arasında ise, ilk göndermede tüm isimler yazılır, daha sonra sadece ilk yazarı belirtmek yeterlidir.

** Sayfa numarası (Yazar Soyadı, Yayın Yılı, s. Sayfa numarası) yahut (Yazar Soyadı, Yayın Yılı: Sayfa Numarası) şeklinde gösterilebilir.

Aynı parantez içinde birden fazla esere atıf yapılıyorsa, kaynakçada önce yazılacak olan ilk olarak yazılır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir: (Barkan (1932) aktaran İnalçık, 1998). Bu durumda Barkan'ın çalışmasının kaynakçada yer almasına gerek yoktur.

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı ve tarih belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da belirtilmesine gerek yoktur. (Fuat Sezgin, kişisel görüşme, 10 Mart 2014)

İnternet adreslerinde ise mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir:

www.tcmb.gov.tr/bülten (20.12.2005)

Bir yazarın aynı tarihli eserleri şu şekilde yazılır: (Özcan, 2008a) ve (Özcan, 2008b).

7. Kaynaklar/Kaynakça:

Çalışma esnasında kullanılan ve atıf yapılan tüm kaynaklar (klasik metinler ve kişisel görüşmeler hariç) Kaynakçaya eklenir. Çalışmada atıf yapılmayan eserlere Kaynakçada yer verilmez.

Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekillerden birinde yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (1995a, 1995b) şeklinde gösterilmelidir.

Klasik eserlerin (Marx, Freud gibi) özgün tarihleri biliniyorsa kaynağın sonunda şu şekilde verilir: (Özgün eser 1846 tarihlidir)

Atıf yapılan kaynağın varsa DOI numaraları sona yazılır.

Örnek:

Pamuk, Ş. (2004). The evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600–1914. *Financial History Review*, 11(1), 7-32. doi: 10.1017/S0968565004000022

Örnek kaynakça yazımları

Tek yazarlı kitap

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çok yazarlı kitap

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

Editörlü kitap

İnalcık, H., & Quataert, D. (Eds.). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Kitap içinde bölüm

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (ss. 85-96). Springer International Publishing.

Çeviri eser

Shaw, S. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sermet Matbaası.

Rapor

Karagöl, E. T., & Akgeyik, T. (2010). Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 21.

Dergiden makale

Bulut, M. (2011). Gelişen Avrupa Genişleyen Osmanlı'dan Günümüze Dünya Ekonomisi'nde Değişen Dengeler ve Yeni Merkez. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-28.

Yazıların Gönderilmesi

İnternet Üzerinden Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış yazılar internet sayfası üzerinden kabul edilmekte ve ön kabul, alan editörü incelemesi, hakem atama, revizyon, ret, kabul işlemleri yine online olarak yürütülmektedir.

Makalelerin kabulü için TÜBİTAK'ın altyapı sunduğu DERGİPARK sistemi kullanılmaktadır.

Telif Hakkı Düzenlemesi

Telif Hakkı Devri

Yayınlanmak üzere ADAM AKADEMİ'ye gönderilen çalışmalar, daha önce herhangi bir şekilde yayınlanmamış veya herhangi bir yere yayınlanmak üzere gönderilmemiş özgün çalışma niteliği taşımaktadır.

Yazarlar çalışmalarının telif hakkından feragat etmeyi kabul ederek, değerlendirme için gönderimle birlikte çalışmalarının telif hakkını Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi'ne devretmek zorundadır. ADAM AKADEMİ Yayın Kurulu makalenin yayınlanması konusunda yetkili kılınır. Bununla birlikte yazarların aşağıdaki hakları saklıdır;

Patent hakları,

- Telif hakkı dışında kalan bütün tescil edilmemiş haklar,
- Çalışmayı satmamak koşulu ile kendi amaçları için çoğaltma hakkı,
- Yazarın kendi kitap ve diğer akademik çalışmalarında, kaynak göstermesi koşuluyla, çalışmanın tümü ya da bir bölümünü kullanma hakkı,
- Çalışma künyesini belirtmek koşuluyla kişisel web sitelerinde veya üniversitesinin açık arşivinde bulundurma hakkı.

ADAM AKADEMİ'ye çalışma gönderecek yazarlar, "Telif Hakkı Devir Formu" belgesini doldurmalıdır. Yazar(lar) doldurdukları formu ıslak imza ile imzalamalıdır. İmzalanan form taranarak online sistem üzerinden yüklenmelidir. Aynı zamanda ıslak imzalı formu basılı olarak "Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) | Hacettepe Mah. Tanış Sk. No: 2/A Hamamönü Altındağ Ankara" adresine "ADAM AKADEMİ" adına posta yoluyla göndermeleri gerekmektedir. **Telif Hakkı Devir Formunu iletmeyen yazarların çalışmaları yayınlanmaz.**

ADAM AKADEMİ'de yayınlanan tüm makaleler **Creative Commons Alıntı 4.0 Uluslararası Lisansı** ile lisanslanmıştır. Bu lisans; yayınlanan tüm makaleleri, veri setlerini, grafik ve ekleri kaynak göstermek şartıyla veri madenciliği uygulamalarında, arama motorlarında, web sitelerinde, bloglarda ve diğer tüm platformlarda çoğaltma, paylaşma ve yayma hakkı tanır.

Açık erişim disiplinler arası iletişimi kolaylaştıran, farklı disiplinlerin birleriyle çalışabilmesini teşvik eden bir yaklaşımdır. ADAM AKADEMİ bu doğrultuda makalelerine daha çok erişim ve daha şeffaf bir değerlendirme süreci sunarak kendi alanına katma değer sağlamaktadır.

Gizlilik Beyanı

ADAM AKADEMİ dergi yönetim sistemine girilen isim ve elektronik posta adresleri gibi kişisel bilgiler, yalnızca bu derginin ve Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi'nin bilimsel amaçları doğrultusunda kullanılacaktır.

Bu bilgiler başka bir amaç veya bölüm için kullanılmayacak olup, üçüncü taraflarla paylaşılmayacaktır.

Taranma ve Dizinleme

ADAM AKADEMİ, aşağıda yer alan servisler tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir:

(Sıralama alfabetiktir.)

- ASOS Index
- Biblioteca Digital
- Citefactor
- Cosmos Impact Factor
- DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
- EBSCOhost (Academic Search Premier)
- EDS Index (Eberhard Karls Universitat Tübingen)
- EDUINDEX – International Organization for Impact Factor and Indexing
- ERIH PLUS
- ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
- Google Scholar
- Journal Factor
- I2OR (International Institute of Organized Research)
- Index Copernicus
- ISI (International Scientific Indexing)
- Masader – Oman Virtual Science Library
- MIAR
- ResearchBib (Academic Resource Index)
- SIS (Scientific Indexing Services)
- SOBİAD

Dergi Yayıncısı ve Sponsorları

Yayıncı

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)

Destekçiler

ADAM AKADEMİ yayın politikaları kapsamında sponsorluk ve reklam kabul etmemektedir. Ancak Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi'nin amaçları doğrultusunda web sayfası üzerinden kâr amacı gütmeyen bilimsel ve eğitsel etkinlikler duyurulabilir.

Açık Dergi Sistemi (OJS) ve ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS)

ADAM AKADEMİ, makale kabulü, değerlendirme, hakem atama süreçlerini DERGİPARK altyapısını kullanarak sürdürmektedir.

Bu sistem açık kaynak kodlu dergi hazırlama ve yayınlama yazılımları olan Açık Dergi Sistemleri (Open Journal Systems) ve ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) tarafından oluşturulmuştur.

ADAM ACADEMY

Journal of Social Sciences

About Ankara Center of Thought and Research (ADAM-ACTOR)

ADAM, formally founded in 2006, is actually an organization of academics who have come together for a very long time. ADAM continues its works with international congress, conferences and symposiums, Friday Conferences, School of Social Sciences and Islamic Studies, projects, and art and language activities.

ADAM holds these activities in its kulliyah at the historical Hamamönü district of Ankara, (Sarı Kadı Madrasah) which were operating as a madrasah during the Ottoman period.

ADAM aims;

- to transfer Ottoman heritage to today,
- to increase the quality of human resources in society,
- to support academic, cultural and social development of university students and academic candidates,
- to increase the number of qualified academicians, especially in social sciences

with the trainings, activities and academic projects.

ADAM is an independent “community of intellectuals” that seeks to uncover the potential of the people who are covered with historical accumulation and deep knowledge of the geography we live in.

ADAM has assigned with the task of preparing the necessary academic, cultural and social infrastructure to reach the ideal people in every area of the age.

Contact

Ankara Center of Thought and Research (ACTOR)

Ankara Dusunce ve Arastirma Merkezi (ADAM)

Hacettepe Mah. Tanis Sk. No: 2/A

Hamamonu – Altindag – Ankara – Turkey

Tel : +90 312 324 64 84
Fax : +90 312 324 05 54
E-mail : bilgi@adam.org.tr
Web : www.adam.org.tr

ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences

ADAM ACADEMY, started publishing in 2011, is an international academic journal that conducts double-blind peer review process and accepts research articles, compilation articles and book reviews. ADAM ACADEMY is published in one volume and two issues per year, June and December.

The articles can be written in Turkish, English, German, French, Arabic and Persian.

Keywords

Social sciences, economics, finance, history, Islamic studies, theology, international relations, political science, philosophy, sociology, theory, research, Ottoman, Balkans, Middle East, North Africa, Mediterranean, Black Sea, reform, development, institutions, foundations, waqfs

People

Owner

on behalf of Ankara Center of Thought and Research (ADAM-ACTOR)
Bülent Kent

General Editor

Mehmet Bulut – *Istanbul Sabahattin Zaim University* – mehmet.bulut@izu.edu.tr

Managing Editor

Nasuh Uslu – *Ankara Sosyal Bilimler University*

Editorial Assistants

Fuat Oğuz – *Ankara Yıldırım Beyazıt University*

Recai Aydın – *Ankara Sosyal Bilimler University*

Book Review Editors

Fatih Kaplanhan – *Istanbul Sabahattin Zaim University*

Muhammed Enes Kala – *Ankara Yildirim Beyazit University*

Publication Coordinator

Cem Korkut – *Ankara Yildirim Beyazit University* – ckorkut@ybu.edu.tr

Editorial Board

Bünyamin Erul – *Ankara University*

Cahit Güran – *Hacettepe University*

Erdal Karagöl – *Ankara Yildirim Beyazit University*

Hamdi Pınar – *Bilkent University*

Kadir Canatan – *Istanbul Sabahattin Zaim University*

Mehmet Barca – *Ankara Sosyal Bilimler University*

Metin Toprak – *Istanbul University*

Murat Yülek – *Istanbul Commerce University*

Ramazan Gözen – *Marmara University*

Advisory Board

Ahmet Tabakoğlu – *Marmara University*

Arif Ersoy – *Istanbul Sabahattin Zaim University*

Benjamin Braude – *Boston College*

Bülent Arı – *Istanbul Sabahattin Zaim University*

Carl S. El-Tobqui – *McGill University*

Cemal Kafadar – *Harvard University*

Derya Örs – *Atatürk High Institution of Culture, Language and History*

Erol Özvar – *Marmara University*

Fatih Uşan – *Ankara Yildirim Beyazit University*

Gulliaume Dugin – *Paris University*

Gulfettin Çelik – *Istanbul Medeniyet University*

Hakan Kırmımlı – *Bilkent University*

Haldun Evren – *Suffolk University*

Himmet Taşkömür – *Harvard University*

Hüseyin İlker Çınar – *Manheim University*

Intiarsar Rabb – *Harvard University*

İbrahim Kalın- *T.R. Presidency*

James Baldwin – *New York University*
Jari Ojala – *Jyvaskyla University*
Jonathan A. Brown – *Georgetown University*
Mehmet Genç – *Istanbul Sehir University*
Muhammed Eroğlu – *Massachusetts Institute of Technology*
M.Shahid Alam – *Northeastern University*
Nazım Ali – *Harvard University*
Sabri Orman – *Central Bank of the Republic of Turkey*
Sıdıka Başçı – *Ankara Yildirim Beyazıt University*
Şükrü Karatepe – *Istanbul Sabahattin Zaim University*
William O'Reilly – *Cambridge University*
Yasin Aktay – *Ankara Yildirim Beyazıt University*

Policies

Focus and Scope

ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences is a multidisciplinary and interdisciplinary academic journal covering the Ottoman world and its geography.

Special attention is given to the scientific researches/articles that deal with the issues on history, geography, political science, economics, anthropology, sociology, law, religious sciences, philosophy, international relations, environment and development covering, especially, Ottoman geography.

It is expected that the articles sent to the journal should evaluate with a specific point of view regarding the scope, current and future problems their research questions. of the countries in the Ottoman geography.

Articles submitted for publication should be original, contributing to knowledge and scientific information in related fields or bringing forth new views and perspectives on previously written scholarly papers. In order for any article to be published in ADAM ACADEMY, it should not have been previously published or accepted for publication elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.

ADAM ACADEMY focuses on the countries and subjects that have come to today from the Ottoman geography. The journal aims to provide a platform for the global research, analysis and discussion of the societies that existed in the Ottoman geography in the past and present. In addition, international and interdisciplinary academic work in this geography, the spread, exchange and discus-

sion of research findings, and encouraging collaboration and joint publications among academicians are among the issues that the journal gives importance.

ADAM ACADEMY Evaluation Processes

Blind Review and Evaluation Process

Blind Review is a method applied for publishing scientific publications with the highest quality. This method forms the basis of an objective evaluation of scientific studies and is preferred by many scientific journals.

The views of referees have a decisive place in the publication quality of ADAM ACADEMY.

ADAM ACADEMY uses the double-blind review method, which means that both the reviewer and author identities are concealed from the reviewers, and vice versa, throughout the review process, in the evaluation process of all studies. For this reason, the authors are asked to erase their names while uploading the articles to the system. All the studies sent to ADAM ACADEMY are evaluated by blind-review method according to the following steps.

1. Initial Evaluation Process

The studies submitted to ADAM ACADEMY are first evaluated by the editor. At this stage, studies that are not in line with the aim and scope of the journal, are weak in terms of language and

Narrative rules in Turkish, English and other languages, contain scientifically critical mistakes, are not original worthy and cannot meet publication policies are rejected. Authors of rejected studies will be notified within one month at the latest from the date of submission. Eligible studies are sent to the field editor to which the study is relevant for pre-evaluation.

2. Pre-Evaluation Process

In the pre-evaluation process, the field editors examine the studies, introduction and literature, methods, findings, results, evaluation and discussion sections in detail in terms of journal publication policies, scope and authenticity of study. Study which is not suitable as a result of this examination is returned to the author with the field editor's evaluation report within four weeks at the latest. The studies which are suitable for the journal are passed to the referee process.

3. Referee Process

The studies are sent to the referees according to their content and the expertise of the referees. The field editor examining the study may propose at least

two referees from the pool of ADAM ACADEMY Advisory Board or referee pool according to their field of expertise or may propose a new referee appropriate to the field of study.

The editors evaluate the referee's suggestions coming from the field editor and the studies are submitted to the referees. Referees are obliged to guarantee that they will not share any process or document about the study they are evaluating.

4. Referee Evaluation Process

The period given to the referee for the evaluation process is 6 weeks. Proposals for corrections from referees or editors must be completed by the authors within **1 month** according to the "correction instruction".

Referees can decide on the suitability of the study by reviewing the corrections and may also request multiple corrections if necessary.

Referee Reports

Referee evaluations are based in general on the originality of the studies, the method used, the conformity with the ethical rules, the consistent presentation of the findings and results, and the examination of the literature.

This review is based on the following elements:

1. Introduction and Literature: The evaluation report contains the presentation and purpose of the problem addressed in the study, the importance of the topic, the scope of the relevant literature, the timeliness and the originality of the study.

2. Methodology: The evaluation report includes information on the suitability of the method used, the choice and characteristics of the research group, validity and reliability, as well as on the data collection and analysis process.

3. Findings: The evaluation report includes opinions on the presentation of the findings obtained in the frame of the method, the correctness of the analysis methods, the aims of the research and the consistency of the findings, the presentation of the required tables, figures and images and the conceptual evaluation of the tests used.

4. Evaluation and discussion: The evaluation report includes opinion on the subject based on findings, relevance to research questions and hypotheses, generalizability and applicability.

5. Conclusion and suggestions: The evaluation report contains opinion on the contributions to the literature, future studies and recommendations for the applications in the area.

6. Style and narration: The evaluation report includes compatibility of the headline with the content, appropriate use of Turkish in the study, refers and references in accordance with the language of the study and APA 6 rules.

7. Overall evaluation: The evaluation report contains opinion on the authenticity of the study as a whole, its contribution to the educational literature and the applications in the area.

Referees are not expected to make corrections on typographic characteristics during the evaluation process.

Editorial Policies

Publication Frequency

ADAM ACADEMY, an internationally refereed journal, is published twice a year. Up to two special issues may be published within a year. Announcements of special issues are made at least one year in advance. The issues to be dealt with in special issues are determined by considering the current debates and determined by the editorial board. Besides, ADAM ACADEMY can publish issues on certain themes.

Publication Language

ADAM ACADEMY is accepted articles in Turkish, English, German, French, Arabic, and Persian. Studies in accordance with the above criteria must have a simple and clear language quality appropriate to the rules of language knowledge and scientific literature. In particular, studies to be published in Turkish should be written in a clean and fluent language that do not contain foreign words.

It is recommended that non-English authors receive institutional support for English proofreading before they upload their work to the system. For the studies submitted to ADAM ACADEMY, the editorial board and/or the scientific committee may request language editing during the evaluation process. The study requested for language editing should be done at the accredited language institutes recommended below and the edited document is submitted to the editorial board. Studies that are not redacted and documented for editing are not accepted for publication.

Access Policy

Open Access Policy and Charge Information

ADAM ACADEMY adopts the policy of providing open access with hard copy. Ankara Center for Thought and Research, the publisher of ADAM ACADEMY, does not charge subscriptions or fees for access to published electronic articles by any library or readers.

There is no income source for ADAM ACADEMY because it does not demand article processing fee (evaluation fee or printing fee) and subscription fee for accessing articles. However, the following financial obligations of the submitted articles to ADAM ACADEMY are the responsibility of the authors:

1. Articles in ADAM ACADEMY are published with full text in Turkish, English, German, French, Arabic, and Persian. The journal does not provide any translation services in this context, but it can suggest accredited firms to the author(s). The writer is also asked to provide an extended ENGLISH abstract, which summarizes his work with **1000-1500 words**, in addition to the *English abstract at the beginning*.
2. The language editorship or proofreading procedures requested by the ADAM ACADEMY editorial board shall be taken from the specified companies in the direction of suggestions from field editors or referees.
3. The financial responsibility of the authors are to handle plagiarism control, layout, typesetting, bibliography, submission, citation control, and re transactions relating to regulation of all works. A plagiarism report is also requested with the submitted article.

Limitations

Limitations and Unaccepted Applications

ADAM ACADEMY cannot publish articles under the following limitations:

- It is a prerequisite that the article submitted to ADAM AKADEMI for publication has not been published anywhere before or has not been sent to any publishing house for publication.
- Especially at the articles with more than one author, an application may be requested from all authors for submitting the study to evaluation process. Articles that do not have the relevant permission documents will not be evaluated.

- The author owns the responsibility for the copyright of all images used in the article. However, in order to be able to evaluate it, the sources of the images must be stated clearly and added to the permit document if necessary.
- It is the responsibility of the author of the application to obtain the necessary permissions from all stakeholders regarding the applications for publications that have been produced from collaborations made before as a project or seminar.

Journal Content

Parts of the Journal

The articles that can be published in ADAM AKADEMI are listed below:

- Original scientific research articles,
- The studies that deal with the specific region or the subject and compare data in the study and similar examples,
- Compilation studies,
- Publication critique and book review

Editors

Editors

ADAM ACADEMY editorial board has an obligation to initiate an investigation into the studies if there is a violated copyright right and plagiarism suspicion at early outlook or evaluation stage.

The editorial board withdraws the evaluation of the article carried out at the evaluation stage, if the board determines that the article is copyrighted illegally and plagiarized, and the board returns it to the authors with a detailed reference.

If the editorial board finds copyright infringement and plagiarism in a published or early work, the board shall carry out the following withdrawal and notification procedures within one week at the latest.

- A “withdrawn” statement is added to the head of the electronic display of the article that had a violation of the ethics.
- Instead of the Abstract and Full content of the electronic display of the infringing article, the reasons for withdrawal of the article, detailed sources of evidence, and the notifications of the institution(s) to which the author(s) are affiliated, are published.

- A withdrawal notice of the infringing article is posted on the homepage of the journal website.
- The infringing article is added to the list of contents of the electronic and printed copy of the first issue number from the date of withdrawal as “Withdrawn: Working Title”.
- The reasons for withdrawal and the original citations cited to it are provided and shared with the public and researchers on the first page of the issue.
- The above-mentioned withdrawal notifications are forwarded to the institution(s) to which the author(s) of the infringing article is affiliated.
- The withdrawal notices of the infringing article listed above will be forwarded to the National Library (Milli Kütüphane) and the directory systems and catalogs of the institutions and organizations to which the journal is indexed.
- In addition, the editorial board may propose that the previously published work of the authors(s) who have been found to have committed an ethical violation, to publishing houses or publishing houses for ensuring or guarantee the validity and reliability of published work.

Appeals

Appeals to Evaluation Result

If ADAM ACADEMY declines to publish a paper and does not suggest re-submission, authors are strongly advised to submit their paper for publication elsewhere. On the other hand, ADAM ACADEMY reserves the right to appeal of author(s) of submitted articles to the opinions of the editorial board and scientific committee(s).

The author(s) should send an email to **bilgi@adam.org.tr** about the reasons of their appeals to comments and opinions with using a scientific language and showing reference of their bases.

The appeals are reviewed by the editorial board within one month at the latest (the opinions of field editors and the referees of the article can be requested) and a positive or negative return is provided to the authors(s).

If the author(s) appeals to the evaluation are found positive, the editorial board shall reinstate the evaluation process by appointing a new referee to the subject area of the article.

Ethical Responsibilities and Politics

Publication Ethics

The publication processes implemented in ADAM ACADEMY are the basis for the development and distribution of scientific knowledge in an impartial and respectful manner. The processes applied in this direction directly reflect the quality of the work of the authors and institutions supporting the authors. Refereed articles are works that embody and support the scientific method. It is important that all stakeholders (authors, readers and researchers, publishers, referees and editors) must comply with the standards for ethical principles in this point. All stakeholders are expected to carry out the following ethical responsibilities under the scope of publication ethics of ADAM ACADEMY.

The following ethical duties and responsibilities have been set up as open access, taking into account guidelines and policies published by the **Committee on Publication Ethics (COPE)**.

Ethical Responsibilities of Authors

The authors(s) who send the articles to ADAM ACADEMY are expected to comply with the following ethical responsibilities;

- It is expected that the article the author(s) send is unique. If author(s) use other studies, they need to make a complete and accurate citation.
- Persons who do not make intellectual contributions to the content in the creation of the article should not be mentioned as author(s).
- All articles submitted for publication should be clarified if there is a conflict of interest.
- The raw data of the articles in the framework of the evaluation process can be requested from the author(s). In such a case, the authors should be prepared to submit the expected data and information to the editorial board and the scientific committee.
- Authors should have necessary permission document indicating that they took permission for the use of the research/analysis, or the receipt of the trial recipients.
- If the author(s) perceive a mistake or error in the published, early-view or evaluation processes, they have an obligation to cooperate with the editor in informing, correcting or withdrawing.
- Authors cannot have their work in the application process of more than one journal at the same time. Each application can be started following the completion of the previous application. Published work in another journal cannot be sent to ADAM ACADEMY.

- It is not possible to propose revises on author's responsibilities (such as adding author, changing author order, author extraction etc.) in the article that evaluation process began.

Ethical Duties and Responsibilities of Editors

ADAM ACADEMY editor and field editors should have the following ethical duties and responsibilities based on COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors and COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors guidelines published by the Committee on Publication Ethics (COPE) as open access:

General Duties and Responsibilities

The editors are responsible for every article published in ADAM ACADEMY. In the context, the editors have the following roles and responsibilities:

- To make efforts to meet the information needs of readers and authors,
- To develop the journal constantly,
- To carry out the processes to improve the quality of published studies,
- To support the freedom of thought
- To provide academic integrity
- To continue processes without compromising on intellectual property rights and ethical standards
- To show clearness and transparency in terms of publication in matters requiring correction, explanation

Ethical Responsibilities of Referees

Blind peer-review is the principal mechanism by which the quality of research is judged. This evaluation directly affects the quality of the publication. This process provides trust with objective and independent evaluation of the publication.

ADAM ACADEMY evaluation process is carried out with the principle of double blind peer-review. Referees cannot communicate directly with the authors, reviews and comments are transmitted through the journal management system (**dergipark**). In this process, evaluation forms and referees' comments on full texts are sent to the authors through the editor.

In this context, it is expected that the referees who evaluate the articles for ADAM ACADEMY have the following ethical responsibilities:

- Referees should only accept studies related to the field of their specialization.

- The referees must evaluate in impartiality and confidentiality.
- Referees should inform the editor of the journal, refusing to review the study if they think that they are facing a conflict of interest during the evaluation process.
- Referees must dispose the studies they have examined under the confidentiality principle after the evaluation process. Only the final versions of the studies can be used.
- Referees should objectively evaluate only the content of the work. Referees should not allow nationality, gender, religious beliefs, political beliefs and commercial concerns to influence the evaluation.
- Referees must make the assessment constructively and gently. Referees should not engage in insulting personal interpretations of hostility, slander and insults.
- The referee must carry out the work on which they accept the evaluation on time and above the ethical responsibilities.

Ethical Responsibilities of Publisher

Ankara Center of Thought and Research (ADAM), the publisher of ADAM ACADEMY, is a non-profit and non-governmental organization. ADAM publishes ADAM ACADEMY in order to publicize the relation between ADAM and ADAM ACADEMY in accordance with the philosophy of establishment. In this context, ADAM and the Board of Directors act with the awareness of the following ethical responsibilities regarding ADAM ACADEMY:

- The editor is responsible for all the processes for the studies sent to ADAM ACADEMY. The decision maker is the editor, regardless of economic or political gains.
- ADAM undertakes to make independent editorial decision.
- ADAM shall protect the proprietary and copyrights of every published manuscript in ADAM ACADEMY and assume the obligation to keep a record of each published manuscript.
- ADAM has the responsibility to take all kinds of scientific abuses, censorship and plagiarism related to the editorial.

If You Encounter a Situation that is not Ethical in ADAM ACADEMY

If you encounter any unethical behavior or content outside of the ethical responsibilities mentioned above in ADAM ACADEMY, please notify bilgi@adam.org.tr by e-mail.

Author Guide

ADAM ACADEMY General Writing Rules

ADAM ACADEMY is an internationally double-blind peer-review journal published twice a year by the Ankara Center for Thought and Research (ADAM).

Decisions on publication policy, scope and content of the journal are taken by the Editorial Board determined by the ADAM.

Scope of the Journal

In principle, ADAM ACADEMY aims to publish scientific researches on history, geography, political science, economics, anthropology, sociology, law, religious sciences, philosophy, international relations, environment and development in the regions covering the Ottoman geography without period limitation. In addition, it is expected that the articles sent to the JOURNAL will be evaluated with respect to the scope, current and future problems of the countries in the Ottoman geography and the research questions from a specific point of view.

Editorial Principles

Academic impartiality and scientific quality are the most important criteria when evaluating articles submitted to the journal.

The manuscripts may be in **Turkish, English, German, French, Arabic and Persian**; for Turkish manuscripts, an English abstract must be added and for the manuscripts that are written in other languages, both a Turkish and an English summary must be provided. The official subtitles must certainly be written in two different languages, one of which is to be Turkish. The keywords and summaries for English and Turkish manuscripts must be offered in Turkish and English; the manuscripts written in other languages must be provided in Turkish and English, as well, apart from the source language of the manuscripts. In addition, **English extended abstracts of 1000-1500 words** are expected from the authors to be added to the end of the study to be published no matter which language they are sent, except in English. This abstract may be presented with the article or it may be presented after the article has been accepted for publication.

The authors are assumed to acknowledge that the manuscripts they write for the journal are authentic and have never been published previously even in another language or have not been submitted for publication elsewhere.

ADAM ACADEMY is a refereed journal. The editorial board expresses an opinion about the preliminary acceptance of the manuscripts and hand it over to the referees. The manuscripts are referred to at least two referees. If one of the referee reports is positive and the other is negative, the article may be sent a third referee or the editor may make a final decision by examining the referee reports. The suggestions, criticism and corrections made by the referees are redirected to the authors provided that the referees' names remain anonymous; the authors are obliged to take referees' consult.

In case the authors are insistent upon their own manuscripts, the editorial board re-evaluates them.

In accordance with the referees' opinions, the manuscripts cleared for publication by the editorial board are reviewed for their format, spelling rules, references and visual materials; the final assessment is conducted by the editorial coordinator provided there is no crucial defect.

The copyright of the manuscripts accepted to be published in the journal is deemed to have been transferred to ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences. The responsibility of the opinions expressed in the published articles belongs to their authors.

It can be quoted by referring to articles and photographs.

Writing Rules

ADAM ACADEMY uses APA 6 version reference format. Manuscripts sent to ADAM ACADEMY should be prepared in reference system, format of footnotes and bibliography with American Psychological Association (APA) style.

You can automatically select APA Sixth Edition from the Applications tab in the Microsoft Office Word program.

Attention should be paid to presenting the articles sent to ADAM AKADEMI as follows. If a condition that does not comply with the following rules is detected during the pre-check phase, the article is returned to the author without being sent to the referees, and is requested to be framed by the following rules:

Style Guidelines/Rules for Manuscripts

1. Title of the article:

Title of the manuscript should reflect the content, one that expresses it best, and should be in bold letters.

2. Name(s) and address(es) of the author(s):

Names and lastnames, the institution the author is associated with, her/his contact and e-mail addresses should also be specified.

3. Abstract:

At the beginning, the manuscript should include an abstract both in Turkish and English, briefly and laconically expressing the subject, in maximum 150-200 words. There should be no reference to used sources, figure and chart numbers.

Leaving one line empty after the body of abstract, there should be **key-words**, minimum 3 and maximum 8 words.

3.1 Extended Abstract:

In order to increase the international visibility of the work, this application requires an **English extended abstract of 1000-1500 words**. This abstract can be presented with the article, or it can be presented after the work is accepted for publication. But in the second case, the extended English abstract of the work will be re-transmitted to the English editors.

4. Main Text:

Should be typed

- In Microsoft Office Word program
- In Times New Roman or similar font type (Constantia etc.),
- 12 type size,
- 1,5 line on A4 format (29/7x21cm) paper.

There should be 2,5 cm on the margins and pages should be numbered. The manuscript should not exceed 10.000 words. The editorial board is authorized to publish work in exceptional cases of above 10,000 words.

5. Tables and Figures:

Tables should have numbers and captions. In tables, vertical lines should not be used. Horizontal lines should be used only to separate subtitles within the table.

The table number should be written at the top, aligned to the left, and should not be in italics. The caption should be written in italics, and the first letter of each word should be capitalized. Tables should be placed where they are most appropriate in the text.

Figures should be prepared in accordance with the black and white edition. The figure numbers and names should be centered just below the figure. The figure number should be written italic, it must end with a dot.

6. Citations:

Authors should avoid using footnotes as much as possible. Footnotes should be used only for explanations and numbered automatically.

ADAM ACADEMY does not use endnotes. On the other hand, endnotes should only be used for explanation, and at the end of the text. In order to indicate sources in footnotes, authors should use the principles of in-text citation.

References within the text should be given in parentheses as follows:

Citation Table

Type of citation	First citation	Other citations	First citation in parenthesis format	Other citations in parenthesis format
One author	Brown (1966)	Brown (1966)	(Brown, 1966, p. 27)*	(Brown, 1966, p. 27)
Two authors	Lampe ve Jackson (1982)	Lampe ve Jackson (1982)	(Lampe & Jackson 1982, p. 44)	Lampe & Jackson 1982, s. 44)
3-4-5 authors	Bulut, Akkemik, ve Göksal (2012)	Bulut et al. (2012)	(Bulut, Akkemik, & Göksal, 2012, p. 25)	(Bulut et al., 2012, p. 25)
6+ authors	Abisel et al. (2005)	Abisel et al. (2005)	(Abisel et al., 2005, p. 65)	(Abisel et al., 2005, p. 65)
Author groups, can be understood with abbreviation	Turkish Statistical Institute (TÜİK, 2015)	TURKSTAT (2015)	(Turkish Statistical Institute, 2015, p. 7)	(TURKSTAT, 2015, p.7)
Author groups (non-abbreviation)	Ministry of Economy (2016)	Ministry of Economy (2016)	(Ministry of Economy, 2016, p. 15)	(Ministry of Economy, 2016, p. 15)

*It can be also shown as (Brown, 1966:27)

In secondary sources quoted, original source should also be pointed to:
(Barkan, 1932 in İnalçık, 1998)

7. References:

Should be at the end of the text in alphabetical order, in one of the ways shown below.

If there are more than one source by the same author, then they will be listed according to their publication date; sources of the same author published in the same year will be shown as (1995a, 1995b).

Some examples:

Pamuk, Ş. (2004). The evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600–1914. *Financial History Review*, 11(1), 7-32. doi: 10.1017/S0968565004000022

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

İnalçık, H., & Quataert, D. (Eds.). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. In *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (pp. 85-96). Springer International Publishing.

Shaw, S. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sermet Matbaası.

Karagöl, E. T., & Akgeyik, T. (2010). Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 21.

Bulut, M. (2011). Gelişen Avrupa Genişleyen Osmanlı'dan Günümüze Dünya Ekonomisi'nde Değişen Dengeler ve Yeni Merkez. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-28.

Submission of Manuscripts

Submissions of Manuscripts via Internet

Written manuscript prepared in accordance with the above principles are accepted on the internet page and pre-admission, field editor review, referee appointment, revision, rejection, acceptance procedures are carried out online again.

The DERGİPARK system provided by TÜBİTAK is used for the acceptance of the articles.

Copyright Notice

Copyright Transfer

Work submitted to ADAM ACADEMY for publication must carry the original work description which has not been previously published or sent for publication at any time.

Authors must agree to waive copyright of their work to ADAM with sending it for evaluation. ADAM ACADEMY Editorial Board is authorized to publish the article. the authors reserve the following rights;

- Patent rights,
- All unregistered rights, except copyright,
- The right to reproduce the work for its own purposes with the condition not to sell,
- The right of the author to use all or part of his or her work in his or her books and other academic work under the condition of giving reference to it,
- The right to keep in the open archive of personal web sites or university under the condition of giving the source of it.

Authors sending their works to ADAM ACADEMY, must fill in the “Copyright Transfer Form” document. The author(s) must sign the completed form with a wet signature. The signed form must be scanned and uploaded via the system with the additional file upload option on the 4th of the work submit steps. At the same time, it is necessary to send the wet signed form in print on behalf of “ADAM ACADEMY” to “Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) | Hacettepe Mah. Tanış Sk. No: 2/A Hamamönü Altındağ Ankara, Turkey”. The works of authors who do not transmit the Copyright Transfer Form are not published.

All articles published on ADAM ACADEMY are licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. This license grants you the right to reproduce, share and disseminate data mining applications, search engines, websites, blogs and all other platforms, provided that all published articles, data sets, graphics and attachments are cited. Open access is an approach that facilitates interdisciplinary communication and encourages different disciplines to work with each other.

ADAM ACADEMY provides added value to its field by offering more access and more transparent evaluation process to its articles in this direction.

Privacy Statement

The names and email addresses entered in ADAM ACADEMY site will be used exclusively for the stated purposes of this journal and will not be made available for any other purpose or to any other party.

Abstracting and Indexing

ADAM ACADEMY is abstracted and indexed by the following services:

(Order is alphabetical.)

- ASOS Index
- Biblioteca Digital
- Citefactor
- Cosmos Impact Factor
- DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
- EBSCOhost (Academic Search Premier)
- EDS Index (Eberhard Karls Universitat Tubingen)
- EDUINDEX – International Organization for Impact Factor and Indexing
- ERIH PLUS
- ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
- Google Scholar
- Journal Factor
- I2OR (International Institute of Organized Research)
- Index Copernicus
- ISI (International Scientific Indexing)
- Masader – Oman Virtual Science Library
- MIAR
- ResearchBib (Academic Resource Index)
- SIS (Scientific Indexing Services)
- SOBIAD

Publisher and Sponsors

Publisher

Ankara Center of Thought and Research (ADAM-ACTOR)

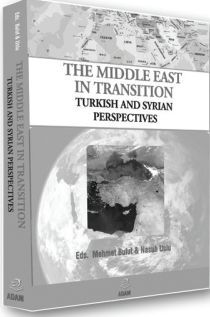
Sponsor

ADAM ACADEMY does not accept sponsorships and advertisements in the reception of publishing policies. However, in the direction of the Ankara Center for Thought and Research, scientific and educational activities that do not aim for profit can be announced on the web page.

Open Journal System (OJS) and ULAKBİM Journal System (UDS)

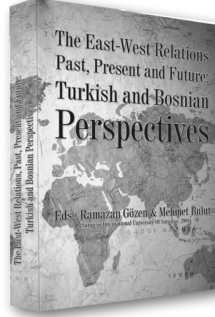
ADAM ACADEMY maintains the process of accepting, evaluating and refereeing by using DERGİPARK infrastructure.

This system was created by Open Journal System (Open Journal Systems) and ULAKBİM Journal System (UDS) which are open source code software of preparation and publishing journals.

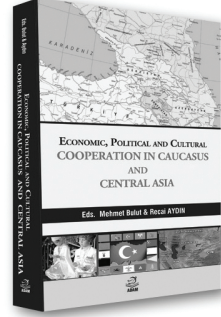
OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE BEŞ YÜZ YIL GİBİ UZUN BİR DÖNEM BİR ÇOK FARKLI DİLİ KONUŞAN VE FARKLI DİNLERE MENSUP TOPLULUKLARIN BİR ARADA HUZUR İÇİNDE YAŞADIĞI BİR BARIŞ HAVZASI OLAN ORTADOĞU, OSMANLILAR'IN BÖLGEDEN ÇEKİLMESİNDEN SONRA BİR TÜRLÜ BARIŞA ULAŞAMADI. SURIYE VE TÜRKİYE'DEN İLİM ADAMLARININ ORTADOĞU'NUN DÜNYÜ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİNİ ANALİZ ETTİĞİ ÖNEMLİ BİR ÇALIŞMA!

ADAM tarafından basılan kitap
KİTAPÇILARDA

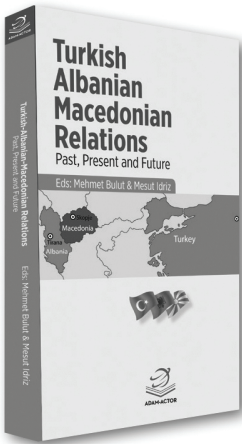
DOĞU BATI İLİŞKİLERİNİN GEÇMİŞİ, GÜNÜMÜZ VE GELECEĞİNİN EKONOMİK, SOSYAL, SİYASAL VE KÜLTÜREL YÖNLERİYLE DEĞERLENDİRİLDİĞİ ÖNEMLİ BİR ÇALIŞMA!

Uluslararası Saraybosna Üniversitesi tarafından basılan kitap KİTAPÇILARDA

"KAFKASYA VE ORTA ASYA'DA TÜRKİYE İLE BÖLGE ÜLKELERİ ARASINDA GEÇMİŞTEN GELEN TARİHSEL BAĞLAR VE ORTAK KÜLTÜR TEMELİNDEN HAREKETLE ENERJİDEN EKONOMİK VE SİYASETE KADAR BİR ÇOK ALANDA HAYATA GEÇİRİLEBİLECEK İŞBİRLİĞİ VE İLİŞKİLERİN ANALİZ EDİLDİĞİ ÖNEMLİ BİR ÇALIŞMA!"

ADAM tarafından basılan kitap
KİTAPÇILARDA

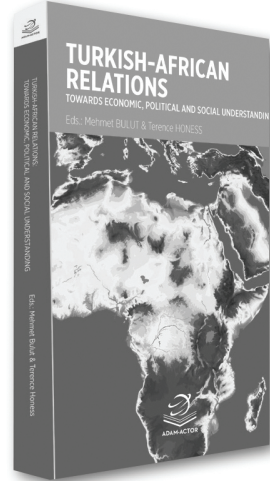
TÜRKİYE'NİN YAKIN COĞRAFYASINDAKİ ETKİSİNİN GİDEREK ARTMAYA BAŞLADIĞI BİR DÖNEMDE GEÇMİŞTEN GELECEĞE ARNAVUTLUK, MAKEDONYA VE KOSOVA İLE OLAN KÜLTÜREL, SOSYAL, EKONOMİK VE SİYASAL İLİŞKİLERİNİN; İLGİLİ ÜLKELERİN ÜNİVERSİTELERİNDE ÇALIŞMALARINA DEVAM EDEN AKADEMİSYENLER VE ARAŞTIRMACILAR TARAFINDAN ANALİZ EDİLDİĞİ BİR ÇALIŞMA!

ADAM tarafından basılan kitap
KİTAPÇILARDA

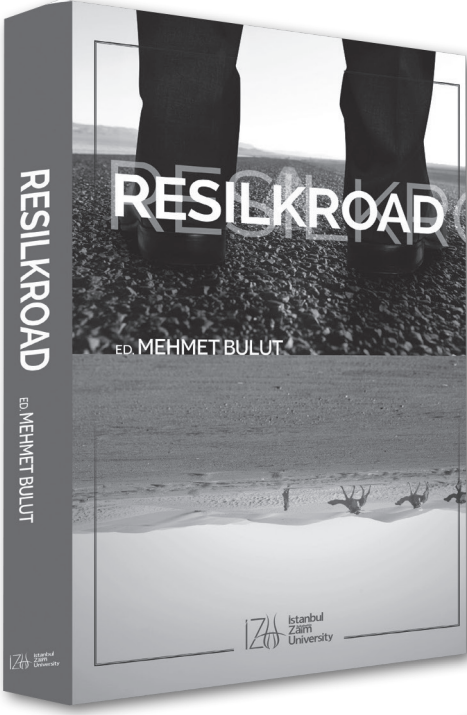
SOSYALİZMİN İFİLASINI BELGELEYEN BERLİN DUVARI'NIN YIKILMASINDAN SONRA DOĞU AVRUPA, ORTA ASYA VE KAFKASYA YANINDA KARADENİZ'İN KUZEYİ, DOĞUSU VE BATISINDA YER ALAN COĞRAFYADA YENİ BAĞIMSIZ DEVLETLER ORTAYA ÇIKTI. BİR TARAFтан ANILAN BU COĞRAFYADAKİ TOTALİTER REJİMLERİN VE SOSYALİZMİN ETKİSİ DİĞER YANDAN TÜRKİYE'DE COĞRAFYA VE TARİH İDRAKİ SINIRLANDIRILMIŞ "ETKİLİ" BEYİMLERİN SİYASİ SINIRLARLA TABİİ, İNSANİ, KÜLTÜREL VE MANEVİ SINIRLARIN FARKINI UZUN SÜRE KAVRAYAMAMIŞ OLMASI BU HAVZADAKİ İŞBİRLİKLERİNİN HAYATA GEÇİRİLMESİNDEKİ GECİKMEİNİN EN ÖNEMLİ NEDENLERİ OLARAK ZİKREDİLEBİLİR.

ADAM tarafından basılan kitap
KİTAPÇILARDA

SON YILLARDA AFRIKA'DA EKONOMİK, SOSYAL, KÜLTÜREL V.B ALANLARDA ÖNEMLİ GELİŞMELER YAŞANIYOR. GELİŞEN VE GELECEKTE GİDEREK ÖNEMLİ ARTAÇAK OLAN YENİ KİTAP İLE TARİHSEL DERİNLİĞİ BULUNAN TÜRKİYE-AFRIKA İLİŞKİLERİNİN DÜNYÜ BUGÜNÜ VE GELECEĞİ BU ÇALIŞMADA UZMANLAR TARAFINDAN ANALİZ EDİLİYOR.

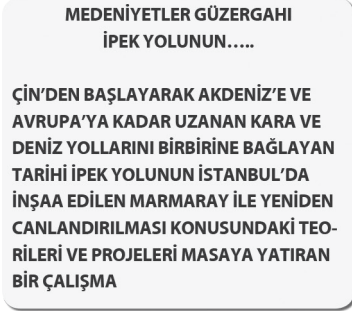
ADAM tarafından basılan kitap
KİTAPÇILARDA

RESILK ROAD

TARİHİ İPEK YOLUNUN YENİDEN CANLANDIRILMASIYLA DÜNYA BARIŞI, KÜRESEL VE BÖLGESEL İSTİKRARIN SAĞLANMASI, ÜLKELER ARASI YENİ TİCARİ KANALLARIN AÇILMASI, KISACA MEDENİYETLER, KÜLTÜRLER VE EKONOMİLER ARASI BAĞLARIN YENİDEN GÜÇLENMESİ SÜRECİNE KATKISININ DEĞİŞİK BOYUTLARIYLA ELE ALINDIĞI BİR ÇALIŞMA

**İSTANBUL
SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
tarafından basılan kitap KİTAPÇILARDA**

MEDENİYETLER GÜZERGAHI İPEK YOLUNUN.....

ÇİN'DEN BAŞLAYARAK AKDENİZ'E VE AVRUPA'YA KADAR UZANAN KARA VE DENİZ YOLLARINI BİRBİRİNE BAĞLAYAN TARİHİ İPEK YOLUNUN İSTANBUL'DA İNŞAA EDİLEN MARMARAY İLE YENİDEN CANLANDIRILMASI KONUSUNDAKİ TEORİLERİ VE PROJELERİ MASAYA YATIRAN BİR ÇALIŞMA

**İSTANBUL
SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
tarafından basılan kitap KİTAPÇILARDA**

